

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA DOKTORA PROGRAMI

TÜRKİYE'DE REFAH REJİMİNİN CİNSİYETİ:
FEMİNİST ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

(DOKTORA TEZİ)

AYTEN DAVUTOĞLU
KOCAELİ 2015

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA DOKTORA PROGRAMI**

**TÜRKİYE’DE REFAH REJİMİNİN CİNSİYETİ:
FEMİNİST ELEŞTİREL BİR BAKIŞ**

(DOKTORA TEZİ)

AYTEN DAVUTOĞLU

**DANIŞMAN: DOÇ DR. M. HAKAN KOÇAK
KOCAELİ 2015**

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA DOKTORA PROGRAMI

TÜRKİYE’DE REFAH REJİMİNİN CİNSİYETİ:
FEMİNİST ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

(DOKTORA TEZİ)

AYTEN DAVUTOĞLU
DANIŞMAN: DOÇ DR. M.HAKAN KOÇAK

KOCAELİ 2015

Tezi Hazırlayan: Ayten DAVUTOĞLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 02.07.2015 / 13

Jüri Başkanı: Doç Dr.M. Hakan KOÇAK

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Aziz ÇELİK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ayşe DURAKBAŞA

Jüri Üyesi: Doç. Dr.Betül URHAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr.Aynur ÖZUĞURLU

KOCAELİ 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT.....	V
KISALTMALAR VE AÇIKLAMALAR.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA ve TOPLUMSAL CİNSİYET	13
1.1.Feminizmin Sosyal Politika Üzerindeki Etkisinin Tarihçesi	19
1.2.Ana-akım Sosyal Politikanın Manifestosu Beveridge Raporu'nun Cinsiyetçi Niteliği	27
1.3.“Cinsiyet Körü” Ana-akım Sosyal Politika Yazını Eleştirisi.....	37
1.4.Sosyal Politikada Feminist Kavramsallaştırma.....	46
1.4.1.Yeniden Üretim Alanının Politikleştirilmesi	47
1.4.2.Kadınların Görünmeyen Emegi	50
1.4.3.Bağımlılık İlişkileri	53
1.4.4.Sosyal Güvenlik ve Toplumsal Cinsiyet.....	55
1.4.5.Refaf Rejimlerinin Farklı Aile Modelleri Kavramsallaştırılması.....	58
1.4.6. Ailenin İdeolojileştirilmesi.....	63
1.4.7.Aile-dışlaştırma (Defamilisation)	66
1.4.8. Cinsiyetlendirme (Gendering).....	70
1.5.Refaf Devletinin Vatandaşlık Anlayışının Feminist Eleştirisi	74
1.5.1.Cinsiyetçi Vatandaşlık.....	76
1.5.2.Vatandaşlık ve Bakım İdeolojisi.....	79

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SOSYAL POLİTİKA YAZININDA CİNSİYET.....	82
2.1.Türkiye’de Refah Uygulamaları Tarihine Genel Bir Bakış	82
2.1.1.Çalışma Hayatına İlişkin Öncü Sosyal Politika Uygulamalarının Tarihi	83
2.1.2.Kamın Korunmasına Yönelik Aile Hukuku Düzenlemeleri.....	89
2.2.Anaakım Sosyal Politika Yazınında Ankara ve İstanbul Ekollerinin Yayınlarında Toplumsal Cinsiyeti Aramak.....	93

2.2.1.Sosyal Siyaset Konferansları ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergilerinde Toplumsal Cinsiyet	94
2.3.Türkiye’de Feminist Düşüncenin Sosyal Politika Yazınına Etkisi	100
2.3.1.1990’ lı Yıllar	102
2.3.2.2000’li Yıllar	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖYLEM BOYUTUNDA TÜRKİYE REFAH REJİMİNİN CİNSİYET ANALİZİ..... 110

3.1.Aile İdeolojisi Söyleminin İnşası	112
3.2.Aile-merkezci Refah Rejimleri ve Türkiye Refah Rejimini Sınıflandırmak. . . .	115
3.3.Akdenizli ve Konfüçyüsçü Refah Rejimlerinin Aile ideolojisinde Ortaklaşması	119
3.4.Aile İdeolojisi Söyleminin Pekiştirilmesi: Alaturka Yeni Sağın Aile Yaklaşımı	120
3.5.Aile-millet Söylemi	125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE SOSYAL POLİTİKA OLUŞUMUNU ÖRNEK OLAY ÜZERİNDEN ANLAMAK: SOSYAL GÜVENLİK REFORMUNUN CİNSİYET ANALİZİ 141

4.1.5510 Sayılı Sosyal Güvenlik Yasasının Toplumsal Cinsiyet Analizi	146
4.2.Aile ve İş Yaşamının Uzlaştırılması:	149
4.3.Türkiye ‘de Aile ve İş Yaşamını Uzlaştırma Politikalarına Dair Mevzuat. . . .	150
4.4.İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları ve Aile Merkezilik.....	154
4.5. Sosyal Güvenlik Sisteminde Kapsayıcılık	156
4.6.Bakım Emeginin Tanınması	160
4.7.Kalkınmacı Söylem.....	169
4.7.1 Aktif Vatandaşlık	173
4.7.2.Girişimci Vatandaşlık	174

BEŞİNCİ BÖLÜM

AİLE VE ÜCRETLİ İŞ MERKEZCİLİK KARŞISINDA CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN VATANDAŞLIK GELİRİ TARTIŞMALARI 185

5.1.Vatandaşlık Gelirinin Mevcut Sosyal Yardım Sistemine Üstünlüğü.....	189
---	-----

5.2.Siyasi Parti Programlarında Kadının Ev-içi Bakım Emeği Yaklaşımı ve Vatandaşlık Geliri Önerisi	194
5.2.1.AKP Parti Programında Kadının Ev-içi Bakım Emeği Yaklaşımı ve Vatandaşlık Geliri Önerisi	195
5.2.2.CHP Parti Programında Kadının Ev-içi Bakım Emeği Yaklaşımı ve Vatandaşlık Geliri Önerisi	197
5.2.3.Diğer Siyasi Partiler	200
TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME	206
KAYNAKÇA	215-239

ÖZET

Bu tezin odak noktası Türkiye refah rejimi cinsiyeti tartışmasıdır. Tez, sosyal politikada feminist kuramsal yaklaşımlar, Türkiye’de ana-akım sosyal politika yazını ve bu yazını “cinsiyetlendirme” ya da toplumsal cinsiyet farkındalığı açısından yorumlama çabaları, cinsiyet perspektifinden mevzuat ve parlamenter siyasal söylem analizi ve vatandaşlık geliri olmak üzere birbirleriyle ilişkili beş ana bölümden oluşmaktadır. Tezin metin inceleme bölümlerinde yapı çözümü için kullanılan yöntem feminist eleştirel söylem analizidir. Bu analiz doğrultusunda birinci bölümde refah devletinin kuruluş manifestosu olan Beveridge Raporu başta olmak üzere, T. H. Marshall ve Gosta Esping Andersen’in ana-akım sosyal refah yazını cinsiyet perspektifinden incelenmiştir. Buna göre, ana-akım sosyal politika yazını da tarihsel olarak sadece cinsiyet körü değil, aynı zamanda cinsiyetçidir. Benzer biçimde Türkiye hâkim sosyal politika yazını da cinsiyet gören bir nitelikte değildir. Bu durum Türkiye ikinci dalga feminist hareketiyle birlikte değiştirilmeye çalışılmıştır ve yazını cinsiyetlendirme çabaları hala devam etmektedir. Mevzuat konusunda ise, Türkiye’de 2000’li yıllarda sosyal güvenlik alanında yapılan radikal değişiklikler sırasında, kadınlar lehine cinsiyet eşitliği sağlayabilecek bir dönüşüm fırsatı ortaya çıkmış ancak bu fırsat değerlendirilmemiştir. Son olarak, refah rejiminin tarihsel ana karakteristikleri olan ücretli iş merkezlik ve aile-merkezcilik söyleme egemendir ve bu durum, cinsiyete dayalı işbölümünü ile cinsiyet eşitsizliğini sürdürülebilir kılmaktadır. Bu nedenle cinsiyetçi refah rejiminin dönüştürülmesi için, aile-dışlaştırma yanlısı ve kadınların görünmeyen yeniden üretim emeğini politikleştirebilecek güçlü bir feminist sosyal politikaya ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: refah rejimi, aile merkezlik, toplumsal cinsiyet, ailedışlaştırma, feminist sosyal politika

ABSTRACT

This dissertation focuses on gender of Turkish welfare regime. It consists of five interconnected chapters including feminist theoretical approaches in the field of social policy, mainstream social policy literature in Turkey and efforts of gendering it, feminist critical analysis of current framework of social security legislation, parliamentary political discourse and lastly citizenship income and its gender dimension. As a research method, the feminist critical discourse analysis method is used to deconstruct the chosen texts. In alignment with the method utilized, in the first chapter, Beveridge Report considered as the manifesto of the welfare state, T. H. Marshall's and Gosta Esping Andersen's writings are examined from a feminist critical perspective. According to the results; influential essays of Western social policy literature is found to be not only gender-blind but also gender-biased. Similarly, analysis done in the second chapter demonstrates that Turkey's dominant social policy literature is not gender-aware either. This has been challenged by the second wave feminist theorists and their transformative efforts are still continuing. As to the social security legislation, Turkey has missed the opportunity to have a gender equal security system to the advantage of women during the 2000's radical changes in social security framework. Finally, historical characteristics of welfare regime, paid work centeredness and familialism are still dominant narratives of the current political discourse which helps sustain gender division of labor and gender inequality as a whole. In order to transform gender-biased welfare regime in Turkey, there is a huge need for a feminist social policy with a strong degree of defamilialisation which can politicize women's invisible social reproduction labor.

Key Words: welfare regime, familialisation, gender, defamilialisation, feminist social policy

KISALTMALAR VE AÇIKLAMALAR

Tezde kullanılan yabancı kökenli kavramlar aşağıdaki gibi çevrilmiş ve Türkçeleştirilmiştir.

Mainstream: Ana-akım

Decommodification: Metasızlaştırma

Gendering: Cinsiyetlendirme

Gender-aware: Cinsiyet gören

Gender sensitive: Cinsiyet gören

Gender-blind: Cinsiyet körü

Women-friendly welfare state: Kadın dostu refah devleti

Defamilisation: Ailedışılaştırma

Familialism: Aile-merkezcilik

Social reproduction: (Sosyal) yeniden üretim

Recognition: Tanınma

Care credits: Bakım kredileri

GİRİŞ

Refah devletinin neoliberal piyasacı ekonomi uygulamalarının baskısıyla küçülmeye zorlandığı tarih dilimi olan 20.yüzyılın son çeyreği aynı zamanda demokrasi söylemi çerçevesinde haklar mücadelesinin de ivme kazandığı bir dönemdir. Toplumsal altüst oluşlarla dolu bu tarihsel kesitte, zamanın ruhu sosyal politikacıların bu mücadeleyi çok boyutlu ve eş zamanlı yürütmesini gerekli kılar. Bir yanda vatandaşlık başta olmak üzere tüm sosyal hakların koşulsuzluğunu ve evrenselliğini savunurken, sosyal politikaların yeniden yapılandırılmasına karşı sosyal devlet kazanımlarını da savunmak mecburiyeti vardır. Diğer yanda refah rejimlerini kavramsal ve ideolojik düzlemde eleştirel bir yaklaşımla analiz ederken, eşitlikçi bir sosyal politika geleceği için alternatif prensipler tasarlamakla yükümlüyüz. Bunlarla birlikte yeniden bölüşümü tartışırken, toplumsal cinsiyet perspektifini daima içermek önceliklerimiz arasında olmalıdır. Bu dinamik ve çatışmalı geçiş süreci, refah devletini piyasa güçleri ve feminist teori olmak üzere iki yönlü baskısı ile karşı karşıya bırakır. 1960'ların sonundan itibaren neoliberalizm ve ikinci dalga feminizm farklı ereklerle ancak neredeyse eş zamanlı bir şekilde, refah devleti eleştirilerine başlamışlardır. Neoliberal ekonomi politikalarının hâkimiyetiyle yerini piyasaya bırakarak geri çekilmeye zorlanan refah devletinin, feminist teori de toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama potansiyelini sorgulamaya başlamıştır. Refah devleti eleştirisi bağlamında feminist teori, refah rejimlerinin cinsiyeti meselesini de sosyal politika alanının önemli konularından biri haline getirmiştir. Bu tez sözü edilen ikinci sorgulamamanın bir parçası olma niyetiyle yazılmıştır.

Sosyal politika ve toplumsal cinsiyet analizi yapmak ilişkisel ve bağlamsal düşünmeyi gerektirir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin ortaya çıkışı, sosyal politikaların tarihsel gelişim süreçlerinden ve kapitalist üretim ilişkileri bağlamından bağımsız ele alınamaz. Modern öncesi toplumda da var olan patriarka, erkeğin kadın üzerindeki kontrol ve tahakkümüne dayalı toplumsal düzen, kapitalizme eklenerek patriarkal kapitalizm denilen erkeklerin kadın emeği üzerindeki mutlak denetimine yol açmıştır. Bu

perspektiften bakıldığında, kadın emeğinin değersizleştirilmesinin kapitalist üretim süreçlerinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Emeği değersizleştirilen ve büyük oranda kamusal alandan dışlanan kadınların, yoksulluk başta olmak üzere içine düşürüldükleri olumsuz toplumsal koşullar ve bu koşullara karşı direniş ve mücadelenin ortaya çıkmasıyla birlikte, tarihsel süreç içerisinde sosyal politikaların kurumsallaşması zorunluluğu doğmuştur. Ne var ki paradoksal bir biçimde bu kurumsallaşmanın son aşaması olan refah devleti anlayışının merkezine de erken dönemden itibaren ücretli iş yerleşmiştir. Bu durum refah devletinin cinsiyet ilişkilerini belirleyen en önemli özelliktir. Ücretli işi merkezileştiren bu türden bir kurumsallaşma, toplumun üretim ilişkileri ekseninde belirli bir cinsiyetçi örgütlenme biçimini esas almaktadır. Bu örgütlenme toplumsal cinsiyet temelli bu işbölümüdür ve bu örgütlenmenin aile merkezci ideoloji olmadan sürdürülebilmesi zordur. Bu nedenle dinin ve devletin onayladığı ataerkil otorite erkeklere işçi olarak makbul bir kimlik verirken, onlara özel alanda kadın ve çocuklar üzerinde kontrol yetkisi de tanımıştır (Pelizzon, 2009). Aile reisi olma konumları ile mülkiyet haklarını ellerinde bulunduran erkekler, üretim merkezli bu yeni toplumsal düzende ücretli işçi olmaktan dolayı, devletle bir tür örtük toplumsal sözleşme ve 'refah' anlaşmasına gitmişlerdir. Anlaşmaya göre hanehalkı içinde kadın ve çocukların ekonomik faaliyetlerini kontrol etmek ve denetlemek görevini üstlenen aile reisi erkeklere, bunun karşılığında devlet, yasal ve iktisadi düzenlemelerle ücretsiz yeniden üretimlerinin sağlanmasını ve aynı zamanda kadınların üretim alanındaki rekabetin dışında kalmalarını sağlamıştır. On altıncı yüzyılda mutlak iktidarlar eliyle ve Fransız Devrimi'nden bu yana da ulus devletlerce refahın hem üretimle hem de aile ideolojisiyle bağlantılı yapısı sürdürülmektedir.

Refah devleti çalışmalarında rejim kavramı Krasner'in uluslararası ilişkiler teorisinden yararlanılarak, Esping-Andersen tarafından kullanıma sokulmuştur (Blackwell Encyclopedia of Sociology). Esping-Andersen refahın devlet, piyasa ve aile arasında karşılıklı bağımlılık içinde ve birleşik şekilde üretilme ve paylaşılma yöntemine refah rejimi adını verir (Andersen, 2010, s. 37). Bir başka tanıma göre rejim, "çeşitli sosyal ve kültürel bağlamlarda refah

çıktıklarına ve tabakalaşmaya etki eden politika ve pratiklerle; kurumsal düzenlemelerin tamamını içeren bir genel kavram olarak nitelenmiştir (Gough, 2004, s. 26). Refah rejimleri ve toplumsal cinsiyet bağlantısı ise feminist sosyal politikanın katkıları ile tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar etrafında refah rejimi ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkilerin ortaya konması ile birlikte sosyal politika cinsiyet gören bir çerçeve kazanmıştır. Bir refah rejiminin cinsiyetini, o refah rejiminin toplumsal cinsiyete ilişkin kural ve normları oluşturur, beklentileri yaratır. Kadın ve erkekler arasındaki işbölümünün örgütlenmesi ise bu kurallar, normlar ve beklentiler etrafında şekillenir. Burada söz konusu olan aile içindeki işbölümüdür. Bu bakımdan bir refah rejiminin niteliği büyük oranda esas aldığı aile modeli ile belirlenir. “Erkeğin evi geçindirdiği” ve “kadın bakım emekçisi aile modeli” refah rejiminin cinsiyetini ortaya koyan en önemli unsurdur. Çünkü bu aile modeline dayalı bir refah rejimi “bakım” ı çalışmanın ve kazancın elde edilmesinde destekleyici unsur olarak formüle eder ve hane halkı gelirinin erkek ve kadın arasında eşit bir biçimde bölüşüldüğünü varsayar. Aynı zamanda toplumsal olarak inşa edilmiş bu modelde zaman kullanımının kadın ve erkek arasında bölünerek, erkeğin zamanının çalışmaya, kadının zamanının bakıma ayrıldığı düşünülür. Tüm bu varsayımlar birbirleriyle ilişkili olup, erkeğin evi geçindirdiği aile modeline dayalı refah rejiminin sürekliliğini sağlar. Bu tezde feminist eleştirel kuramsal yaklaşımlardan yararlanılarak, Türkiye örneğinde sözü edilen geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerine dayanan modelin refah rejimi kapsamındaki uygulamaları nasıl etkilediği gösterilmeye çalışılacaktır.

Tez birbirleriyle ilişkili beş ana bölümden oluşmaktadır; sosyal politikada feminist kuramsal yaklaşımlar, Türkiye’de ana-akım sosyal politika yazını ve cinsiyetlendirme tartışmaları, cinsiyet perspektifinden mevzuat ve parlamenter siyasal söylem analizi ile alternatif bir sosyal politika önerisinin değerlendirmesi. Sosyal politika yazını, sosyal politika mevzuatı ve söylem refah rejiminin bileşenlerini oluşturmaktadır. Tezin birinci bölümü olan kuramsal çerçevede feminist eleştirel yaklaşımlar özetlendikten sonra, diğer üç bölümde Türkiye’deki refah rejimi sözü edilen bileşenler yani yazın, mevzuat ve söylem açısından incelenecektir. Son bölüm ise sosyal politikacıların

sorumluluklarından biri olan alternatif gelecek tasavvuru yaratma misyonunun bir uzantısıdır. Bu nedenle ilk dört bölüm ışığında, beşinci bölümde yeni bir toplumsal gerçeklik inşa etme önerisi olarak ‘vatandaşlık geliri’ cinsiyet perspektifinden ele alınacaktır.

Yukarıda sözü edilen sosyal politika bileşenlerinden ilki sosyal politika yazınıdır. Burası bilgi kuramının üretildiği alandır. Bilgi tarafsız ve cinsiyetsiz olmadığı için, bu alandaki epistemolojik tercihler ve kavramsallaştırmalar refah rejiminin cinsiyeti bakımından çok önemlidir. Zaten feminist teori, bilginin de cinsiyeti olduğu iddiasındadır. Bu nedenle sosyal politika yazınının odağını oluşturan ya da göz ardı ederek, marjinalleştirdiği kavramların ve konuların neler olduğunun analiz edilerek ortaya konması, alanın cinsiyetine dair değerli veriler sağlar. Birinci bölüm bu nedenle ana-akım kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde sosyal politika yazınının toplumsal cinsiyet meselesini merkeze alıp almadığını anlama çabasıdır.

Özellikle ikinci dalga feminizmin maddeci sorgulayışının refah devletine yönelmesiyle birlikte, refah devletinin dört niteliği güçlü bir biçimde eleştirilmeye başlanmıştır. Bunlar ekonomizm, erkek-merkezcilik, teknokratik devletçilik ve ulus merkezliktir (Vestafalyanizm) (Fraser, 2013). Feminist sosyal politika kuramcılarının ana-akıma yönelttiği bu eleştiriler, tezin sosyal politika ve toplumsal cinsiyet başlığını taşıyan ilk bölümünde ele alınmaktadır. Bu bölümün merkezi tartışması ana-akım sosyal politika yazınının cinsiyet körü olduğu eleştirisi üzerinden yürütülen kuramsal eleştirilerdir. Bu eleştirilere göre geleneksel yazın sadece cinsiyet körü değil aynı zamanda cinsiyetçidir. Bu çerçevede öncelikle, refah devletinin kuruluş manifestosu olarak Beveridge Raporu’nun cinsiyetçi ve eril karakteri ortaya konmuştur. İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda Avrupa merkezli olarak ortaya çıkan kurumsal bir düzenleme olarak refah devleti, toplumsal eşitsizlikleri yok etmek üzere değil, mevcut sistemin içinde dezavantajlı konumdakileri koruyarak sosyal adalet sağlamak üzere tasarlanan bir refah kapitalizmi sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistem özü itibarıyla toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktan çok uzaktı. Çünkü bu yeniden bölüşüm rejiminin üzerinde

yükseldiği temeller ve varsayımlar erkek egemen bir toplum idealinin yansımasıydı. İngiltere’de hazırlanan ancak etkileri bakımından evrensel boyutta sosyal adaleti sağlamaya yönelik bir belge olan Beveridge Raporu dahi bu yansımanın bir ürünüdür. Fordist bir üretim biçiminde tam zamanlı erkek çalışan vatandaş normu esas alınarak inşa edilen refah devletinde, sosyal güvenlik başta olmak üzere erkeğin evi geçindirdiği, kadının ise bakım işlerinden sorumlu olduğu aile modeli sistemin özünü oluşturmaktaydı. Kadınlar ise vatandaş ve özne olarak sosyal politikaların konusu olmaktan çok, devletle olan vatandaşlık ilişkilerini aile üyeleri rolleriyle erkekler üzerinden kurabilmişlerdi. Bu bağlamda aile-merkezcilik refah rejiminin en temel kavramlarından birini oluşturmaktadır. Aile-merkezci bu model, cinsiyete dayalı işbölümünü pekiştirerek erkeği üretim alanına kadını ise yeniden üretim alanına tanımlamaktadır. Bu durumda vatandaşlık hakları kamusal alanın konusu haline gelmekte ve özel alan yani yeniden üretim alanı ise vatandaşlık haklarına ilişkin tartışmaların dışında bırakılmaktadır. Oysa feminist ideoloji temel olarak vatandaşlık hakları ile yeniden üretim arasındaki ilişkinin dışlayıcı bir biçimde inşa edilmesinin sorunlu olduğuna işaret etmektedir. Bu nedenle ilk bölümde, sosyal politikada feminist kuramın aile-merkezcilik eleştirisi de yer almaktadır.

Feminist sosyal politika aile-merkezciliği sadece eleştirmekle kalmamış aynı zamanda yeni kavramlar üreterek sistematik olarak bir karşı duruş sergilemiştir. Bunlardan en önemlisi “bireylerin aile ilişkilerinden bağımsız olarak ücretli iş ya da sosyal güvenlik hakkı elde ederek sosyal olarak kabul edilebilir bir standartta yaşayabilmesinin derecesi olarak tanımlanan (Bambra, 2007, s. 16) “aile-dışlaştırma” kavramıdır. Aile-dışlaştırma kavramı bir refah rejiminde kadın otonomisini ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını aileye bağlı olmaksızın ne derecede gerçekleştirmesine izin verildiğini gösteren araçsal bir kavramdır. Aynı bölümde feminizmin sosyal politika üzerindeki etkisinin tarihçesine yer verildikten sonra feminist ideolojinin ürettiği kavramlar ele alınmıştır. Bu kavramlar bir bütün ve birbirleriyle ilişkili olarak, kadınların görünmeyen emeği ve yeniden üretim alanının politikleştirilmesi, kamusal bağımlılık ve cinsiyetçi vatandaşlık tartışmalarına uzanan geniş bir

yelpazede sosyal politika alanının cinsiyet gören bir çerçeveye sahip olmasını sağlayabilecek araçlardır.

Yukarıda ifadesini bulan feminist sosyal politika bilgi birikiminin Türkiye özelinde literatüre nasıl yansıdığı önemlidir. Bu amaçla ikinci bölümde öncelikle Türkiye refah rejiminin üretim merkezli ve kadınlara yönelik korumacı sosyal politikaları içeren karakterinin nasıl inşa edildiği kronolojik olarak ana hatlarıyla sınırlı bir kapsamda ele alınmıştır. Aslında bu eril ve korumacı paradigma ve Türkiye’de ana-akım sosyal politika yazınının toplumsal cinsiyet bakış açısına dair körlük, Batı’da sosyal politikaların kurumsallaşmasından ve yazından çok farklı değildir. Akademianın toplumsal cinsiyet ve sosyal politika analizlerine ne zaman ve hangi kapsam ve nitelikte yer verdiği, alanın cinsiyet gören bir nitelikte olup olmadığının da göstergesidir. Bu varsayımınla ikinci bölümde sosyal politikada bilgi üreten yerlerin başında gelen üniversitelere bakılmıştır. Türkiye’de sosyal politika yazınında en önemli iki ekolünün temsilcileri olan Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi’nin toplumsal cinsiyet perspektifinden içerik analizi yapılmıştır. Aynı başlıkta Türkiye’de feminist bilgi birikiminin sosyal politika yazınına nasıl cinsiyetlendirdiği tarihsel bir dönemselleştirmeyle ele alınmış ve Türkiye’de feminist ideolojinin güç kazandığı 1980’lerden itibaren sosyal politika alanındaki dönüşüm ve kazanımlar ortaya konmuştur.

İlk iki bölüm sosyal politikanın bileşenlerinden biri olarak yazına odaklanırken, tezin üçüncü ve dördüncü bölümü sosyal politikanın söylem boyutuna odaklanmaktadır. Refah rejimi ve daha genelde sosyal politika ve kadın konusunda yapılacak analizlerin mutlaka hem kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin somut olarak hangi bağlamlarda gerçekleştiğine hem de bu bağlamları etkileyen ideolojik, hukuki ve söylemsel süreçlere vurgu yapması gerekir (Kandiyoti, 1997, s. 23). Bu nedenle tezin üçüncü bölümünde refah rejiminin aile-merkezcilik eleştirisi çerçevesinde, Türkiye’de aile ideolojisinin nasıl kurulduğu ve pekiştirildiği tartışmaya açılmaktadır. Bu tartışma Türkiye’nin dâhil olduğu refah rejimi sınıflandırmasındaki İspanya, İtalya,

Yunanistan, Portekiz gibi diğer geç kapitalistleşen Akdenizli ülkelerle aile merkezilik ekseninde, benzerlikleri ortaya konularak gerçekleştirilmiştir. Bir başka ifadeyle, Türkiye refah rejiminin bakım ideolojisi Güney Avrupa aile-merkezcilik temelindeki ortaklaşmaya referansla sorgulanmıştır. Deniz Kandiyoti'nin ailenin ideolojileştirilmesi (Kandiyoti, 1997, s. 145), olarak kavramsallaştırdığı durum aslında muhafazakâr politikanın, daha geniş anlamda yeni sağ'ın “yeniden aileye dönüş” ya da “yeni aile-merkezcilik” olarak formüle ettiği kavrama karşılık gelmektedir. Bir diğer görüş ise kadınların annelik rolünün idealize edildiği ve yeniden üretim alanına tanımlandıkları bu yaklaşımı ‘neoliberal toplumsal cinsiyet düzeni’ olarak nitelendirmektedir (Luxton, 2006, s. 6). Bu düzen dünyanın pek çok yerinde kurulmaktadır. Aile değerlerinin yüceltildiği ve anneliğin ve toplumun nostaljik bir idealleştirmesini içeren türden bir neoliberal muhafazakâr politika söylemine Kanada'da Macaristan'da da rastlanabilir (Luxton, 2006); (Pet, 2014). Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yeni sağın aileyi güçlü bir kurum olarak koruma ve kadının aile kurumu içindeki bağımlı konumunu sürdürme eğilimi güçlenmektedir. Bu aile-merkezci yaklaşımının izlerini 2000'li yıllar Türkiye'sinin muhafazakâr sosyal politika söyleminde de görmek mümkündür. Türkiye'de bu kavram “*güçlü aile güçlü toplum*” söyleminde ifadesinde bulunmaktadır. Ailenin ideolojileştirilmesiyle beraber, biyo-politikanın bir uzantısı olarak ‘anneliğin ideolojileştirilmesi’ (maternalism) de muhafazakârlığın ve yeni sağın aile politikasının ne çıkan kavramlarındanır. Tezin nc bölümünde Türkiye'de sosyal politika söylemine egemen olan aile ideolojisi, *aile- millet* ve *aile vesayeti* olarak kavramsallaştırılmıştır. Bu söylemin kadınlar bakımından ne tür eşitsizliklere yol açtığı aynı bölümde tartışılmıştır.

Dördüncü bölümün ana teması, günümüz Türkiye'sinde sosyal politika oluşumunu örnek bir olay üzerinden anlamak olarak belirlenmiştir. Türkiye'de sosyal politika ve toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yapısal sorunların sürüp sürmediği ve “reform” olarak sunulan sosyal politika değişikliklerinin bu sorunlara ilişkin zm yaklaşımı -sosyal güvenlik yasası ile sınırlı olmak üzere- cinsiyet perspektifinden değerlendirilmiştir. Sosyal politikada söylem

analizinin bir mevzuat eleştirisi çerçevesinde ele alındığı aynı bölümde, ilk üç bölümde yapılan tartışmalar ışığında sosyal politikada zihniyet dönüşümünün gerçekleşip gerçekleşmediği analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkiye 2000’li yılların başından itibaren değişim ve dönüşüm söyleminin en sık referans verildiği bir politik iklime sahiptir. İktidarlar kurguladıkları hakikat rejimi içinde “doğru” yu söylem yoluyla inşa eder (Foucault, 1977). Bir başka ifadeyle her iktidar söylemleriyle hakikat rejimini yeniden üretir. Söylem de tıpkı ekonomi ve hukuk gibi sosyal politika rejimlerinin bir diğer bileşenidir. Bu bağlamda demokratikleşme ve “Yeni Türkiye” söylemi eşliğinde siyasi, hukuki, ekonomik ve kültürel alanda pek çok yeniden düzenleme yapılmıştır. Peki bu değişim ve dönüşüm söylemi “Yeni Türkiye” nin refah rejimine ve cinsiyet eşitliğine ne oranda yansımaktadır? Kadın vatandaşların, vatandaşlık haklarından faydalanmalarının önünde engel oluşturan aile-merkezci cinsiyete dayalı işbölümü ne oranda dönüştürülmek istenmektedir? Tezin dördüncü bölümünde bu sorulara yanıt aranmaktadır.

Refah devletinin cinsiyet temelinde özel alan /kamusal alan ayırımına gitmesi veya üretim/ yeniden üretim alanını kadın ve erkeğe tanımlaması ile ücretli işin merkezileştirilmesi arasında bir ilişki vardır. Ücretli çalışmanın genelleştirilerek toplumun ücretli iş merkezli örgütlenmesi, vatandaşlık haklarıyla ücretli iş arasında doğrudan bir karşılıklılık bağı inşa edilmesine neden olmuştur. Ücretli iş vatandaşlık haklarından faydalanmanın önkoşulu haline gelmiştir. Bu karşılıklılık ve koşulluluk ilişkisi, kadınların ücretsiz bakım emeği rolleri nedeniyle emek piyasasından dışlanmaları ve ücretli işin erkek vatandaşlara sağladığı imtiyazlardan faydalanmalarının önünde engel teşkil etmiştir. Bu haklardan en önemlisi sosyal güvenlik hakkıdır. Bir vatandaşlık hakkı olarak sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet ilişkilerini hem en iyi yansıtan hem de dönüştürme potansiyeli olan bir sosyal politika alanıdır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet perspektifinden yapılacak bir analizle sosyal güvenlik yasasının kapsamı, aile ve iş yaşamının nasıl uzlaştırıl(ma)dığı ve bakım emeğinin tanınıp tanınmadığına bakılarak, bir ülkedeki refah rejiminin cinsiyetine dair yargılara ulaşılabilir. Bu aynı zamanda refah rejiminin bakım ideolojisine ilişkin önemli veriler de sağlar. Bunun için ideolojinin yansıdığı

uygulama alanı olarak yasalara bakılmıştır. Türkiye'nin en kapsamlı sosyal güvenlik düzenlemesi olarak sunulan 5510 sayılı sosyal güvenlik yasası cinsiyet perspektifinden içerik analizine tabi tutulmuştur.

Tezin beşinci ve son bölümünde; sözü edilen refah rejimi krizini aşmak için sosyal politikayı yeniden kurma arzusunun bir ifadesi olarak ütopyacı bir öneriyi tartışmaya açmak istiyorum. Bu sosyal politikada bir paradigma değişikliğine olan ihtiyacı giderebilecek bir talep olarak 'vatandaşlık geliri' önerisidir. Bir sosyal politika önerisi olarak vatandaşlık geliri, Türkiye'de sınırlı sayıda kurum ve akademik çevre tarafından tartışılmıştır bu nedenle üzerinde yeterince literatür birikimi oluşmuş değildir. Üstelik vatandaşlık geliri tartışmalarına toplumsal cinsiyet boyutunu dâhil eden çalışmalarda ciddi bir eksiklik bulunmaktadır. Hâlbuki sosyal politika geliştirme süreçlerine katkı bakımından tüm önerilerin cinsiyet eşitliği sağlama potansiyelleri, sosyal politikacılar tarafından tartışılmaya muhtaçtır. Tez çalışması için öneri olarak vatandaşlık gelirinin seçilmesinin birkaç nedeni vardır. İlki, sosyal politikanın yazın, politika ve söylem olmak üzere bu tezde ele alınan üç alanında da radikal dönüşümler yapabilme potansiyeli taşıması nedeniyledir. İkincisi ifade edildiği gibi, vatandaşlık gelirinin Türkiye'de ve dünyada toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edildiği sınırlı literatüre katkı sağlama arzusudur. Son olarak kanımca vatandaşlık geliri, kadın vatandaşların refah devletiyle kurdukları ilişkiyi cinsiyet eşitliğini de içerecek, dolayısıyla üretim yeniden üretim ikiliğini aşındıracak bir biçimde kurabilmelerini sağlama kapasitesine sahip bir öneri olarak derinlemesine analiz edilmeyi hak etmektedir.

Feminist teori geleneksel yöntemsel yaklaşımların cinsiyetçi olduğunu iddia eder. Bu iddianın arkasında tarafsızlık ve bilimsellik adı altında, bilginin sosyal ve tarihi olarak inşa edildiği, değer yargılarından ve cinsiyetten bağımsız olmadığı gerçeğinin üstünün örtüldüğü savunusu vardır. Bu nedenle feminist araştırmacılar feminist kaygıları da içerebilecek yenilikçi yöntem ya da yöntemler arayışlarına girmişlerdir. Bu arayış, metodolojik tartışmaların merkezine toplumsal cinsiyeti yerleştirerek yeni bir yöntem çerçevesi belirlemeye doğru evrilmiştir. Sözü edilen yeni yöntemlerden biri tezde de

izlenen feminist eleştirel söylem analizidir. Son yıllarda sosyal bilimler araştırmalarında dile ve söyleme ciddi, derinlikli ve geniş çaplı bir yönelim olmuştur. Bunun önemli nedenlerinden biri, dilin anlam iletmekteki rolü kadar ve hatta ondan daha fazla dilin ve söylemin kimlik ve toplumsal cinsiyet gibi sosyal olguları belli bir ideolojik perspektiften inşa edebilme kapasitesinin keşfedilmesidir. Feminist eleştirel söylem analizi, bu keşfin ardından eleştirel söylem analizine toplumsal cinsiyet boyutunun dâhil edilmesiyle geliştirilmiştir. Yöntemin eleştirel oluşu, dil, iktidar ve ideoloji arasındaki bağlantıları ortaya koymaktaki işlevsel rolünü vurgularken, bu eleştirinin feminist bir perspektiften yapılıyor olması ise, olduğu gibi kabul edilen toplumsal cinsiyet varsayımlarının ideolojik ve eşitsizliği sürdüren niteliğine dikkat çeker.

Feminist sosyal politika teorisyenleri, refah rejimlerinde yaşanan değişimin paradigmatik doğasını anlamak için, güncel araştırmaların mutlaka, ideolojileri ve söylemi dikkate almak zorunda olduğunu iddia ederler (Orloff ve Palier, 2009). Feminist eleştirel söylem analizi de toplumsal cinsiyetin söylem yoluyla nasıl inşa edildiği sorusuna odaklanır. Bu yöntem kullanılarak yapılan analizlerle, söylemin hiyerarşik olarak cinsiyetçi ve eşitsiz bir biçimde örgütlenmiş toplumsal yapıların sürdürülebilir kılınmasına nasıl hizmet ettiğini ortaya koymaya çalışılır. Widdowson'a göre, metinler fikir ve inanışları açıklamak için üretildiği gibi, aynı zamanda insanların belli biçimlerde düşünmesini ve belli biçimlerde davranmasını sağlamak için de üretilir (Widdowson, 1995). Bu nedenle tez boyunca eleştirel söylem analizi yöntemiyle mercek altına alınan metinler, feminist bilgi birikimin ürettiği kavram setleri kullanılarak, içerik analizine tabi tutulmuştur. Parlamento düzeyde söylem analizi yapabilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanakları taranmıştır. Bu tarama, TBMM tutanak tarama sayfasında toplumsal cinsiyet kelimesi kullanılarak yapılmış ve arama herhangi bir tarihsel dönemle sınırlandırılmamıştır. Toplumsal cinsiyetin anahtar kelime olarak kullanılmasının nedeni, feminist eleştirel söylem analizinin odağında toplumsal cinsiyet kavramının bulunmasıdır (Lazar M. , 2005). Zaten feminist kuramın en önemli itici güçlerinden birisi, toplumsal cinsiyet hakkındaki hegemonik

söylemin eleştirisidir (Lykke, 2010). Tezin sınırlılıkları dikkate alınarak, metin seçkisi, sosyal politika söylemine egemen olan cinsiyet paradigmasını yansıtacak metinler önceliklenerek oluşturulmuştur. Ancak feminist eleştirel söylem analizi yalnızca baskılanan ile ilgilenmez; söylem yoluyla egemen cinsiyetçi yapılara karşı direnç ve güç kazanma çabalarını da konu edinir. Bu bakımdan özellikle muhalif parlamenter söylemi yansıtan metinlerin, egemen söylem karşısında gösterilen direncin bir ürünü olduğunun da ortaya konmasına çalışılmıştır. Bunun dışında parlamenter söylem analizi için Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) tutanakları da elektronik erişimle taranmıştır. Feminist eleştirel söylem analizinde tek tek metinler birbirlerinden bağımsız ele alınmazlar. Metinlerin belli bağlamlarda toplumsal cinsiyet ve güç ilişkileri arasındaki bağlantıyı ortaya koyabilmesi için, diğer metinlerle birlikte ve ilişkisel bir ağ içinde ele alınmaları gerekir (Lazar M., 2005). Bu nedenle özellikle V. Aile Şurası başta olmak üzere, siyasal düzlemde aile ideolojisini ortaya koyabilecek diğer metinler de analize konu edilmiştir. Yine aynı bağlamsallık içinde Başbakanlık Genelgeleri, Ulusal Eylem Planları, Kalkınma Planları gibi üst politika metinleri de analize dâhil edilmiştir. Söylemin inşasında pekiştirilen ve dışarıda bırakılan kurumsal kavramlar ve simgeler de önemli olduğundan, siyasal partilerin programları ve var olan vizyon belgeleri de feminist eleştiriye tabi tutularak yapı çözümüne uğratılmıştır.

Feminist bilgi kuramı, iktidar eleştirisinden ayrı değildir ve ondan bağımsız düşünmek kuramın doğasına aykırıdır. Eril iktidarı egemen olduğu her alanda tüm biçim ve görünüşleriyle deşifre etmek, ancak kadınların perspektifinden öznel bir bakışı benimseyerek gerçekleşebilir. Tezin ruhuna sinen bu öznel bakışın haklı gerekçesi, eril iktidarın kuram, söylem ve ideoloji ile sosyal politika özelinde yarattığı gerçekliğin, kadınlar bakımından toplumsal yaşamda eşitsizlere yol açtığı ön savıdır. Dolayısıyla feminist yöntemi benimseyen bir araştırmacı tarafsız değildir ve misyonu verili gerçeğin iddia edilenin aksine doğru ve değişmez olmadığını ortaya koymaya çalışmaktır. Bu epistemolojik başlangıç noktası açısından bakıldığında, sosyal politika alanında geleneksel olarak üretilmiş bilimsel bilginin, feminist eleştirisini yapmak, sosyal politika disiplininin tarafsızlık kavramından

anladığının radikal biçimde değişmesi gerektiğine dair bir çağrı yapmak anlamına gelir. Bu tez bu çağrıyı akademik yazının bir parçası olarak dile getirme çabasının bir ürünüdür. Bu çaba doğrultusunda, ana-akım feminist sosyal politika kuram ve kuramcılarının ürettiği metinlerden faydalanılmıştır. Çalışmanın yazarı olarak, feminizm içindeki çoğulculuk, farklı ses ve bakışların varlığından haberdar bir biçimde, tek bir feminist bilgi türü ve yaklaşımı olmadığına, feminizmin monolitik bir doğruyu kucaklamaktan ziyade çeşitlilik ve farklılıklara açık ve dolayısıyla da özgürleştirici niteliğine vurgu yapmak ihtiyacı duymaktayım. Zaten feminist teorinin genel karakteristiği de bu çoğulcu sesleri barındırmasıdır. Bu bağlamda tez sosyalist feminist, radikal ya da liberal feminist kategorizasyonlarına dâhil olma kaygısı gütmeyen, yalnızca sosyal politika alanında egemen ana-akım yaklaşıma alternatif olarak feminist epistemolojiden faydalanarak yeni bir düşünmeye davettir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL POLİTİKA ve TOPLUMSAL CİNSİYET

Kurumsal refah düzenlemeleri tarihi, hem devletin yurttaşlarıyla kurduğu ilişkilerin tarihidir hem de aynı zamanda kapitalizmin tarihsel aşamalarıyla ilgilidir. Yurttaşlık haklarının kullanımını dolayısıyla refahtan faydalanma koşullarını üretim ilişkileri belirlemiştir. Bu sebeple refah tartışmaları ancak bu tarihsel gerçekliği merkez alan bir bağlam üzerinden yürütülebilir. Aynı şekilde refah rejimi ve toplumsal cinsiyet tartışmaları da sözü edilen bu tarihsel gelişim çizgisi üzerinden okunabilir. Refaha ilişkin çalışmalar en eski tarihlerden bu yana hane, aile, hayırseverlik faaliyetleri, topluluk ve cemiyet ağlarının refah sağlamadaki rolünün varlığına işaret etmektedir. Ancak refah tarihi alanında refah düzenlemelerinin erken dönem kurumsallaşmalarının Elizabeth dönemi İngiltere’indeki Yoksul Yasaları ya da 1795 tarihli Speenhamland Yoksul Yasaları olduğu ve bu yasaların kurumsal refah düzenlemeleri bakımından bir milat sayılması gerektiği konusunda genel bir uzlaşma mevcuttur. Öte yandan refah tarihi ile kapitalizmin tarihsel gelişim çizgisi üst üste konarak bir analiz yapıldığında ortaya çıkan olgu, öncü sosyal politika uygulamaları ile fabrika düzeninin ortaya çıkışı arasında doğrudan bir ilişkinin varlığıdır. Fabrika düzeni yeni bir üretim biçimi ve toplumsal örgütlenmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Zorunlu olarak makinelerle bağlı bir üretim organizasyonu etrafında, çalışma disiplinin farklılaştığı, hiçbir esnekliğin olmadığı bir çarkın dişlisi durumuna düşen proletarya için mücadele, bu yeni örgütlenme zemininde başlamıştır (Beaud, 2003). Her seferinde daha çok işçinin sömürsü ve daha çok meta üretimine dayalı kapitalist üretim mantığının temelini genişleten fabrika düzeniyle, bir kutupta zenginliğin görülmemiş biçimde artması, diğer kutuptaysa sefaletin derinleştiği sosyal durum ortaya çıkmıştır. Açlık ve yoksulluğa karşı hayatta kalma mücadelesiyle birlikte, ücretlerin düşüklüğü, çalışma sürelerinin uzunluğu ve çalışma koşullarının giderek kötüleşmesi karşısında sert ve öfkeli işçi eylemleriyle, on dokuzuncu yüzyıl kapitalizmi ciddi çatışmalara sahne olmuş; bu eylemlere zanaatkar işçilerin tepkisi de eklenince işçi hareketi olgunlaşma sürecine girmiştir. İşçi sınıfının

büyük bölümünün enerjisi sendikalarda vücut bulurken, henüz 1833' de İngiltere'de *Grand National Consolidated Trade Unions* yüz elli bin üye sayısına ulaşmıştır (Beaud, 2003). İşçi mücadelesinde yeni ve önemli örgütlenme döneminin bir sonucu olarak, İngiliz burjuvazisi işçi hareketini dikkate almak zorunda olduğu bir güç olarak kabul etmek durumunda kalmıştır. Ortaya çıkan yeni toplumsal sorunlarla başa çıkabilmek içinse, daha önce mevcut olan ve yukarıda sayılan hayırseverlik, haneler ve cemaat ağları dışında, hem merkezi hem de yerel düzeyde müdahale etmeyi mümkün kılacak kurumsal sosyal politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Bu açıdan bakıldığında Sanayi Devrimi sonrası sosyal politikalar üretim biçiminden kaynaklanan problemlerin çözümüne dönük olarak kurumsallaşırken; işçi sınıfı açısından kurumsal sosyal politikalar bahsedilmiş haklar değil, mücadele sonucu elde edilmiş kazanımlardır.

Üretim alanında düzenlemeler yapan ilk sosyal politika yasaları, Fabrika Yasaları (Factory Acts) adı verilen yasalardır. İlki 1802'de çocuk işçilerin çalışma saatlerini sınırlamak üzere çıkarılan ancak denetim yetersizliği nedeniyle uygulanamayan yasaların ikincisi, 1833 yılında çıkmış ve dokuz yaşından küçük çocuk işçilerin tekstil fabrikalarında çalışmalarını yasaklamıştır. Ancak Sanayi Devrimi'nin yarattığı insani olmayan çalışma koşullarının bir neticesi olarak ortaya çıkan ve İngiltere'nin en önemli sosyal politika yasalarından biri olan, 1847 tarihli *On Saat Yasası* (Ten Hours Act) ile ilk kez çocuklar dışında kadınlar da koruma kapsamına alınmıştır. Bu yasa ile tekstil işkolunda, çalışma süresi kadınlar ve on sekiz yaşından küçük çocuklar için on saatle sınırlandırılmıştır (Çelik, 2014). Benzer bir yasa 1874'de Fransa'da kabul edilmiştir; çocukların ve kadınların yeraltında çalıştırılması yasaklanmıştır (Talas, 1990). 1890 Berlin Konferansı'ndan itibaren ise devletler, çalışma koşullarının kötülüğü ve ücretlerin düşüklüğüne bağlı olarak, emek üzerinden gerçekleştirilen haksız rekabetin önlenmesi konusunda uluslararası bir uzlaşma arayışına girmişlerdir. Bu bakımdan uluslararası arenada çalışma yaşamında koruyucu önlemlerin alınmasının ahlaki bir zorunluluk olarak ortaya çıkması kadar, ekonomik gerekçeleri de bulunmaktaydı. Çocukların ve kadınların sanayileşmenin yarattığı olumsuz çalışma

koşullarından korunmasına dair maddelerin bu konferansın kararları arasında yer alması bu insani ve iktisadi uzlaşmanın göstergesidir. Yine 1897 yılında Zürih'te toplanan kongrede uluslararası sosyal politikanın programı ve çerçevesi belirlenirken öncelikler arasında kadın ve çocukların korunması yer almıştır. Aynı şekilde 1906 yılında Bern'de toplanan kongrede çıkan sosyal politikaya ilişkin iki karardan biri, işçi kadınların geceleri fabrikalarda çalışmalarının yasaklanmasıdır (Talas, 1990). 1913 yılında toplanan İkinci Bern Kongresi'nde de İngiltere'de kadınlar için çalışma süresinin on saatle sınırlandırılması ve yasasının diğer ülkeler tarafından da kabul edilerek yaygınlaşması öngörülmüştür. 1913 Bern kongresinden sonra yirminci yüzyılın insanlık tarihinin en yıkıcı savaşlarına tanık olmasının ardından ortaya çıkan siyasi atmosferde, devletlerarasında sosyal yıkımların enazlaştırılmasına yönelik ortak bir uzlaşma sağlanmıştır.

1919 yılında kurulan ve o dönem Milletler Cemiyetine bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Uluslararası Çalışma Örgütü, 1944 yılında *Filadelfiya Bildirisi* ile hedeflerini ve çalışma konularını genişletmiştir. Bu bildiri çocuklarla birlikte kadınların ve gençlerin korunması başlangıç ilkeleri arasında sayılmıştır. 1944'te örgütün anayasasına eklenen bildiri tam çalışma ile birlikte analığın korunması maddesi yer almaktadır. Özetle on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren, sosyal politikanın kurumsallaşması sürecine bakıldığında kadınlar bakımından 'korumacı' paradigmanın egemen olduğu söylenebilir. Fabrika Yasaları'ndan itibaren ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kuruluş ilkeleri dâhil olmak üzere, kadınların yasa yoluyla korunmasına yönelik sosyal politika anlayışının çalışma yaşamını esas almakta olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle sosyal politikalar üretim merkezli olarak kurumsallaşırken, emek gücünün yeniden üretimini dışlamış ya da içermemiştir. Zaten kapitalizme özgü refah kurumlarının ortaya çıkış süreci, toplumsal yeniden üretimden çok, birikim ve maddi üretimle doğrudan ilişkili bir kurumsal yapılanma sürecidir (Topak, 2012) .

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu tarihsel sürece yakından bakmak refah ve toplumsal cinsiyet bağlantısını kurmak bakımından önemlidir. Refah

devletinin ve sosyal politikaların ortaya çıkışını hazırlayan ve doğuran koşullar ortaçağda ve erken modern dönemde Batı Avrupa’da evlilik, miras, aile, çalışma hayatı ve kamusal alanda meydana gelen değişimlerle birlikte okunmalıdır. Bu değişimler özellikle de kadınların yaşamlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Ev ve üretim mekânının ayrışması ve üretimin fabrikalaşmasıyla birlikte, üretim alanı kamusallaşırken, ev özel ve ekonomi dışı alan olarak tanımlanmıştır. Daha sonra kadınlar zanaatlardan ve vasıf gerektiren işlerden dışlanmışlar ve loncaların dışına itilmişlerdir (Pelizzon, 2009). Bu durum iktisadi olarak kadınların marjinalleştirilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü kentlerde beceri gerektiren ve yüksek statülü mesleklerden dışlanan kadınlar, geçinebilmek için ya ücretsiz aile işçisi olmak ya da sermayedarlar için ucuz işgücüne dönüşmek durumunda kalmışlardır. Kadınların geçimlik faaliyetleri sermaye birikim sürecinin hızlanmasıyla birlikte ‘iş’ olarak görülmemeye başlanmış ve kadınların çalışması, düşük gelirli örneğin iplik eğirme gibi birtakım faaliyetlerle sınırlandırılmıştır. Ortaya çıkan tablo, kadınların ve çocukların derin yoksulluklarıdır.

Geçimlik çalışmalarının değersizleştirilmesiyle birlikte, kadınların maddi yönden erkeklere bağımlı olması gerektiği anlayışı egemen kılınmıştır. Refah bağlamında kadınlar bağımlılık ilişkisi içinde tanımlanmaya başlanmışlardır. Öte yandan yoksulluğun sermaye sahiplerine büyük bir sosyal tehdit oluşturur hale gelmesiyle birlikte ise yoksulluğa çözüm olarak yoksul kadın ve çocukların ucuz işgücü olarak çalıştırılabileceği ilk üretim haneler (iplikhaneler) açılmıştır (Pelizzon, 2009). Yoksul kadınların geçimlerini sağlayabilmeleri için ucuz işgücü olarak çalıştırılması, yoksullukla ücretli iş arasındaki bağı kurulduğu bir döneme denk gelir. Bir başka deyişle patriarkal kapitalist sistem, ücretli çalışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan yoksulluğa çözüm bulabilmek için, yoksulluğu sürdürülebilir kılacak bir paradigma belirlemiş; refahın koşullarını çalışma ile sınırlandırmıştır. Bu aşamada kapitalist üretim bir dünya düzeni haline gelmeye başladıkça kadınlar dışarda bırakılırken, erkekler işçi olarak inşa edilmişlerdir. Bu erkeklerin yurttaşlar olarak birer kimlik edinmelerini sağlamıştır. Buna karşın kadınların tabi konumları pekiştirilmiştir. Erkeğin işçileşmesi ile toplumsal cinsiyetin inşa

edilmesi arasındaki bağlantı burada ortaya çıkmaktadır. Erkeğe çalışarak evin geçimini sağlama görevi ve dolayısıyla çalışma hakkı verilirken, toplumsal konum gelir kazanma yeteneği ile belirlenmiş olmaktadır. Ücretli işi merkezileştiren böylesi bir kurumsallaşma toplumun üretim ilişkileri ekseninde belirli bir cinsiyetçi örgütlenme biçimini esas almaktadır. Bu cinsiyetçi örgütlenme aile merkezci ideoloji ile sürdürülebilir kılınmıştır. Bu ideoloji din ve devlet tarafından desteklenen ataerkillikle birlikte erkeklerin işçi olarak makbul bir kimlik edinmelerini sağlamıştır. Erkekler özel alanda kadın ve çocuklar üzerinde kontrol yetkisine sahip olmuşlardır (Pelizzon, 2009). Aile reisi olma konumları ile mülkiyet haklarını da ellerinde bulunduran erkekler, üretim merkezli bu yeni toplumsal düzende ücretli işçi olmaktan dolayı devletle bir tür örtük toplumsal sözleşme ve 'refah' anlaşmasına gitmişlerdir. Anlaşmaya göre hanehalkı içinde kadın ve çocukların ekonomik faaliyetlerini kontrol etmek ve denetlemek görevini üstlenen aile reisi erkeklere, bunun karşılığında devlet yasal ve iktisadi düzenlemelerle ücretsiz yeniden üretimlerinin sağlanmasını garanti edecek düzenlemelere gitmiş ve kadınların üretim alanındaki rekabetin dışında kalmalarını sağlamıştır. Erkekler refaha erişebilir işçi-yurttaş kimlikleri edinirken, kadınların bu tanımlamanın dışında kalarak refah ve yurttaşlık haklarına doğrudan erişimlerinin engellenmesi, onların korunması ihtiyacı kadar iktisadi bazı gerçeklerle de ilgilidir. Buna göre, kadın emeği erkeklerin ücretlerini aşağıya çekmek yönünde ve onları işsizlikle karşı karşıya kalmakla tehdit eden bir nitelikte olduğundan, kadınların düşük ücretleri nedeniyle erkeklerle rekabetten bertaraf edilmeleri gerekmiştir. Ayrıca yukarıda sözü edilen işçi direnişleri ve mücadelesinde açıkça yer almış olmalarına rağmen, kadınlar erkek işçi üzerine inşa edilen çalışma ilişkilerine bağlı yurttaşlık haklarından dışlanmışlardır. Toplumsal konum ile ücretli iş arasındaki belirleyicilik ilişkisi kadınların refahtan yararlanma koşullarını da belirlemiştir. Kadınların değersizleşen üretim emeği ve başta bakım olmak üzere ücretsiz toplumsal yeniden üretim emeği ile refah arasındaki bağ iyice zayıflamıştır. Refahın maddi üretimle doğrudan ilgili olmasının toplumsal cinsiyetle olan ilişkisi tam da bu bağlamda belirginleşmektedir. Ücretli işyerinin üretken emeğin alanı ve ev içinin ise ücretsiz yeniden üretim alanı olarak tanımlanmasıyla birlikte; yurttaşlık

haklarının biçimsel olarak eşitlenmesi dahi toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan nedenlerle, kadınlarca kullanılmadığı ve sömürünün toplumsal cinsiyete göre düzenlenmiş biçimlerinin ve eşitsizlik kalıplarının refah devletine içkin hale geldiğini görürüz. 16. yüzyılda mutlak iktidarlar ile ve Fransız devriminden bu yana da ulus devletler eliyle refahın hem üretimle hem de aile ideolojisiyle bağlantılı bu yapısı sürdürülmektedir.

Refah devleti 1930'lar ve 1960'lar arasında ortaya çıkan özgül tarihsel bir yapıdır (Andersen, 2010, s. 35). Bu yapı kapitalizmin fordist üretim biçiminin yarattığı teknolojik ve örgütsel düzenlemeleri sonucu ortaya çıkmış bir devlet örgütlenmesi biçimidir. Sosyal bilimler arasında oldukça popüler bir çalışma alanı konusu olarak refah devletinin gelişimi başta olmak üzere, farklı refah tipolojileri ve refah kurumları dâhil, refah devleti önemli oranda teorik birikim yaşanan alanlardan biri haline gelmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası bir çalışma alanı olarak refah devleti, bir yandan somut olarak sosyal refah sağlayan kurumları çalışmak anlamına gelirken, diğer yandan da kapitalist toplumların tarihindeki bu yeni olguyu anlama çabası olarak görülebilir. Bu yönüyle bakıldığında vatandaşları için temel düzeyde refahı garanti etmek üzere sorumluluk alan refah devletinin bizzat kendisi hem dar hem de geniş anlamıyla pek çok açıdan tartışılmıştır. Dar anlamdaki araştırmalar gelir transferleri, sosyal hizmetler ve barınma sorununu araştırırken; geniş anlamdaki araştırmalar ise politik ekonominin çerçevesini çizdiği, devletin ekonomiyi örgütleme gücü ve rolünün tartışıldığı bir bakış açısıyla konuyu ele almıştır. Bu çerçevede refah devleti iktidar, güç ilişkileri ve kapitalist sınırlılıklar açısından da incelenmiştir (Rodger ve Campling, 2000, s. 14). Ancak refah devleti çalışmalarında refah devletinin piyasa ya da ekonomi ile olan tüm kesişim alanları masaya yatırılırken aile kurumu refah çalışmalarında hiçbir dönem yeterince incelenmiş değildir. Hâlbuki aile sosyal riskleri bertaraf ederek refahın üretiminde piyasanın yanı sıra en önemli kurumlardan birisidir (Lewis, vd 2000). Ailenin refah devleti araştırmalarında yeterince yer almamış olmasının en önemli nedenlerinden biri, sanayileşme sonrası yapısal yaklaşım ve analizin sosyal politika yazınına egemen olmasıdır. Yapısal analizler toplumsal alanları tanımlarken, ailenin üretici rolünün sona erdiği ve ailenin

tüm işlevinin yeniden üretim alanıyla sınırlı kaldığı tezini öne sürmüşler ve bu tezi büyük oranda kabul ettirmişlerdir (Andersen, 2010, s. 38). Bu ekonomi politik yaklaşımın egemen olmasıyla birlikte; ailenin nasıl ve hangi yollarla refah üreten bir kurum olduğu, aile üyelerinin arasında yaşanan eşitsiz ve asimetrik güç dengesinin, aile içinde refahın dağılımına nasıl yansıdığı gibi sorular refah devleti çalışmalarında analiz dışı bırakılmıştır.

Özetle, refah devleti çalışmalarında aile içi iktidar ilişkileri ile refah arasındaki bağlantı derinlemesine inceleme konusu yapılmamıştır. Bu, refah devletinin toplumsal cinsiyet boyutunun da ihmal edilmesi demektir. Oysa refah devleti sosyal politikaları aracılığı ile toplumsal cinsiyet ilişkilerini kurar, düzenler, yeniden üretir ve dönüştürür. Bu nedenle kadın vatandaşların refah devleti ve refah devletinin kadınlarla kurduğu ilişkileri cinsiyet perspektifinden sorgulamadan, refah devletinin toplumsal cinsiyet ilişkileri boyutunu çözümlenmek mümkün değildir. Bu karşılıklı bir ilişkidir. Devlet çoğu zaman kadın ve erkek vatandaşları arasında farklılık kurar; kadın ve erkek vatandaşları ile kurduğu ilişkiler eşitlikçi biçim ve içerikte değildir. Bu durum refah rejimlerinin cinsiyetçi niteliğinden kaynaklanır. Feminist teorisyenler refah rejimlerine içkin bu cinsiyet hiyerarşisini tarihsel ve kurumsal bir bakış açısıyla da tartışmaya açmışlardır. Bu tartışmalar refah devletinin tarihini ve bu tarihi süreçte ortaya çıkan kurumsal düzenlemelerin cinsiyet gören bir perspektiften ele alınmasını sağlamıştır.

1.1.Feminizmin Sosyal Politika Üzerindeki Etkisinin Tarihçesi

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca feminist kaygılar ve ilgi alanları sosyal politika ve refah devleti çalışmaları üzerinde etkili olmuştur. Ancak kadın haklarına dair talepler daha gerilere götürülebilir. Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan özgürlük ve eşitlik mücadelesine katkı veren kadınlardan Olympe de Gouges henüz 1791 yılında *Déclaration Des Droits De La Femme Et De La Citoyenne* (Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirisi) ile erkeklerle eşit haklara sahip olma çağrısı yapmıştır. Gouges, eşit haklar çağrısı yapmasından sonra giyotinle idam edilmiştir. Onun idamıyla birlikte,

devrim için birlikte verilen mücadeleye rağmen, erkeklerin kadınların haklarını görmezden geldikleri gerçeği kadınlarca anlaşılmış ve bu durum onları öfkelenmiştir. Aslında kadınların toplumsal mücadeledeki yerleri ve rolleri, özellikle belirleyici kırılma anlarında çok önemli olmasına rağmen; bu mücadelede söz konusu olan zaferler ve kazanımlar olduğunda, kadınların bu eşikte elendikleri tarihi bir gerçektir. Dolayısıyla tarih boyunca kadınlar erkeklerle birlikte savaşmalarına rağmen, savaşlardan galip çıkan erkekler olmuş; sosyal ve ekonomik düzeni yeniden tesis ederken kadınları görmezden gelmişlerdir. Fransız Devrimi sonrası Gouges'in idamı, erkeklerin zaferlerdeki kadınların rolünü yok sayışının en belirgin örneklerindendir. Tarihsel süreçte kadınların elendiği bir başka kritik eşik yüz elli yıl sonra yaşanacaktır ve İkinci Dünya Savaşı'nda erkeklerle birlikte savaşan kadınlar da, refah devletini kuran erkekler tarafından benzer şekilde görmezden gelineceklerdir. Devrim sonrası Mary Wollstonecraft dışlanmış, öfkeli ve hayal kırıklığına uğramış kadınların sesi olarak 1792'de *A Vindication of the Rights of Women*'ı (*Kadın Haklarının Gereçelendirilmesi*) kaleme almıştır. Bu metin, kadın hakları mücadelesi ve feminizmin tarihi açısından önemlidir. Çok yönlü bir kadın hakları savunusu olan metinde, kadınların eğitim haklarının kısıtlanmasını olduğu kadar, evlilik ve aile hayatına dair mevcut varsayımlar da sorgulanmıştır. On sekizinci yüzyıl feministleri ideolojilerini; o dönemde Batı dünyasında hâkim olan devrim dalgasının da coşkusuyla birlikte, Wollstonecraft'ın eserinde ifadesini bulan, kadınların da tüm insanlar gibi doğal hakları olduğu fikri etrafında geliştirmişlerdir (Donovan, 2014, s. 22). Zaten doğal haklar hem Amerikan hem de Fransız bağımsızlık bildirilerinin ortak noktasıydı ve dönemin siyasal ve toplumsal yaşamını etkileyen en önemli fikir akımıydı. Wollstonecraft'ın kitabının giriş bölümünde yer alan kadınların doğal haklarına yapılan atıflar tarihidir:

*“Kadınlardan sivil ve siyasal haklarını esirgeyerek onları **aile hapishanesinin** zifiri karanlığında kalmaya zorlarken, siz de zayıf krallar ve zayıf aile reisleri gibi tahtınızı başkalarının yararına kullandığınızı iddia etmiş oluyorsunuz.”*

“İnsan ırkının yarısının diğeri yarısı tarafından devlet yönetimine her türlü katılmadan uzak tutulması, soyut ilkeler açısından bakıldığında açıklanması imkânsız bir olgudur. Öyleyse anayasamız nasıl bir temel üzerinde yükselmekte? Eğer erkeklerin soyut hakları tartışmaya açık, açıklama isteyen ve açıklanabilen bir konu ise, muhakememiz bize aynı şeyin kadınların soyut hakları için de sözkonusu olması gerektiğini söylemez mi?” (Wollstonecraft, 2007, s. 3-4). (vurgu tarafıma aittir).

Metinde yer alan ve ailenin kadınlar için bir tür hapisane olarak işlev gördüğüne dair iddia oldukça çarpıcıdır ve henüz 1700’lü yılların sonundan itibaren kadın hakları savunusunun, sadece soyut eşitlik arayışı değil aynı zamanda bir aile sorgulamasını da içerdiğini göstermektedir. Aileye yönelik kapsamlı eleştirilerin ilk nüvelerini bu metinde görmek mümkündür. Daha sonraki feminist kuramcılar da aynı yoldan giderek, kadın özgürlük mücadelesini aile dışında arayacak, aile-dışlaştırma kavramı ikinci dalga feminizm tarafından geliştirilecektir. O dönem doğal haklar mücadelesinin bir parçası olarak, kadınların doğal haklarına yapılan vurgu, aslında tarihin sözü edilen kesitinde egemen özgürlük anlayışı olan temel doğal haklar doktrinini kadınlara uyarlamaktır. Bu uyarlamanın somutlaştığı en erken eylem 19-20 Temmuz 1848 tarihli *Seneca Falls Conference* ve Duygular Bildirgesi (*Declaration of Sentiments*)’dir. New York’ta Elizabeth Cady Stanton ve Lucretia Mott öncülüğünde toplanan kadın sorunları ve hakları odaklı ilk konferansın ardından yayınlanan bu bildirge, ilk kez kadınların özel alana hapsedilmeleri düşüncesine karşı çıkar. Burada da tıpkı Wollstonecraft’ın aile hapisanesi eleştirisine benzer, kadınların özel alana hapsedilmelerine başkaldırı vardır. Bildirge kadınların kamusal varoluş mücadelesini o dönem için devrimci bir talep olan kadınların oy hakkı ile savunur. Bildirgeye önemi nedeniyle daha yakından bakmak gerekir. Bildirge kadınların erkeklerin mutlak tiranlığına maruz kaldığı eleştirisiyle başlar ve sosyal politikaya dair şu talep ve tespitlerle devam eder: Erkekler kadınların seçme haklarını kullanmalarına izin vermez. Yasaların hazırlanmasında hiçbir söz hakları olmadığı halde, kadınlar erkeklerin hazırladığı hukuk kurallarına ve kanunlara uymak zorundadırlar. Evli kadınlar kanun önünde yok kabul edilir (ölüdür). Evlilikte

bir sahip-köle ilişkisi içinde, kadınların erkeklere mutlak itaati beklenir. Tıpkı evlilikte olduğu gibi boşanma durumunda da erkek kanun önünde kazançlı çıkandır. Erkek tüm insana yaraşır işlerde tekeli elinde bulundurur. Din, tıp ve hukuk gibi alanlarda kadın görünmezdir (Declaration of Sentiments, 1848). Görüldüğü gibi 1848’de yayınlanan Duygular Bildirgesi patriarkal kapitalizme ve onun kadınlar bakımından eşitsizlik yaratan tüm uygulamalarına karşı bir meydan okumadır.

On yedinci yüzyılın sonları itibariyle doğal haklar mücadelesi çerçevesinde kamusal alanda siyasal hakların eşit kullanımı ve oy hakkı çerçevesinde başlayan feminist sosyal hareketler, daha çok kadınların siyasal hakları ve mülkiyet haklarına odaklanmışlardır. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi sosyal politikalara ilişkin kampanyalar da yürütmüşlerdir. Bu kampanyaların talepleri arasında doğrudan sosyal politikanın konusu olan ekonomik bağımsızlık ve istihdama katılım, vatandaşlık hakları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim talepleri yer almaktadır (Osborne, 2001). Kadınların kamusal alanda var olma mücadeleleri, aynı zamanda özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrımın sorgulanmaya başladığı bir döneme de işaret eder. Özel alandaki varlıklarını kamusal alana taşımak isteyen kadınlar, bunu erkeklerin kamusal alanda sahip oldukları haklara sahip olma talebiyle başlatmışlar ve siyasal hakların kullanımındaki eşitsizliğe karşı çıkmışlardır. John Stuart Mill 1869’da yayınlanan *The Subjection of Women* adlı eserinde hümanizm akımını kadın haklarıyla ilişkilendirmiştir. Karısı Harriet Taylor’ün etkisiyle o dönem için kadının konumuna ilişkin radikal görüşler içeren düşüncelerini bu eserinde toplayan Mill cinsiyet ayrımının akıldışı ve dolayısıyla adaletsiz olduğunu savunmuştur. Toplumun ataerkil olduğu ve yasaların bu düzeni sürdürmekteki rolüne vurgu yapan Mill, bu çalışmasında ayrıca cinsiyet ayrımcılığının kadınların bağımlı kılınmasına yol açtığı tespitini de yapmıştır (MacKinnon, 2003, s. 64). Erkek egemen toplumsal düzenin ortaya çıkardığı eşitsizliklerle mücadele ederken; 1800’lerin ortalarından itibaren feminist hareket, bu kez bir başka eşitsizliğe karşı mücadelenin içindedir; köleliğin lağvedilmesi için verilen savaşta saf tutmuştur. Donovan “kadın hakları hareketinin kökenleri kölelik karşıtı hareketin içindedir demekte ve devamla dönemin kadın hakları

eylemcilerinin kullandıkları “köle-kadın” benzetmesinin bu köklerle ilişkili olduğunu iddia etmektedir (Donovan, 2014, s. 55).

Özetle, birinci dalga denilen feminist hareketlerin 1870’lerden itibaren yürüttükleri oy hakkı elde etme (süfraj) merkezli kampanyaları sosyal politikaya ilişkin taleplerinden bağımsız değerlendirmemek gerekir. Bir başka ifadeyle, feminist teorinin sosyal politikaya olan etkisine dair izlerini, refah devletinin kurumsallaşmasından çok daha gerilerde, yani birinci dalga feminizmde bulmak mümkündür (Coffey, 2004). Yine de çağdaş feminist sosyal politika analizlerine ışık tutan pek çok yazı örtülü ya da apaçık haliyle erken ve orta dönem yirminci yüzyıl feminist kampanyalarda bulunabilir. Bu kampanyalar, vatandaşlık hakları ve yoksulluk yardımları gibi acil refah hizmetlerini tartışmaya açmıştır. Bu tartışmalar kadınların ve çocuklarının bu alanlardaki ihtiyaçlarının altı çizilerek vurgulanmasını sağlamıştır. Denilebilir ki kadınların ihtiyaçlar mücadelesi henüz o dönemden itibaren başlamıştır. Zaten kapitalist toplumlarda kadınların ihtiyaçları üzerine konuşmak dahi çekişmeli ve politiktir. Çünkü her şeyden önce ihtiyaçların yorumlanması siyaseti özel ve kamusal alan ayrımlarını silikleştirir (Fraser, 2006). Kamusal ve özel alan ayrımlarının silikleştirilmesi mücadelesi, kadınların devletle olan yurttaşlık ilişkilerinde yeniden üretim rollerinden kaynaklanan işbölümünü ve ücretsiz bakım emeğini sorgulamaya başladıkları bir süreci başlatmıştır. Öyle ki henüz 1924 tarihinde basılan Eleanor Rathbone’un *The Disinherited Family* adlı eseri klasik anlamda bir “cinsiyet gören analiz” içermektedir (Rathbone, 1924).

Kadınların kocalarına ekonomik olarak bağımlı olmalarını reddeden Rathbone, erkeğin hane reisi olduğu ve ona tam anlamıyla bağımlı bir kadından oluşan aile modelinin modern endüstri toplumunun yaşam biçimine uymadığını öne sürmekte ve bu modeli çok açıklıkla eleştirmektedir. İki dünya savaşının yarattığı insanlık felaketinin yarattığı siyasal ve sosyal çalkantılar, kadın sorunlarına yönelik tartışmaları kesintiye uğratmıştır. 1950’ler bu tartışmaların yeniden gündeme geldiği yıllar olmuştur. Hiç kuşkusuz kadın sorununun gündeme dönmesinde Simone De Beauvoir’in etkisi çok büyüktür. Simone De

Beauvoir 1949'da toplumsal cinsiyet rollerini sorguladığı *The Second Sex* kitabıyla bu rollerin nasıl inşa edildiğini gözler önüne sermiştir. İkinci dalga feminizmin başlangıcı diye nitelenen yeni ve devrimci fikirlerle dolu bu dönem, birincisinin bilgi ve deneyimi üzerinde yükselmiştir.

1970'lere gelindiğinde sosyal politikayı cinsiyetlendirmek isteyen feminist kampanyaların odak noktasını kadınların ekonomik bağımsızlığının sağlanması oluşturmaktadır. 1970'de Oxford'da düzenlenen ilk kadın kongresinin talepleri arasında eşit işe eşit ücret, istihdam olanaklarının artırılması, 24 saat açık kreşler gibi talepler bulunmaktaydı (Osborne, 2001, s. 28). Yine 1974'te Britanya Kadın Özgürleşmesi Hareketi'nin temel savını "ekonomik ve yasal bağımsızlık" talepleri şekillendirmekteydi (Lewis, Gewirtz, ve Clarke, 2000, s. 25). Bu hareket devletin aileyi mevcut haliyle sürdürmekteki ısrarını ve bunun kadınları erkeklere bağımlı durumda kalmaya zorlayıcılığına vurgu yapmıştır. Hareketin alıntılanan cümlesini incelediğimizde tam bir yapı çözümü hedefine yöneldiğini görmek mümkündür. Özellikle devlet tarafından aile merkezli olarak yürütülen sosyal politikaların kadınlar bakımından yarattığı eşitsizlere dikkat çekilmekte ve bu durumun sürdürülemezliğine işaret edilmektedir. Bu taleplerde refah rejiminin temel varsayımları hedef alan, feminist bir sosyal politika eleştirisini odağına alan bir mücadelenin yansımaları görmek mümkündür (Lewis, Gewirtz, ve Clarke, 2000). Bu talepler için verilen mücadele 1975'de Britanya'da istihdam ve ücret eşitliği yasasının kabul edilmesini sağlamıştır.

Yukarıda ifade edildiği gibi ikinci dalga feminizm, birinci dalga yani ilk dönem feminist hareketlerin doğal haklar savunusu sırasındaki birikimlerinden yararlanmış ve bu birikimler üzerinde yükselmiştir. Ancak birinci feminist dalganın erkeklerle eşit siyasi ve hukuki haklara sahip olmanın kadınları özgürleştireceği düşüncesinden farklı olarak; ikinci dalga feminist hareket argümanlarını farklılıklar üzerinden konumlandırmayı seçmiştir. Çağdaş feministler özellikle sosyal politika reformu talepleri ile doğrudan sosyal politika alanında kadın haklarını tartışmaya açmışlardır. Bu da sosyal politika literatüründe ve çalışmalarında özel alanın ve yeniden üretimin tartışmaya

açılması ve kategorilerin genişletilmesi demektir. İkinci dalga feministler ücretli ve üretken çalışmayı günlük ve kuşaksal temelde mümkün kılan emeğin büyük ölçüde ücretsiz yeniden üretici çalışma olduğu savından yola çıkarak; bu emeğin ve yeniden üretimin kapitalist üretim tarzının ayrılmaz bir parçası olduğunda ısrar ettiler (Weeks, 2014, s. 42). Hiç kuşkusuz bu alanda en radikal talep “ev işi için ücret” talebidir.

Ev işleri için ücret tartışması daha geniş bir tartışmanın yani ev içi emek tartışmasının bir parçası olarak 1970’lerde Anglo Amerikan Marksist ve sosyalist feminist kuramın yürüttüğü bir tartışmadır. Margaret Benston, Mariarosa Dalla Costa, Selma James, Sylvia Federici, Nicole Cox, Christine Delphy gibi isimler çalışmalarında cinsiyet ve sınıf kavramlarının her ikisini de Marksist emek-değer kuramı kapsamında ama feminist bir temelde tartışmaya çalışmışlardır (MacKinnon, 2003, s. 85). Benston’un 1969’da açtığı bu kanal özellikle Mariarosa Dalla Costa, Selma James’in 1973 yılında yazdıkları *The Power of Women and the Supervision of the Community* metni ile genişlemiştir. Ev işine ücret talebi doğrudan ekonomik olanın tanımını değiştirmeye yöneldiği için devrimci bir tartışmadır. ‘Kadınların evde yaptığı iş emektir’ savı, kadınların ikincil konumlarının ve sömürülmelerinin nedenlerini kadın emeğinin değersizleştirilmesine dayandırarak açıklar. Bu kadının yeniden üretici emeğinin değer, emek, cinsiyet, sömürü, gibi kavramlar etrafında ekonomi politik açıdan ele alınmasını sağlar. Ev işi için ücret tartışmasını yürütenler toplumsal cinsiyet farkı ve hiyerarşisinin emek harcama pratikleri yoluyla kurulduğunu ve yeniden üretildiğini savunmuşlardır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet temelli işbölümü aslında kapitalist toplumsal örgütlenmenin ayrılmaz bir parçasıdır (Weeks, 2014). Ev işi için ücret talebi özel ve kamusal arasındaki ayrımları silikleştirirken aynı zamanda o döneme dek öne sürülen aile ilişkilerinin piyasa ilişkilerinden farklı olduğu ve ailenin bireyler arasındaki ortak çıkarlar temelinde bir birim olduğu anlayışına meydan okumadır. Böylece refah çalışmalarında bir tür “kara kutu” (Land, 2008) olarak analiz dışı bırakılan ailenin esasında kapitalist sisteme hizmet eden toplumsal bir yeniden üretim fabrikası olduğu görüşü ücretli ve ücretsiz emek arasındaki karşılıklı bağımlılığa da işaret etmiştir.

Sosyal politikaya dair sözü edilen feminist bakış açısı, özel ve kamusal alan arasındaki kesişimlerin altını çizmekle, sosyal politikanın yeni bir çerçeveye yerleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bugün geniş ölçüde kabul gören kesişimci (intersectionalist) bir alternatifin öncülüğünü yapan da ikinci dalga feminist düşüncedir (Fraser, 2013). Bu “kişisel olan politiktir” yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. İlk kez 1970 yılında Carol Itanich tarafından kullanılan (Demir, 2014) bu sloganla birlikte, özel alanın yani ailenin patriarkal ideolojinin değerlerini gizlediği dolayısıyla da aile içi özel ilişkilerin tümünün bu ideolojinin uzantısı olduğu ifade edilmektedir. Kadın, erkek, çocuk ve aile içi ilişkileri ve bunlardan kaynaklanan tüm diğer ilişkilerin siyasal ve ideolojik boyutları vardır. **‘Kişisel olan politiktir’** ifadesi sosyal politika bakımından hayati önemdedir. Çünkü bu yaklaşım sanayileşme ile birlikte yukarıda sözü edilen ailenin refah üretimindeki payının yadsınarak, ailenin yalnızca yeniden üretim rolü ile sınırlandırılması anlayışına doğrudan bir meydan okumadır. Bununla birlikte sosyal politikanın ve kamusal alanının eve davet edilmesi süreci başlamıştır. Söz konusu çağrı devletin aile içinde yaşanan güç eşitsizliklerini önce görmesi ve sonra da bunları giderecek eşitlikçi politikalar alması gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu çağrı devletin özel alanı düzenlemesi ve özel hayata müdahale etmesi talebi asla değildir. Aksine; devletin vatandaşların özellikle de kadın vatandaşların kendi seçimlerini yapabilmeleri için gerekli kaynaklara erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılmasındaki rolünü anımsatmak içindir. Bir anlamda devlet eve/özel alana davet edilerek, devletin buradaki ilişkilerde takındığı taraflı ve cinsiyetçi tutumları tartışmaya açılmış ve bu slogan eşliğinde yapılan davetle birlikte sosyal politika tartışmaları yepyeni boyutlar kazanmıştır (Coffey, 2004).

Bunların başında özel ve kamusal alan ikilemi, bu ikilemin yarattığı toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü, bu işbölümünün yarattığı hiyerarşik yapılanmanın kadınlar aleyhine olan sonuçları gibi zincirleme reaksiyonlar gelmektedir. İkinci dalga feminizm kadim zamanlardan beri özel alanda oldukları için görmezden gelinen cinsellik, ev işleri yeniden üretim ve kadına yönelik şiddet gibi konuları, toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlik tanımına dâhil

etmiştir. En önemlisi de bütün bunların birbirinden bağımsız ele alınamayacağı tespitinin yapılmış olmasıdır. Bu tartışmalar sosyal politikanın çerçevesini değiştirmiştir. *Kişisel/özel olan politiktir yaklaşımı sosyal politika açısından tam bir paradigma değişikliği talebidir.* Bununla birlikte geçmişte marjinal ve perifer/“çevre” görülen konu ve taleplerin merkeze yerleşmesine olanak sağlama fırsatı yaratmıştır ve hala da öyledir. Yeni paradigma sosyal politika bakımından çok ciddi bir dönüşümün de zorlayıcı dinamiğidir. Daha önce yalnızca kamusal alanda ücretli iş ilişkileri çerçevesinde kurulabilen refah ve vatandaşlık hakları bağlamı tartışılabilir hale gelmiştir. Feminist analiz, toplumsal örgütlenmenin emek ve üretim temelinde anlaşılabilir ve dönüştürülebileceği iddiasındadır. Bu iddia uyarınca asıl aşılması gereken, ücretli emek/ücretsiz emek karşıtlığı ve buna bağlı olarak kamusal/özel, bağımsızlık/bağımlılık ve ücretli iş/aile ikilikleridir. Sözelimi Karen Sacks kadınlarla erkekler arasındaki eşitliğin ancak ev işinin toplumsal olarak değer taşıyan bir kamusal iş olarak kabul edilmesiyle mümkün olabileceğini söyler ve “üretim, tüketim, çocuk yetiştirme ve ekonomik karar süreçlerinin tek bir alanda yer almasıyla” (1974: 222) ikiliklerin aşılmasının mümkün olacağını iddia eder. Burada söz konusu olan mekânsal bir alan tanımından ziyade, sözü geçen toplumsal ilişkilerin farklı türden kurallara tâbi olmasının aşılmasıdır (akt. Acar-Savran, 2002).

İkinci dalga feminizmin kadınların ezilmelerinin yapısal nedenlerini belirlemek için maddeci bir sorgulama yapmaya yönelmesinden sonra, kadın işçi ile erkek patron arasındaki ezen ezilen hiyerarşisinin yanı sıra, kadını evde erkeğin işçisi haline getiren yapının ve toplumsal ilişkilerin ortaya konmasının önemi vurgulanmaya başlandı. Aslında tam da bu nedenle ikinci dalga feminizm kadınların konumlarını sorgulamak üzere eleştirel analizlerini kapitalizme özgü ilişkiler bağlamında temellendirdi (Fraser, 2013, s. 73). Denilebilir ki ikinci dalga feminizm devlet eliyle kapitalizm eleştirisidir. Bundan Fraser’in kastı ikinci dalga feminizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Keynesyen refah devletinin eleştirisi olduğudur. Bu esas olarak maddeci bir sorgulayıştır. Ancak elbette kültürel ve siyasal boyutları da olan geniş çaplı bir eleştiridir. Bu eleştirinin ana hatlarına değinmeden önce refah

devletinin politik kültürünü oluşturan dört temel özelliğe dikkat çekmek gerekir: ekonomizm, erkek-merkezcilik, teknokratik devletçilik ve Vestfalyanizm. Bu özellikler kısaca aşağıdaki gibi açıklanabilir.

Ekonomizm: Refah devletinin siyasal meşruiyetini sağlayan unsur, refahı tabana yayma, toplumsal eşitlik sağlama ve sınıflar arası dayanışma sağlama (çatışmayı önleme) iddiasında olmasıdır. Ancak toplumsal eşitsizlik tanımının sadece sınıflar arası iktisadi bölüşüm sorunu olarak açıklanması, eşitsizliğin diğer boyutlarının ihmal edilmesine neden olur.

Erkek-merkezcilik: Refah devleti aile ve çalışmayı erkek-merkezli olarak kuramsallaştırır. Böylece toplumsal cinsiyeti siyasal çatışma alanından uzaklaştırır.

Teknokratik Devletçilik: Refah devleti sosyal politikaları, profesyoneller tarafından tasarlanan ve bürokratlar tarafından uygulanan ve müşteri-devlet ilişkisi çerçevesinde teknik meseleler olarak ele alır. Toplumsal sorunların çözümünün yukarıdan aşağıya bir tasarımla aşılması yaklaşımı vatandaşları pasif alıcılar konumuna indirger.

Vestfalyanizm: Refah devleti ulus temelli bir oluşumdur (Fraser, 2013).

Feminist sosyal politikanın bu eleştirileri ile refah devleti hem özel ve hem de kamusal alandaki cinsiyete ilişkin eşitsizlikleri görmezden gelmekle suçlanmış ve tam saha baskı ile karşı karşıya kalmıştır. Bu baskının bir uzantısı olarak alana yönelik eleştiriler yapılmıştır. En yoğun eleştiriler refah devletinin kurucu belgelerine dair olanlardır. Hiç kuşkusuz bu bağlamda refah devletinin kuruluş manifestosu olan Beveridge Raporu da mutlaka feminist eleştirel analize tabi tutulmalıdır. Bu eleştiri refah devletinin erkek-merkezli inşasının eleştirisidir.

1.2.Ana-akım Sosyal Politikanın Manifestosu Beveridge Raporu'nun Cinsiyetçi Niteliği

Birinci bölümde refahın tarihsel olarak ücretli iş, erkek işçi ve aile merkez alınarak nasıl kurumsallaştığı anlatılmıştı. Refah devletinin

kurumsallaşmasında tarihi bir dönüm noktası da Almanya'da 1883 yılında Bismarc tarafından getirilen sosyal sigorta sistemidir. Bismarck modeli iş kazaları sonucu çalışamaz durumda kalan işçilerin korumasını kurumsallaştıran ilk sistemdir. Bu modelin en önemli özelliği, devletin ücretli işçileri koruma altına almasıdır (Rosanvallon, 2004, s. 126). Bismarck modeli refahla ücretli iş arasındaki bağlantıyı kurumsallaştırmıştır (Özdemir, 2007). Bu model kadınlardan çok erkeklerin, işçilerden çok egemen sınıfın çıkarlarına hizmet eden paternalist sosyal politikanın ilk uygulamasıdır (Çelik, 2014, s. 18). Her ne kadar Bismarc modeli kadar katı ve kısıtlayıcı bir sosyal koruma öngörmemesiyle olumlu olsa ve sosyal sigortaların yerine yaygın bir sosyal koruma anlayışını içerse de 1942 tarihli *Beveridge Raporu* (Beveridge, 1942) cinsiyete dayalı örgütlenme biçiminin somutlaştığı belgelerden biridir. Prim ödeyerek katkıda buldukları sürece vatandaşların sosyal güvenlik şemsiyesi altında beşikten mezara dek korunmuş olmaları prensibine dayalı sosyal politikanın bu tarihi belgesi daha sonraki dönem refah devleti ideolojisini şekillendirmiş olması nedeniyle cinsiyet perspektifinden değerlendirilmeye muhtaçtır. Feminist perspektiften refah devletinin tarihi gelişimi sadece sosyal adalet ve tam istihdam anlatısından ibaret değildir. Refah devletinin ortaya çıkışı mevcut sınıf ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini nasıl etkilemiştir sorusuna odaklanmak, bugünkü kadın dostu refah devleti yaratma mücadelesinin geçirdiği aşamaları anlamak için önemlidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kadınların ev içi ücretsiz bakım rolleri ve erkeğe bağımlılıklarına dair fikirlerin refah devletinin yapısına nasıl entegre olduğuna yani harcın nasıl karıldığına bakmak gerekir. Burada refah devleti ve toplumsal cinsiyet ile ilişkili olarak asıl tartışılması gereken öncelikli olgu, gerek Bismarc modelinde gerekse *Beveridge Raporu*'nda -aralarındaki farklılıklar soyutlanarak-sözü edilen rasyonel, erkek, ücretli işte çalışan erkek ve hanehalkı reisini esas alan varsayımların cinsiyetçi olduğudur. Ayrıca bu varsayımların refah kurumlarına içkin olması nedeniyle farklılık ve eşitsizlikler üretmeleridir. Bu eşitsizlikler somut olarak refah devletinin esasını oluşturan sosyal güvenlik ve bakım politikalarına yansımıştır.

William Beveridge tarafından 1942’de İkinci Dünya Savaşı koşulları Britanya’ında hazırlanan rapor *Beveridge Raporu* olarak bilinmektedir. Sosyal güvenliği ulusal çapta yaygın sosyal politika anlayışının bir parçası olarak ele alan bu raporun etkileri yalnızca İngiltere ile sınırlı kalmamış ve evrensel bir boyut kazanmıştır. Yoksullukla mücadelenin bir aracı olarak sosyal politikaların merkezine sosyal güvenliği yerleştiren anlayışın bir ürünü olan bu belge, prim ödemeleri ve kişinin sorumluluğu esas olmak üzere tam çalışmayı hedefler (Talas, 1972, s. 542). Yani *Beveridge Raporu* çalışma merkezli bir toplumda işçi, işveren ve devletin katkıları ile herkesin sosyal güvenlik hakkı olması esasına dayalı bir sosyal politika öngörür. Rapor refah devletine vatandaşlarını kaza, hastalık, işsizlik, yaşlılık ve ölüm gibi gelir kaybı durumlarında korumasını güvence altına alma yükümlülüğü getirmektedir. Devletin görev tanımları arasına zorunlu ve kapsamlı sosyal güvenliği yerleştirmesi bakımından bu yeni bir devlet ve vatandaş ilişkisi yaklaşımıdır. Çünkü o tarihe kadar koordine edilmeyen, kapsamı kısıtlı sosyal mevzuatın (Talas, 1972, s. 541) yerini, devletin taraf olarak gerekli tedbirleri almakla yükümlü olduğu sosyal güvenlik ve sosyal politika anlayışı almaktadır. Refah devletinin kuruluş felsefesinin yansıdığı bu belge ile birlikte devlet vatandaşlarının yoksulluk ve gelecek kaygısını sosyal politikalar aracılığı ile yeniden dağıtımını sağlayarak önlemek ve bu şekilde sosyal adaleti sağlamakla görevlidir. Bu bir kamu hizmetidir. Bu bakımdan bu belge o dönem refah devletinin kurumsal sosyal güvenlik ve sosyal politikalarının belirleyicisi konumundadır. Ne var ki refah devletinin sosyal adaleti sağlamasını bir kamu görevi olarak tarif ederek radikal bir sosyal politika önerisi getiren *Beveridge Raporu’nun öznesi, ücretli işte çalışan erkek vatandaşdır*. Raporun onuncu sayfasında Beveridge’in vatandaşları kategorize ettiği bölüm bulunmaktadır (Beveridge, 1942).

Bu kategoriler şunlardır:

-İşçiler

-işverenler, her meslekten, müstakil işçiler dâhil, kazanç getiren bir işte çalışanlar

-Çalışacak yaştaki ev kadınları

-Çalışacak yaşta olup ta kazanç sağlayan bir iş yapmayanlar

- Çocuklar ve
- Yaşlılar

Görüldüğü gibi raporda ev kadınları ayrı bir kategori dâhilinde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflama çalışanlar dışında çalışacak yaşta olup evli olan kadınları kapsamaktadır. Ev kadını sınıfı ya da kategorisi yaratan *Beveridge Raporu* Talas'a göre "evli kadını sigortalıların hususi bir kategorisi olarak tasnif etmekte ve koca ile kadının bir *ekip* teşkil ettiklerini kabul etmektedir" (Talas, 1953) akt. (Zırhlı, 2000, s. 51) . Rapora atfen koca ile kadının ekip teşkil etmesi anlayışı aslında "tamamlayıcılık" olarak kavramsallaştırılan eril paradigmanın bir yansımasıdır. Bu paradigmaya göre her iki cins de birbirlerinin eksiklerini tamamlar ve her birinin farklı özellikleri kendi içinde değerlidir. Rousseau ve Kant gibi düşünürlerde ifadesini bulan bu yaklaşım, geleneksel olarak kadına atfedilen fedakârlık, duygusallık, şefkat (tabi bunlarla birlikte bakım rolleri de vardır) bazı değerleri esas alarak, kadınların bu özellikleriyle norm kabul edilen erkeği tamamlaması gerektiğini ileri sürer (Berktaş, 2010, s. 28). Bir başka deyişle eril tamamlayıcılık anlayışı, sonuçta erkeğin norm sayıldığı bir sosyal düzende kadının öteki olmasına ve sonrasında da ikincilleştirilmesine neden olur.

Beveridge Raporu eril normu erkek olarak kurarken, evlilik birliği içinde kadına da tamamlayıcılık rolünü biçmiştir. Bu sınıflama içinde yer alan kadınların sosyal güvenlikleri çalışan eşleri tarafından sağlanacaktır. Erkeklerle çalışma ve evi geçindirme yükümlülükleri tanımlanırken, kadınlar içinse sosyal güvenliğe erişimin tek yolu olarak heteroseksüel evlilik kurumu belirlenmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki savaş sonrası dönemde refah devletinin sosyal güvenlik politikalarının büyük oranda şekillenmesinde rolü olan *Beveridge Raporu ile birlikte cinsiyet farklılıkları sosyal politikaların sosyal güvenlik ayağına işlemiştir* (Pascall, 2012, s. 8). Bu anlayış refah devleti yazınına hâkim olan anlayıştır. Refah devleti yazınında teori üretimi aşamasında dahi bireylerin eril normlar doğrultusunda hareket ettikleri varsayımı yapılmıştır (Robeyns, 2010). Bu eril varsayımlar uzun bir süre vatandaşların özgürce istihdam edildiğini, edilebilir olduğunu ya da edilmeye istekli olduğunu hesaba katmış

ancak; kadınların istihdam edilmelerinin önündeki diğer engelleri sözgelimi onların eşlerinin, babalarının yaşlılık ve bakıma muhtaçlık durumlarını ya da okul çağı öncesi çocuklarının bakım yükümlülüklerini dikkate almamıştır. Bu bakımdan ana-akım refah yazını cinsiyete dayalı işbölümünün kadın ve erkekler için ortaya çıkardığı farklı ve eşitsiz koşulları göz ardı etmiştir (Orloff A. , 2009).

*Beveridge Raporu cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünü esas alır. Bu işbölümünde kadınların bakım işini üstlenmek zorunda kalmalarının yarattığı eşitsizliklere bakıldığında ortaya çıkan tabloda ilk olarak ücretsiz bakım emeğinin tanınması sorunu göze çarpmaktadır. Bakım emeğinin “tanınma” sı bir statü eşitliği meselesidir. Bu aslında kadınların eş ya da babaları yani bir erkeğe bağımlı olmaksızın hayatlarını sürdürebilmelerinin önünde bakıma ilişkin rol ve yükümlülüklerden kaynaklanan engeller olduğunun ve bu rollerinin bir statü eşitliği sorunu yarattığının kabul edilmesi demektir. Oysa bakım emeğini ‘tanımama’ bağımlılığın kurumsallaşması ve her gün yeniden üretilerek sürdürülmesi anlamına gelir. Böylelikle *Beveridge Raporu*’nda ifadesini bulan refah devleti, bakım meselesini kadın ile özdeşleştirip biyolojik boyutla da ilişkilendirerek cinsiyete dayalı işbölümü üzerinden tüm refah devleti kurumlarının kurgulanmasıdır. Üstelik doğrudan bir hak sahipliği ve hak kullanımı sorunudur. Kadınlar, devletin bakım işini doğallaştırması, kadına ve dolayısıyla özel alana hapsetmesi sonucu çalışma hakkı başta olmak üzere pek çok hak kaybına uğramaktadırlar. Aslında bu hak kayıplarının neler olduğunu bakım veren vatandaşlar olarak kadınlar ile ücretli çalışan vatandaşlar olan erkekler arasında yapılacak bir karşılaştırma daha net biçimde ortaya koyacaktır. Bu karşılaştırma, kamusal alan, iş güvencesi, ücret, sendikal haklar, emeklilik hakkı, tazminat gibi sadece çalışma ilişkilerinin maddi terminolojisi ile yapıldığında kadınların görece dezavantajlı konumları ortaya konabilir. Öte yandan aynı iş ve hizmetleri veren kadınlar ile ücretli işte çalışan erkeklerle yapılacak bir karşılaştırmada prestij, sosyal statü ve iş doyumu gibi çalışma psikolojisi kavramları kullanıldığında dahi ücretli çalışan vatandaş olarak erkeğin kazanımlarının sosyo ekonomik statü olarak kadınlardan fazla olduğu apaçık ortadadır. Ne var ki devletin farklı cinsiyete sahip iki grup*

vatandaşı arasında somut veriler ile hak kullanımı karşılaştırması yapmak bile neredeyse mümkün görünmemektedir. Her şeyden önce bakım bir çalışma alanı olarak tanımlanmamaktadır. Kadınların kendi evlerinde kendi çocukları ve yakınları olan yaşlı ve hasta kimselere verdikleri hizmet ve ev işleri olarak adlandırılan ve yeniden üretim alanına dâhil edilebilecek tüm faaliyetleri üretim eylemi kapsamında dahi değerlendirilmemektedir.

Beveridge Raporu aile-merkezcilik anlayışının da kuramsallaştırıldığı bir belgedir (Pascall, 1997). Bir başka deyişle bu rapor; refah rejimlerinin ücretli ve ücretsiz iş alanını birbirinden ayıran, kadınların ücretsiz alandaki işlerini doğallaştırarak kamusal alanın dışına çıkararak; marjinalleştirerek ve sosyal politikanın konusu olmaktan uzaklaştırarak, erkek egemen refah rejiminin “erkeğin evi geçindirdiği aile modeli” nin kurucu unsurudur. Aile-merkezci bu model tıpkı Raporda ifadesini bulduğu gibi, cinsiyete dayalı işbölümünü pekiştirerek erkeği üretim alanına ilişkin olarak, kadını ise yeniden üretim alanına ilişkin olarak tanımlamaktadır. Zaten değişen üretim ilişkilerinin toplumsal yaşamı alanlara ayırarak düzenlemesi sonucu, kadınlar ücretli işe erişimi olan erkeklere bağımlı hale gelmişlerdir. Hatta İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde erkeklerin “bağımsızlaşmaları”na katkıda bulunacak şekilde yeniden üretim alanına çekilmek durumunda kalmışlardır. Üstelik erkeklere olan bu bağımlılık kadınların refah devleti tarafından “kamusal bağımlılık” (public dependence) ilişkisi dışına çıkarılmalarına neden olmuştur.

Erkeğin evi geçindirdiği aile modelinin refah rejimlerine norm kabul edilmesi, devletin kadınların bağımlı özel alandaki statülerini kamusal alanda bağımlı statülerine tercih ettiğinin bir göstergesidir (Fraser ve Gordon, 1994). Örneğin *Beveridge Raporu* ’nun önerdiği gibi eşinin sosyal güvencesi üzerinden sağlık hizmetlerine erişim sağlayabilen kadın refah devleti tarafından doğrudan bir bağımlılık ilişkisi içinde tanımlanmakta; kamunun sosyal hizmet vermekle yükümlü olduğu gruplarla kurması gereken tarz ve içerikte bir ilişki- dâhilinde ele alınmamaktadır. Bu, devletin kadının erkeğe bağımlılığını meşrulaştırdığı örtülü bir durum yaratır. Böylelikle refah devleti aile içindeki bu cinsler arası bağımlılık ilişkisini, yalnızca özel alandaki bir bağımlılık ilişkisiymiş gibi

kabul ederek kadınlarla kurması gereken eşit ve kapsayıcı ilişkinin yükümlülüğünden sakınmış olur. Bakım özel alanda gerçekleştiği için ve büyük oranda bakım verenler kadınlar olduğundan bakım emeği vatandaşlık haklarının konusu olmaktan dışlanmaktadır. Bu durumda vatandaşlık hakları kamusal alanın konusu haline gelmekte ve özel alan yani yeniden üretim alanı ise vatandaşlık haklarına ilişkin tartışmaların dışında bırakılmaktadır (Pateman, 2000). Bu devletin sosyal yönünün içeriği ve etkilerinin boyutuna dair tartışmalarda temel varsayım olarak, devletin toplumsal ilişkiler bakımından tarafsız olduğunun kabul edilmesi anlamına gelir. Orloff başta olmak üzere feminist sosyal politika teorisyenleri bu türden bir tarafsızlığa karşı çıkmaktadır (S.Orloff, 2008). Tarafsızlık cinsiyetsizliktir ve cinsiyetsizlik eşitsizlik yaratır. Kadınlar bakımından refah devletinin cinsiyetsizliği dezavantajlı konumlarını pekiştiren ve yeniden üreten bir durum oluşturur. Hâlbuki sosyal devlet/ refah devleti tartışmaları üretim ve yeniden üretime içkin olan toplumsal cinsiyet farklılıklarını dikkate almak zorundadır. Örneğin toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve ücretli işe erişim toplumsal cinsiyet ilişkisini oluşturan pek çok kurum ve süreç devletin refah üretiminden etkilenir. Çünkü devlet toplumsal cinsiyet ilişkilerini emek piyasasında, ailede ve diğer pek çok yerde ve durumda düzenler.

1942 tarihli aynı raporun bir satırında Beveridge kadınlara ait rolleri şöyle tanımlamıştır: ”Ev kadınları ırkın devamında önemli roller üstlenirler” (Beveridge, 1942). Buradan bakıldığında *kadınların annelik rolleri ve bakım emekleri yalnızca vatanseverlik, kültür ve İngiliz ulusunun yücelerek devam ettirilmesi çerçevesinde övgüye değer bulunmuştur*. Bu övgü bazı yazarlara göre hem ırkçı hem de maternalist bir ideolojinin yansımasıdır (Davin, 1978). Zaten Beveridge tüm kadınların evlenecekleri, evli kadınların da çalışmayarak ev kadını olmak isteyeceklerini varsaymıştır. Aslında Beveridge savaş sonrası kadınların ücretli işe geri dönmeyi isteyeceklerini pek hesaba katmamıştır. Bu nedenle kadınların doğurganlık ve anne olma niteliklerinin savaşla birlikte düşen doğum oranlarının artırılması ve nüfus artışının sağlanmasında ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Paskalia, 2007). Bu kadınların biyolojik

farklılıklarının altını çizerek onları kadın=evli kadın=anne= vatandaş formülüne sıkıştırmaktadır.

Bu rapor aynı zamanda rejimin ana eksenini oluşturan “normal” aile anlayışını da göstermektedir. Yukarıda sözü edilen tam zamanlı çalışan erkek ve ona bağımlı ev kadını ve çocuklarından oluşan aile tanımının norm kabul edilmesi, bunun dışında kalan evli olmayan, heteroseksüel olmayan, yalnız yaşayan bireylerin norm dışı kalarak sosyal politikaların faydalanıcıları olmalarını engellemektedir (MeeSok Park, 2002). Üstelik tek tip üniter bir aile anlayışı, aile içindeki çıkar çatışmalarının üstünün örtüldüğü ve kadınların dezavantajlı konumlarını pekiştiren bir “norm aile” dayatması anlamına da gelmektedir. Aile ideolojisini benimseyen ve pekiştirmeyi hedefleyen refah rejimlerinde devlet “evi geçindiren erkek ve bakım işini üstlenen kadın”dan oluşan ideal aile fotoğrafı sunarak vatandaşları ile ilişkisini bu fotoğraf çerçevesinde şekillendirmektedir. Bu model çerçevesinde işleyen bir sistemde refah devleti, refahın yeniden dağıtımı, toplumsal cinsiyet ilişkilerini düzenleme, pekiştirme ya da dönüştürme işlevini gerçekleştirirken söz konusu modeli tüm topluma dayatmış olur. Refah devleti bu dayatma gücünü bakım alanına ilişkin yasa koyucu olma rolünden alır. Ancak *Beveridge Raporu*’nda yer alan aile dayatması yeni değildir. Refah rejimlerinin aileyi nasıl kavramsallaştırdığını anlamak üzere ideal aile tanımının tarihsel arka planına bakmak gerekir.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren orta sınıf aile yaşamı üretim süreçlerinden ayrılmaya başlamış ve reel ekonominin aile ekonomisinden ayrılması on dokuzuncu yüzyılda nüfus tanımındaki değişimlerle hız kazanmıştır. Bu yüzyılın sonlarından itibaren aileyi tanımlarken evliliğin merkezi bir konuma doğru evrilmiş ve hanehalkı kavramının da nüfus tanımlarında yer almaya başlamasıyla aile ekonomi politiğin belirleyici unsurlardan biri haline gelmiştir. Sözelimi Britanya’da 1871 nüfus sayımına göre “doğal aile evlilikle kurulmuş karı ve kocadan ve çocuklardan oluşur” tanımı kabul edilmiştir. Aileye ilişkin bu tanımın yirminci yüzyılda da varlığını koruması bir anlamda ailenin ekonomi politikteki bu

merkezi rolünün sürekliliği sağlanmasına hizmet etmiştir (Fink, 2010, s. 41). Evlilikle birbirine bağlı karı koca ve çocuklardan oluşan ailenin yasal olarak salt bu biçimiyle tanımlanması, onun bu haliyle meşruiyet kazanmasına neden olmuştur. Bu daha sonra Beveridge Raporu'nda ifadesini bulan refah devletinin ortaya çıkışında erkeğin tek gelir getiren aile reisi olduğu aile modelinin de baskın aile modeli olarak refah rejimlerinde yer almasını sağlayan süreçle de ilişkilidir. Refah devletinin bu türden ayrımcılığını bir başka açıdan da tartışmaya açmak gerekir. Erkeklerin evin geçimini sağlama görevlerinin onların da devletle olan ilişkilerinin aile statüleri üzerinden gerçekleştiğini göstermez mi? Bir başka deyişle erkekler de refah devletinin sağladığı olanak, hak ve faydalardan aile geçim yükümlülükleri gereği yararlanabilmektedirler. Devlet vatandaşlarına bireysel olarak ya da vatandaş olmanın bizatihi kendisinden kaynaklanan hakları üzerinden değil ailedeki bağımlı ya da bağımsız statüleri üzerinden çeşitli haklar sağlamaktadır. Her ne kadar bu durum refah devletinin temel aldığı aile modelinin bireyden daha öncelikli olduğunun ve refah rejiminin aileyi esas alarak şekillendiğine kanıt teşkil etse de kanımca vatandaşlık hakları ve cinsiyetçi vatandaşlık tartışmalarını hem kadınların dezavantajlı konumları üzerinden okumalı hem de aile politikaları ile olan ilişkisini sorgulamalıyız. Bu tartışma aile tanımları, hangi türden ailenin makbul kabul edildiği yani hakların maksimum kullanımının hangi aile modelinde geçerli olduğu, cinsiyet kadar cinsel yönelimler ve LGBT haklarına dek genişletilebilecek bir tartışmadır.

Beveridge Raporu *eril sosyal politika anlayışının bir ürünüdür*. Bu politikalar erkekleri hedef alan ve özellikle emek piyasasının yetersizliği/başarısızlığı durumunda uygulanan politikalarlardır. Maskülen sosyal politikaların tipik örneği sosyal sigortalar ve sosyal güvenliktir. Çalışmayan kadınlar refah devleti ile olan ilişkilerini büyük oranda eş ve babaları üzerinden yani erkeğe bağımlı statüleri ile kurmuşlardır. Dolayısıyla onlar refah devleti vatandaşlık statülerini belirleyen anne ya da eş konumlarıyla ilişkili olarak feminen sosyal politikaların özneleridir. Feminen sosyal politikalara ise sosyal yardım programları örnek gösterilebilir. Bu politikalarından maskülen olanlar katkı payı ödemeye dayalı bir sistem iken feminen programlar ise yoksulluk

testlerine dayalı (means tested) yardımlardır (Orloff A,1996). Bu açıdan bakıldığında refah devletinin vatandaşlarını ücretli işe erişimleri temelinde ayrıştırarak farklı türden hak ve faydaların özneleri yaptığı söylenebilir. Bakım ideolojisinin cinsiyet temelli olması durumunda ise kadınların ücretli işe erişimlerinin önündeki pek çok engel aynı zamanda onların hak talep ve kullanımlarının önündeki engelleri oluşturmaktadır.

Özetle, *Beveridge Raporu* yeniden üretim alanının nasıl en baştan beri sosyal politikanın çerçevesi dışında bırakıldığına bir örnektir. Bu rapora bakıldığında refah devletinin ve sosyal politikalarının tarihsel olarak ne denli patriarkal bir söylem ve anlayışa sahip olduğu görülebilir. Sosyal politika ile siyasal rejimler arasındaki ilişkinin ataerkilliğine bakıldığında da bu durum görülebilir. Özellikle otoriter devletlerde kadınlar ve çocukları koruyucu sosyal politika önlemleri alınırken hak ve özgürlükler yerlerini ataerkil bir otoriteye bırakmaktadır (Talas, 1995, s.54). Toplumsal cinsiyet analiziyle değerlendirildiğinde, *Beveridge Raporu* patriarkal bir sosyal politika manifestosudur. *Beveridge Raporu*'nda ifadesini bulan aile-merkezci anlayış, refah devleti politikalarının insanların ve özellikle kadınların hayatlarındaki etkisinin eleştirel bir biçimde incelenmesinin de önünde engel oluşturmuştur (Blakemore ve Griggs, 2007). Hâlbuki bu eleştirel bakış açısına olan ihtiyaç özellikle de toplumu oluşturan insanlardan yarısının, kadınların refah devleti çalışmalarının varsayımlarında eksik yer aldığı ya da hiç yer almadığını; yine aynı yarının kendi içinden çıkan hareketlerin sesini yükseltmeleri ile açığa çıkmıştır. Süreci doğru okumak için öncelikle ana-akım refah devleti çalışmalarına yönelik feminist eleştirilerin bu yaklaşımı nasıl yapı çözümüne uğrattığını incelemek gerekir.

1.3.“Cinsiyet Körü” Ana-akım Sosyal Politika Yazını Eleştirisi

Feminist sosyal politikanın öncelikli önerisi toplumsal cinsiyetin dâhil edilerek ana-akımın cinsiyetlendirilmesidir (Orloff A. , 2009). Bu önerinin hayata geçebilmesi için sosyal politika disiplininin feminist perspektiften yararlanması gerekmiştir. Ancak bu oldukça yavaş gerçekleşmiştir. Bunun iki

temel nedeninden söz edilebilir. İlk neden refah devletine ilişkin araştırmaların sayısal çokluğu ve genişliğiyle ilişkilendirilebilir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla gelişen, refah devletinin eril tüm alanlarının ve kurumlarının analizinin büyük oranda devam etmesi, buna karşın feminist sosyal politika yazınının görece daha az etkili olmasıdır. Disiplinin feminist ideolojiden yeterince faydalanmamış olmasının ikinci ve belki daha önemli nedeninin ise, feminist sosyal politikaya gösterilen direnç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla ana-akım ya da geleneksel erkek egemen sosyal politikanın toplumsal cinsiyeti merkeze alan bu yeni paradigmaya direnmesi 1970'lere kadar sosyal politika disiplini cinsiyet körü olarak süregelmesine neden olmuştur demek yanlış olmaz (Coffey, 2004). Aslında ikinci dalga olarak nitelendirilen feminizmin altın çağını 1970'lerden itibaren yaşamış olması dönemin politik atmosferi ve diğer sosyal hareketleri ile de ilişkilidir. Wallerstein 1968 Devrimi'nin modern dünya sisteminde bir dönüm noktası olduğunu belirttikten sonra, 1968'de yaşanan baharın, Fransız Devrimi'nden sonra yani yaklaşık iki asırdan fazla bir zamandan sonra ilk kez yurttaşlık kavramının yeniden sorgulanmaya başladığı bir dönem olduğunu iddia etmektedir (Wallerstein, 2009). O'na göre 68 Devrim Hareketi şu temel gerçeğin su yüzüne çıkmasını sağlamıştır:

“İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan iktidarların reformlarının (bunların başında refah devleti gelmektedir) öznesini alt tabakaların belli ve küçük bir kısmı oluşturuyordu. Bunlar her ülkedeki egemen etnik grup ve öncelikle de erkekler olmak üzere entegre olmak için gerekli eğitimi görmüş olanlardı. Dışarıda bırakılmış ‘unutulmuş’ ve ‘marjinalleştirilmif’ kurumsal reformlardan bile gerçekten yararlanamamış birçok sosyal grup bulunmaktaydı: kadınlar azınlıklar ve ana akıma dâhil olmayan her tür topluluk gibi.”

Wallerstein kadınların da içinde bulunduğu “unutulmuş halklar” olarak tanımladığı bu grupların düşünsel hareketler olarak, 68 Devrimi sonrası yurttaş kavramını yeniden sorgulamak üzere bir araya geldiğini açıklar. Bu düşünsel hareketler cinsiyetçilik ve ırkçılığın bireysel ayrımcılıktan değil, yurttaşlık

kavramının içinde örtülü bir biçimde var olan kurumsal ayrımcılıktan kaynaklandığı fikri etrafında toplandılar (Wallerstein, 2009, s. 128). Wallerstein'in bu tarihsel açıklaması feminist hareketler için de geçerli gözükmektedir. 1960'lı yılların sonu, feminist ideolojinin yurttaşlık kavramının kurumsal bir cinsiyet hiyerarşisi ürettiği ve kurumsal olarak kadınların marjinalleştirilmesine neden olduğu tezini ortaya koydukları döneme denk gelmektedir. Bu teze göre ana akım sosyal politika yazınının cinsiyetçi süreçler ya da çıktılara ilişkin herhangi bir vurgusu yoktur. Gerçekten de ikinci dalga feminizmin yükseldiği yıllara dek, yurttaşlık ve cinsiyet bağlantısını kuran ve cinsiyet gören bir sosyal politika yaklaşımı olduğundan söz etmek zordur. 1970 ve 1980'lere gelindiğinde ise sosyal politikanın feminist eleştirisinin çok yoğunlaştığını görüyoruz. O yıllardan itibaren, Sylvia Law, Mary Dale, Jane Lewis, Mimi Abromowitz, Linda Gordon, Gillian Pascall gibi isimler sosyal politika disiplininin kadın deneyimlerini nasıl marjinalize ya da ihmal ettiğini gözler önüne seren eserleriyle eleştiri oklarını doğrudan alana yöneltmişlerdir (Coffey, 2004). Bu isimler öncelikle sosyal politika disiplininin cinsiyete duyarsız olduğu eleştirisini geliştirmişlerdir. Özellikle de alanın öncü isimlerinin eserlerini inceleyerek bir içerik analizine tabi tutan feminist eleştirel bakış sosyal politikanın cinsiyet körü olduğunu ortaya koymuştur.

Esping-Andersen

Ana-akım refah devleti çalışmaları denince akla gelen ilk isimlerden biri Gosta Esping-Andersen'dir. Esping-Andersen sosyal politikanın öncü teorisyenlerinden biridir ve onun çalışmaları özellikle karşılaştırmalı sosyal politika literatürünün oluşmasında en önemli referans kaynaklarını oluşturur. Esping-Andersen 1990 (*The Three Worlds of Welfare Capitalism*) ve 1999 tarihli (*Social Foundations of Postindustrial Economies*) refah rejimlerinin sınıflandırmasını yaptığı temel eserlerinde, ele aldığı refah rejimlerini metasızlaştırma-sosyal tabakalaşma -devlet, piyasa ve aile ilişkileri üzerinden sınıflandırmıştır(Esping-Andersen, 1990). Bu sınıflamayı yaparken T. H Marshall'ın 'sosyal vatandaşlık sosyal devletin temelini oluşturur' fikrinden yola çıkmıştır. Refah rejimlerini kategorize ederken Esping-Andersen'in altını

çizdiği en önemli husus, iktidar ilişkilerinin, demokrasinin ve refahın birbiriyle ilişkili ve yapılandırılmış olgular olduğudur. Sınıf hareketleri, sınıfsal dayanışma yapıları ve politik davranışın kurumsal meşruiyetinin tarihçesi gibi unsurlar, farklı refah devleti davranışlarını anlamamızda önemlidir. Esping-Andersen buna refah rejimleri adını verir (Esping-Andersen, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 1990). Karşılaştırmalı refah devletleri üzerine en önemli çalışmaları yapan Esping-Andersen'in kullandığı kritik kavram olan metasızlaştırma; vatandaşların piyasa koşullarından bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmek için hangi sosyal haklarını ne derecede kullandıklarına referans eder. Metasızlaştırma aynı zamanda kolektif hareketi ve çalışanları güçlendiren yönüyle emek piyasasını etkiler. Bu nedenle refah devletleri arasındaki farklılıklar metasızlaştırma yönündeki baskılara verdikleri yanıtlarda kendini gösterir. Örneğin emek piyasası, hayatı idame etmek için tek alternatif ise, ödenen ücret ne denli düşük olursa olsun, her iş kabul edilmek durumdadır. Bu metasızlaştırma derecesinin çok düşük olduğu bir durumdur. Buna karşılık, refah devletinin, vatandaşları için çalışmanın mümkün olmadığı (örneğin hastalık ya da yaşlılık nedeniyle) ya da istihdam imkânının bulunmadığı (örneğin ekonomik kriz hallerinde) koşullarda, insan onuruna yaraşır bir yaşamı sürdürebilmesini, hukuksal olarak güvence altına alması, metasızlaştırma derecesinin yüksekliğini gösterir. Metasızlaştırma aynı zamanda refah devletlerinin karşılaştırmalı bir indeks oluşturularak ele alınabilmesine olanak sağlayan analitik bir kavramdır. Metasızlaştırma derecesine göre oluşturulan indekste liberal rejimler en düşük, muhafazakâr rejimler orta ve sosyal demokrat rejimler ise en yüksek skoru alır. Refah rejimleri kurumsal düzenlemeler ve mevcut kararları şekillendiren ve onlara rehberlik eden anlayışlar, harcamalar, sorun tanımlarından oluşan bir yapıdır. Kümelendirme yöntemiyle refah rejimleri arasında karşılaştırma yapılırken aralarında niteliksel olarak farklılık olduğu gibi her bir rejimin kökleri, sosyal ilişkileri ve sosyal eşitsizlikleri ile bir diğer gruptan ayrıldığı görülmüştür (Pascall, 2012, s. 17).

İlk grup muhafazakâr korporatist refah ülkeleridir. Almanya başta olmak üzere Avusturya, Belçika, Fransa'nın da aralarında bulunduğu bu ülkeler

tabakalandırılmış bir sosyal koruma sistemine sahiptir. Statüye dayalı bir tabakalaşmanın olduğu bu grupta çalışan bazı gruplar imtiyazlı haklara sahiptir. Bu tür korporatist refah rejimlerinde, hak kullanımı kriterleri çalışan vatandaş üzerinden belirlenir. Kadınlara yönelik sosyal koruma ise erkek akrabaları üzerinden gerçekleşir. Bir diğer sınıflandırma kavramı olan metasızlaştırma açısından bakıldığında yani vatandaşların piyasa koşullarından bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmek için hangi sosyal haklarını ne derecede kullandıklarına göre bir değerlendirme yapıldığında muhafazakâr rejimlerin vatandaşlarına orta düzey bir metasızlaştırma sağlamakta oldukları görülmektedir (Guo ve Gilbert, 2007). İkinci sınıflandırma liberal refah rejimleridir. Liberal refah rejimleri devletin rolünün minimize edildiği, sorumluluk ve risklerin bireylerin rasyonel kararları tarafından belirlendiği prensibine dayalı rejimlerdir. Piyasanın mutlak ve eksiksiz olarak temel belirleyici olduğu rejimlerde sosyal koruma ve sosyal haklar yalnızca piyasanın dışında kalan dezavantajlı gruplar için söz konusudur. Sosyal yardımları da içeren bu hakların kısıtlı kullanımına dayalı liberal rejimlerde, sosyal yardımlar sıkı bir biçimde denetlenen gelir testleri ile ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Metasızlaşma düzeyi bakımından indekste en düşük/zayıf olan bu rejimler arasında ABD ve Birleşik Krallık gelmektedir.

Esping-Andersen'in refah sınıflamasında son olarak evrensel vatandaşlık haklarına dayalı bir rejim olan sosyal demokrat refah rejimleri gelmektedir. İskandinav ülkelerinin içinde bulunduğu bu grup, piyasaya bağımlılığı en aza indirerek ve yeniden dağıtımcı mekanizmaları işleterek vatandaşlarına metasızlaştırma bakımından en yüksek düzeyi sağlar. Bu rejimlerin yüksek metasızlaştırma düzeyleri ile birlikte en önemli özelliği cömert refah hizmetleri ve hak temelli vatandaşlık yaklaşımları olduğu kadar aynı zamanda cinsiyet eşitliği ideallerini bir rejim karakteri haline dönüştürmüş olmalarıdır (Stephens, 1997). Esping-Andersen'in karşılaştırmalı refah rejimleri sınıflamasında, liberal muhafazakâr ve sosyal demokrat refah rejimleri dışında İspanya İtalya Portekiz ve Yunanistan'ı da kapsayan bir "Latin çemberi" ya da bir başka isimle Yarı Çevre, Güney Avrupa refah rejimleri de mevcuttur (Arts ve Gelissen, 2006). Hatta bazı yazarlar Kıbrıs, İsrail ve Malta'yı da bu gruba dâhil

ederler (Guillen ve Leon, 2011, s. 18). Her ne kadar bu refah rejimleri muhafazakâr refah rejimleri ile bazı özellikleri paylaşıyorlar da gecikmiş/olgunlaşmamış sosyal güvenlik sistemleri ve emek piyasası yapıları bakımından muhafazakâr refah rejimlerinden ayrılırlar (Moreno, 1997). Elbette İtalya, Portekiz, İspanya ve Yunanistan'ı bir refah modeli altında toplamak belli bir soyutlama yapılmasını gerektirir. Buna rağmen Güney Avrupa sınıflamasına dâhil edilen ülkelerin, hem üretim hem de yeniden üretim alanında tipik bir sosyal modele sahip oldukları görülmektedir (Yakut Çakar, 2007). Öncelikle üretim ilişkileri bakımından, Güney Avrupa refah devletlerinin emek piyasasındaki benzerliklerin nedenlerini konusunda tarihsel analizin önemine dikkat çekilmektedir. Daha sonra, bu ülkelerin diğer gruplardan daha farklı bir rotada olduğunu anlamak için bu ülkelerin kapitalist gelişim çizgisine bakmak gerekir. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Güney Avrupa refah rejiminin izledikleri kapitalist gelişim çizgisi benzerlikler taşımaktadır (Mingione, 2006). Bu rejimlerin en önemli özelliği aile-merkezci refah rejimi olmalarıdır. Aile-merkezcilik ve refah rejiminin cinsiyeti konusuna üçüncü bölümde detaylı olarak değinilecektir.

Esping-Andersen'e Yönelik Eleştiriler

Esping-Andersen'in çalışması çok boyutluluğu ve dinamik karakteriyle feminist yaklaşımın da ilgisini çekmiştir. Ana-akım yaklaşımın temsilcisi olarak Esping-Andersen'in yaklaşımı ile feminist bakış açısının, konuya olan ilgisi karşılıklı olarak birbirini tetikleyerek beslemiş ve bu alanda önemli bir teorik birikimin gelişimine katkıda bulunmuştur. Özellikle Julia S. O'Connor, Ann Orloff, Diana Sainsbury, Simon Duncan ve Mary Daly gibi isimler ana-akım sosyal politika yaklaşımın temsilci olan Esping-Andersen'in eserlerinden yola çıkarak refah devletinin feminist eleştirisi yapmışlardır. Yukarıda refah devletine yönelik eleştirilerden ekonomizm ve yalnızca sınıfsal eşitsizlikleri dikkate alan niteliği bağlamında, bu isimler sadece eleştiri yapmakla kalmayıp sosyal politika araştırmalarında ana akımın ihmal ettiğini iddia ettikleri yeni analitik kategori önerilerini de detaylı biçimde dile getirmişlerdir (Sümer, 2009, s. 41).

Ann Orloff başta Esping-Andersen'in refah devleti analizi olmak üzere, ana akım sosyal politika yaklaşımlarına getirdiği feminist eleştiriler ile feminist sosyal politika alanının önde gelen isimlerinden biridir. Bu nedenle Orloff'un eleştirisi diğer feminist eleştirel yaklaşımların da önünü açan klasik bir yere sahiptir. Orloff'un 1993 tarihli *Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States* ve 1996 tarihli *Gender in the Welfare State* makaleleri ana-akım sosyal politikanın refah devleti yaklaşımı ve kategorizasyonuna sınıf ve toplumsal cinsiyeti dâhil eden alternatif bir öneri getirmektedir. Orloff güç/ iktidar kaynakları kavramsal çerçevesini kullanarak refah devleti analizlerine toplumsal cinsiyet ilişkilerini dâhil etmiştir. Ana-akım refah yazınında Esping-Andersen'in esas sorusu "devlet sınıf ilişkilerini nasıl etkiler?" ise Orloff'un sorusu "toplumsal cinsiyet ne durumdadır ve devlet toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl etkiler" dir (Orloff A. S., 1993), (Orloff A. S., *Gender In The welfare State*, 1996). Orloff'un bu yazılarındaki temel argümanlar şu şekilde sıralanabilir: ilk olarak egemen sosyal politika yazınının işçi, vatandaşlık ya da metasızlaştırma gibi kavramları eril/erkek standartlarına göre oluşturulmuştur. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileri göz ardı edilerek inşa edilen bu kavramlar eril biçimleriyle kullanımdadırlar. İkinci olarak, Esping-Andersen'in metasızlaştırma teorisi cinsiyeti hesaba katmakta çok başarılı değildir. Çünkü her şeyden önce metasızlaştırma teorisi ücretli iş üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla ücretli işi merkeze yerleştiren bir metasızlaştırma kuramı refah devletinde ücretsiz bakım emeğini ve eviçi emeğini ihmal eder. Bir başka deyişle, metasızlaştırma bireylerin piyasaya bağımlılığı azaltarak piyasa dışı gelir elde etmelerini sağlar. Oysa metasızlaştırma kadınlar için farklı bir şekilde işler. Öncelikle kadınların ve erkeklerin emek piyasasındaki konumları farklıdır ve bu farklılık kadınların ev işleri ve bakım emeklerinden kaynaklanan ücretsiz ev işçiliği sorumlulukları nedeniyle ücretli emeğe erişimlerinin kısıtlılığında kaynaklanır. Aynı zamanda emeği meta yapan faydalar erkek işçilerin sermaye karşısında direnme kapasitesini sağlar ve piyasaya kendi silahlarıyla dâhil olmalarını mümkün kılar. Üstelik anne, kardeş ve eşler yani ailedeki kadınlar tarafından sağlanan ücretsiz işler sayesinde erkek işçilerin emek piyasasındaki direnç

kapasiteleri artmaktadır. Özetle Esping-Andersen'in metasızlaştırma teorisi iki şekilde cinsiyet körüdür; birincisi kadınların metasızlaştırılma koşulları ile erkeklerin ki farklıdır, ikincisi kadınlar erkeklerin metasızlaştırılma süreçlerinde de yer alırlar. Teori bu iki durumu da hesaba katmadığı için yetersizdir. Bu nedenle Orloff metasızlaştırma teorisinin yeni bir analitik boyutla desteklenmesi gerektiğini iddia eder. Bu boyut metasızlaştırma teorisinde devletin ne oranda kadınların ücretli istihdama dâhil olmasını desteklediğinin ya da ne oranda bunu caydırıcı /kısıtlayıcı politikalar izlediğinin tespit edilerek dikkate alınmasını önerir. Metasızlaştırma hakkından söz etmek için öncelikle herkesin metasızlaştırma hakkı kadar metalaştırılma hakkından da söz edilmelidir. Feminist sosyal politika eleştirisine göre metasızlaştırma bireylerin ücretli çalışanlar olarak piyasaya dâhil olma zorunluluklarından onları özgürleştiren bir şey ise metalaştırılma da benzer bir paralellik dâhilinde ev işleri ve bakım emeği ile çocuklarının ve ailenin bakımını üstlenen kadınların aileyi geçindiren erkeğin geliri olmaksızın da bunu yapabilme haklarına işaret etmelidir. Orloff bunu otonom bir hanehalkı inşa edebilme hakkı olarak tanımlar. Bu boyut aynı zamanda kadınları erkeğin desteğini elde edebilmek için evlilik yapma ya da evlilik içinde kalma zorunluluklarından kurtaracağını ve özgürleştireceğini iddia eder (Sümer, 2009). Esping-Andersen'in metasızlaştırma teorisi ancak kadınların metalaştırılma hakkı tartışmaları dikkate alındığında kapsayıcı olabilir. Son olarak Orloff, Esping-Andersen'in yaptığı refah devleti ayrımlarının görünenden çok daha karmaşık bir yapıda olduğunu ve bunun ortaya konabilmesi için de analizlere toplumsal cinsiyet boyutunun mutlaka ilave edilmesi ihtiyacının altını çizer.

Her ne kadar Esping-Andersen'e yönelik ciddi eleştiriler olsa da karşılaştırmalı refah rejimleri çalışması bir yönüyle feminist sosyal politika çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Esping-Andersen'in feminist sosyal politika birikimine dolaylı katkısı, daha sonra kadın dostu refah devleti olarak kavramsallaştırılacak kategoriye ortaya koymasıdır. Bu aynı zamanda Esping-Andersen'in eserlerinin feminist sosyal politika bakımından önemini de açıklar. Karşılaştırmalı refah rejimleri çalışmasının feminist yazın bakımından

önemi İskandinav ya da Kuzey tipi refah rejimlerinin “çift/kadın ve erkek kazananlı aile”(dual earner) modelinin neden ‘yalnızca erkeğin evi geçindirdiği aile modeli (male breadwinner) ne dayalı rejimlere oranla, sosyal kapsayıcılık ve yoksullukla mücadele anlamında daha başarılı olduğunu açıklama çabasıdır. Esping-Andersen Kuzey tipi refah rejimlerinin istihdam ve büyümenin yanı sıra cinsiyet eşitliği sağlamada da daha iyi performans gösterdiklerini tespit etmiştir. Her ne kadar çalışmanın odak noktası doğrudan toplumsal cinsiyet ve ücretsiz emek boyutu değilse de Kuzey refah devletlerinin sosyo-ekonomik anlamdaki başarısının bu devletlerin sahip olduğu refah rejiminin yani “çift/kadın-erkek kazananlı aile” cinsiyet eşitliğini yakalamaktaki başarısıyla ilişkilendirilmesine temel oluşturmaktadır. Bu devletlerin yani İskandinav tipi refah rejimlerinin aynı kümede yer almaları ile diğer refah rejimlerinin farklı kategorilerde değerlendirilmiş olması bile, bu devletlerin hangi türden aile politikaları ile başkalaştıklarının ortaya konması ve bir karşılaştırma noktası olması bakımından önemlidir. Dolayısıyla Esping-Andersen’in çalışmaları İskandinav ülkelerinde elde edilen olumlu sonuçların hangi politikaların sonucu olduğunu açıklar. Diğer refah rejimlerinde bu türden politikaların yerine ikame edilen politikaların nasıl cinsiyetçi sonuçlar yarattığının gösterir; bir başka ifadeyle karşılaştırmalı refah rejimleri ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkilerin gösterilmesi bakımından önemlidir (Pascall, 2012, s. 19).

Özetle ana-akım refah devleti analizleri devlet, piyasa, ücretli iş ve refah arasındaki ilişkilere odaklanır. Bu odak noktasından hareketle gelişmiş demokrasiler sınıflandırılır. Feminist eleştiri ise refah üçlemesinde devlet ve piyasa boyutunun öne çıktığını ancak aile ayağının ihmal edildiğini söyleyerek kadın ve erkeklerin ücretli işe erişimlerinin birbirinden farklı olduğu, dolayısıyla da refaha erişimlerinin farklı olduğunun altını çizerek ana-akım yaklaşımı eleştirir. Bu anlamda refah ve refah rejiminin aynı biçimde sınıflanmadığını söyler. Feminist eleştiri ücretli ve ücretsiz iş arasındaki ilişkide cinsiyet boyutunun ihmal edilmesinin farklı ulusal bağlamlarda kadın ve erkekler için refah üretimi ve refaktan faydalanma bakımından farklı anlamlara geldiğini ifade eder (Plomien, 2009). Bu ilişkinin kadın ve erkek vatandaşlar için farklı türden kısıtlamalar yarattığı analizlere dâhil edilmediği

sürece de refah devletinin cinsiyet eşitliği üzerindeki etkisi tam olarak anlaşılamaz.

1.4.Sosyal Politikada Feminist Kavramsallaştırma

Toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ile toplumsal cinsiyet mücadelesi toplumsal yaşamın her alanında ve düzeyinde karşımıza çıkar. Dolayısıyla hem eşitsizlik hem de bu eşitsizlikle mücadele feminist bakış açısıyla kuramsallaştırılmalıdır (Fraser, 2008, s. 172). Feminist teori bu epistemolojiyi üretir. Feminizm, temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan politik bir hareket ve ideolojidir. Bu ideoloji kadın-erkek arasındaki ilişkiyi aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarihi de içine alacak geniş bir yelpaze içinde sorgular. Feminist ideoloji, kurulu iktidar yapısının güç ilişkileriyle beraber, cinsiyetçi dominant norm ve değerlerini değiştirmek ve dönüştürmek için kolektif bir birliktelik sağlama mücadelesini verir. Bununla beraber, toplumda derin kökeni bulunan geleneksel/kültürel cinsiyetçi anlam ve değer sistemlerini sorgulama ve yerine yenilerini koymayı amaçlar. Feminist politikanın üç temel ayağından ilkinin, erkek egemenliğinin eleştirisi oluştururken; bu politikalarından ikincisi, kadınların ikincil konumlarının doğal değil toplumsal nedenlerden kaynaklandığı vurgusudur. Üçüncü olarak da toplumsal cinsiyet algısı yaratarak kadınlar adına bir bilinç oluşturma mücadelesini sayabiliriz (Akkerman ve Stuurman 1997, s. 4). Feminist politikaların hedeflerini bu çerçevede tanımladığımızda, feminist sosyal politika refah devletinin kadın dostu olma potansiyelini ya da mevcut haliyle ne oranda kadın dostu olduğuna odaklanır (Orloff A. 1993). Bu kadın dostu refah devleti yaratma mücadelesidir ve refah devletlerinin erkek egemenliğini yeniden üreten mekanizmalarının deşifre edilerek yapı çözümüne uğratılması anlamına da gelmektedir. Bu perspektiften bakıldığında feminist sosyal politika ilk olarak ana-akım/ geleneksel sosyal politikayı sorgular. İkinci olarak yapı çözümüne uğratılan kavram, varsayım ve teorilerin yerine yenilerinin oluşturur. Son olarak da yeni ve alternatif toplumsal örgütlenmeler ve ilişkiler kurabilecek öneriler geliştirir. Tüm bunların yer aldığı bir süreç klasik sosyal politika ve feminist sosyal politika yaklaşımlarını karşılıklı olarak

etkiler. Ana-akım sosyal politika yazınının karşılaştırmalı analizleri bu anlamda feminist çalışmalara yol gösterici olabilir öte yandan ana-akım sosyal politika feminist sosyal politikanın kavramlarını kullanarak analizlerini genişletebilir (Orloff A. S., 1993). İlerleyen başlıklarda feminist eleştirel sosyal politika yaklaşımının cinsiyet körü sosyal politikayı cinsiyet gören bir hale getirmeye yarayacak literatüre kazandırılmış olan kavramlar ele alınacaktır.

1.4.1. Yeniden Üretim Alanının Politikleştirilmesi

Kadınların tarihine bakarken özel alan/kamusal alan ikiliğini erkek egemenliğinin temeli olarak öne çıkarmak 1970'lerin feminizminde yaygın olarak benimsenmiş bir yaklaşımdı. İddia şuydu: Toplumsal cinsiyete dayalı hiyerarşik bir özel/kamusal ayırımı bütün toplumlarda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkileri anlamak için gerekli çerçeveyi oluşturur (Savran, 2002). “Kamusal ya da toplumsal dünyadan ayrı kendine özgü (sui generis) bir alanın oluşması bazı kadınların gerçekten etkin bir biçimde denetlenmesinin bir yoludur da.” (Haris, 1981: 153). Zaten söz konusu kavram ikiliğinin eleştirel gücü, tam da toplumsal gerçeklikle arasındaki bu ikili ilişkiden gelir. (Savran, 2002). Bu perspektiften refah rejiminin cinsiyetçi karakterine eleştirel bir bakışla yaklaşırken iki önemli alanın mercek altına alınması gerekir. Bunlardan ilki refah rejiminin ücretli ve ücretsiz iş arasındaki ilişkileri nasıl örgütlediğidir. Diğeri ise bu örgütlemeye esas olan rejimin temelinde yatan varsayımların neler olduğunun açığa çıkarılmasıdır. Bu sorgulamalar cinsiyete dayalı işbölümünü yaratan temel dayanakları göstermesi bakımından önemlidir. Ücretli ve ücretsiz işin örgütlenmesi kamusal ve özel alan ikiliği/ayırımına ilişkindir. Gerçekten de refah rejiminin cinsiyetinin en çok kamusal ve özel alan ekseninde karakterize olduğu görülür. Bakım emeğinin ya da işinin hangi ekseninde (kamusal/özel) ve kimler (kadın/erkek vatandaşlar) tarafından örgütlenilip üstlenildiği, rejimin cinsiyetçi yapısına dair bir turnusol kâğıdı olarak işlev görmektedir.

Emek, üretim, yeniden üretim kavramları “maddeci feminizme” yani ikinci dalga feminizme ve feminizm içinde maddeciliğe atfedilen farklı

anlamları akla getirir. “Maddeci feminizm” kavramı ile toplumsal cinsiyetle emek süreçleri ve üretim ilişkileri arasındaki bağlantıları kavrama ve açıklama çabası kast edilir (Savran, 2003). Genel olarak ikinci dalga ile başlayan çağdaş feminist sosyal politika analistlerinin yukarıda sözü edilen ‘*sosyal refahtan pay alabilmenin önkoşulunun ücretli işe bağlanması ilkesine*’ meydan okuması, yeniden üretim alanının refah analizlerine dâhil edilmesi mücadelesinin doğmasına neden olmuştur. Üretim ve yeniden üretim alanlarının örgütlenmesini de içine alacak biçimde genişletilen bu meydan okuma feminist refah yaklaşımının en önemli kavramsallaştırma alanlarından birini oluşturur. Ayrı alanlar kamusal ve özel; ev ve işyeri, üretim ve yeniden üretim toplumların bir ikilik biçiminde örgütlenmesine işaret eder. Bu ikiliklere dayanan yapı toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü üzerinden yükselir. Sonuç olarak da kadın ve erkek temel ikiliğini ya da karşıtlığını yeniden üreterek mevcut paradigmanın devamını sağlamak gibi bir işlev üstlenir. Ayrı alanlar yalnızca toplumsal cinsiyetle ilgili değildir. Aynı zamanda katmanlı ve hiyerarşik bir yapıda toplumsal grupların oluşumu, ulusların yapılandırılması ve diğerlerinin sömürülmesi bu ikili yapılar üzerinden temellenir. Bu durumda kamusal ve özel alan ikiliğinin üretim ilişkileri ile olduğu kadar modern devletin şekillendirilmesiyle de ilgili olduğu söylenebilir (Davidoff, 2012) ve (Fink, 2010, s. 48). Ayrı alanların inşasının tarihine ana hatları ile bakıldığında ortaya çıkan olgu modern öncesinde mevcut olan tanımların dönüşerek sürdürüldüğüdür.

Modern endüstri toplumlarında ev işi ve endüstriyel yaşam sosyal statünün kabul edilen göstergeleri haline geldi ve burjuva aile modelinde yeni hanehalkı ilişkilerini meşrulaştırmak için “ev içi özel alan ” ideolojisi ortaya çıktı. Bu ideolojiyle aileler ve hanehalkı sevgi, şefkat ve bağlılık ekseninde yeniden tanımlanmaya başlandı. Tanımların bu şekilde değişmesi hanehalkı için üretilen eviçi emeğin görmezden gelinmesine neden oldu. Kadınların ekonomik olarak bağımlı kılınmasına bir gerekçe olarak onların doğaları gereği korunmaya muhtaç oldukları açıklamalarının yapılmasına zemin hazırladı. Ev içi özel alan ideolojisinin diğer pek çok önemli sonuçları arasında üretim - tüketim kamusal -,özel iş -boş zaman ve rekabetçi piyasa- bakım gibi diğer

ikiliklerin ortaya çıkması sayılabilir. Ayrıca bu “ücretsiz ev işi kadın işidir ve kadınların bu işi de aslında iş değildir” inancını rasyonelleştirdi. Sonuç olarak ideal ev kadını kadınlar için bir norm haline geldi ve ev kadınlığı “her zaman boş zamanı olan “ anlamında kullanılmaya başlandı (Barker ve Feiner, 2004, s. 24). Özetle evin içinin mahrem alan olarak kutsallaştırılması bu dönemin ekonomik ve sosyal ilişkilerinin önemli bir bileşeni oldu. Bu kutsallaştırma kadınları özel alana ve tüketim alanına hapsederken, erkekleri kamusal alanda üretici rolleri ile ücretli emekçiler olarak konumlandırdı. Ev içi özel alan ideolojisinin destekçileri toplumsal cinsiyet ayrımının köklerini doğada, dinde ve biyolojide arayarak meşrulaştırdılar. Böylelikle kadınların bağımlı statülerini ailede, dinde ve devletle olan ilişkilerinde yeniden üreten gelenekler, yasalar ve pratikler sistematığı oluşturdular (Barker ve Feiner, 2004, s. 25). Eş zamanlı olarak ev, kadın ve çocukları dış dünyadan (para- piyasa) koruyan güvenli bir mekân olarak idealize edildi. Rastlantısal olmayan bu sürecin en belirgin sonucu aile ve evin özel alana hapsedilmesi ve dolayısıyla da burada bağımlılık ilişkileri örüntüleri çerçevesinde kadınların görünmez kılınmış olmasıdır (Davidoff, 2012, s. 52).

Bütün bu tarihsel sürece bakıldığında, kadın sorunu olarak tanımlanan olgunun yalnızca bireysel ve mikro ilişkilerin değil aynı zamanda tarihsel yönleri olan makro toplumsal ilişkilerin de konusu olduğu görülebilecektir (Werlhof, 2008, s. 27) . Aynı şekilde ücretsiz emeğin etik ve duygusal olmak üzere iki boyutundan söz edilebilir. Bu boyutlar sosyal politika bakımından merkezi önemdedir (Picchio, 2012) . Bunlardan birincisi ücretsiz emeğin mikro boyutu ile bireyin yaşam tecrübesinin sınırlarını belirlemesidir. Gerçekten bireyin hangi haklara ne oranda erişebileceğinin sınırlarını büyük oranda o bireyin ücretsiz emek ile olan ilişkisi belirler. Örneğin kadınların ücretsiz emeğinin en önemli kısmını oluşturan bakım emekleri onların ücretli işe erişimin önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla kadınlar ücretli işin sağladığı yurttaşlık hak ve imkânlarından salt ücretsiz emek sorumlulukları nedeniyle mahrum kalmaktadır. Ücretsiz emeğin ikinci boyutu ise makro boyutudur. Bu ikinci boyut ücretsiz emeğin daha büyük bir ekonomik sistemin sürdürülebilir olmasını sağlayan niteliğidir. Makro boyutta

ücretsiz emek iktisadi sistemin devamı için en gerekli bileşeni oluşturur. Bireylerin ve toplumların refahının sürdürülmesinde mikro ve makro boyutları ile bu denli önemli olan ücretsiz hem küresel hem de ulusal ölçekte de cinsiyet eşitsizliğinin temelini oluşturur. Uluslararası ölçekte kadın ve erkekler arasındaki belirgin farklılıklar mevcuttur. Ücretler, kariyer, yoksulluk, zaman kullanımı ve sosyal hayata katılım konularında ülkelerarasında eşitsizliğin boyutları değişmekle birlikte cinsiyet eşitsizliğinin varlığı istikrarlı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar (Robeyns, 2010). Ücretsiz emek analizlerinin hem kadınların günlük yaşam pratiklerinde yol açtığı eşitsizlikler hem de sistemin sürdürülebilirliğindeki merkezi öneminin nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte içermesi gerektiği görüşü feminist sosyal politika yazarları tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Böylece sosyal politika tartışmalarında yeniden üretim alanı ve toplumsal cinsiyet ilişkisini analizini odağına alan ve alandaki mevcut normların meşruiyetini tartışmaya açan bir sosyo-politik yöneliş ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonlarından itibaren kadınların artan oranda emek piyasasında yer almaları ile paralel bir biçimde yeniden üretim alanı kadın hareketinin ve feminizm ve refah literatürünün merkezine yerleşmiştir. Çalışma hayatında yer almaya başlayan kadınlar “çifte mesai”lerinin yarattığı sorunların, refah devleti politikalarının konusunu oluşturması gerektiği talebini daha yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. Dolayısıyla yeniden üretim ve sosyal refah tartışmalarının, kadınların istihdama katılımlarının artışı, doğum oranlarının düşmesinin eşlik ettiği demografik değişimlerle birlikte ailede yaşanan değişimler ile eğitimin kadınlara büyük oranda sosyal hareketlilik sağladığı bir döneme denk düşen ikinci dalga feminizmin etkisiyle ivme kazanması tesadüfi değildir (Barbara, 2012, s. 79).

1.4.2.Kadınların Görünmeyen Emeği

Erkeklerin nesnel süreçlerden kaynaklanan ayrıcalıkları ve çıkarlarının ortaya konması, feminizmin politik bir hareket olmasını sağlar. Bu ayrıcalıklar ve çıkarlar, erkeklerin bireysel ve öznel niyetlerinden bağımsız, onlar isteseler de istemeseler de toplumsal yapının onlara sağladığı avantajlardır: “Hiçbir erkek bireysel olarak kendi ayrıcalıklı konumundan vazgeçemez. Yalnızca,

mevcut ayrıcalıklarından, daha fazla ayrıcalığa sahip olmak üzere yararlanmamayı seçebilir. Ancak pratikte çok az sayıda erkek bir kadın lehine terfi edilmekten feragat eder ya da ev içi rollerin tümüyle eşit paylaşmayı kabul eder...”akt. (Acar-Savran, 2003). Kadınların karşılıksız ev emeği ve yeniden üretimdeki konumları sorgulanmaya başladığında ise, artık erkeklerin karşılıksız hizmet görme, çocuklarının ve hasta akrabalarının bakımını karşılıksız sağlama, iş gücü piyasasında ayrıcalıklı konumda olma olanaklarının altı oyulmaya yüz tutmuştur (Savran, 2003). Bu aşındırma kadınların karşılıksız ev emeğinin feminist sosyal politika kuramı tarafından bir tahlil kategorisi olarak ortaya konmasıyla mümkün olabilmıştır. Böylelikle ana-akım dışından ve kadın gözünden cinsiyete dayalı işbölümü, patriarka, üretim/yeniden üretim kavramlarının yeniden tanımlanması sağlanmıştır. Feminist politika yeniden üretim alanındaki cinsiyete dayalı işbölümüne dair “görünmeyen emek” kavramını üretmiştir. Buna göre görünmeyen emek ya da karşılıksız ev içi emek, bireylerin fiziksel bakımını ve sermaye birikimini, kâr yaratımını ve nihai olarak da üretim sisteminin süregitmesini sağlamak için gereken düşünce yapılarının ve yaşam biçimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar (Öztürk, 2011). Gülnur Acar-Savran görünmeyen emek kavramının feminist politika açısından önemine vurgu yaparken kavramın dönüştürücü bir araç olabileceğini iddia etmektedir (Acar-Savran ve Demiryontan, 2008, s. 9). Kadınların yeniden üretim alanına ilişkin tüm faaliyetlerinin emek kategorisinde değerlendirilmesine olanak sağlayan bir kavramdır. Görünmeyen emek kavramı ana-akım refah yaklaşımını yapıçözümüne uğratabilecek analitik bir kavramdır. Gerçekten de emek tartışmasını kadın ve toplumsal cinsiyeti de dâhil ederek yeniden başlatmak sosyal politikaların kuramsal çerçevesini dönüştürebilir. Bu dönüştürme ve çözümleme her şeyden önce ana-akım refah yaklaşımının yeniden üretim alanına dâhil olan emeği doğallaştırdığı tespitiyle başlamalıdır (Acar-Savran ve Demiryontan, 2008). Bu kavram esas olarak ev içi çalışmanın doğasını ücretsiz aile işçiliği kavramı üzerinden tartışmaya açmayı gerektirir. Ev işleri doğaları gereği üretken olmayan emek kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak özellikle kadın emeğinin üretken olmayan bu tanımlanması onu aynı zamanda mübadeleden yoksun kılmaktadır. Feminist sosyal politika görünmeyen emeğin

mübadele değerinden yoksun oluşunun temel nedenlerini bu emeğin doğasında değil; emeğin sahibi olan vatandaşların cinsiyetlerinden bir başka deyişle bu işleri yapanların kadınlar olmasından kaynaklandığını savunmaktadır (Delphy, 2008). Bu iddia aynı zamanda ana-akım yaklaşımın “*doğallaştırarak ayırıştırma*” kavramına karşı geliştirilen bir argümandır. Ana akım sosyal politika cinsiyetsizliğinin gerekçesi ve bir sonucu olarak ücretli emek alanı dışındaki alanı doğallaştırmakta ve böylelikle ücretli işten ayırıştırılmaktadır. “İşin doğası gereği” ya da “kadınların doğası gereği” hatta “doğanın kanunları uyarınca” gibi ifadeler bu doğallaştırarak ayırıştırmanın bir uzantısıdır. Karşılıklı girift toplumsallığın bir sonucu olarak sorunun aileyle ilişkili olduğu vurgulanmalıdır. Buradaki temel sorun birinci bölümde ifade edildiği gibi ailenin tarihsel olarak aile reisinin kontrolünde bir üretim birimi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu üretim biçimi içinde kadınların emeği karşılıksızdır ve yasalara da uygun bir üretim biçimidir. Zaten kadının aile içindeki üretimi aile üretiminden ayrı düşünülmediği için aile reisi de yasal olarak kadının emeğini tasarrufunda bulunduran konumundadır. Böylelikle ücretsiz emek kategorisi kadına ait hale getirilir. Öte yandan kadının evdeki emeğinin miktarı belirsizdir ve zamandan bağımsızdır. Bu nitelikleri onu mesai saati kavramı ile ölçülebilen diğer emek türlerinden farklılaştırır ve nihayetinde ölçülemez emeğin görünmezliği genel olarak kabul edilen bir gerçek olarak önümüze çıkar.

Kadın ve refah devleti analizlerinde kadınların görünmeyen emeği kavramını kullanarak yeniden üretim alanını politikləştirmek, karşılıksız emeğin ve ücretli emeğin toplumsal refah üretimine olan katkısındaki ilişkinin yeniden düşünülmesini sağlaması bakımından çok önemlidir. Yeniden üretim alanına ilişkin kavramsallaştırmaların başında cinsiyet temelli işbölümü gelmektedir. Toplumsal cinsiyet yeniden üretim alanına içkindir. Bir başka deyişle yeniden üretimin merkezinde toplumsal cinsiyet ilişkileri vardır. Bu ilişkilerin en başında da cinsiyet temelli işbölümü gelir. Cinsiyete dayalı işbölümü kadın ve erkeklerin aile içinde ücretli ve ücretsiz işi nasıl bölüştüklerini tanımlar. Bu bölüşüm sosyal olarak inşa edilmiştir. Cinsiyete dayalı işbölümü konusunda doğa ve biyolojiye referans vermek bu işbölümünü

meşrulaştırmak ve gerekçelendirmek amacına yöneliktir. Esasen ev içi, aile, ev emeği kavramlarını doğallaştırmaya ve evrenselleştirmeye çok elverişlidir. Bir yandan aile, ev işi, birlikte yaşama, yakınlık kolaylıkla toplumsal ilişkilerin karşıtları olarak, yani doğal olgular gibi sunulabilir. Bu da kadınların özel alanda maruz kaldıkları baskı ve ezilme biçimlerinin doğallaştırılması demektir (Acar-Savran, 2002). Tam bu noktada tekrar feminizmin kadın emeğini doğallıktan arındırarak toplumsallığın içinde ele alma ve bir bütün içinde kavramsallaştırma mücadelesini verdiği hatırlanmalıdır. Ayrıca geleneksel refah yazını, ücretli emek ve üretim alanının ücretsiz emek ve yeniden üretim alanı karşısında hiyerarşik olarak daha üstün bir yerde konumlandırılmıştır. Bu hiyerarşiye temelden bir karşı duruş ancak yeniden üretim ve karşılıksız emek kavramsallaştırmasıyla mümkün olabilir. Sosyal politikanın cinsiyet gören bir niteliğe kavuşturulması sürecinde görünmeyen emek kavramı ile birlikte tanımlanmaya başlayan bir başka kavram da bağımlılık kavramıdır. Yeniden üretim alanının tartışmaya açılması kadınların bağımlılık ilişkilerinin de analizlere dâhil edilmesini sağlamıştır. Böylelikle yeniden üretim ve bağımlılık ilişkisi arasındaki kavramsallaştırma yeni bir kesişimsellik çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır.

1.4.3. Bağımlılık İlişkileri

Bağımlılık kavramı refah devletinden önce de mevcut olan ve aslında belli bir üretim biçimi ilişkisini yansıtan ideolojik bir kavramdır. Bir başka tanımla üretim süreci (altyapı) ile üstyapı (sosyal kurumlar ve kavramlar) arasındaki belirleyicilik ilişkisi burada da mevcuttur. Bağımlılık ile üretim biçimi arasındaki ilişki geleneksel toplumlarda da bulunmaktadır. Bağımlılık kavramı geleneksel toplumlar için yalnızca belli bir mülkiyete sahip kişilerin dışında kalanların tümünü kapsayacak kadar geniştir. Yani geleneksel toplumlarda yalnızca kadınların değil, mülkiyet haklarından mahrum tüm erkeklerin iktidarla olan ilişkileri bağımlılık üzerinden tanımlanabilir. Ancak sanayi öncesi toplumda erkeklerin ve kadınların bu türden bağımlılıkları herhangi bir damgalanma yaratmamış; bu mevcut hiyerarşik düzen içinde normal bir toplumsal ilişki kabul edilmişti (Gordon, 1990, s. 14).

Oysa endüstriyel kapitalizm bağımlılık kavramının sosyal içeriğini ve semantik coğrafyasını değiştirmiştir. Geleneksel toplumda mevcut olan bağımlılığın geniş tanımının, sanayi kapitalizmiyle birlikte ortaya çıkan ücretli işle birlikte daralmış ve kadınsılaşmıştır (Fraser ve Gordon, 1994). Modern öncesi bağımlılık ilişkisi içindeki erkekler değişen üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ücretli iş sayesinde önceki bağımlılık ilişkilerinden kurtulmuşlardır. Süreç içerisinde siyasi haklar başta olmak üzere çeşitli haklara sahip olarak “bağımsız”laşmışlardır. Bağımlı oldukları ilişkileri -örneğin toprak sahipleriyle olan ilişkileri- gevşemiş ve hatta bütünüyle kopmuştur. Ücretli iş norm haline gelirken, ücretli işe sahip olmak diğer ilişkilerden bağımsızlaşmak anlamına gelmeye başlamıştır. Denilebilir ki erkekler için bağımlılık ilişkilerinin kapsamını daralırken, kadınlar için derinleşen ve pekişen bir yöne doğru evrilmiştir. Çünkü kadınların büyük bir çoğunluğunun ücretli işe erişimleri kısıtlanmış olması onların bağımlı statülerini pekiştiren bir sonuç yaratmıştır. Bu süreç tüm refah rejimlerinde aynı şekilde işlememiştir ya da bazı refah rejimlerinde bağımlılık kavramının tanımı değişmiştir. Sözgelimi sosyal demokrat refah rejimlerine sahip İskandinav ülkelerinde devlet kamusal yükümlülüğün bir gereği olarak kadınlarla ücretli işe erişimlerinden bağımsız olarak ilişki kurarak; onların erkeklerle kurduğu bağımlılık ilişkilerinin çözülmesinde işlevsel bir rol oynamaktadır (Hernes, 1984). Türkiye sosyal güvenlik yasasına ilişkin değerlendirme yapılan bölümde özellikle iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları çerçevesinde İskandinav ülkeleri ve Türkiye arasında bir karşılaştırma yapılarak konuya daha detaylı bir biçimde değinilecektir. Kadın bağımsızlığı kavramı aynı zamanda kadınların hem erkeklerle olan bağımlılık ilişkilerini çözen, hem de üretim biçimleri üzerinden tanımlanan refah devleti ile olan ilişkilerinde kendi cinsiyet kimlikleri ile yeni ve hak temelli bir yaklaşımı esas alan bir niteliktedir. Kamusal bağımlılık kavramıyla doğrudan ilişkili olan bir alan da sosyal güvenlidir. Sosyal güvenlik bir yandan vatandaşlık haklarının belirlerken diğer yandan toplumsal cinsiyet ilişkilerini etkileme kapasitesine sahiptir. Bu nedenle feminist sosyal politika eleştirisi sosyal güvenlik alanında yapılan düzenlemeleri de toplumsal cinsiyet gören bir analizle ele almıştır.

1.4.4.Sosyal Güvenlik ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal güvenlik kadınların karşılıksız ev emeği ve bakım işleri ile doğrudan ilgili bir refah devleti politikasıdır. Özellikle bakım işlerinin kadınların karşılıksız emeği üzerinden ‘doğallaştırılan’ niteliklerinden uzaklaştırılması ve toplumsallık çerçevesinde ele alınması sosyal güvenlik ve cinsiyet tartışmaları ile gündeme gelebilir. Karşılıksız emek ve bakım emeğinin maddi-manevî tazminatı hak etmesi ve ev kadınlarının sosyal güvenlik haklarının tanınması talepleri bu toplumsallığın konusudur. Bu tartışmalara geçmeden önce kısaca sosyal güvenlik yaklaşımlarına bakmak gerekir. Sosyal güvenliğin tanımlanmasında iki yaklaşım vardır. Bunlardan ilki İngiliz bağlamıdır ki bu tüm gelir getirici devlet politikalarını içerir. İkinci yaklaşım olan ABD yaklaşımı ise sosyal güvenliğin daha dar kapsamda tanımlanmasını esas alır ve daha çok sosyal sigorta sistemine referans eder (Mckay, 2005). Aslında sosyal güvenlik tüm yurttaşlar için ekonomik güvencesizlikten korunma demektir. Pek çok araştırmacı erkeğin evi geçindirdiği aile modelinin kadınların ücretli işgücüne katılımının dışında bırakılmasına ve bunun sonucu olarak da sosyal güvenlik sisteminin erkek vatandaşlara sağladığı maddi ve sosyal haklardan kadınların mahrum bırakıldığına işaret eder (Kobzar 2007). Bu hakların en başında sosyal güvenlik hakkı gelir. Çünkü yukarıda ifade edildiği gibi sosyal güvenlik hem kapsamı hem de yararlanma koşulları bakımından refah devletinin sağladığı hizmetlerin en önemlilerinden biridir (Bonoli, 1997). Özellikle sosyal güvenliğin refah devletinde sosyal ilişkilerin örgütlenmesinde ne denli etkili olduğu düşünüldüğünde bu hizmetin pek çok bakımdan ele alınması kaçınılmazdır. Sosyal güvenliğin refah devleti çalışmalarındaki yerine işaret eden Pamela Herd “*başka hiçbir politika sosyal güvenlik politikası kadar sosyal ilişkileri şekillendirme kapasitesine sahip değildir*” diyen Esping-Andersen’e atıf yaparak sosyal güvenliğin refah rejimindeki önemini altını çizmiştir (Herd., 2005) .

Hiç kuşku yok ki pek çok refah devletinde tüm reform ve değişim taleplerine rağmen erkeğin evi geçindirdiği aile modeli mantığı terkedilmemiştir (Palier 2010). Dolayısıyla sosyal güvenlik sistemi dâhil pek çok cinsiyet eşıtsizliği hala ve yeniden üretilmektedir. Erkeğin evi geçindirdiği aile modeli mantığının esas alındığı sosyal güvenlik sistemlerinin en büyük mağdurları kadınlardır. Kadınlara hem cinsiyete dayalı işbölümü ve ücretsiz bakım emeği rollerinden kaynaklanan nedenlerle ekonomik kaynaklara erişimlerinin önünde engeller nedeniyle ve hem de hakların ve kazanımların ücretli iş üzerinden tasarlandığı sosyal güvenlik sistemi nedeniyle de vatandaşlık haklarından da tam anlamıyla yararlanmazlar (Fineman 2000).

Farklı refah rejimlerinin sosyal güvenlik provizyonları arasında temel bazı ayrımlar mevcuttur. Emek piyasaları cinsiyetçidir ve dolayısıyla bir refah rejimindeki sosyal güvenlik sistemindeki ayrımlar hem emek piyasası yapısına hem de cinsiyete dayalı işbölümüne yansımaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri istihdam piyasasındaki yapısal sorunları ve eşıtsizlikleri göz ardı ederek oluşturulurlarsa, bu onların bizatihi kendilerinin bazı vatandaşları dışlayan mekanizmalar haline gelmelerine neden olur (Elveren, 2008). Sözü edilen dışlayıcılık toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de geçerlidir. Bu yönüyle refah devletinin sosyal politikaları yasaları ve düzenlemeleri cinsiyetçi ideoloji ve geleneklerden bağımsız değildir (Gonas ve Karlsson, 2006, s. 3). Ancak kadınların ücreti işe katılımlarının giderek artmasının bir neticesi olarak geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dair ideolojiler göreceli olarak değişime uğramak zorunda kalmıştır. Bu değişim talebi geleneksel sosyal politika yazını tarafından da fark edilmiş ve sosyal güvenlik alanında toplumsal cinsiyeti hesaba katmanın zorunluluğunun farkına varmak durumunda kalmıştır. Bunun bir göstergesi olarak feminist eleştiriler karşısında Esping-Andersen 2002 yılında “Yeni bir Toplumsal Cinsiyet Sözleşmesi” başlığı altında kitabına bir bölüm eklemesi gösterilebilir. Bu bölümde Esping-Andersen toplumların erkek üretim işçisinin evin gelir getireni olduğu durumdan kadınların büyük rakamlarla ifade edilebilecek sayılarla iş yaşamına katıldıkları ve böylece kadın ve erkek iki gelir getirenli ailelerden oluşan toplumlara doğru bir geçiş

yaşadığını açıklamaktaydı. Özellikle Esping-Andersen ‘in şu sözleri bu geçişin çarpıcılığını anlatması bakımından önemlidir:

“Önceden erkeğin güvenliği evrensel güvenlik demektir. 1950 ve 1960’larda kadınların ekonomik güvenlikleri neredeyse kati olarak erkeğe bağımlıydı. Ancak bugün kadınlar yeni sosyoekonomik düzenin ve dengenin anahtar eksenini olarak ortaya çıkmaktalar. En önemlisi de gelecek toplumların kalitesi bizim onların erkekler refah devleti ve daha geniş toplumla ilgili taleplerine nasıl yanıt vereceğimizle ilgilidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği sanayi sonrası toplumların çalışmasını sağlayan sosyal ilişkilerin önkoşullarından biridir. (EspingAndersen, 2002, s. 69).

Sosyal güvenlik bağlamında Esping-Andersen’in getirdiği eleştiri ile Ann Orloff’un şu sözleri ile arasındaki benzerlik gözden kaçmamalıdır:

“Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve sosyal korumayı (güvenlik) da içerecek şekilde sosyal politikalar arasındaki ilişki refah devletlerinin karakterini biçimlendirir “ (Orloff A. 1996). Benzer biçimde de Taylor-Gooby sanayi sonrası toplumları yeniden ele alırken kadınların ücretli işe katılımlarının artışını refah devletinin başa çıkması gereken “yeni sosyal riskler” olarak nitelendirmektedir (Taylor-Gooby, 2004). Bir yandan toplumlar değişirken ve yeni sosyal riskler ortaya çıkarken diğer yandan sosyal güvenliğin prototipi erkek üretim işçisi olan sosyal güvenlik sistemlerinin de aynı biçimde kalması düşünülemez. Sosyal güvenlik yeniden yapılandırılmalarının gündemin ön sıralarına yerleşmiş olmasını bu bakımdan kadınların işgücüne katılımlarından bağımsız düşünülmemelidir. Ancak yeniden düzenlemelerin feminist gruplar ve hareketin talepleri doğrultusunda kadınların toplumsal cinsiyet rolleri etrafında bakıma ilişkin yükümlülüklerini de dikkate alacak nitelik ve içerik de olduğunu söylemek zordur. Pek çok ülkede sosyal güvenlik reformu adı altında yeniden yapılandırmalar söz konusu olmasına rağmen farklı kategorilerdeki refah devletleri farklı tepkiler ve politikalar geliştirmektedirler. Sosyal güvenlik analizlerinde toplumsal cinsiyet boyutunun entegre edilmesi özellikle refah devletinin yeniden yapılandırıldığı bu dönemde her

zamankinden daha önemli görünmektedir. Gülnur Acar-Savran toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında sosyal güvenlik sisteminin önemine vurgu yaptığı yazısında; sosyal güvenlik ve toplumsal cinsiyet konusunda gelecek için bir perspektif oluşturmaya çalışırken iki gerçeği göz önünde tutmak gereğine vurgulamaktadır (Acar-Savran, 2008). Bu gerçeklerden ilki, kadınların karşılıksız bakım emeği çeşitli sosyal güvenlik önlemleriyle ödüllendirilmek ve bu kadınlara destek olmaktır. Bu destek bakım işlerinin toplumsal ve ekonomik değerinin teslim edilmesi yani tanınması anlamına gelir. İkinci gerçek ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin önünü açacak biçimde, bakım işlerini toplumsal cinsiyet yüklerinden arındırmak ve evlerin içinde ve dışında bu işleri kadın işleri olmaktan çıkarmak için erkekleri özendirici önlemler almak, örneğin erkeklere özel doğum iznini kurumsallaştırmaktır. Söz konusu önerilerin Türkiye özelinde ne kadar kurumsallaşabildiğine dair analiz dördüncü bölümde Türk sosyal güvenlik mevzuatına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakışla detaylı biçimde yer almaktadır.

1.4.5. Refah Rejimlerinin Farklı Aile Modelleri Kavramsallaştırılması

1990'lar refah devleti araştırmalarının ve analizlerinin cinsiyetlendirilmesi yolunda pek çok çabaya ve araştırmaya tanıklık edilen yıllar olmuştur. Diane Sainsbury'nin *Gender Equality and Welfare States* kitabı da bu çabaların bir parçasıdır. Bu kitap feminist ve ana-akım görüşlerin geniş bir yelpazede ele alınması ihtiyacına yanıt vermek üzere cinsiyetler arası işbölümünün ve toplumsal cinsiyet ideolojilerinin sosyal politikaları nasıl etkilediği ve şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Ayrıca refah devletinin sosyal politikalarının kadın ve erkeklerin hayatlarını nasıl etkilediğine yakından bakmaktadır. Sainsbury toplumsal cinsiyet ve aile ideolojilerinin önemine vurgu yapar ve bunların sosyal politika analizlerinin en önemli anahtar değişkenleri olduğunun altını çizer. Dolayısıyla Sainsbury farklı refah modelleri arasındaki varyasyonların ayrı birer toplumsal cinsiyet rejimi işaretçisi olabileceğini iddia eder (Sainsbury, 1996).

Buna göre; refah rejimlerini analiz ederken dört temel parametreye bakılmalıdır:

- 1.Hakların bireyselliği ya da ailevi oluşu
- 2.Sorumlulukların cinsiyete dayalı farklılaşması ile bunun ne oranda geleneksel cinsiyete dayalı işbölümü ile örtüştüğü,
- 3.Devletin bakım ilişkilerindeki sorumluluğu ve vizyonu ile
- 4.Kadın ve erkeklerin ücretli işe erişimleri. Buna göre aile-merkezcilik, geleneksel cinsiyet temelli işbölümü, bakım işinin tanınırlığı ve kadınların ücretli işe erişimleri parametreleri kullanılarak bir refah rejiminin cinsiyeti ortaya konulabilir. Bu analiz doğrultusunda Sainsbury üç ana refah rejiminin varlığını tespit eder:

--Aile reisinin erkek olduğu aile modeline dayalı refah rejimi: Ailede geliri sağlayanın erkek olduğu ve kadınların eş ve anne oldukları model

--Ayrı cinsiyet rollerine dayalı refah rejimi: Cinsiyete dayalı katı işbölümünün olduğu ancak yükün hem gelir getiren hem de bakım yapan da olduğu rejim

--Bireysel gelir getiren ve bakım yapan aile modelinin hâkim olduğu refah rejimi: Kadın ve erkek arasında daha eşitlikçi ve her iki cinsin de bakım ve kazanç konusunda müdahil olarak geleneksel rollerin dönüştürüldüğü model. Bu toplumsal cinsiyet rejimi ile sosyal demokrat rejim aslında birbirlerini tamamlayan bir mantığa sahiptir öyle ki sosyal hakların bireyselleştirilmesi ve aile dışına çıkarılması söz konusudur. Bu analizler toplumsal cinsiyet ilişkisini yapılandırma ve dönüştürme konusunda gelire erişim, vergilendirme, hizmetlerin kamusalılığı ve emek piyasası gibi sistemlerin birbirleriyle ne denli etkileşimli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Sainsbury, 1996).

Jane Lewis de feminist sosyal politikanın gelişimine katkıda bulunmuş isimlerden biri olarak refah rejimi ve toplumsal cinsiyete dair analizler

yapmıştır. Lewis *Gender ve Welfare Regimes: Further Thoughts* isimli makalesinde önce Titmus'un 1963 tarihli klasik refah devleti çalışmasını cinsiyeti ve ırkı dikkate almamakla eleştirmiştir. Daha sonra Esping-Andersen'i otuz yıl sonra Titmus'un yolundan gittiği için kritik etmiştir. Lewis yalnızca Esping-Andersen'in tipolojisini eleştirmekle kalmamış; feminist sosyal politika literatürü bakımından çok önemli bir kavramsallaştırma çabasıyla kendi tipolojisini geliştirmiştir. Aynı makalesinde Lewis tek bir tipoloji yaparak tüm boyutların yakalanmasının zorluğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle bir toplumsal cinsiyet rejimi değerlendirilirken sadece en önemli olan unsur yansıtılmalıdır. Bunun için iki temel soru sorulmalıdır ve bu soruların ikisi de ücretsiz emeğe ilişkindir. Bu sorular sayesinde ücretsiz emeğin refah rejimlerindeki payının ortaya konabileceğini iddia etmektedir. Sorulardan ilki ücretsiz emeğin refah üretimindeki yeri nedir? İkincisi ise bir refah rejiminde ücretsiz emek kadın ve erkekler arasında nasıl paylaştırılmaktadır? (Lewis J. , 1997). İki soruya verilen cevaplar aynı zamanda rejimin aile ideolojisini yansıtır. Lewis refah rejimlerini "erkeğin evi geçindirdiği aile modeli" esas alarak güçlü, zayıf ya da dönüşmüş olarak üçe ayırır. Genel olarak bakıldığında güçlü bir erkek kazananlı refah rejiminde bakım hizmetleri zayıftır. Bu rejimde evlilik kurumu kadınlara ayrıcalıklar sağlar. Zaten evlilik hem ideolojik olarak özendirilir hem de evlilik kurumu içinde olmak kadınların refah devletinin sağladığı yardım ve faydalardan daha fazla faydalanabilmelerine olanak sağlar. Dolayısıyla kadınlar bakımından evli olmak makbul vatandaş olarak onların sahip oldukları hakları genişletir. Aynı şekilde anne olmak da imtiyazlı bir konumdur. Aynı refah rejimleri ücretli ve ücretsiz iş, özel ve kamusal alan ayrımı üzerinden kadınların annelik ve eş olma hallerini doğallaştırır. Bu rejimler kadınların iş ve ev yaşamının uzlaştırılması taleplerini karşılamaktan çok uzaktadır. Yine kadınların ücretli işe katılımları düşüktür ve bakım emeği katı bir biçimde yani dönüştürülmesi oldukça güç biçimde (rigit) kadınlaşmıştır. Kadınlara uzlaşma politikaları olarak enformel sektör ev eksenli çalışma ya da güvencesiz esneklik sunulur (Monk, 1996, s. 46).

Farklı refah rejimleri vatandaşların davranışlarını farklı biçimlerde etkiler. Farklı refah rejimlerinin kadınların ücretli ve ücretsiz işe katılımlarını

nasıl etkilediğine daha yakından bakmak için bu rejimleri oluşturan anlayışa ve felsefi temellere daha yakından bakmak gerekir. Refah rejimleri aynı zamanda baskın egemen olan toplumsal cinsiyet kültürü ile de çok yakından ilgilidir. Çünkü kadınların topluma yapısal olarak entegre olup olmadıkları ile ücretli işe ve eğitime erişim ve politik güç kullanımları arasında önemli paralellikler vardır. Yani kadınların istihdama katılımlarının cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde yerine getirdikleri rollerin dönüştürülebilmesi ve bu işbölümünün aşındırılabilmesi kadınların yapısal olarak topluma entegre oldukları ülkelerde daha yüksek olması tesadüf değildir. Örneğin muhafazakâr refah rejimlerinde kadınların işgücüne katılım maliyeti yüksektir. Bunu vergi politikasına ve kamusal çocuk bakımındaki eksikliklere bakarak anlamak mümkündür. Bu konuyla ilgili olarak erkeklerin ev içi bakım rollerine harcadıkları zaman ve zaman kullanımları da örnek verilebilir. Sözgelimi kadınların yapısal olarak topluma entegrasyonunun yüksek olduğu ülkelere biri olan Danimarka’da erkekler, ev işlerine İspanya gibi daha ailesel ideolojinin şekillendirdiği bir refah rejimi ve toplumsal cinsiyet kültürünün hâkim olduğu ülkeye oranla daha fazla zaman ayırmaktadır (Judith ve Drobnic, 2010, s. 63). Üstelik kadın ve aileye yönelik sosyal politikaların aile-merkezciliğe dayalı bir refah rejimi temelinde şekillendirilmesi bu işbölümünün aşındırılması bir yana farklı biçimlerde tezahür etmesini de beraberinde getirecektir. Çünkü kadınların bir yandan istihdama katılmasına yönelik politikalar oluşturulurken öte yandan da bu politikaların kendilerinden beklenen ev içi bakım rollerini yerine getirmelerine imkân sağlayacak şekilde oluşturulması söz konusudur. Hal böyleyken eşitlikçi olmayan bir toplumsal cinsiyet kültürünün egemen olduğu bir iklimde söz konusu istihdam politikaları mevcut aileci ideolojiyi pekiştirecek ve cinsiyet eşitsizliğini aşındırmayacaktır.

Klasik aile teorileri hem ekonomi hem de sosyoloji disiplinlerinde savaş sonrasında ev kadını ve ailenin geçimini sağlayan erkekten oluşan aile modelinin modernleşme sürecinde olgunlaşarak ortaya çıktığını iddia etmişlerdir. Bu modelin aile açısından en etkili refah sağlama modeli olduğu ve çiftlerin rasyonel olarak bu tercihi yaptıklarını öne sürmüşlerdir (Becker, 1981). Üstelik bu çalışmalar evin geçimini erkeğin sağladığı aile modelinin

daimi olduğunu varsaymaktadır. Aslında burada yukarıda sözü edilen aile modellerine ve aile-merkezciliğe dayalı refah rejimlerinin ortaya çıktığı dönemin kısa süreli ve kendine özgü bir tarihsel parantez olduğunu belirtmek gerekir (Esping-Andersen, 2011, s. 41). Öyle ki İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem demografik olarak atipik bir dönemdir. Erken evlilik ve çocuk sahibi olmanın arttığı bu dönemde istikrarlı evlilikler ve boşanma oranlarının düşüklüğü de en belirgin sosyolojik gerçekler arasındaydı. Verimlilik artışı ile birlikte ücretlerin yükselmesi kadınların tekstil ve temizlik gibi kadın işlerinden çekilmelerine yol açmış ve yüksek doğurganlık oranıyla birlikte işçi sınıfı kadınları ev kadınlığı rollerine dönmüşlerdir. Ancak bu geçici bir durumdur. Eğitim olanaklarının artması, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması, boşanmanın kolaylaşması, evlilik dışı yaşamın mümkün hale gelmesi ile birlikte kadınların özerkleşmesi gerçekleşmiş ve “olağan” dönem başlamıştır. Bu olağan dönemin en belirgin özelliği de kadınların istihdama geçişlerinde hızlı ve kapsamlı bir dönüşümü içermesidir (Esping-Andersen, 2011, s. 41). Ancak tüm bu dönüşümlere rağmen bazı refah rejimlerinde hala istisnai sayılması gereken, erkeğin evi geçindirdiği aile modeli esas kabul edilmektedir. Oysa bugün evlilik davranışlarında ve aile algısındaki değişim yadsınamayacak kadar belirgin hale gelmiştir. Sözelimi geleneksel olarak tek alternatif olan evlilik ve sonrasında çocuk sahibi olma kadınların tek seçeneği olmaktan çıkmış ve birlikte yaşama ve evlilik dışı çocuk sahibi olma gibi alternatifler çoğalmıştır. Ayrıca pek çok insan için evli olmak çocuk sahibi olmakla eşdeğer bir anlam ifade etmemeye başlamıştır. Doğum oranları düşerken, evlilik yaşının ertelenmesi artık olağan bir davranış halini almış ve ailenin tanımı farklı eğilim ve tercihleri de içerecek biçimde genişlemiştir. Tüm bu sosyolojik gerçekler cinsiyete dayalı işbölümüne dayalı aile modelinin aşınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yaşananlar kadın devriminin yani kadınların yeni rollerinin bir sonucudur ve asıl ilgilenilmesi gereken bu devrimin refah devleti tarafından nasıl desteklendiğidir.

1.4.6. Ailenin İdeolojileştirilmesi

Kadınların eşit birey/vatandaş olarak refah devletinin sağladığı haklardan faydalanmalarının önündeki engellerden biri onların hane halkı, aile, aşiret ya da topluluklarının refahının hem sağlayıcısı hem de yararlanıcısı olarak hesaba katılmalarıdır. Bir diğer deyişle aile, hanehalkı ve toplum refahı bireysel olmayan refah türü olarak tanımlanmaktadır. Bu bireysel olmayan refah tanımlaması sosyal yapıların üyeleri arasında diğerinin çıkarlarını ve haklarını gözetken uyumlu bir ilişki dinamiği olduğunu varsaymak gibi bir yanılsama yaratmaktadır. Çünkü bu yapıların bir parçası olan üyeler arasındaki ilişkilerde güç asimetrisi mevcuttur ve çoğunlukla kadınlar bu asimetric güç ilişkilerinin en zayıf halkasını oluştururlar (Robeyns, 2010). Dolayısıyla refah rejimi analizlerini aile ve hanehalkı gibi bireysel olmayan refah nosyonlarına dayandırmak hanehalkı/aile içi eşitsizliklere meşruiyet kazandırma riski taşır.

Refah rejiminin birey değil aile temelli inşa edilmiş olmasının yarattığı sonuçlardan biri de aile içindeki işbölümünün cinsiyetçi karakterini gizlemesidir. Aile temelli refah rejimi ideolojisi ailede ücretli ve ücretsiz iş (bakım) bölüşümünün eşit paylaşılmış olduğunu varsaymaktadır. Böylelikle kadının payına bakım = ücretsiz iş; erkeğin payına ise emek piyasasında ücretli iş düşmektedir (Robeyns, 2010). Özetle *Beveridge Raporu*'nun eleştirildiği bölümde de anlatıldığı gibi refah devleti inşa edilirken kadınların devletle olan vatandaşlık ilişkilerinde, 19. yüzyıldan itibaren süregelen aile tanımı çerçevesinde ailenin bir üyesi olarak muhatap kabul edilmeleri ve doğrudan bireysel bir refah üreticisi olarak hak temelli bir refah öznesi olarak konumlandırılmamaları belirleyici olmuştur. Bu aile-merkezli ekonomi-politik bakım rejimini cinsiyete dayalı işbölümünde kadınların ücretsiz bakım emekleri üzerinden inşa etmiştir. Kabul edilen aile modelinin sosyal politikada cinsiyet temelli eşitsizleri olağanlaştıran ve yeniden üreten bir etkisi olmuştur. Burada vurgulanması gereken en önemli nokta aslında birbiriyle uyumlu değilmiş gibi görünen aile-merkezcilik ve bireycilik yaklaşımlarının nasıl kadınlar bakımından eşitsizlik üretecek biçimde bir arada formüle edilebildiğidir. Bu formül ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan kadınlara

çözüm olarak sunulan birey ve girişimcilik teşviklerinin de altında yatan felsefedir. Kapitalist üretim ilişkilerine özgü hanehalkı merkezli analizin ya da aile ideolojisi anlayışının aslında diğer yandan yine kapitalizme özgü rasyonel bireyin piyasada özgürce karar verebildiği varsayımı nasıl sihirli bir formüle dönüşebilmiştir sorusuna cevap aramak için 1980'lere geri dönmek gerekir.

Yukarıda sözü edilen ve Kandiyoti'nin refah krizi olarak gördüğü ve ailenin ideolojileştirilmesi olarak kavramsallaştırdığı (Kandiyoti, 1997, s. 145) durum aslında yeni muhafazakârlığın “yeniden aileye dönüş” ya da “yeni aile-merkezcilik” olarak formüle ettiği kavrama karşılık gelmektedir. Bu anlayış özellikle neoliberal ekonomi politikalarının hızla ve yaygın olarak uygulamaya geçtiği 1980'ler sonrası Reagan ve Thatcher'ın politikalarında somutlaşmıştır. Liberal refah rejimlerindeki gibi piyasa dâhilinde bireyselcilik ve bireysel sorumluluk prensiplerine dayanan yeni aile-merkezcilik çerçevesinde ataerkil aile romantize edilir. Aile, üyelerini piyasada rasyonel biçimde hareket etmeye hazırlamak üzere, geleneksel ahlaki öğretilerin aktarıldığı ve bireylerin piyasada başarılı olması için gereken nitelikleri öğrenerek sosyalleştikleri bir yer olarak tanımlanmaktadır (Brenner, 2012, s. 236). Bu bireycilik anlayışı yeni sağın tam ve özgür bir piyasa ekonomisi prensibi doğrultusunda refah sağlama görevini devletten aileye ve bireye transfer etme arzusunun felsefi altyapısını oluşturur. Bu durumda aile, yeniden refah rejiminin merkezine doğru yerleştirilmektedir (Pascall, 1997, s. 7). Oysa bireyi merkez alan bu yaklaşımda kadınların refah üretimine olan katkılarından doğan bireysel haklarını dikkate alması gerekir. Ancak sorumluluklar kadınsılaştırırken refahtan pay alma noktasında kadınlar aile vesayetiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Robin S.Maril, ABD'de Reagan döneminde yeni muhafazakârlığın yeniden aileye dönüş kavramının çerçevesini belirlediğini iddia etmektedir. O'na göre, aile yanlısı politikaların ancak bu sınırlar dâhilinde uygulanmakta ve güçlü geleneksel aile söyleminin 1980'den önce kadın hareketinin etkisiyle birlikte elde edilen kadının işgücüne katılımının artması dahil olmak üzere pek çok kazanımdan geri gidise neden olmaktadır (Maril, 2013). Abromowitz ise aile yanlısı bu söylemin kadınların işgücüne katılmasını belli koşullar altında

kaldığı sürece desteklediğini iddia eder. Hatta ‘süper anne’ denilen ideal kadın portresi bu söylemin bir parçasıdır ve aslında neoliberal söylem cinsiyet temelli işbölümünün değişmeden kalması koşuluyla kadınların emek piyasasına katılımlarında bir sorun görmez. (Abromowitz, 1988, s. 8). Zaten neoliberalizm, yeni muhafazakârlık hatta seküler referanslı siyasalar gibi geniş bir eril iktidar yelpazesi, söz konusu olan kadın hakları ise bir kutsal ittifak yapmaktadırlar (Özbudun, Sarı, ve Demirer, s. 11). Bu nedenle yeni sağ ve yeni muhafazakârlık artık ayrı dokular halinde değil ittifak halindedirler (Dubiel, 2013, s. 15) . Neoliberalizm elbette ahlaki meselelerde devletin tarafsızlığının kabul ettirilmiş olduğu, siyasi bir evrenselciliğin anayasalarda teminat altına alındığı, sekülerleşmiş bir kültürün büyük ölçüde kabul gördüğü koşullar altında gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkmıştır. Bu nedenle neoliberal kapitalizm özgürlükçü retoriğe karşı olmamasına rağmen, geleneksel işbölümünden hoşnuttur ve farklı görünümeler altında da olsa sürdürülmesinden yanadır. Dolayısıyla kadın ve ailenin statüsünü kökten değiştirecek tartışmalar yeni sağın en çok öfkelenildiği siyasi konuların başında gelir (Dubiel, 2013). Ayrıca yeni sağın bu güçlü aile yanlısı söylemi muhafazakâr ve ahlakçı bir dil kullanarak feminist hareketin geleneksel aileyi parçaladığını ve toplumsal değerlere karşı çıktığı savını ileri sürmüştür. Hatta feminist teoriye komplocu bir gözle bakar ve bundan rahatsızdır.

Ailenin ideolojileştirilmesiyle beraber anneliğin ideolojileştirilmesi (maternalizm) de muhafazakârlığın ve yeni sağın aile politikasının öne çıkan kavramlarından. Anneliğin ideolojileştirilmesi anne-kadınlığın yüceltilmesi demektir. “Kadınların anne olma kapasitelerinin yüceltildiği ve kadınların toplumsal yaşama aile içinde, doğurganlık, bakım ve ahlak rolleri çerçevesinde katılmalarını öngören yaklaşım” olarak tanımlanabilir (Michel S. K., 1993, s. 3). Maternalizm de bu tanımlı çerçevesinde tıpkı aile-merkezcilik gibi feministlerin karşı çıktığı kavramlardan biridir. Bu bağlamda muhafazakâr değerler doğrultusunda ideal aile kavramının sosyal politikanın merkezine yerleştirildiği bir politika tam anlamıyla aile -merkezci bir politikadır. “İdeal aile” tartışması asla masum bir mesele değildir; zira bu tartışma sadece mahrem ilişkilerin düzenlenmesiyle değil, güç ilişkilerinin yeniden

şekillenmesiyle de ilişkilidir (Petö, 2014). İktidar ilişkileri bağlamında yeni muhafazakârlığın ideal toplum düzeni, otoriterlik ve yapay olarak üretilen kitlesel bir sadakat içerir. Bu düzen içinde sosyo-biyolojik açıklamalarla var olan eşitsizlikler tahkim edilir (Dubiel, 2013, s. 76). Biyolojik determinizmin temel kavramlara sirayet etmesi iktidar ilişkileriyle bağlantılıdır (Mies, 2008, s. 103). Doğalarının gereği, doğal, doğuştan, hatta fitrat, yaradılış gibi kavramların örtük bir cinsiyetçiliğin sürdürülmesi için muhafazakâr ideoloji tarafından nasıl kullanıldığı refah rejiminin ideolojik evrimi bakımından önemlidir. Bu kavramlar ilerleyen bölümlerde detaylı bir analize tabi tutulacaktır. Aynı şekilde yeni muhafazakârlık ve aile-merkezcilik arasındaki ilişkinin toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edilmesi refah rejiminin krizde kendisini nasıl konumlandığına dair ipuçları verecektir. Muhafazakârlığın neoliberalizmle ittifakıyla birlikte yeniden tedavüle giren biyolojici mantık aile için de devreye girer. Aileyi bütün kurumsallaşmış kadın erkek ilişkilerinin temel ve ebedi yapısı olarak sunar. Evrenselleştirir, tarih dışılaştırır. Böylelikle ailenin hiyerarşik ve eşitsiz ilişkilerinin üstünü örter (Mies, 2008, s. 105).

1.4.7. Aile-dışılaştırma (Defamilisation)

Buna karşı feminist teori aile-dışılaştırma (defamilisation) kavramını geliştirmiştir. Feminist ideoloji kadınların ailelerinin ya da toplulukların bağımlı üyeleri olmak yerine kendi kendilerine yeten bireyler olmaya teşvik eder. Aile-dışılaştırma bu bağlamda feministler tarafından aile-merkezcilik karşısında ve metalaştırma kapasitesine bir önkoşul olarak kavramsallaştırılmıştır. Aile-dışılaştırma “bireylerin aile ilişkilerinden bağımsız olarak ücretli iş ya da sosyal güvenlik sağlayarak sosyal olarak kabul edilebilir bir standartta yaşayabilmesinin derecesi olarak tanımlanır (Lister R. , 1997, s. 173). Bir başka tanım da Clare Bamba tarafından yapılmıştır. Aile-dışılaştırma refah devletinin kadınların bağımsız çalışanlar olarak hayatta kalmalarını sağlaması ve aileye olan ekonomik bağımlılıklarını azaltma derecesine referans eder (Bamba, 2004) ve (Bamba, 2007). Aslında kadınlar için çoğunlukla piyasanın sağladığı faydanın aile tarafından sağlanması yani piyasa

bağımlılığının yerini aileye bağımlılığın alması söz konusudur. Bu nedenle aile-dışlaştırma kavramı refah devletinin ve refah rejiminin kadın otonomisini ve ekonomik bağımsızlığını aileye bağlı olmaksızın ne derecede gerçekleştirmesine izin verdiğini gösterir. Her ne kadar kavram Korpi, Esping-Andersen tarafından da kullanılmışsa da ana akımın temsilcisi olarak Esping-Andersen'in ve Korpi'nin erken dönem kavramsallaştırmaları yine ana-akımın ruhuna uygun olarak aile odaklı olmuştur. Esping-Andersen ve Korpi aile-dışlaştırmayı kullanırken refah devletinin aileyi desteklemesini esas almışlardır. Örneğin Korpi refah devletlerini sınıflarken aileye verilen yardımlar için aile-dışlaştırma kavramını kullanır; yani ailenin piyasaya olan bağımlılığını azaltıcı yardımları bu kavramla açıklar. Ancak feminist sosyal politika yazınına göre Esping-Andersen ve Korpi'nin bu yaklaşımları sorunludur. Çünkü aileye yapılan sosyal yardımları içeren aile-dışlaştırma yaklaşımı doğrudan kadınların özgürleştirilmesi ve güçlenmesini hedef almadığı için toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama ve dolayısıyla aslında aile-dışlaştırma işlevi çok sınırlıdır. Dolayısıyla Esping-Andersen ve Korpi aile-dışlaştırma kavramını açıklarken de geleneksel eril yaklaşıma uygun bir kavramsallaştırma sürdürmüşlerdir.

Ailenin merkezileştirilmesini sağlayan politikaları aile-dışlaştırma kavramını kullanarak olumlamak, aile içinde kadının konumu, kadın otonomisi ve özgürlüğü meselesini ihmal etmek anlamına gelir (Bambra, 2007). Oysa aile-dışlaştırma kavramının özü çok daha geniş anlamda klasik refah devleti yaklaşımlarının varsayımlarına eleştirel bir yaklaşım olmasından kaynaklanır. Bir başka deyişle aile-dışlaştırma geleneksel yazının ele aldığı gibi refah devletinin ailenin piyasaya bağımlılığın azaltılması değildir. Refah devletinin kadınların aileye olan ekonomik bağımsızlıklarını azaltmasıdır (Bambra, 2007). Ancak burada önemli bir tespit yapmak gerekir. Esping-Andersen klasik çalışmasından (Esping-Andersen, 1990) bir süre sonra yayınladığı bir makalesinde aile-dışlaştırma kavramını feminist sosyal politikanın tanımına yakın bir biçimde kullanmaktadır (Andersen, 2010, s. 52). Bu aile-dışlaştırma kavramının toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama bağlamındaki kullanımının hem ana-akımın temsilcileri tarafından da benimsendiğine işarettir hem de sosyal

politika yazınının feminist teorinin kavramsallaştırmalarını kullandığının bir göstergesidir. Bir yönüyle sosyal politika yazınının cinsiyetlendirilmesidir. Üstelik Esping-Andersen aynı makalesinde aile-dışılaştırmanın metasızlaştırma kadar önemli olduğunu da iddia etmektedir. Metasızlaştırmanın EspingAndersen için sosyal politika yazınında ne kadar merkez bir kavram olduğu düşünüldüğünde, feminist sosyal politikanın anahtar kavramlarından olan aile-dışılaştırmaya egemen yaklaşımın temsilcisi olan Esping-Andersen tarafından bu kadar önem atfedilmesi çok çarpıcıdır. Esping-Andersen İskandinav ülkelerinin aile-dışılaştırma bakımından en ileri düzeydeki refah rejimleri olduğunu belirtir. Bir refah rejiminde ailedışılaştırmayı değerlendirirken dört önemli faktör vardır:

- kadınların erkeklere oranla istihdama katılım oranları
- annelik tazminatı ve ödemesi,
- annelik izninin süresi
- istihdam piyasasında kadınların erkeklere göre aldıkları ücret (Bambra, 2007).

Aile-dışılaştırma indeksinde en üst sıralardaki İskandinav ülkelerinde aile-dışılaştırma kapsamındaki sosyal politikalar yaygın olarak uygulanır (Bambra, 2007). Bu ülkeler aynı zamanda sosyal ve ekonomik eşitlikler cinsiyet eşitliğinde de listenin üst sıralarındadırlar. Tam da bu nedenle aile-dışılaştırma kavramının sosyal politika çalışmalarında analitik bir kavram olması bir refah rejiminin cinsiyeti bakımından göz ardı edilemeyecek veriler sağlamaktadır. Burada sosyal politika kavramlarının rejimleri birbirinden nasıl ayırdığına daha yakından bakmak gerekir. İskandinav refah rejimleri hem metalaştırma hem metasızlaştırma hem de aile-dışılaştırma düzeyleri yönünden muhafazakâr rejimlerin tam karşısında yer alırlar. Aslında aile-dışılaştırma hem metasızlaştırma ama hem de metalaşma hakkı ile ilgili bir kavramdır. Çünkü metasızlaştırma ücretli işe bağımlı olmaksızın yaşamını sürdürebilme ile ilgili iken metalaştırma ücretli işe erişim hakkına dairdir. Elbette toplumsal cinsiyet perspektifinden söz konusu olan kadınların ücretli işe erişimleridir. İskandinav ülkeleri kadınları önce metalaştırarak yani çalışma hakkı ve istihdama

katılımlarının önündeki engellerin kaldırılmasından sonra metasızlaştırırlar. Aile-dışılaştırma bu şekilde gerçekleşir. Muhafazakâr rejimler ise metasızlaştırmaya muhalefet etmezler. Çünkü evi geçindiren erkeğin metasızlaştırılması yani piyasadan bağımsız hayatını sürdürme desteği alması ataerkilliği ve geleneksel bağımlılık türlerini içeren toplumsal cinsiyet temelli işbölümünü pekiştirmeye yarar. Ne var ki muhafazakâr rejimler aile-dışılaştırmaya karşıdırlar. Çünkü aile-dışılaştırma yani kadınların aileye bağımlılıklarını asgariye indirmek radikal bir refah rejimi dönüşümü gerektirir. Bu dönüşüm sözü edilen ataerkil düzen ve bağımlılıklara da meydan okumayı zorunlu kılar (Andersen, 2010, s. 52). Kadınların çalışma hakkı çerçevesinde metalaşma hakları bir başka deyişle istihdama katılım oranlarının yükseltilmesi tartışmaları aile-dışılaştırma bakımından önemlidir.

Türkiye gibi Akdenizli muhafazakâr refah rejimlerinde kadın istihdama katılımlarının artırılması bir politika argümanı olarak sunulabilir. Ancak bu aile-dışılaştırmanın kabullenildiği anlamına gelmez. Çünkü aile-dışılaştırma çerçevesinde metalaşma ya da çalışma hakkı kadar önemli bir başka olgu ücretli ve ücretsiz iş tanımlarının toplumsal cinsiyet ile kesişimleridir. Yani aile-dışılaştırma kavramı çalışma yaşamının nasıl örgütlendiği ile de ilgilidir. Bu nedenle kadınların yalnızca istihdama katılımları yeterli değildir. Örneğin part time, güvencesiz hatta ücretsiz aile işçiliğinin ya da enformel işlerin ne oranda kadınlar tarafından yerine getirildiği de refah rejiminin aile-dışılaştırma düzeyi bakımından önemlidir. Üstelik kadınların bir bölümünün metalaşma haklarını kullanarak ücretli işe erişebilmelerinin sağlanmasının, bu hakkı kullan/amayan kadınların refah kapsamı dışına çıkarılması da aile-dışılaştırmanın düzeyi hakkında bilgi verir. Aile-dışılaştırma kavramı ev ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları, kamusal bakım hizmetlerini içerdiği gibi tanımı daha da genişletilerek bakım izinlerini, lehte vergi politikalarını ya da çalışma sürelerinin kısaltılmasını da içerecek şekilde refah devletinin çalışan anneleri /kadınları destekleyen tüm politikaları kapsayabilir (Shalev, 2009) .

Ne var ki refah devletinin yalnızca çalışan kadınlara hatta çalışan anneleri destekleyen yaklaşımı da sorunludur. Çünkü tam da bu yaklaşım ikinci

bölümde detaylıca tartışılacak olan olgunlaşmamış güney Avrupa tipi refah devleti yaklaşımına uygundur. Bu yaklaşımla refah devleti “içeridekiler” ve “dışarıda bırakılanlar “ ayrımı yaratır. Bu ayrıma uygun bir biçimde evlilik ve anneliğin ile birlikte ücretli işe erişimi olabilen kadınlara kapsayıcılık ve refah devletinin koruyucu şemsiyesi altına girebilme olanağı sağlanırken; anne olmayan çalışmayan ya da çalışamayan kadınlar bu koruyuculuğun dışında bırakılmaktadır. Muhafazakâr rejimler bunu yaptıkları için metalaşma hakkını görece olarak daha yüksek düzeyde kullandırmakta ancak aile-dışlaştırma düzeyleri düşük kalmaktadır. Özetle aile-dışlaştırma kavramı aileye değil, kadın otonomisi ve bireysel özgürlüğüne odaklanır. Yine ücretsiz bakım emeğinin kadınlar tarafından üstlenildiği geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünün sürdürülmesi ve yeniden üretilmesini sağlayan bakım ideolojisi de aile-dışlaştırma bağlamında tartışılabilir. Tabii ki bu kadının otonomisini dolaylı olarak artıracak örneğin kamunun çocuk bakımı konusunda attığı aileyi ilgilendiren politikaların göz ardı edilebileceği anlamına gelmez. Ancak burada altı çizilmesi gereken esas unsur kadınların ekonomik ve sosyal konumlarını belirleyen bağlamın ne olacağıdır. Bu nedenle aile-dışlaştırma kavramı bu tezde aile ideolojisi ya da aile-merkezciliğin karşısına yerleştirilmekte ve feminist sosyal politikanın mevcut geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerinin çözülmesinde geliştirdiği en önemli anahtar kavramlardan biri olduğu inancıyla Türkiye sosyal politikasının kadınları ne oranda aile dışına çıkardığı sorusuna yanıt ararken kullanılacaktır.

1.4.8. Cinsiyetlendirme (Gendering)

Sosyal politikanın cinsiyetlendirilmesi kavramı iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi cinsiyetlendirme sosyal politikayı inşa eden kurumları, ilişkileri ve söylemleri tanımlama ve analiz etmek için bize bir merceğe görevi sağlar. İkincisi ise cinsiyetlendirme kadınların ihtiyaç ve bakış açılarının daha iyi yansıtılabilmesi için; aynı kurumlar, ilişkiler ve söylemlerin “yeniden cinsiyetlendirilmesi” ve yeniden yapılandırılması için normatif hatta sıklıkla politik bir çabayı temsil eder. Elbette cinsiyetlendirme sadece kadınlar için değildir ve bugünlerde erkeklerin örtülü biçimde norm olarak yer aldığı yapıda

yeniden keşfedilmeleri tartışılmaktadır. Ancak sosyal politikanın cinsiyetlendirilmesi kavramı çerçevesinde esas olarak kadınlar odaktadır; “yalnızca kadınların modern toplumlardaki konumunun doğru anlaşıldığı bir refah devleti analizi modern anlamdaki refah toplumun ne anlama geldiğini tam olarak açıklayabilir” (Lewis vd. 2000, s. 25).

Hatırlanacağı gibi ikinci dalga feminizm refah devleti eleştirisini dört ana eksen üzerinden geliştirmişti. Bunlardan ikincisi de teknokratik/ bürokratik devletçilik idi. Bu eleştiri ile refah devletinin eşitsizliklere yaptığı müdahaleyi uzmanlaşmış, profesyoneller eliyle halledilebilecek bir teknik mesele olarak ele alması kastedilir. Üstelik bu yaklaşım eşitsizlikleri sadece korporatist pazarlıklarla halledilebilecek, depolitize bir yukarıdan aşağıya tasarımla çözebileceğini düşünme anlamına gelir. En önemlisi de bürokratik ve teknokrat devletçilik, toplumsal cinsiyet ilişkilerine karşı tarafsız ve cinsiyetsiz bir tutum belirler. Hâlbuki feminist itiraz noktası tam da burasıdır. Büyük ölçekli, yukarıdan aşağıya örgütlenmiş kurum kültürüne sahip refah devleti örgütlenmesi modernleştirilmiş erilliğin bir dışavurumudur (Fraser, 2013) . Cinsiyetsiz bu kurumlara feminist değerlerin aşılması dahası devletle toplum arasındaki ilişkinin topyekûn cinsiyetlendirilerek yeniden kurulması mücadelesini başlattılar. Bu sosyal politikaların cinsiyetlendirilmesi sürecini başlattı.

Sosyal politikanın cinsiyet gören bir hale gelmesinde birbiri ile ilişkili üç temel set bulunmaktadır. Bunlar alanlar, aktörler ve kaynaklardır (Coffey, 2004). Alanların cinsiyetlendirilmesi dendiğinde öncelikle özel ve kamusal alanların ayrılmasına yönelik ikiliğin aşılması gerektiği anlaşılmalıdır. Ayrıca aile, istihdam piyasası ve devlet dâhil olmak üzere refahın üç saçı ayağındaki tüm alanların cinsiyet gören bir yaklaşımla ele alınması zorunludur. İkinci olarak aktörlerin cinsiyetlendirme konusunda aktif biçimde rol almaları önemlidir. Kadınlar sosyal politikanın görünür faydalananları, kullanıcıları ve sağlayıcılarıdır ancak sosyal politikanın şekillendirici ve yapıcı özneleri yani aktörleri olarak rolleri çok sınırlıdır. İskandinavya örneği dışında kadınların sosyal politikanın özneleri olarak politika yapıcı aktör rollerinin gereğini

söylemi değiştiren biçimde yerine getirebildikleri örnekler çok azdır. Sosyal politikanın cinsiyetlendirmesinde aktörlerin yer almaması durumunda ilk olarak kadınların özel ve kamusal alanda refah ürettikleri, buna karşılık cinsiyetçi bakım rolleri nedeniyle emek piyasasına erişimlerinin kısıtlı olduğu görürüz. İkinci olarak ise kadınlar sosyal politikanın yardımlar gibi temel uygulamalarının önde gelen faydalanıcıları olurlar ancak sosyal politikada dönüştürücü işlevleri çok kısıtlı kalır. Dolayısıyla da sosyal politikanın politik kültürünü değiştiren kapasitelerden yoksun olurlar (Coffey, 2004). Bu nedenle aktörlerinde cinsiyetlendirmede rol alabilmelerini sağlamak için en başta sosyal politikanın karar verici mekanizmalarında kadınların sınırlı temsiliyetinin yarattığı cinsiyet eşitsizlerine dikkat çekmek önem kazanmaktadır. Kaynakların cinsiyetlendirilmesi bağlamında ise sosyal politikanın kaynaklarının feminist perspektiften incelenmesi kaynakların cinsiyetçi dağıtımındaki eşitsizliğin ortaya konmasını gerektirir. Feminist çalışmalar ana-akım sosyal politika analizlerindeki kaynakların eşit dağıtıldığı varsayımına karşı çıkararak, kaynak dağıtımındaki cinsiyete dayalı eşitsizliklerin varlığının ön kabul olması gereğine vurgu yaparlar. Bu eşitsizlik aile içindeki cinsiyetçi güç ilişkilerinin varlığıyla açıklanabilir. Kadınların kaynakları kısmen kontrol edebildiği durumlarda dahi bu kaynakların aile içindeki diğer üyelere dağıldığına yönelik araştırmalar aile içindeki maddi eşitsizlerin kadınlar bakımından yarattığı olumsuz sonuçlara dikkat çekmektedir. Bu eşitsizlik sosyal politika süreç ve pratikleriyle ilgili ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle de sosyal politikalar geliştirilirken bu eşitsizliğin bir veri olarak kabul edilmesi ve aile içi cinsiyete dayalı işbölümünün kamusal alana erişimin önündeki kısıtlardan biri ve en önemlileri arasında olması gibi diğer konularla bir bütünlük içinde ele alınmasının zorunluluğu önemlidir (Coffey, 2004). Hiç kuşkusuz tek bir feminist analiz olamayacağı gibi feminist düşünce içinde yer alan birden çok akımın da sosyal politika alanında yansımalarının yekpare bir bütünlük sergilemesi beklenemez. Ancak bütün feminist yaklaşımlar sosyal politika analizinde cinsiyetlendirmenin önemine ve toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak yer almasının zorunluluğuna işaret etmektedirler.

Öte yandan refah rejiminin cinsiyetlendirilmesi farklı türden cinsiyet mücadelelerini ortaya çıkarır. Örneğin sosyal demokrat rejimler İsveç ve Danimarka gibi refah devletlerinde kamusal bakımın yaygınlığı kadınların ücretli işgücüne katılımını artırırken uygulanan sosyal politikalar etrafında şekillenen vergi ve gelir transferlerinden faydalanmak üzere aile biçimi dönüştürerek kadın ve erkeğin evi geçindirdiği aile modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Peki bu yapı toplumsal cinsiyet çatışmalarını sonlandıracak mıdır? Elbette hayır. Ancak çatışmanın sürdüğü alan bu kez ücretli işteki yatay ve dikey cinsiyet ayrışması etrafında refah vatandaşlığı kavramı temelinde şekillenecektir. Bir diğer grup olan muhafazakâr korporatist refah rejimlerinde ise çatışma yukarıda söylendiği gibi özel ve kamusal alan ayrımlarının keskinliğinde yatmaktadır. Bu rejimlerde kadınların bakım rollerinin özel alan dâhilinde ve ücretsiz iş kapsamında tanımlanmasından dolayı toplumsal cinsiyet çatışması bu kez kadınların mesleki tabakalaşmış sosyal haklara ilişkin olacaktır. Ayrıca bakım emeklerinin tanınması ve bundan doğan hak talepleri etrafında şekillenecektir. Liberal refah rejimlerinde ise çatışma bu kez bakım işinin metalaşması sonucu satın alma gücüne sahip ve bundan yoksun sınıflar arasındaki eşitsizlikler üzerinden refah vatandaşlığının genişletilmesi talebi etrafında şekillenecektir. Bunun yanı sıra refah devletinin yeniden yapılandırılması sürecindeki reformlarla gelir ve fırsatlara erişimler bakımından geçmişe oranla daha dezavantajlı duruma düşen orta sınıf kadınları da refah kapsamının genişletilmesi konusunda hak mücadelesine katılacaklardır (Monk, 1996). Zaten etnik azınlıklar, göçmen kadınlar, beden, yeniden üretim ve cinsellikle ilgili ortaya çıkacak yeni hak arama mücadeleleri de aslında sosyal politikanın cinsiyetlendirilmesi sürecinde alanlar, aktörler ve kaynakların birbirleriyle ilişkili bir biçimde, refah devleti analizlerine cinsiyetle birlikte dahil edilmesini gerektirir. Bu yurttaşlık tartışmalarını da içeren politik bir mücadeledir. Netice de feminist politikanın refah devletinin yurttaşlarla kurduğu ilişkinin cinsiyetlendirilerek dönüştürülmesi talebi, kamusal alana ilişkin yaşanacak tartışmaların toplumsal cinsiyetten bağımsız yürütülmesinin olanaksızlığına işaret eder.

1.5. Refah Devletinin Vatandaşlık Anlayışının Feminist Eleştirisi

Refah devleti teorik olarak sosyal ve siyasal hakların kurumsallaştığı, dolayısıyla sosyal vatandaşlık kavramının tüm boyutlarıyla gerçekleştiği varsayılan bir devlet modelidir. İkinci Dünya Savaşından sonra 1950’de yayınladığı *Citizenship and Social Class* isimli çalışmasıyla refah devleti ve vatandaşlık arasındaki ilişkiyi kuramsal olarak ortaya koyan T. H. Marshall’dır (Marshall, 1950). Eserin henüz onuncu sayfasından itibaren Marshall vatandaşlığın geçirdiği evrimsel süreci üçe bölerek inceleme önerisini ortaya koyar. Bu öneriyle sivil, siyasi ve sosyal haklar olmak üzere vatandaşlığın tarihsel süreçteki gelişimini kronolojik bir sıralama içinde inceler. Bir yandan bu kronolojik sıralama yapılırken diğer yandan da örneğin 1834 tarihli Yoksul Yasası ile vatandaşlığın evrildiği son aşama olan sosyal haklar arasında bir ilişki kurulur (Marshall, 1950, s. 23). Dolayısıyla Marshall’ın vatandaşlık kuramı durağan değil dinamik bir kavramsallaştırmanın ürünüdür. Bu kuramsal modelde refah rejimi, devletin kaynaklarının kullanımıyla ilgili koşullarını belirler ve karşılıklı olarak devlet ile vatandaş arasındaki ekonomik, sosyal ve politik yükümlülükleri yani vatandaşlık haklarını da belirler (O’Connor ve Shaver, 1999). Dolayısıyla refah rejimi ile vatandaşlık haklarının eşit kullanımı arasında doğrudan bir ilişki vardır. Ancak Marshall’ın refah ve vatandaşlık arasındaki bağlantıyı ortaya koyduğu teori pek çok bakımdan eleştirilmiştir. Refah devletinin temelini oluşturan ve olumlanan vatandaşlığın cinsiyetçi bir kurgu olduğu ve bunun da kadınların yaşam deneyimlerini doğrudan etkileyen bir cinsiyet boyutunun olduğu feminist teori sayesinde gündeme gelmiştir (Yazıcı, 2014). Öncelikle Marshall’ın evrimci vatandaşlık anlatısı kadınlar için geçerli değildir (Lister B. H., 2001). Hatırlanacağı gibi Olympe De Gouges ve Mary Wallstonecraft kadınların vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldıkları eleştirileri ile kadınların eşitlik mücadelesini vatandaşlık haklarına erişim talepleri üzerinden başlatmışlardı. Bu durumda kadın hakları mücadelesi tarihi bize erkeklerin tekelinde olan vatandaşlık haklarının kadınlar için aynı kronolojik ve dönemselleştirme ile analiz edilmesinin doğru olmadığını göstermektedir. Zaten ana-akım sosyal politika yazını gelir dağılımı

ötesinde vatandaşlık ve eşitlik konusunu çok az irdelemiştir. Özellikle cinsiyet eşitliği konusunda sosyal politikaların nasıl ve ne türden etkileri olduğu sosyal haklar ve vatandaşlık bağlamında yeterince tartışılmış değildir (Orloff A. S., 1993). Bunu fark ederek, eleştirilerinin merkezine yurttaşlık haklarını taşıyan feminist analizciler sosyal politikaların cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerine vatandaşlık hakları bağlamında odaklanmışlardır (Orloff A. S., Gender In The welfare State, 1996, s. 64). Bu nedenle vatandaşlık üzerine farklı bir düşünme analizi önermesi feminist eleştirinin en sosyal politika alanına en büyük katkılarından biridir (Yazıcı, 2014, s. 80).

İkinci olarak sosyal politikanın kuramsal ve ortodoks vatandaşlık yaklaşımı vatandaşlığı tarafsız, soyut, bireysel ve evrensel bir kavram olarak tanımlar. Feminist eleştirel bakış ise Marshall'ın vatandaşlık yaklaşımının erkek merkezli olduğunu savunmuştur. Vatandaşlığın tarafsız olduğu savına karşı ise, zaten feminizmin farklılıkların siyaseti eşitlik, yeniden dağıtım arayışları, tazminat ve sosyal adaleti sağlama, sosyal kapsayıcılık gibi tüm alanlarda evrenselcilik iddialarına şüphe ile yaklaştığını hatırlamak gerekir. Feminizm sosyal politika teorilerinde liberal teorisyenlerin öne sürdüğü “nötr” olmaya atfedilen üstün değeri reddeder. Çünkü tarafsızlık aslında peçeli bir görmezden gelme demektir ve bu aslında cinsiyetçi bir yaklaşımdır. Sosyal politikanın insan doğasına ilişkin açıklamaları arasında yer alan tarafsızlık anlayışı gerçek ihtiyaç ve talepleri olan özneler yerine varsayımsal ve kurgusal özneler inşa eder. Oysa feminist sosyal politika ana-akım liberal sosyal politikanın evrenselcilik ve tarafsızlık gibi değerlerle kucaklayamadığı azınlıkların kimliklerinde gizli olan istek ve ihtiyaçlarını keşfetmeyi amaçlar. Sonuç olarak yeni çatışmalar dağıtım sorunları ile değil yaşamı oluşturan yapılara ilişkin köktenci sorularla ateşlenecektir. Bu çatışmalar “eşit” özneler arasındaki dağıtım adaletine ilişkin konuları ve daha önceden “görünmez” olan öznelerin taleplerinin tanınmasını gerektirecektir (Hewitt, 2000, s. 141). Feminizm refah devletini evrensel vatandaşlık sözünü tutmasını engelleyen en büyük unsurlardan biri olan kadınların özel alandaki istek ve ihtiyaçlarına karşı kör olmakla suçlamıştır. Feminist yazarlara göre bu körlük aynı zamanda kadınların toplumsal hayata eşit katılımının önündeki en büyük engellerden

biriydi. Dolayısıyla refah devletinin üzerinde yükseldiği iddia edilen sosyal politikanın eşit ve evrensel yurttaşlık iddiaları temelsizdir ve gerçeklerle de örtüşmemektedir.

Öznelere taleplerinin tanınması bağlamında vatandaşlık kavramının da cinsiyetlendirilmesi gerekir. Feminist vatandaşlık kuramı vatandaşlığın cinsiyetlendirilmesini savunurken “vatandaşlık haklar ve sorumlulukların sosyal roller çerçevesinde deneyimlenmesidir” anlayışından yola çıkmaktadır. Dolayısıyla vatandaşlık, bireylerin günlük yaşam pratikleri dâhilinde deneyimledikleri zenginlik, yoksulluk kadar sınıfsal farklar, etnik kimleri nedeniyle yaşadıkları ötekileştirme ve dışlanma ile birlikte toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlikleri de içine alması gereken bir kavramdır. Bir diğer deyişle vatandaşlık, toplumsal yaşamdaki rol ve ilişkilerde kimin içeride ve kimin dışarıda bırakıldığı kadar bu içerme ve dışlamanın hangi değerler üzerinden gerçekleştiğini de açıklayabilecek bir çerçeveye sahip olmalıdır” iddiasını ileri sürmektedir (Meer ve Sever, 2004). Bu çerçevede feminist sosyal politika anlayışına göre sosyal politikanın vatandaşlık kuramının iktidar/güç ilişkileri ve eşitsizlikler ile ilişkilendirilerek incelenmesi gerekir. Refah devleti, vatandaşlığı belirleyen modern dinamiklerin en olgun biçimlerine varması sonucunda, birbirleriyle çelişen ilke ve pratikler arasında sınır çatışmalarının geliştiği ve çelişki kaynaklarının daha görünür kılındığı bir dönem olarak görülmelidir. Vatandaşlık kurumunun baştan beri içinde taşıdığı gerilimlerin hepsi refah döneminde güçlenmiş ve patlama noktasına gelmiştir (Özkazanç, 2009). Bu gerilimlerden biri de ifade edildiği gibi cinsiyet ve vatandaşlık ekseninde yaşanmaktadır.

1.5.1.Cinsiyetçi vatandaşlık

Cinsiyetçi vatandaşlık kavramı da feminist sosyal politikanın vatandaşlığın cinsiyet gören bir içeriğe kavuşması için klasik yaklaşımları eleştirmek üzere geliştirdiği bir kavramdır. Refah devletinin belirli uygulamaları yoluyla vatandaşlarının bir kısmını cinsiyetlerinden dolayı diğerlerinden daha az eşit vatandaşlık hakları sağlaması cinsiyetçi vatandaşlık

olarak tanımlanabilir. Refah devleti sosyal politikaları aracılığıyla “cinsiyete dayalı vatandaşlık” yaratır. Örneğin erkeklerin ücret ya da gelire ulaşma hakları aynı zamanda onların refah devletinin metasızlaştırdığı alanlardan yararlanmalarını sağlar. Aynı şekilde sosyal korumanın en önemli ayaklarından olan sosyal güvenlik alanı faydalanma kriterlerinin neredeyse tamamı ücretli iş üzerinden tanımlanmaktadır. Her iki durumda da cinsiyet temelli toplumsal ayrımlardan dolayı kadınların ücretli işe erişiminin kısıtlı olması onların ücretli erişim üzerinden tanımlanan vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmaları anlamına da gelir. Bir başka deyişle kadınlar cinsiyetlerinden kaynaklanan örneğin bakım rolleri benzeri rollerinden dolayı refah devletinin metasızlaştırdığı bazı alanlarda dezavantajlı konumdadırlar. Bu aşama da refah devleti metasızlaştırma boyutuyla bir başka eşitsizliğe de neden olmaktadır. Erkekler ve kadınlar refah devletiyle olan ilişkilerinde aktörler olarak konumlandırılırken de eşitsizdirler. Refah devletinden hak temelli talep süreçlerinde erkekler (erkek vatandaşlar) ücretli çalışanlar olarak devletin muhataplarıdır. Aslında vatandaşlık ve sosyal haklar meselesi rejimin cinsiyeti ile çok yakından ilişkili bir meseledir. Bu noktada sorulacak temel soru vatandaş olarak kadınların hakları ne kadar eşittir? sorusudur.

Savaş sonrası kurulan refah devletlerinde kadın ve erkeğin vatandaşlık statüleri farklı kurgulanmıştı. Ancak yine de bu kurgu o döneme özgü koşullardan dolayı yani hem ücretli işin yaygınlığından hem de ekonominin üretim ağırlıklı ve kitlesel olmasından kaynaklanan nedenlerle kadınların da ücretli iş etrafında tanımlanan haklardan faydalanabildiği bir yapıdaydı. 70’lerin sonundan itibaren ise neoliberal politikalarla birlikte haklar ve sorumluluklar çerçevesinde haklar yükümlülükler /sorumluluklara tahvil edilmiştir. Bir başka deyişle “yükümlülükler yoksa haklardan faydalanmak yoktur” noktasına gelinmiştir. Neoliberal ekonomi politiğin vatandaşlık hakları yaklaşımı otoriter unsurlar içermektedir en mühimi de ücretli iş ve (sosyal haklar) vatandaşlık arasındaki bağ giderek güçlenmiştir. Bu Türkiye’de halk arasındaki ‘çalışmaya ekmek yok ‘yaygın deyişinin sosyal politikadaki yansımasıdır. İşte bu noktada asıl mesele çalışmanın nasıl tanımlandığıdır. Ne çalışma olarak kabul edilecek ve hangi işler tanım dışı bırakılacaktır sorusuna

verilecek yanıt kadınların vatandaşlık statüleri ile bakım rejimi ideolojisi arasındaki ilişkide saklıdır. İlk olarak aile-merkezci ve erkeğin evi geçindirdiği geleneksel işbölümünün olduğu aile modeli ile cinsiyetçi vatandaşlık arasında bir belirleyicilik ilişkisi mevcuttur. Kadınların annelik ve bakım sorumluluklarına ilişkin varsayımlar ve rolleri nedeniyle ücretli işe erişimlerinin önündeki engeller ve veya ücretli işin yanı sıra yerine getirmek zorunda oldukları bakım rollerinin; kadın ve erkek vatandaşların vatandaşlık haklarından eşit biçimde ve oranda faydalanmasını engellemektedir. Bu gerçek feminist yaklaşımlar tarafından ortaya konmuş ve bu otoriter ve eril vatandaşlık yaklaşımı bakım ekseninde sorgulanmaya başlanmıştır (Pascall, 2012, s. 6) . Üstelik erkeğin evi geçindirdiği bir rejim zaten neoliberal politikalarla birlikte hatta onlar olmaksızın da sosyal hakları ücretli iş karşılığında refah devletinin vatandaşlarına sunduğu haklar olarak formüle eden bir yapıya sahiptir. Hakların rejim içinde bu türden bir kullanımı kadınların bağımlı statülerine ve dolayısıyla da eşit vatandaşlık statüsünden daha azla yetinmelerine yol açar niteliktedir. İkinci olarak, cinsiyetçi vatandaşlık aynı zamanda politik katılımcılık ve temsiliyet sorunları da üretir. Refah devletinin tarihsel aşamalarına uygun bir biçimde endüstri ilişkileri boyutu da dikkate alındığında pek çok kez devlet ücretli çalışan vatandaşları ile onların dâhil olduğu örgütler yoluyla ilişki kurmuştur. Emek örgütleri olan sendikalar yalnızca ücret artışı değil sosyal haklar konusunda da devlet ile masaya oturmaktadırlar. Dolayısıyla geçmişten bu yana sosyal hakların genişletilmesi pazarlıklarında masada refah devletin karşısında örgütlü, emek- yoğun sektörde erkek çalışanları temsil eden sendikalar bulunmaktaydı.

Her ne kadar geçmişte de sendikalı olma oranları bugünle kıyaslandığında daha yüksek olsa da ve tüm çalışan erkek vatandaşların sendikal örgütlü yapıya dâhil olarak refah devletinden hak talep ettikleri söylemek doğru olmasa da; devletin erkek çalışanlarla sosyal politika alanında pazarlıklarını yine örgütlü ve kurumsal ilişkiler dâhilinde yürüttüğü görülürken; kadınların sendikal katılımlarının düşüklüğü ya da karar mekanizmalarındaki temsiliyet sorunları gibi nedenlerle bu pazarlıklarda bakım emeğinin tanınırlığı başta olmak üzere kadın sorunlarının gündeme gelmesi ve

hak kazanımları mümkün olamamıştır. Üstelik çalışan kadınların sendikal örgütlenmeleri kendi üyelerinin çalışma hayatına ilişkin sorunları pazarlık konusu yapmış ve çalışan kadınların bakım rollerinin yarattığı sorunlar aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Oysa çalışan kadınların örgütlü mücadelesinde ortaya konan talepler yine çalışan ve çalışmayan kadın ayrımı yaratarak bir başka biçimde vatandaşlık haklarının ücretli işle olan ilişkisini güçlendirmiştir. Sorunun kökeninde cinsiyetten bağımsız olarak sendikaların çalışan örgütleri olarak tanımlanmaları bulunmaktadır. Her durumda tüm kadınları kapsayacak sosyal hak taleplerinin sendikalar gibi kurumsal yapılarca güçlü baskı grupları aracılığıyla masaya konmadığı görülmektedir. Son olarak, refah devleti sosyal politikalarını şekillendirirken erkek vatandaşlar ile kadın vatandaşlar arasında emek piyasasının aktörleri olup olmama konumlarına bağlı olarak maskülen ve feminen sosyal politikalar olarak bir ayrıma gitmiştir (Orloff A. S., Gender In The welfare State, 1996, s. 54).

1.5.3.Vatandaşlık ve Bakım İdeolojisi

Ruth Lister vatandaşlık haklar ve yükümlülükler bağlamında tanımlanırken, hakların elde edilebilmesinin önkoşulu olarak ortaya konan unsurlardan en başta geleninin ücretli işte çalışma olmasını eleştirmektedir ve bakım emeğinin yükümlülükler bağlamında “tanınmama”sına itiraz etmektedir (Lister R. , 1997). Geleneksel vatandaşlık yaklaşımları özel ve kamusal alan ayrımı yaratarak ve bakım emeğini hakların önkoşulları arasında tanımlamayarak cinsiyetçi bir vatandaşlık yaratırlar. Fraser’a göre feminist sosyal politika bir yandan özelleştirmenin, vatandaşlığın ve sosyal adaletin ortak ideallerini yok eden eşitsiz dağıtım politikalarını teşhir etmeli; diğer yandan ise, bakım işlerinde ortaya çıktığı gibi, toplumda erkekler lehine işleyen sembolik anlamlarla mücadele etmelidir (Fraser ve Bedford, 2008, s. 229) . Diğer yandan sosyal politikanın bu bakış açısı erkeklerin kamusal alandaki işlerini kadınların özel alandaki emeğine daha üstün bir biçimde konumlandırmasıyla da vatandaşlık kavramının hiyerarşik değerler üzerine oturmasına neden olmuştur. Böylece en baştan itibaren vatandaşlık böylesi bir

eril ve hiyerarşik temel üzerinde inşa edilmiştir (Hewitt, 2000, s. 141). Bir başka deyişle sosyal politika kadın yurttaşların özel, enformel bakım ve ev emeğinin refah kalitesine ve ekonomiye olan hayati katkısını görmezden gelmekteydi. Çağdaş feminizm ana-akım politikanın bu değersizleştirmesinin karşısında özellikle farklılıklar siyasetini inşa etmek üzere kendisini konumlandırmıştır. Bu talepler arasında bakım hizmetlerinin, yeniden üretim alanının tamamının kadınların kariyer eğitim ve yaşam tercihlerinin önünde engel olmayacak biçimde kamusal müdahale ile düzenlenmesi vardır.

Refah rejiminde bakım ideolojisi rejimin yeniden üretim alanını nasıl örgütlediğine içkindir (Bettio ve Plantenga, 2004). Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi eğitim, sağlık ve hatta sosyal güvenlik politikalarının aksine bakım politikaları savaş sonrası refah devletinin ajandasının ön sırasında yer almadılar çünkü bakım özel alanla sınırlı, aile içi bir meseleydi ve zaten kadınların doğal görevlerinden biri sayılıyordu. Ancak bakım birçok nedenden dolayı politik ajandanın üst sıralarına yükseldi. Kadının özellikle de çocuklu kadınların işgücüne katılımlarının ekonominin büyümesi ve kalkınma bakımından önemli hale gelmesiyle birlikte nüfusun yaşlanması da bakım sorununu hükümetlerin gündemine taşıdı. Ancak bakım meselesinin gündeme alınması demek her zaman toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilen politikaların hayata geçirilmesi anlamına gelmez. Aksine tıpkı diğer sosyal politikaların toplumsal cinsiyetle olan ilişkilerinin sorgulandığı gibi bakım politikaları da vatandaşlık, gelir ve çalışma yaşamında kadın boyutlarıyla refah rejiminin cinsiyetinin ortaya konması için cinsiyet gören bir perspektiften değerlendirilmelidir.

Bakım modern refah devletlerinde nasıl örgütlenmekte ve bakım rejimi ile vatandaşlık arasındaki ilişki nasıl cinsiyetçi bir eksenle örgütlenmektedir soruları refah devleti analizcilerinin oldukça az temas ettiği tartışma konularının başında gelmektedir. Ungerson (1990), Taylor Gooby (1991), Langan ve Ostner (1991) ve Alber (1995) gibi isimler bu alanda katkılar vermeye başlamışlarsa da Korpi (1983) ve Esping-Esping-Andersen (1991, 1993) gibi refah devleti konusunda çokça atıf yapılan önemli kaynakların

bakım ve refah devleti örgütlenmesinde çok az söz söylediklerini görmekteyiz. Bakımın eril yorumunu yansıtan ve finansal kaynaklar açısından meseleyi ele alan klasik sosyal politika yazını sosyal güvenlik ve katkı primlerinin payı üzerinde odaklanmaktadırlar. Bakımın toplumsal bir üretim olduğu ancak kadın araştırmacılar tarafından gündeme getirilmeye başlanmıştır ((Knijn ve Kremer, 1997). Bakım ideolojisi ve bakım emeği, refah rejiminin toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edilmesinde en önemli alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Çünkü toplumsal/ekonomik, erkek/kadın, özel/kamusal ve çalışma olan ve ol(a)mayan arasındaki tüm kesişimlerin açığa çıktığı ve bu nedenle de çatışmalı bir alandır (Green M. a., 2011). Bakım verme ve alma hem birey için hem de toplumsal refah bakımından denli önemli olursa olsun bakım emeği çok nadiren temel vatandaşlık hakları çerçevesinde ele alınan bir konudur. Vatandaşlık hakları konusunda sosyal politika yazınında en önemli isimlerden biri olan T.H. Marshall'ın bakım yaklaşımı da cinsiyet körüdür. Çünkü bakım hakkı T.H. Marshall'ın sosyal vatandaşlık hakları tanımı içinde de yer almamış ve bakım alma ve verme diğer sosyal haklardan ayrı tutulmuştur. Marshall'ın bu cinsiyet körü vatandaşlık yaklaşımı tıpkı Beveridge'nin sosyal güvenlik analizinde olduğu gibi bakım emeğinin kadınsılığını doğallaştıran ve biyolojik açıklamaların egemen olduğu yaklaşımın ürünüdür ve güçlü bir cinsiyetçi bakışın tezahürüdür.

Birinci bölümde sözü edilen cinsiyet körü ana-akım sosyal politika yazınının ve bu yazına karşılık olarak üretilen feminist eleştirilerin ve kavramların Türkiye sosyal politika literatürüne nasıl ve ne oranda yansıdığı ikinci bölümde analiz edilmeye çalışılacaktır. Bunun için ilk olarak Türkiye refah rejiminin tarihsel arka planına bütüncül bir bakış gerekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SOSYAL POLİTİKA YAZININDA CİNSİYET

2.1. Türkiye’de Refah Uygulamaları Tarihine Genel Bir Bakış

Türkiye refah devletinin tarihçesi Osmanlı’ya kadar geri götürülebilir ise de bu çalışmanın kapsamı içinde, Türkiye refah devletinin tarihçesi Batıya özgü kurumsal düzenlemelerin yapıldığı 1930’lar sonrası dönem, özellikle de İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarla beraber 1980 askeri darbesine dek geçen dönem Fordist üretim ilişkilerinin yaşandığı Keynesyen refah devletinden itibaren izlenmektedir. Ancak Türkiye tipik bir Fordist- Keynesyen refah devleti değildir (Topak, 2012, s. 185). Aslında “Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu tarafa kendine özgü bir sosyal niteliği ve sosyal boyutu vardır (Koray M. , 2008, s. 141). Bunun nedenleri arasında tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişin gecikmesi, devletin büyük işveren konumunun uzun bir süre devam etmesinden kaynaklanan tam bir piyasa ekonomisi işleyişinin ve işçileşme sürecinin yaşanmamış olması sayılabilir. Aslında süreci tek bir doğrusal çizgi olarak okumak yanlış olabilir. Çünkü hem ülke içinde farklılıkların eş zamanlı mevcudiyeti hem de cinsiyetlerin süreci deneyimlemelerinde farklar söz konusudur. Türkiye’nin bu kendine özgülüğünün bir diğer boyutu da farklı dini kimlere sahip yurttaşların devletle kurdukları ilişkinin zaman zaman farklılaşan niteliğidir. Örneğin gayrimüslim yurttaşların farklı vergi politikalarına tabi olmaları gibi. Bu nedenle sözü edilen cinsler arasında ve sosyal gruplarla senkronize ve tek tip yurttaş ilişkisi kuran bir sosyal devlet yapısı değildir. Daha ziyade bir yanıyla refah devletine özgü refah kurumlar ile diğer yanıyla geleneksel toplumun, bireyi koruyucu ve refah sağlayıcı unsurları varlıklarını yan yana devam ettirmişlerdir. Bu demektir ki; refah devletinin yerleşik hale gelmesi sürecinde, hem refah devletine özgü kurumlar olan evrensel sosyal güvenlik bağlamında sosyal sigortalar ve çalışmayı düzenleyen iş kanunlarında belirtilen hak ve kazanımlar mevcutken; hem de kırsal yaşamda ve hatta kentleşme sürecinde aile, akrabalık gibi ilişkiler ile birlikte hayırseverlik ve din gibi kurumlar da refah sağlama işlevlerini sürdürmüşlerdir (Buğra, 2012). Üstelik tüm bu süreç Akdeniz havzası gibi ataerkilliğin egemen olduğu bir coğrafyada gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye’yi tam olarak kurumsallaşmış bir refah devleti kategorisine dâhil

etmeyi de güçleştirmektedir. Bu güçlüğü oluşturan nedenler sosyal politikaların kurumsallaşmasının tarihinde aranabilir.

2.1.1.Çalışma Hayatına İlişkin Öncü Sosyal Politika Uygulamalarının Tarihi

Osmanlı döneminde 1876 yılında Kanun-i Esasi'nin kabul edilmesi ve meşrutiyetin ilanından itibaren vatandaşlık ve haklar söylemi güç kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda vatandaşlık anlayışı, II. Meşrutiyet dönemine kadar "Osmanlılık" ideolojisi temeline dayanmaktaydı. 1908'de II. Meşrutiyetle birlikte merkezi bir ulus devlet yaratılması hedeflenmiş ve ilk defa cemaatten topluma geçişin bir göstergesi olarak vatandaşlık kurumu ortaya çıkmıştır. Doğrudan bu amaca yönelik olmamakla birlikte devletin yurttaşlarının bireysel ilişkilerinin hukukunu ve dolayısıyla çalışma yaşamını düzenleyici ilk yasası 1869 tarihli Mecelle'dir. Hizmet sözleşmesini "icare-i ademi" (adam kirası) olarak düzenleyen Mecelle, işçiyi "ecir" olarak adlandırmış ve onu "nefsini kiraya veren kimse" (md.413) olarak tanımlamıştır. Mecelle'de devletin çalışma yaşamında koruyucu önlemler aldığı çalışan yurttaş işçi erkektir (Çitçi, 1982). Dolayısıyla Osmanlı devleti yurttaşlık anlayışına geçtiği dönemde çalışma yaşamı bakımından muhatap aldığı erkek yurttaşdır ve devlet (erkek) çalışanları korumaya yönelik ilk düzenlemeleri yapmıştır. Çalışma ilişkilerini düzenleyen ve yine erkek yurttaşın yer aldığı bir başka ilk yasa ise Ereğli kömür havzası için çıkartılan 1865 tarihli Dilaver Paşa Nizamnamesi'dir. Buna göre, Ereğli Sancağında bulunan 13-50 yaşlarındaki sağlam *erkekler*, tarım işlerinin de geri kalmaması için, dönüşümlü olarak ayda 12 gün ve yılda 6 ay maden ocaklarında çalışmak mecburiyetindeydiler (Varlık, 1985). Yine 1869 tarihli Maadin Nizamnamesi ile madenlerde zorunlu çalışmaya son vermiş ve iş kazaları konusunda işverenlerin almaları gereken yükümlülükleri içeren maddelere yer verilmiştir (Talas, 1967). 1921 yılında çıkarılan Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanun erken Cumhuriyet döneminde işçileri korumaya yönelik ilk kanundur. Tüm bu kanun ve düzenlemeler esas olarak erkek işçilerin çalışma yaşamına ilişkin koruyucu önlemleri içermektedir.

Oysa kadınların Osmanlı İmparatorluğu döneminde on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başları itibariyle çalışma yaşamına katılımları da azımsanmayacak bir düzeydedir. Bir tarım toplumu olan Osmanlı'da kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar sanayileşme çabaları ve Osmanlı'nın kapitalizme eklenmesi

süreci ile birlikte fabrikalarda, atölyelerde işçi olarak çalışmaya başlamışlardır. Örneğin 1915 yılında ülkenin önemli sanayi kuruluşlarında çalışan işçilerin üçte biri kadındır. Hatta geleneksel faaliyet kolları olan dokuma ve gıdada yoğunlaşan kadın emeği sürekli yaşanan savaşlarda erkek işgücü kaybı nedeniyle beklenenin de üzerindedir (Makal, 2012). 1916'da kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi Derneği kadınların çalışma yaşamı alanında önemli gelişmeler olduğuna kanıttır.

Savaşlarda kaybedilen erkek nüfus nedeniyle ekonomik olarak sıkıntı ve yoksulluk yaşayan kadınların işçiliğe olan taleplerini karşılamak üzere devlet desteğinde kurulan bu derneğe sadece İstanbul'da aynı yıl 14.000 den fazla kadının başvurmuş olması kadınların işçiliğe olan taleplerini göstermesi bakımından önemlidir (Sarısaman, 1997). Diğer yandan devletin de bu dernek aracılığıyla eksilen erkek işgücünü telafi etmek üzere Birinci Kadın İşçi Taburu örneğinde olduğu gibi çeşitli biçimlerde kadın emeğinden faydalanmak üzere örgütlenmeler yaptığı görülmektedir. Aslında Kadın İşçi Taburu ile ilgili olarak verilen ilanların içeriği sosyal politikalar bakımından oldukça ilginçtir. Kadın işçilerle ilgili olarak alınan koruyucu önlemlerin kadın emeğinin cazip kılınmasını sağlamaya yönelik olduğu muhakkaktır. Bu önlemler arasında Birinci Kadın İşçi Taburu' na başvuranların ulaşım ücretlerinin yarısını ödeyecekleri yani diğer yarısının devlet tarafından karşılanacağı, iase ve giyimlerinin devlet tarafından verileceği, ücretlerinin fabrika ücretlerinin üzerinde olacağı ilanlarda yer almıştır. Ayrıca kadınlar ikramiye alabilecekler, hizmet süresini kendileri belirleyebilecek ve izin ve işten ayrılma durumlarında taşrada yaşayan kadınların memleketlerine ulaşımını da devlet tarafından sağlanacaktır.

1. Ordu Kumandanlığı' nın hazırladığı talimatnameye göre bu taburda çalışan işçi kadınların 20 günlük geliş gidiş ücreti ödenmek üzere senelik izin hakkı, hastalık halinde tedavi ücretlerinin devletçe karşılanması ve hastalığın devam ettiği müddetçe kadınların ücretlerinin tamamının ödenmesi de bulunmaktadır. Hatta kadınların 8 yaşına kadar olan çocuklarının iasesi, tedavileri ve eğitimleri de devletin sorumluluğundadır (Sarısaman, 1997). Ancak burada hatırlanması gereken bu tabura gönüllü olarak katılan işçi kadınların sadece disiplin ve terhis mevzuatı değil haklar bakımından da bir erkek asker gibi işlem gördükleridir. Bu nedenle yukarıda sözü edilen sosyal hakları da işçi kadınlar olarak değil daha ziyade orduya gönüllü katılan asker (kadınlar) statüsünden dolayı hak etmiş olduklarıdır. Çünkü bu önlemler Makal'ın yukarıda sözünü ettiği

dokuma ve gıda işkollarında ağırlıklı olarak yer alan ve bir tahmine göre, 1908 yılında toplam 250 bin sanayi işçisinden 75 binini oluşturan (Güzel, 1985) kadın emekçiler için kurumsallaşmamış ve tabur dışındaki kadın işçileri kapsamamıştır. Buradan bakıldığında yirminci yüzyılın başlarından itibaren sözü edilen tabur deneyimi dışında Türkiye’de 1930 yılına dek kadın işçileri koruyucu etkin bir sosyal politikanın yasalaşmadığı söylenebilir.

Türkiye’de ilk sosyal politikası uygulaması 1921 yılında çıkan 151 nolu kanun uyarınca "Amele Birliği ve İhtiyat ve Teavün Sandıkları Talimatnamesi" adıyla 22.7.1923 tarihli yönetmelikle kurulan, kömür madenlerinde "ihtiyat ve teavün sandıkları" dır. Bu sandıklar kanun gereği "Amele Birliği" adıyla birleştirilmiştir. Bu sandıklar ve Amele Birliğinin kuruluşu ile, kapsamı belirli bölge ve kişilerle sınırlı da olsa, Türkiye’de ilk sosyal sigorta uygulamasına başlanmıştır (Dilik, 1985). Çalışma hayatında kadın işçilerin korunmasına yönelik ilk hukuki düzenleme ise *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu* ile gerçekleşmiştir. Bu kanun başka düzenlemeleri yanında kadın, çocuk ve bütün işçilerin korunmasına ilişkin hükümler de taşımaktadır. Kanunla;

1) hamile kadınların doğumdan önce ve sonraki 3 er haftada, 2) 12 yaşından küçük çocukların sınaî işlerde ve madenlerde, 3) 12-16 yaşları arasındaki çocukların gece mesaisi ile günde 8 saatten fazla çalıştırılmaları yasaklanmıştır. Öte yandan belirli sayıda işçi çalıştıran işyerlerinde işçilere hastalık, kaza ve analık hallerinde işverence sağlık yardımı yapılması öngörülmüştür. Ancak bu durumlarda işçinin ücretinin işverence ödenmeye devam edileceği kanunda yer almamıştır (Dilik, 1985).Erkek maden işçileri ile ilgili ilk yasal düzenlemeleri 19. yüzyıl sonunda yapan devletin, kadınların madenlerde çalıştırılmamasını kanunlaştırması ancak 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra gerçekleşebilmiştir. Türkiye’nin onayladığı ilk ILO sözleşmesi de 45 sayılı “her nevi maden ocaklarında yeraltı işlerinde kadınların çalıştırılmaması hakkında sözleşme” dir. ILO bu sözleşmeyi 4 Haziran 1935 tarihinde kabul etmiş olup Türkiye önce 1936 tarihli İş Kanunu ile ve sonra 9 Haziran 1937’de 3229 nolu kanun ile kadınların madenlerde çalıştırılmamasını hükme bağlamıştır (International Labour Organization, 2014). 3008 sayılı “İş Kanunu” 8.6.1936 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye’de annelikten kaynaklanan haklar bağlamında iş ve aile yaşamı düzenlemeleri Cumhuriyet döneminde bu kanun ile kurumsallaşmıştır.

İş kanunu 1936 (Resmi Gazete, 1936) uyarınca bu hakları içeren maddeler şunlardır:

Madde 25-1: Kadın işçilerden gebe olanların, doktor muayenesi neticesinde, doğumun vuku bulması muhtemel görülen tarihten üç hafta evvel ve doğumdan sonra üç hafta müddetle çalışmaları yasaktır. Gerek doğumdan önce ve gerek sonraki mecburî izin müddetleri sıhhî lüzum halinde altışar haftadan ceman on iki haftaya kadar uzatılabilir.

Madde 40 d): Emzikli kadın işçilerin çocuklarına süt vermek için tayin edilecek olan zamanlar; 35, 36 ve 37. maddeler mucibince tespit edilmiş bulunan günlük kanunî çalışma müddetleri içinde sayılır ve bu sebeplerden dolayı işçi ücretleri hiç bir türlü eksiltmeye uğratılamaz.

Madde 61: Gebe veya emzikli kadınların hangi devrelerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu ve bunların çalışmaları caiz olan işlerde hangi şartlar ve usullere tâbi tutulacakları ve hangi vasıf ve şartlardaki işyerlerinde ne suretle emzirme odaları veya çocuk bakım yurdu (Kreş) tesis edilmek mecburiyeti bulunduğu İktisat ve Sıhhat ve İctimaî Muavenet Vekâletleri tarafından müştereken hazırlanacak bir nizamname ile tespit edilir. Bu nizamname, ağır ve tehlikeli işlerle kadınların ve 18 yaşına kadarki çocukların çalıştırılması caiz olmayan işler hakkındaki nizamname ile aynı zamanda çıkarılır.

Madde 118- 2: Nizamname hükmünce emzirme odası veya çocuk bakım yurdu tesis edilmesi icab eden işyerinde bu tesisatı nizamden muayyen mühlet zarfında yapmıyan işverene yirmi beş liradan yüz liraya kadar hafif para cezası verilir.

1940-1970 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında kadın emeği daha fazla önem kazanıp, kadın işçi sayısı artmıştır. Sosyal sigorta kolları ile ilgili ilk kanun da 27.6.1945 tarih ve 4772 sayılı “İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu”dur. Bu Kanunun 1945 yılında yürürlüğe girmesiyle, iş kazalarıyla meslek hastalıkları ve analık sigortası uygulanmaya başlamıştır. Çalışma Bakanlığı’nın Çalışma Bakanlığı İlk Yılı ve İlk Hedefleri (Beş Yıllık İş Programının Esasları) başlıklı 1946 tarihli yayınında, Türkiye’de sanayileşme sürecinde kadın emeğinin giderek önem kazandığı belirtilerek, bundan daha fazla faydalanma ihtiyacının artacağı ifade edilmiştir. Burada, kadın emeğinden faydalanmanın ön koşullarından birinin kreşler olduğu belirtilmektedir:

“Kadınlarımızı bir yandan çalışma hayatımıza bağlamak ve öte yandan da Ana olmaya teşvik etmek ancak açılacak kreşlerle mümkündür” . Aynı yayında 1943 yılı itibariyle İstanbul’da 23. 269’u İş Kanunu kapsamında olmak üzere toplam 46. 538 kadın işçi olduğu belirtilerek, sadece bu kentte 18 kreşin açılması gerekliliği ifade edilmektedir. Buna karşılık, Ağır ve Tehlikeli İşler Tüzüğü gecikmeli olarak 1948 yılında çıkarılıp, 1949’da yürürlüğe girerken; onunla aynı zamanda çıkarılması gereken Gebe ve Emzikli Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Kreşler Hakkında Nizamname daha da gecikmeli olarak ve 1953 yılında çıkarılabilmektedir. Bu gecikme kadın işçilerin çalışma koşullarını olumsuz yönde etkilemiştir. Nizamname çıkarıldıktan sonra dahi bu olumsuz koşullar değişmiş değildir. 1960 yılı itibariyle tüm ülkede sadece 33 emzirme odası ile 32 kreşin kayıtlı olduğu, bu tesislerdeki çocuk sayısının ise sadece 2898 olduğu görülmektedir. Bunun öncesindeki dönemde ise durum çok daha kötü olup, bu olanaklar yok denecek düzeydedir (Makal, 2010). Görüldüğü üzere işçi kadınların çalışma yaşamına dair düzenlemeler oldukça kısıtlı ve dar kapsamlıdır.

Aslında bu kısıtlılık kadınların işgücü içindeki niceliksel varlıklarıyla da ilgilidir. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde 1950’den itibaren kadınların işgücüne katılımları düşüş göstermiştir. Örneğin 15 yaş ve yukarısı kadınların işgücüne katılım oranı 1955’te %72.01 iken sadece on yıl içinde 1965 ‘te %56.62 ye gerilemiştir (Makal, 2012). Tarımda yaşanan yapısal değişiklikler ve kentleşme kadınların işgücüne katılımlarını olumsuz etkilemiştir. Ancak kadınlar başta tütün, mensucat ve gıda olmak üzere emek-yoğun ve yarı vasıflı işgücünde yer almaya devam etmiş ve cinsiyete dayalı ücret farklılıkları erkeklere oranla 2/3 oranında düşük gerçekleşmiştir. Bu durumun 1967 yılında yürürlüğe giren, 931 sayılı yeni İş Kanunu ile 3008 sayılı kanunda yer almayan bazı hükümler getirilmesiyle yasal olarak önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu hükümlerden biri de sözü edilen cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin yasaklanmasıdır. Buna göre kanunun 26. Maddesinin son fıkrasında “Bir işyerinde aynı nitelikte işlerde ve eşit verimle çalışan kadın ve erkek işçilere sadece cinsiyet ayrılığı sebebiyle farklı ücret verilemez. Toplu iş sözleşmelerine ve hizmet akitlerine buna aykırı hüküm konulamaz” yer almıştır. Yine 931 sayılı Yeni İş Kanununda, kadınların analık haklarını düzenleyen 70. Maddede doğum iznini doğum öncesi ve sonrası altışar haftadan 12 haftaya çıkarılmıştır. 1971 yılında yürürlüğe giren 1475 sayılı İş Kanunu’nda Madde 70 ile ise daha önceki yasal mevzuatta yer almayan, kadın işçiye doğumdan sonra ücretsiz izin hakkı verilmiştir. Yine kıdem tazminatını düzenleyen 14.

Madde' de kadının evlendiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde hizmet akitlerini kendi arzusu ile sona erdirmesi halinde kıdem tazminatı ödeneceği, ilk kez bu yasa ile hükme bağlanmıştır. Bu hüküm kadınların korunmasına yönelik korumacı paradigmaya uygundur ve geleneksel cinsiyet rollerini pekiştiren bir niteliktedir.

Sosyal politika önlemleri ve çalışma hayatı söz konusu olduğunda bu anlatı kuşkusuz işçi kadınlardan ibaret değildir. Tarihsel aşamalara bakıldığında elbette Osmanlı'da da kadınlar tıpkı Batı'da olduğu gibi ilk olarak özel sektörde ucuz işgücü kaynağı olarak yer almışlardır. Kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkardığı bir çalışma alanı olarak kadınlar -ancak belli bir aşamadan sonra- memurlukta istihdam edilmeye başlanmışlardır. Esasında kadınların memuriyet hayatına girmeleri ile siyasal haklarını elde etmeleri arasında bir ilişki vardır. Kadınların biçimsel olarak erkeklerle eşit siyasal haklara kavuşmaları ile birlikte yurttaşlık hakkının kullanımına bağlı olarak kamu hizmetlerinde hizmet veren olarak memur olabilmeleri mümkün olmuştur. Kadınların Osmanlı'da memuriyet hayatına dâhil olmaları ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra eğitim ve sağlık alanlarında hemşire ve öğretmen olarak istihdam edilmeleri ile başlamıştır. Cinsiyet ayrımcılığının doğrudan bir yansıması olarak kadınlara hizmet vermek üzere kadınların istihdam edilmeleri zorunluluğundan doğan gerekçeyle, kadınlar ebelik hemşirelik öğretmenlik başta olmak üzere kadın hapishanelerinde gardiyan ve müstahdem olarak kamu hizmetinde çalışmaya başlamışlardır (Aslan, 2006). Kadınlar İslamiyet'in getirdiği şeri kurallar uyarınca hizmet alan ve verenin aynı cinsten olması zorunluluğu nedeniyle doğan ihtiyaçtan dolayı kamuda hizmet veren olarak yer almışlardır.

Aslında önce ihtiyaçtan kaynaklanan kadınların kamuda memuriyet alanındaki varlıkları; II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı'da özgürlük alanlarının tüm yurttaşlar için genişlemesiyle birlikte ve kadın derneklerinin mücadelesi sonucu artmıştır. Örneğin Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti ve Kadınlar Dünyası yayınının etkisiyle 1913 yılında kadınların telefon idaresinde çalışabilmeleri için kadın derneklerinin boykot tehdidi etkili olmuştur (Aslan, 2006). Aynı yıl yayınlanan Kadınlar Dünyası gazetesinde Y. Naciye imzasıyla yayınlanan bir yazıda kadınların çalışma özgürlüğü taleplerini dile getiren şu satırlar yer almaktadır:

“...Yaşamak için çalışmak, çalışmak için se mütenevvi mesai lazımdır. Erkeklerimiz Avrupa'da Amerika'da erkekleriyle yan yana çalışarak istihsalatı

milliyeye hizmet eden milyonlarca kadını görmüyorlar mı? Daha geçen gün İngiltere’de başlayarak bütün Avrupa’yı dehşetler içinde bırakan nümayişleri işitmediler mi?Bilmiyorlar mı ki Avrupa yakın zamanda kadınlara hukuk-u siyasiye bahşedecektir? Bu suretle beşeriyet azim bir nüfus daha kazanacak, meclisi mebusan kürsülerinde kadın sesleri işitilecek, mahkemelerde, belediyelerde kadınlar da bulunacak onlardan da vali, mutasarrıf , kaymakam olacaktır. Bunun neticesi olarak her şey değişecek...” (Osmanağaoğlu, 2015, s. 63)

Bütün bu mücadelenin bir sonucu olarak kadınlar maliyeden postaneye ve çeşitli belediye hizmetlerine dek pek çok alanda hizmet verdikleri yurttaşların cinsiyetlerinden bağımsız olarak memur olarak istihdam edilmişlerdir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla beraber 1926’da çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanunu ile kadınların memuriyet hakları yasal güvenceye kavuşmuştur. 1945 sonrası ve özellikle 1960’tan sonra refah devletinin kurumsallaşmaya başlaması ile birlikte geçilen tarihsel aşamada kamuda çalışan kadın memurların istihdam koşulları anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. 1961 anayasasınının 43. Maddesinde “çocuklar gençler ve kadınlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar” ifadesi yer almış ve 1965 yılında çıkan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile de kadınların doğum izinleri doğumdan önce 3 doğumdan sonra 6 hafta olmak üzere toplam 9 hafta şeklinde düzenlenmiştir. Analık sigortası ve doğum yardımı da bu kanunla memur kadınların elde ettiği sosyal haklar arasındadır. Daha önce Hıfzıssıhha Kanunu ile düzenlenen süt izni gibi bir hakka ise bu kanunda yer verilmemiştir. 1960’dan sonra eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamuda çalışan kadın memurlar niceliksel olarak artmıştır. Niteliksel olarak da farklı alanlarda ve pozisyonlarda yer almalarıyla birlikte kanunun kapsamı ve kadınlar bakımından sağladığı sosyal haklardan çok sayıda kadın memur faydalanmaya başlamıştır (Aslan, 2006).

2.1.2.Kadının Korunmasına Yönelik Aile Hukuku Düzenlemeleri

Yukarıdan aşağıya bir yöntemle başlatılan kurumsal modernleşme geleneksel Osmanlı toplumundaki ataerkil yapıyı da kaçınılmaz bir biçimde etkilemiştir. Erkekleri ev dışı kamusal yaşama, kadınları ise ev içi aile yaşamına ait gören “ideal” cinsiyet düzeninde ilk kez bazı değişiklikler talep edilmeye başlanmıştır. Osmanlı cinsiyet düzenini ya da ataerkil yapıyı fazla sarsmadan da olsa yeni kadın-erkek kimlikleri ve

yeni bir aile modeli tanımlanmaya çalışılmıştır (Avcı, 2007). Islahat Fermanı ile birlikte cinsiyete dayalı eşitlik yönünde adımlar atılacağı karara bağlanmışsa da bu eşitliğin din kurallarına göre olacağı şerhi düşüldüğünden kadınlar evlilikte rızalarının alınması, velayet ve boşanma ile mirasta tam eşitlik haklarına sahip olamamıştır (Altınbaş, 1989). Dolayısıyla Tanzimat sonrası dönemde devlet bir taraftan kadının toplumsal ve hukuksal statüsünün iyileştirilmesi yolunda attığı oldukça sınırlı adımlar atarken, bir yandan da toplumdaki geleneksel ataerkil anlayışa uygun bir biçimde kadının yeni koruyucusu olarak kendini göstermiştir. Örneğin Meşrutiyetle birlikte temel eğitim hakkı anayasal bir hak olarak tüm Osmanlı tebaasına tanınıyorsa da bu hakkın kullanımı ancak 1920'lerde hayata geçebilmiştir. Kadınların ilk kez üniversiteye gitmelerine 1920'de ve 1921'de de erkeklerle birlikte derse girmelerine izin verilmiştir (Altınbaş, 1989).

Siyasal haklar bağlamında da gerek seçme seçilme hakkı gerekse kişi başına düşen milletvekili hesaplamalarında kadınlar herhangi bir şekilde yurttaşlık hakkından faydalanamıyordu. Esasında kadınların milletvekili olamayacaklarına dair herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Buna rağmen 1876 anayasasının mantığında siyasi haklar bakımından kadın nüfus yok sayılmıştır. (Altınbaş, 1989) Bu erkek egemen mantaliteyi değişmesi yönünde zorlayan iki önemli örgütsel çaba gösterilmiştir. İlki 1921'de Osmanlı Müdâfaa-i Hukuk-ı Nisvân Cemiyeti'nin kadınlar için siyasi hak talebini dernek programına alması (Çakır, 1996); ve daha sonra da 1927' de Kadınlar Birliği'nin tüzüğünde değişiklik yaparak, kadınlar için siyasi haklar mücadelesi yapmaya karar verdiğini gösteren bir madde eklemesidir. Kadınların siyasi alanda var olma mücadelelerinde kadın tarihimizin en önemli isimlerinden, erken dönem ve II.Meşrutiyet dönemindeki Osmanlı Müslüman "hareket-i nisvan" ının, yani kadın hareketinin Cumhuriyet dönemine taşıyıcısı Nezihe Muhiddin ve Kadınlar Halk Fırkası deneyimini hatırlamak gerekir. Çünkü Nezihe Muhiddin'in yaşamı boyunca savunduğu ve "kendi mefkûrem" diyerek benimsediği kadınlık mefkûresi, bugünkü terminolojide kadınların kurtuluşu inancı, yani feminizmdir. Osmanlı-Türk kadın hakları savunucusu Nezihe Muhiddin'in ve arkadaşlarının, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında kadınların siyasi ve sosyal hakları için gösterdikleri feminist mücadele, Türkiye siyasi yaşamının ilk siyasi partisini kadınların kurma girişimine yol açmıştır (Zihnioğlu, 2003). Bu parti Kadınlar Halk Fırkası'dır. Ancak 1923'te henüz Cumhuriyet Halk Fırkası dahi kuruluş aşamasındayken, Kadınlar Halk Fırkası tüzüğünde kadınların siyasi haklarını

kazanmasını sağlamaya yönelik ikinci maddeyi bulundurması nedeniyle resmi makamlardan kurulma izni alamamıştır. Bu nedenle 15 Şubat 1924’de tüzükteki ikinci madde kaldırılmış ve yerine “birliğin siyasetle ilgisi yoktur” ibaresi konulmuştur. Muhiddin ve arkadaşları, Türk Kadınlar Birliği adıyla yeni bir örgütlenme ile kadın hakları savunusunu sürdürmüştür. Yapılan baskılara karşın, kadınların seçme ve seçilmeyi de içerecek biçimde, siyasal yaşamda aktörler olmaya dair hak taleplerinden vazgeçmeyen Nezihe Muhittin, 1927 yılında Kadınlar Birliği’nin yalnızca bir hayır cemiyeti olmayıp, kadının siyasal ve sosyal hakları için oluşmuş bir örgüt olduğu yolunda bir konuşmayla ünlü ikinci maddenin değiştirilmesini sağlamıştır (Zihnioğlu, 2003). 1927’deki bu tüzük değişikliği, Türkiye’de kadınların örgütlü biçimde siyasi yurttaşlık haklarını aramalarını sağlamak üzere yeni bir aşamayı göstermektedir. Osmanlı’dan başlayarak Cumhuriyet dönemine taşınan birinci dalga feminizmin siyasal ve sosyal kadınların yurttaşlık haklarına kavuşmaları yönündeki çabaları bakımından gelinen bu aşama önemlidir. Gecikmeli de olsa, tüm bu mücadele ile siyasal haklar bağlamında kadınlar için seçme seçilme hakkının tanındığı 1934’te soyut düzlemde bir eşitliğe ulaşılmıştır. İlk kadın milletvekili 1 Mart 1935 tarihinde mecliste temsil hakkını kullanabilmiştir. Kadınlar için eşitlikle ilgili kazanımlar çok uzun bir süre daha aile hukuku alanında yaşanmamıştır. Oysa siyasal ve eğitim hakları kadar aile hukuku alanındaki düzenlemeler de bir toplumda kadın-erkek eşitliğinin soyut düzlemde nasıl ele alındığını belirler.

Ataerkil zihniyetin ya da cinsiyetçi ayrımın en belirgin olarak yansıdığı alan olması bakımından da aile hukuku refah rejiminin cinsiyet karakteri ile de çok yakından ilişkilidir. Türkiye’de aile hukuku Medeni Kanun tarafından düzenlenir. Kabul edildiği 1926 tarihinden kapsamlı bir revizyona tabi tutulduğu 2001 yılına kadar geçen süre içinde Medeni Kanun özellikle evli kadınların durumları düzenlenirken kadınlara karşı ayrımcılık içeren çeşitli hükümler içermekteydi. Bu hükümlerin en önemlilerinden biri “aile birliğinin reisi erkektir” hükmüdür. Kadınların aile içindeki bağımlı konumlarını kanuna yansıtması olan bu hüküm esasında anayasada ifadesini bulan eşitlik ilkesine aykırıdır. Ailedeki bireylerin hak ve sorumluluklarının çerçevesini belirleyen temel kanuna kadın ve erkeğin eşit cinsiyet rollerine sahip olmadıklarını kabul eden cinsiyetçi bir varsayım hâkimdir. Mülga Medeni Kanun 153. Maddesinde “Kadın müşretek saadeti temin kanusunda gücü yettiği kadar kocasının muavin ve müşaviridir, eve kadın bakar” ifadesi yer almaktadır. Bu kadınların toplumsal cinsiyet rollerini ücretsiz bakım

emeğine indirgeyen ve onların erkeklerle eşit haklardan faydalanmalarının önünde engel olan cinsiyete dayalı işbölümünü meşrulaştıran bir hükümdür (Usta, 2011). Eski Medeni Kanunda “aile birliğini kocanın temsil ettiği kadının ise ancak evin daimi ihtiyaçları bakımından birliği temsil hakkına sahiptir. Evin seçilmesi kocaya aittir, kocanın ikametgâhı karının ikametgâhı sayılır”.

Türkiye yeniden üretim alanına ilişkin olarak bakım ideolojisine hukuksal düzenlemeler açısından bakıldığında tarihsel süreçte kadınlar bir yandan korunmaya muhtaç vatandaşlar olarak görülürken, diğer yandan da geleneksel olarak mevcut olan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü güçlendiren sosyal politikaların nesnesi olmuşlardır. Sözelimi kadınların evlenme nedeniyle işten ayrılmaları ‘doğal’ bir işten ayrılma gerekçesi olarak görüldüğünden tazminat ödemesi yapılırken, bu ayrıcalık aslında cinsiyete dayalı işbölümünün meşrulaştırılması ve pekiştirilmesi anlamına da gelmektedir. Sosyal güvenlik sistemimizde aynı zamanda kadınların bağımlı kılındığı sigortalı erkeğin ölmesi durumunda kız çocuklarına ödenen ölüm aylığı söz konusudur. Ancak kadın evlenirse bu aylığın 24 aylık tutarı kendisine peşin ödenmekte ve tekrardan babadan eşin himayesine geçmesi teşvik edilmektedir (Yalçınkaya, 2013, s. 127). Bu türden yasa ve hükümler aslında rejimin ‘aile merkezci’ yapısına da son derece uyumludur.

Aileyi koruma önceliğinin yansıdığı bir başka düzenleme kadınların çalışmaları konusunda eşlerinin iznini alma yükümlülükleridir. Kadın erkek ilişkilerini düzenleyen temel ve bağlayıcı yasa niteliinde olan Türk Medeni Kanunu 1990 yılına kadar, madde 159’la evli kadınlara, ev dışında çalışabilmek için kocalarından izin alma zorunluluğu getirmekteydi. 1980’lerden sonra başlayan kadın hareketinin çabalarıyla Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin imzalanmasından (1985) ve 1986 ‘da yürürlüğe girmesinden itibaren bu madde 29.11.1990 tarihli 31 sayılı Anayasa Mahkemesi kararıyla iptal edilince bu zorunluluk ortadan kalktı. Aslında Kasım 2001’de kabul edilen yeni Medeni Kanun’un ilk tasarısında “Eşlerden her biri, meslek veya iş seçiminde diğerinin iznini almak zorunda değildir” şeklinde bir madde yer alması öngörülmüştü (madde 192). Ancak erkek egemen anlayışın çabalarıyla madde kadınlar aleyhinde işleyebilecek bir şekilde değişikliğe uğratarak, “Eşlerden her birinin meslek ve iş seçiminde ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin huzur ve yararını göz önünde tutacağı...” şeklinde formüle edildi. Kadınların çalışmasını eşinin iznine

bağlayan kanun aynı zamanda evlilik içinde kadınların en fazla mağdur oldukları mal ayrılığı rejimi ile de ekonomik güçlenmelerini olumsuz etkilemiştir. 743 sayılı eski Türk Medeni Kanunu mal ayrılığı rejimini yasal mal rejimi kabul ettiğinden, eşler arasındaki evlilik boşanmayla sona erdiğinde, eşlerin birbirinin malları üzerinde her hangi bir paylaşım hakkı yoktur. Eşlerin boşanmaları halinde herkes kendi mal varlığını alıp ayrılma gerçekleşmektedir. Ancak bu mal rejiminde kadınların ücretsiz ev içi emekleri ve yeniden üretim rolleriyle erkeğin mal artışına olan katkıları görmezden gelinir. Dolayısıyla aile ve evlilik kurumunun korunması ve sürdürülmesinden yana olan zihniyetin aile ideolojisinin yasalara yansımının bu şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Yeniden üretim alanını sosyal politikaların konusu olmazken Türkiye’de çok uzun yıllar kadınların çalışma yaşamı sorunu da yalnızca analık ve doğum izinleri üzerinden çerçeveselendirilmiştir. Bunun nedeni refah rejiminin inşa edilirken kadınların çalışan anneler olarak görülmesidir. Doğurganlık özellikleri nedeniyle de kadınların çalışma yaşamında özel koruyucu tedbir ve önlemler alınması söz konusu olmuştur. Buna karşılık özellikle tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların veya bakım emekçisi kadınların sosyal politikaların konusu olmadıkları görülmektedir. Yeniden üretim alanına ilişkin olarak ise herhangi bir sosyal politika önerisi bulunmamaktadır. Bu ilk bölümde de belirtildiği üzere Türkiye’ye özgü bir durum değildir. Batılı ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sosyal politikada mevzuatın merkezine ilk yasal düzenlemelerden itibaren ağırlıklı olarak erkek özneli üretim alanı yerleşmektedir. Bu sosyal politika yazımına da aynen yansımıştır. Refah rejiminin eşitsizlik yaratan üretim merkezli ve dolayısıyla erkek (sorunları) egemen doğasının izleri bir sonraki başlık altında Türkiye sosyal politika literatüründe aranacaktır.

2.2 . Anaakım Sosyal Politika Yazımında Ankara ve İstanbul Ekollerinin Yayınlarında Toplumsal Cinsiyeti Aramak

Türkiye’de akademide sosyal politika geleneğinin başlangıcı, 1930’lu yıllara kadar uzanır. Bu geleneğin oluşmasında, Nazi Almanyası’ndan kaçarak Türkiye’ye gelen Gerhard Kessler’in çok önemli bir yeri ve katkısı vardır. Kessler 1930’lu yılların başından itibaren İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde önce sosyoloji, 1936 yılından itibaren içtimaî siyaset dersleri vermiştir. Yetiştirdiği öğrenciler, yaptığı

akademik araştırma ve yayınlar ile alanın gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Kessler asistanı olan Orhan Tuna ve Sabahattin Zaim başta olmak üzere Türkiye’de bir sosyal politikacılar kuşağının yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Kessler’le başlayan bu sosyal politika ekolü ve sosyal politikacılar çizgisinin yanında, ikinci bir çizgi de Ankara’da Mülkiye’de oluşmuştur. Önce kuruluşunun ilk yıllarında Çalışma Bakanlığı’nda çalışan, 1953 yılından itibaren de Mülkiye’de alana ilişkin dersler vermeye başlayan Cahit Talas, Türk sosyal politika geleneğinin bu ikinci ana çizgisinin kurucusudur (Makal, 2014/2). Sosyal politika anlayışı açısından bu iki çizginin değerlendirilebilmesi hiç de kolay değildir (Makal, 2014/2). Aralarındaki farklar ve benzerlikler bir yana, tarihsel perspektiften bakıldığında Türkiye sosyal politika literatürünün bu iki ekolünün ilk kurucularının tıpkı kıta Avrupası ve yenedünyada olduğu gibi bir dışlama yaparak, toplumsal cinsiyet sorununu marjinalleştirdiğini görmek mümkündür.

2.2.1.Sosyal Siyaset Konferansları ve Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergilerinde Toplumsal Cinsiyet

Bunu Türkiye sosyal politika yazınının en önemli temsilcilerinden olan Orhan Tuna ve Sabahattin Zaim’in *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisinde* yayınlanan makaleleri üzerinden bir içerik analizi yaparak görebilmek mümkündür. Orhan Tuna’nın 1950’li yıllarda ilk yazılarından itibaren makalelerinin pek çoğunu sendika ve sendikacılığa ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri oluşturmuştur¹. Sabahattin Zaim’in de aynı dönemde (1950-1960) sendikacılık ve iktisadi gelişim ilişkisi üzerine yazıları bulunmaktadır. Bunların dışında Sabahattin Zaim’in 1956 yılında *Sosyal Siyaset Konferansları*’nın sekizinci sayısında yayımladığı “Türkiye Mensucat Sanayinde Ücretler” başlıklı yazısında aynı işi yapmalarına rağmen kadınların erkeklerin ücretinin %70’ini aldıkları tespiti yer almaktadır (Zaim, 1956). Ancak bu bir durum tespitinin ötesine geçmemektedir. Eşit işe eşit ücret verilmemesinin ve tekstil işkolundaki bu

¹ Sosyal Siyaset Konferansları Dergisinin online erişim sayfalarında 1950 yılında 3. Sayıda Orhan Tuna’nın “İşçi Sendikalarının Mahiyet ve Vazifeleri” başlıklı makalesi yer almaktadır.1951 yılında 4. Sayıda ise “Bugünkü Sovyet Sendikalizminin Nazarı ve Tatbiki Esasları” isimli yazısı bulunmaktadır.1952 de yayınlanan “İşçi firkaları ve Sosyal Demokrasi Hareketi” makalesinde de Tuna işçi sınıfının siyasal mücadelesinde sendikalarla birlikte çeşitli siyasal oluşumlarını da ayrı sınıflamalar halinde ele almaktadır.1954 tarihli “Memleketimizde Sendikacılık Hareketlerinin Gelişmesi ve İşçilerimizin Sendikalaşma Meselesi” yazısının başlıca konusu da karşılaştırmalı olarak Avrupa ve Türkiye sendikacılık tarihsel gelişimidir.

cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığının nedenleri ve çözüm önerilerini içeren bir analiz içermemektedir. Aslında Türkiye’de sosyal politikanın gelişimi endüstri ilişkileri ve çalışma yaşamı merkezli gelişim çizgisi izlediğinden işçi işveren münasebetleri ve sendikal meselelerin sosyal politika İstanbul ekolünün kurucu isimlerinin yazılarında merkez konuları oluşturması sıra dışı bir durum değildir. *Sosyal Siyaset Konferansları*’nın yirminci yılında 1969’da ellinci sayıda yayınlanan bir makalede dergide yer alan konuların dağılımına bakıldığında, 197 konudan 46’sının sendikacılık 27’sinin işçi ve işveren ilişkileri ve 21’inin de işgücü devrine ait olduğu görülmektedir (Tuna, 1969).

Benzer bir şekilde 1950’li yıllardan itibaren Cahit Talas kurucusu olmak üzere Ankara ekolünün takipçilerinden Alpaslan Işıklı’ nın da *Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde* yer alan sosyal politikaya ilişkin yazılarının konularına bakıldığında, ücret, kalkınma, toplu iş sözleşmeleri, sendikacılık ve sosyal güvenlik mevzuatının ağırlıklı olarak analiz konusu edildiği görülmektedir (Ankara, 2012). Oysa akademanın toplumsal cinsiyet ve sosyal politika analizlerine ne zaman ve hangi kapsam ve nitelikte yer verdiği alanın cinsiyet gören bir nitelikte olup olmadığının da göstergesidir. Türkiye’de sosyal politika yazınında en önemli iki ekolünün temsilcileri olan Ankara *SBF Dergisi* ve İstanbul Üniversitesi *Sosyal Siyaset Konferansları* yayınlarına toplumsal cinsiyet lensleri ile bakmak Türkiye sosyal politika ana-akım yazını hakkında önemli bir fikir verecektir.

Türkiye’nin sosyal bilimler alanında en eski süreli yayınlarından biri olan *Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Dergisi*’nin kökeni 1943’lere dayanmaktadır. Başlangıçta *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi* adıyla çıkmaya başlayan dergi, 1950’de okulun Ankara Üniversitesi’ne bağlanmasıyla birlikte isim değiştirerek *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* olarak anılmaya başlanmıştır. 1999 yılından itibaren hakemli süreli yayın niteliğine bürünen dergi, 2005’ten bu yana elektronik ortamdan da izlenebilmektedir (Ankara, 2012). Bu yayında toplumsal cinsiyet kategorisinde belirtilen en eski makale İbrahim Yasa’nın “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı” makalesidir (Yasa, 1973). Ancak Nermin Abadan-Unat’ın Türkçe *Türk Kadın Nüfusunun Toplumdaki Yeri ve İngilizce Place of Turkish Women In Society* adlı makalesi daha da eski tarihli olup, henüz 1968 yılında kaleme alınmıştır. Abadan-Unat bu yazısında kırsal kesimde eğitim yetersizliğinden ve “baskıcı bir sosyal kültürden”

söz etmektedir: “.....*bu sosyal kültürdeki kadının toplumdaki yeri sadece nesli üreten ve belirli ölçüde karşılıksız üretimde bulunan ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlanmaktadır*” (Abadan-Unat, 1968). Her ne kadar yazının bu bölümünde karşılıksız üretim alanı (yeniden üretim emeği) ile vatandaşlık arasında bir ilişki kurulmuşsa da ne yazık ki bu analiz derinleşmemiş ve sadece bu cümle ile sınırlı kalmıştır. Abadan-Unat, 1960’lı yıllar Türkiye’sinin kadınların toplumsal hayata katılımları bakımından genel bir resmini çizdiği makalesinde, kadınların çalışma hayatına katılımları önündeki engellerden birini “*kasaba zihniyeti*” olarak ortaya koymakta, eşit işe eşit ücret, analık ve emzirme izni gibi sosyal hakların varlığına işaret etmektedir. SBF dergisinde yer alan ve kadın başlığı taşıyan bu makale, kadın devriminin durağanlaştığı ve eski dinamizmini yitirdiği tespitini yaptıktan sonra kadınların ilerlemesinin sosyo-ekonomik düzenin değişmesine bağlı olduğu tespitiyle sona ermektedir.

1968 yılında aynı sayıda *SBF Dergisi’nde* bir başka kadın konulu makaleye de yer vermektedir. Bülent Daver’in biri İngilizce ve biri de Türkçe olmak üzere kadınların siyasal haklarını ele aldığı iki makalesi de aynı yıl aynı sayıda yer almıştır. Daver de Abadan-Unat gibi, kadınların sosyal ve siyasal haklarını yarı-muhafazakârlıktan ve eğitimsizlikten kaynaklanan baba ya da eş baskısı nedeniyle kullanamadıklarını yazmıştır. Türkiye’de sadece şehirlerde yaşayan ve ‘mutlu azınlık’ olarak adlandırdığı çok az sayıda kadının Cumhuriyetin kendilerine verdiği siyasal hakları kullanabildiğini yazan Daver, kırsal alanda yaşayan kadınların geleneksel yapı, dinin yanlış yorumlanması gibi nedenlerle yeterince sosyal ve siyasal hayata katılmadıklarını tespit etmektedir (Daver, 1968).

1972 yılında *SBF Dergisi’nde* Nermin Abadan-Unat’ın *Kadın Statüsü ve Aile Planlaması* başlıklı seminer-makalesi yer almaktadır. Bu yazısında Abadan-Unat aile planlamasını bir insan hakları konusu olarak çerçeveselendirilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Uluslararası bir seminerin sonuçları arasında yer alan ‘hükümetlerin kadının statüsünü araştırmak üzere ulusal kadın komisyonları kurmalıdırlar’ önerisi de metne taşınmıştır. Bu önerinin 1972 yılında Türkiye’de sosyal politika yazınında bir öneri olarak yer alması önemlidir. Çünkü Avrupa’da birçok ülkede kadın-erkek eşitliği konusundaki kurumsallaşma süreci 1970’li yıllara rastlamaktadır. Bu nedenle makalede başlıkta sözü geçen ‘Kadının Statüsü’ için bir kurumsal yapıya ihtiyaç olduğu tespitinin

hayata geçmesi ilk olarak onbeş yıl sonra 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde, dezavantajlı kesimlerden biri olan kadın konusunda çalışmalar yürütmek üzere “Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu” ile olmuştur. 1990 yılında ise Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı kurulması ile Abadan-Unat’ın önerisi olan kurumsallaşma gerçekleşmiş oluyordu (KSGM B. , 2007). Bu sosyal politika yazımında yer alan kurumsallaşma talepleriyle uygulamalar arasındaki zaman farkını göstermesi bakımından da dikkat çekici bir örnektir.

1973 yılında *SBF Dergisi*’nde yer alan bir başka yazı İbrahim Yasa’nın “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı”, başlıklı makalesidir. Yasa bu yazıda geniş aile özelliklerini sıralarken cinsiyete dayalı işbölümünün katılığına işaret etmiştir: “*aile içinde üyelerin rolleri kesinlikle belirtilmiştir. Erkekler tarlada çalışır ve kadınlar çocuklara bakar, yemek pişirir ve kotarır, bulaşıkları yıkamaya yardım eder, evin temizlik işleri tavuklara bakmak ve kışlık yeyintilerin hazırlanması ve buna benzer başka işleri yaparlar*” (Yasa, 1973). Evlilikle kurulan ailenin çok iyi bir güvenlik kurumu olmadığı tespitini yapan Yasa, sosyal devlet tarafından desteklenmediğinde kadınların çoğunlukla sorunlarıyla baş başa kaldığını söylemektedir. Aynı yazısında Yasa ekonomik gerekçelerle evin dışında iş arayan yeni bir “ana türünün” ortaya çıktığını söyler. Yasa’nın bu makalesinde kırsal geniş ailenin kentleşme sürecinde de güç odakları ile olan ilişkisini sürdürerek sanayi sonrası dönemde de koşullarda bir devrimsel bir değişiklik olmadığı sürece, ekonomik ve toplumsal bir güce sahip bir birim olarak egemenliğini sürdüreceği tespiti önemlidir.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde 1978 yılında Seval Gürel ve Ayşe Kudat tarafından yazılan *Türk Kadınının Avrupa’ya Göçünün Kişilik, Aile ve Topluma Yansıyan Sonuçları* başlıklı makale yer almaktadır. Bu makalede Avrupa’ya göç eden Türk kadınlarının ücretli istihdama katılımları başta olmak üzere değişen sosyal ve ekonomik durumlarını Türkiye’de yaşayan hemcinsleri ile karşılaştırmalı bir analizle ele alınmaktadır. Her ne kadar dergide yer alan tüm makalelerin içerikleri açısından toplumsal cinsiyeti analitik bir kategori olarak ele alıp almadıklarını belirlemek için daha detaylı bir çalışma bu tezin sınırlılıkları bakımından mümkün değilse de; şu kadarını söylemek yanlış olmaz. En geniş tanımıyla toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sosyal politika yazımının önemli bir ekolü olarak *SBF Dergisi*’nde 1960’lı yılların sonunda ve 1970’lerin başında kadının toplumsal yaşamdaki ve aile içindeki konumu,

çalışma hayatına katılması ve kırsal tarım toplumundan kent yaşamına geçişle birlikte yaşanan sosyoekonomik dönüşümler çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Ancak SBF yayınında sosyal politikanın merkez konusunu kadın ve toplumsal cinsiyet oluşturmamıştır.

Türk sosyal politika yazınının bir diğer ekolü İstanbul ekolüdür. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* yayını ise bu ekolün sosyal politika ve refah devletine ilişkin görüşlerinin yansıdığı bir mecradır. *Sosyal Siyaset Konferansları* dizini tarandığında kadın konusuna dair ilk çalışmanın 1950 yılında üçüncü sayıda Mediha Arol tarafından yazılan “Çalışan Kadınların Durumu” isimli makale olduğu görülmektedir. Bu makale Arol’un şu oldukça çarpıcı tespiti ile başlamaktadır: “Anadolu’da pek çok yerde erkekler kahvelerde tembel tembel otururken kadınlar tarlalarda en ağır koşullarda çalışmaktadırlar” (Arol, 1950). Yüksek bir olasılıkla bu tespit kadınların erkeklerden çok daha fazla çalıştıklarını vurgulamak için kullanılmıştır. Simone De Beauvoir’in “kadın doğulmaz kadın olunur” diyerek feminizmin temel söylemlerinden birini dile getirdiği; kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak inşa edilen süreçler olduğuna vurgu yaptığı ve feminist analizin en temel başkaldırısı olarak kabul edilen eseri 1949’da Fransa da yayınlanan *Le Deuxième Sexe (The Second Sex/İkinci Cins)* isimli kitabıdır. Beauvoir’in sözünü ettiği kadınlık durumu tarihsel toplumsal ve kültürel koşulları yapılandırmasıyla tahakküm ilişkisiyle ortaya çıkar (Direk, 2010). Bu kitabın basılmasından yalnızca bir yıl sonraki yazısında Arol erkek tahakkümünün biyolojik nedenlere dayandırıldığı açıklamaları çürütmektedir: “..erkek üstünlüğüne bedeni kuvvet ve maharet zaviyesinden getirilen açıklamalar mesnedini yitirmiştir”. 1950’li yılların Türkiye’de tarımda makineleşmenin hızlandığı bir dönem olduğu düşünüldüğünde bu ifade ile yazar, kas ve beden gücüne dayalı çalışmanın geride kaldığını vurgulamaktadır. Bu bakımdan Mediha Arol tarafından yazılan *Çalışan Kadınların Durumu* isimli makale erkeklerin biyolojik üstünlüğüne dayalı açıklamaların geçerliliğini yitirdiği koşulların ortaya çıkmaya başladığı bir dönemde, Türk sosyal politika yazınında toplumsal cinsiyeti biyolojik temelli savlar ve doğallaştırma karşısında kavramsallaştıran en erken örneklerden biri olması bakımından çok önemlidir. Aynı makalede, Arol toplumdaki kadın erkek eşitsizliğinin nedenlerinin iktisadi olduğuna vurgu yapmakta ve eşitsizlik ile üretim ilişkileri arasındaki doğrudan bağlantıya dikkat çekmektedir. Arol’un yazının hemen başlarında “kadının da erkek gibi hayatını kazanması artık kaçınılmaz bir zaruret ve hak meselesi”dir ifadesi yer

almaktadır. Bu bakımdan Mediha Arol'un bu tespitini, birinci dalganın kadınların çalışma hakkı taleplerinin bir devamı olarak nitelemek mümkünse de, ikinci dalga feminizmin üretim ilişkileri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlantısına dikkat çeken en erken örneklerinden biri olarak değerlendirmek de yanlış olmayacaktır. Çünkü eşitsizliklerin iktisadi boyutuna vurgu yapan ve bunu biçimsel eşitliğin ötesine taşıyan analiz, ikinci dalga sosyal politika söylemine denk düşmektedir. Zaten Mediha Arol da örgütlü bir kadın hakları savunusuna ve devlet müdahalesine olan ihtiyacı dile getirerek, makalesini eşitsizliklerin giderilmesinde hem sosyal politikalar yoluyla devlete hem de kadınların sendikalar aracılığı ile örgütlenmesinin önemine dikkat çekerek tamamlamaktadır.

Orhan Tuna *Sosyal Siyaset Konferansları*'nın yirminci yılında o yıla dek dergide yayınlanmış yazıların bir dökümünü yapmıştır (Tuna, 1969). Bu döküme göre yayınlanan yazılar arasında % 23.4'le sendikacılık en fazla işlenen konudur. Ardından % 13.7 ile işçi işveren münasebetleri ve beşeri ilişkiler konulu makaleler gelmektedir. Konu tasnifinde nicelik bakımından, üçüncü sırayı % 10.7 ile işgücü akımı ve dönen işçiler almaktadır. Kadınlar ya da kadınların çalışma yaşamındaki sorunları herhangi bir biçimde konuların sınıflanmasının yapıldığı tasnifte yer almamaktadır. Buna göre Mediha Arol'un bu makalesi yukarıda söz edilen ve dergide yer alan makalelerin 20 yıllık bir konu tasnifini yapan Orhan Tuna tarafından büyük olasılıkla %4.6'lık dilimi oluşturan dokuz adet 'muhtelif' yazılar kategorisine dâhil edilmiş olabilir. Bu sınıflama bile kadın ve kadın sorunlarını içeren yazıların sosyal politika ana konularından sayılmadığını ve periferde yer aldığını göstermektedir.

Sosyal Siyaset Konferansları dizininde otuz dört yıllık bir suskunluğun ardından 1984'e dek toplumsal cinsiyet eşitsizlerini konu eden bir başka yazıya rastlanılmamaktadır. Bu uzun sessizlik Şirin Tekeli tarafından Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1930'lardan 1980'lere dek Türkiye feminizminin 'çorak yılları' olarak nitelendirilmektedir. Bu sessizlik bu çorak yılların sosyal politika yazımına bir yansımaları olarak da düşünülebilir (Tekeli, 1998). Hâlbuki 1975 yılı Birleşmiş Milletler Dünya Kadın Yılı'dır. Türkiye sosyal politika yazımında her iki yayın özelinde ne buna ilişkin bir özel sayı ne de makale bulunmamaktadır. Ama sosyal politika bakımından ana-akım yazında bir talep olmasa da, kadın mücadelesi sahada çeşitli örgütlenmelerle birlikte devam etmiştir. Örneğin 1980 öncesinin sosyalist kadın derneklerinden biri olan

İlerici Kadınlar Derneği'nin henüz 1975'lerde eşit işe eşit ücret, analığın toplumsal bir işlev olması ve 8 Mart'ın kitesel olarak kutlanması gibi talepleri bulunmaktaydı (Kaktüs Dergisi, 1988). Bunların dışında İlerici Kadınlar Derneği ikinci dalga feminizmin dünyada mücadelesini verdiği çeşitli konularla da ilgilenmiştir. Bunlar arasında kadınların çalışması, işe girmede ve terfide kolaylıkların sağlanması (pozitif ayrımcılık) bulunmaktadır. Ayrıca doğum izinlerinin arttırılması ve sendikalarda kadınların yönetimlere girmesi gibi talepleri dile getirmişlerdir (bianet.org). Yine derneğin öncülüğünde başlatılan her işyerine kreş kampanyası, derneğin 1980 askeri darbesi tarafından kapatılmasından sonra feminist mücadele ile olgunlaşacaktır. Bu kadınların bakım yüklerinin tartışmaya açılması ve sosyal politikanın konusu haline getirilmesi açısından önemli bir kampanyadır. Ayrıca Türkiye ikinci dalga feminist hareketinin önemli taleplerinden birinin öncüsü olması bakımından dikkate değerdir.

2.3. Türkiye'de Feminist Düşüncenin Sosyal Politika Yazınına Etkisi

1980 sonrası Türkiye'de ikinci dalga feminizmin başlangıç tarihidir (Sirman, 1989). Ama 1979 yılında Türkiye Sosyal Bilimler Derneği tarafından yayınlanan ve Nermin Abadan-Unat'ın derlediği *Türk Toplumunda Kadın* kitabı Türkiye'de kadınların durumunu çeşitli boyutlarıyla ele alan önemli ve öncü bir akademik çalışmadır (Toksöz A. M., 2012, s. 8). Kitabın öneriler bölümünde yer alan talepler arasında ev kadınları için sosyal güvenlik ve ücret de bulunmaktadır. Bu talep yalnızca o dönem için değil bugün bile kadın hareketinin ancak 2008 sosyal güvenlik yeniden düzenlemesine yöneltile eleştiriler bağlamında tartışmaya başladığı radikal bir çözüm önerisidir (Özar, 2012). 1982 Şubatında yani 80 askeri darbesinin hemen ardından -Türkiye'nin tüm siyasi ve sosyal hareketlerinin ağır bir baskı altına alındığı yıllarda- Şirin Tekeli, Gülnur Savran, Günseli İnal, Feraye Tınç, Şule Torun ve Yaprak Zihnioğlu, Kadın Çevresi Yayınları için bir araya gelerek, Juliet Mitchell'in *Kadınlık Durumu: En Uzun Devrim* isimli çalışmasını Türkçeye çevirdiler. Bu kimilerine göre feminizmin Türkiye'de ikinci dalgasının başlamasının ilk adımıdır (Koç, 2013, s. 193). Türkiye'de ikinci dalga feminizmin öncüsü olarak kabul edilen kitabın başlığının *Kadınlık Durumu* olması Mediha Arol'un çalışan kadınların kadınlık durumundan söz ettiği yazısından sonra yeniden ve derinlemesine bir kadınlık durumu meselesinin, Türkiye'de 1980'li yılların feminist ideolojisini oluşturduğunu göstermesi bakımından çok dikkate değerdir. Türkiye ikinci dalga feminist hareketi "işe sınıf, din, kültürel kimlik, etnik aidiyet ve

diğer ayrımları yatay olarak kesen, bunları göz ardı etmeye olanak veren bir kadınlık durumu tarifıyla başladı. Bu çerçevede etnik ve dini aidiyetler henüz görünür olmamıştı. Solun vurgu yaptığı sınıf aidiyetlerinin ise, tecrübe edildiği üzere, ortak ezilmişliği gözden gizlediği ve kadınların durumunu örtbas ettiği düşünülüyordu” (Devecioğlu, 2010). Aynı yıl (1982) düzenlenen Kadın Sorunları Sempozyumu bir başka ilktir. 1982 yılı Türkiye feminizm tarihi bakımından önemli bir kitap olan Şirin Tekeli'nin *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat* 'ın da basıldığı yıldır. 1977 yazılmış bir doçentlik tezi olan kitap kadın sorununun teorik bir biçimde ele alınmasıyla yeni bir bakış açısı getirmektedir. Simone De Beauvoir'e yapılan atıfları içeren bu çalışma ile birlikte dünyadaki feminist birikimin üzerine Türkiyeli kadınlar da verili düzeni toplumsal cinsiyet perspektifinden sorguladıkları bir politikayı kurmanın adımlarını atmaya başlamışlardır. Çeviriler, sempozyumlar ve Tekeli'nin tezinden sonra yani ikinci dalga Türkiye feminist düşünce hareketinin etkisiyle, *Sosyal Siyaset Konferanslarında* nihayet 1984 yılında 33. Sayıda bir çeviri makale olan Rena Dumant'ın yazdığı *Gelişme ve Artan Kutluk: Kadınların Rolü ne Olmalı* başlıklı Nusret Ekin tarafından çevrilen makale yer almaktadır. Bu makale sosyal politika yazınında 34 yıllık bir aranın ardından yer alan ilk kadın sorununu ele alan yazı olması bakımından daha detaylı bir incelemeyi hak etmektedir. Her şeyden önce yazarın çevirmeyi seçtiği makale oldukça karmaşık bir bilinç akışının ürünü gibi görünmektedir. Öncelikle kadınların analık rolleri nedeniyle nüfus patlamasından sorumlu oldukları tespitiyle başlayan yazı, tarımsal üretim yetersizliğinden israfı kadar bir dizi konuda kadının rolüne dikkat çekmekte ve hatta bu olumsuzlukların giderilmesinde kadınların siyasi rollerinden söz etmektedir. Makalenin kadına tek taraflı olarak yüklediği sorumluluklar “yeniden üretim konusunda kendi kendini sınırlandırma unsuru olarak kadın” başlığı altında eğitim yoluyla kadınların nüfus planlamasına katkıda bulunmaları anlatılmaktadır. Ancak özellikle aynı başlığın son paragrafında yer alan konuyla ilgisi oldukça muğlak şu ifadeler yer almaktadır: “eğer kadınlar aşırı olmamak kaydıyla tarımsal üretimde yer alacaklarsa onları evde bekleyen görevlerin azaltılması zorunluluğu doğacaktır bir başka deyişle bu görevlere erkekler ve çocuklar artan biçimde katılmak zorunda kalacaklardır” (Ekin, 1984). Buradan aşçı, ana ve eğitici olarak kadına düşen rollerin anlatılmasıyla yazı devam etmektedir. Annelerin tam olarak eğitim aracılığıyla bilinçlendikleri ve anne-öğretmen rolünün gereklerini yerine getirebildikleri zamana dek köylerde çocukların eğitildiği ve bu şekilde annelerin tarımda çalışabildiği kreşler açılması önerisi yazının belki de en ilginç kısmını oluşturmaktadır. Ancak üzerinde başka hiçbir tartışma yapılmaksızın bu

öneri de yazının diğer bölümlerinde olduğu gibi bağlamdan kopuktur. Vatandaş olarak kadın alt başlığı ise kadınların batılı ülkelerde “tüm haklara” sahip olduğu ifadesiyle başlamakta ve bu bölümle birlikte tüm makale Afrika ve Latin Amerika’da doğum kontrolü kararlarının erkekler tarafından alındığının ifade edilmesiyle sona ermektedir.

Sonuç olarak, bir çeviri makale olmakla birlikte kadın hakları ve kadınların rolleri konusunda, 1984 yılında *Sosyal Siyaset Konferanslarında* yer alan bu makalenin; toplumsal cinsiyet ve cinsiyet eşitsizlikleri kavramlarından çok uzak oluşu ve kendi içinde dahi bir bütünlük sergilemeyen niteliği İstanbul ekolünün sosyal politika yazınında kadın meselesinin nasıl yer aldığını göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Ankara Üniversitesi *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisinde* de 1988’de Türkkaya Ataöv’ün *Asian Women* başlıklı makalesi yer almaktadır. Bu makalede Türkiye ‘de kadınların başta siyasal haklar olmak üzere, Cumhuriyet kazanımlarının ‘verilmiş’ bir grup olduğundan bahsedilirken, makalenin konusunu Japonya’dan Endonezya ‘ya, Pakistan’dan Çin’e ve Sovyetler Birliği’ne dek çok geniş bir coğrafyada, kadınların modernite ile toplumsal yaşama katılımlarının nasıl arttığı anlatılmaktadır (Ataöv, 1988).

Nihayet Türkiye 1985’te Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) çekincelerle de olsa taraf olmuştur. Bu kazanımın ardında hiç kuşkusuz sözü edilen kadın mücadelesi de bulunmaktadır.

2.3.1.1990’ lı Yıllar

1990’lar Türkiye ikinci dalga feminizminin başka ve büyük kazanımlar elde etmeye başladıkları yıllardır. 1990’ da hem Kadın Eserleri Kütüphanesi hem de Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (25.10.1990) kurulmuştur. Yine aynı yıl İstanbul Üniversitesi’nde Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, kurucuları Necla Arat, Türkan Saylan ve Aysel Çelikel’in çabalarıyla kurumsal bir kimlikle hayata geçirilmiştir. 1993-1994’te ise Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans Programı başlatılmıştır. 1990’ların feminist teorisi, sosyal politika alanında politik ve akademik diline, cinsiyetçilik, erkek egemenliği, aile içi şiddet, ev emeği, patriarka, kadınlık ve kadın bakış açısı gibi kavramları yerleştirmiştir (Koç, 2013, s. 193). Sözelimi 1993 yılında Ankara ‘da Birleşmiş Milletler CEDAW komitesine sunulmak

üzere hazırlanan İkinci ve Üçüncü Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu'nda o yıllarda kadın ve sosyal politika sorunlarına dair şu satırlar yer almaktadır:

“Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı, gerek kendileri gerekse aile ve toplumsal kalkınma için önemli olduğu kabul edilmekle birlikte düşüktür ve yıllara göre sürekli bir azalma göstermektedir. Eğitim düzeyinin yetersizliği nedeniyle kentlerde çoğunluğu niteliksiz işgücü olan ve dolayısıyla formel sektörde iş bulma şansı az olan kadınlar, evde parça başına işler, ev içi ve marjinal işlerde yoğunlaşmaktadırlar. Kentli kadın işsizliği oranının yüksekliği ve sürekliliği, kent nüfusu hızla artan Türkiye'de kadın ve istihdam ilişkilerinin gözden geçirilmesi gereğini de ortaya koymaktadır. Vasıflı işgücü gerektiren hizmet sektörünün kadın işgücünün en çok istihdam edildiği ikinci sektör haline gelmesinde kentli kadın işgücünün niteliğinin ortaya çıkarılmasına yönelik çabaların gerekliliği de belirlemektedir. Kadınların yeterli eğitim almamasına bağlı niteliksiz işgücü oluşturmalarının yanı sıra, eğitim düzeyi yüksek vasıflı işgücüne dahil kadınların işsizlik tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları, eğitim gördükleri alanda istihdam edilememeleri veya gizli işsiz olarak istihdam edilmeleri söz konusudur. Bu nedenle Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü kadın istihdamının geliştirilmesi konulu projenin yürütücülüğünü üstlenmiştir (Bkz. Madde 11). Kırsal kadın nüfusu da istihdam koşulları içinde sorunlu bir diğer alanı oluşturmakta, ülkemizde istihdam edilen kadınların %74.8'i tarım kesiminde çalışmakta olup, %88.3'ü sosyal güvenceden yoksun ücretsiz aile işçisi konumundadır” (TBMM, 1993).

1993'te hazırlanan rapordan alıntılanan bölüm ile, 2013 yılında yine TBMM tarafından yayımlanan kadın istihdamı konulu bir rapor karşılaştırıldığında, ekonominin yapısında ve hacmindeki değişimlere rağmen, kadın ve istihdam sorununun vasıfsızlık, ücretsiz aile işçiliği, kayıt dışılık ve güvencesizlik gibi konular etrafında hala büyük oranda benzerlikler taşıdığı görülecektir (TBMM, 2013). Aradan geçen yirmi yıldan sonra dahi Türkiye'de kadın ve istihdam sorununda ne kadar az şeyin değiştiğini göstermesi bakımından da ayrıca şaşırtıcıdır:

“2010 yılı verilerine göre OECD ülkelerinde kadınların sadece %5'inin tarım sektöründe, %83'ünün ise hizmetler sektöründe istihdam edildiği düşünüldüğünde ülkemizdeki kadın istihdamında tarım sektörünün halen oldukça önemli bir ağırlığı olduğunu söylemek mümkündür... 2012 yılında kayıt dışı kadın istihdamı oranı %54,2

gibi oldukça yüksek bir oranda gerçekleşmiştir... Aradan geçen yıllarda ücretli kadın istihdamında görülen artışa rağmen kadınların halen önemli bir kısmının ücretsiz aile işçisi olarak istihdamda yer aldığı görülmektedir. Özellikle ücretsiz aile işçiliğinde kadının ekonomik özgürlüğünden söz etmek mümkün olamamakta, kadın ekonomik faaliyetin içinde yer almakla birlikte, büyük ölçüde bir gelir elde edememektedir... Kentteki kadın nüfusunda görülen artışın aynı oranda istihdama yansımamasının temelinde yatan birçok faktör bulunmaktadır. Kırsalda sahip olunan tarım arazisinin aile üyelerinin ortak emeği ile işlendiği ortamların terk edilerek kente göç edildiği koşullarda, ailenin erkek üyeleri, kentlerde yaygın olarak enformel sektörlerde ve özellikle de işportacılık ve inşaat gibi alanlarda iş bulabilmişlerdir. Bunun karşısında yeterli eğitimi alamamış, çoğu zaman okuma-yazma bile bilmeyen ve işgücü piyasasının talep ettiği vasıflara sahip olamayan, ev işleri ile çocuk-yaşlı bakımı sorumluluğunu üstlenmesi beklenen kadınlar, işgücünden uzaklaşmış, ev içerisine hapsolmuşlardır. Kente göç eden ailelerin erkek üyeleri için devlet kurumlarında bir iş sahibi olabilmek büyük bir ayrıcalık olarak algılanırken kadınların bulabildikleri işler genellikle evlere temizliğe gitme, parça-başı iş olarak ev-eksenli üretime katılma ya da varsa yakın çevredeki küçük çaplı atölyelerde konfeksiyon ve tekstil gibi alanlarda yapılan işler olarak öne çıkmıştır.”(TBMM, 2013)

1993 tarihli raporda yer alan kadının istihdama katılımı ve sosyal güvenlik erişimine olan kısıtlamalar tartışmalarına paralel olarak, *Sosyal Siyaset Konferansları*’nın 1990’lı yıllardan itibaren kadın başlığı altındaki makalelerde ciddi bir artış görülmeye başlanmıştır. Aslında Türkiye’de erken dönem cinsiyet gören feminist sosyal politika analizleri, 90’ların başından itibaren kadının işgücüne katılımı ve istihdam piyasasındaki yeri konulu çalışmalarla sosyal politika yazınında giderek artan oranda yer almaya başladığı söylenebilir.

Bu durum öncelikle Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası süreçler açısından, devletin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin yükümlülükleriyle paraleldir. Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik müzakereleri çerçevesinde ve BM CEDAW Komitesi gözden geçirme süreçlerinde 1990’lı yıllardan itibaren, toplumsal cinsiyet eşitliği göstergelerine ilişkin raporlar hazırlamak ve dış gözlemciler önünde hesap vermek zorunda kalması istihdamdaki cinsiyet eşitsizliğinin en yoğun yaşandığı alan olarak ön plana çıkmasını sağladı (İlkaracan, 2012). 1990’larda Sosyal Siyaset Konferanslarında ilk kadın

istihdamı yazısı olan Gülten Kutal'ın 1992 tarihli *Türkiye'de İstihdamın Yapısında Kadın İşgücü* başlıklı makalesidir. Diğerleri ise aynı yıl Sevgi Kurtulmuş'un *Modern Bir Sosyal Güvenlik Vasıtası Olarak Aile Ödenekleri*, 1998 yılında Terkin Akgeyik'in *İşyerinde Cinsel Taciz*, başlıklı yazılarıdır.

Ankara ekolünde de kadın istihdamı konusu *Sosyal Siyaset Konferansları*'ndaki 1992 tarihli yayından hemen iki yıl sonra ele alınmıştır. Bu çalışma SBF dergisinde Gülay Toksöz'ün 1994 yılında yayınladığı *Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım* makalesidir (Toksöz G. , 1994). KEİG 'in kadın çalışmaları bibliyografyası da 90'ların kadın istihdamı meselesinin bir sosyal politika konusu olarak ele alınmaya başladığı yıllar olduğunu göstermektedir. Bu bibliyografya "istihdam" anahtar kelimesi ile taratıldığında karşımıza çıkan en eski tarihli yazı 1992 de yayınlanmış İş ve İşçi Bulma Kurumu Seminerleri içinde 272 no' lu yayın olan İsmail Bircan tarafından yazılan *Kadınların İşsizliği ve İstihdamı* başlığını taşımaktadır (Bircan, 1992). 1990'lı yılların sonunda saha araştırmalarına dayalı olarak feminist sosyal politika yazınında toplumsal cinsiyet rolleri, buna dayalı işbölümü, ataerkil aile yapısının kadınların çalışması önündeki engellerden biri olması gibi sorunsallar ve onlara yönelik politika önerileri ön plana çıkarıldı. 90'lı yıllardan itibaren yükselen İslami ve Kürt kadın hareketlerinin ise aynı dönem sosyal politika alanındaki taleplerinin ana-akım yazının bu iki mecrasına yansımadığını görüyoruz.

2.3.2.2000'li Yıllar

Sosyal politika yazınındaki üretimin 2000'li yıllardan itibaren artış eğilimi göstermesi Yıldız Ecevit'e göre refah devletinin yeniden yapılandırılması ve liberal dönüşümler çerçevesinde istihdam piyasasının güvencesizleşmesi ve esnekleşmesi, artan kentsel yoksulluk, enformel istihdamın yarattığı sorunlardaki artış gibi sosyal politikanın doğrudan konusu olan alanlarda yapılan çalışmalarla bağlantılıdır (Ecevit, 2012). Buna rağmen ana-akım sosyal politika yazını bu alanlardaki çalışmalarda cinsiyeti analitik bir kategori olarak kullanmak konusunda ciddi bir direnç göstermiştir. Hala belli oranda süregelen bu direngenlik ancak feminist kuramcılarının toplumsal cinsiyete duyarlı feminist bilgi üretiminin katkıları ile aşılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de 2000'li yılların sosyal politika alanında cinsiyet analizleri içeren çalışmalar bakımından görece çok daha zenginleşmesinin tıpkı 1990'larda olduğu gibi Türkiye'ye

özgü koşulları da vardır. Bunlar arasında ilk olarak, Türkiye'nin küresel piyasalara eklenmesi projesinin bir uzantısı olarak çok sayıda vatandaşı doğrudan ilgilendiren sosyal güvenlik alanında yapılan düzenlemeler ve istihdam piyasasının neoliberal ekonominin gerekleri doğrultusunda yeniden biçimlendirilmesi gelmektedir (Topak, 2012, s. 19). 2003 ve 2008 yılları arasında sosyal güvenlik yasası tartışmaları kadın hareketinin ve örneğin kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi gibi çeşitli sivil kadın inisiyatiflerinin de müdahil olmasıyla birlikte; sosyal güvenliği yalnızca bir ücretli iş ve erkek vatandaşla devlet arasındaki ilişkiden ibaret gören ana-akım yaklaşıma ciddi eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Ayrıca istihdam ve işsizlik konularında yapılan çalışmalar 90'lardan farklı olarak daha bütüncül yaklaşımları içeren analizlere sahip olmaya başladılar. Bunlar arasında emek piyasasındaki cinsiyetçi düzenlemeler, kamusal alandaki kurumsal yapılaşmalar ve makro ekonomik politikalar arasındaki bağlantıları kuran kapsamlı bakış açısına sahip politika önerileri yer aldı (İlkaracan, 2012). 1990'larda teknik ve mesleki eğitim ile geleneksel rollerin dönüştürülmesi tartışmalarının odağında yer alırken 2000'lerde iş ve aile yaşamının uzlaştırılmasına ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeler, emek piyasasındaki çalışma koşullarının düzeltilmesi ve istihdam yaratan büyüme stratejileri gibi öneriler ön plana çıkmaya başladı. 2005 yılında Sosyal Siyaset Konferanslarında Handan Kumaş ve Fatma Fidan *Akademisyen ve Tekstil İşçileri Karşılaştırmalı Örneğinde Çalışan Kadınların Çalışma Olgusuna Bakışları*, yine aynı yıl, 50. Sayıda, Serap Palaz, *Women's Labour Participation In Turkey*, Fatih Uşan *İş Kanununun İşçi Sağlığı ve Güvenliği ile ilgili Kadın Çocuk ve Genç İşçileri İlgilendiren Kısımlarının Değerlendirilmesi*, Abdülkadir Işık ve Hayriye Işık tarafından *Sosyal Eşitsizliklerin Giderilmesinde Bir Çözüm Önerisi: Cinsiyet Esaslı Bütçeleme* başlıklı makaleleri ile sosyal politika ve kadın konusunda yayınları yer almıştır.

SBF Dergisi'nin 1943-2011 yılları arasındaki yayınlarını içeren bibliyografyasına bakıldığında ise kadın meselesini çeşitli boyutlarıyla tartışan makalelerin yer aldığı ve bu makalelerden yalnızca sekizinin toplumsal cinsiyet kavramını başlıklarına taşımış oldukları görülmektedir². *SBF Dergisi* veri tabanı “kadın” anahtar kelimesi ile

² SBF dergisi 1943-2011 yılları arası kadın konulu makaleler şunlardır:

1. Açıklan, Oya, “Gender Approaches in Development Projects: Lessons From Eastern Turkey”, 66/1 (2011), s. 1-26.

tarandığında dizinde toplumsal cinsiyet kategorisinde yer almadığı halde, doğrudan sosyal politika ve kadın ilişkisini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan yazıların da mevcut olduğu görülmüştür. Bunlar: Nermin Abadan, “Türk Kadın Nüfusunun Toplumdaki Yeri”, (1968), Ece Göztepe, “Anayasal Eşitlik İlkesi Açısından Evlilikte Kadınların Soyadı”, (1999), Saniye Dedeoğlu, “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”, (2011), makaleleridir. Ayrıca Yıldız Ecevit’in Saniye Dedeoğlu’nun, Fatime Güneş’in, Aksu Bora’nın, Songül SallanGül’ün, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder’in hak temelli sosyal politika taleplerini içeren çalışmaları ile birlikte, diğer akademisyenlerin yoksulluğun cinsiyetlendirilmesi konusundaki çalışmaları bulunmaktadır. Bu çalışmalar sosyal politikanın cinsiyetlendirilmesinin kuramsal temellerini ve bilgisini içermektedir. Dile getirilen bu talepler, 2008 yılına gelindiğinde Başbakanlık Kadının Statüsü Genel

-
2. Akpınar, Taner, “AB İşgücü Piyasasında Cinsiyet Ayrımının Boyutları ve Ortadan Kaldırmaya Yönelik Çabalar”, 60/4 (2005), s. 1-22.
 3. Alkan, Ayten, “Toplumsal Cinsiyet ve Kent Planlaması”, 54/4 (1999), s. 1-29.
 4. Criss, Nur Bilge, “Türk Kadınının Gündemi”, Prof.Dr. Oral Sander’e Armağan, 51/1-4 (1996), s. 115-121.
 5. Gerni, Mine, “İşyerinde Cinsel Taciz: Erzurum İlinde Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Uygulama”, 56/3 (2001), s. 20-46.
 6. Güldü, Özgür ve Müge Ersoy Kart, “Toplumsal Cinsiyet Roller ve Siyasal Tutumlar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme”, 64/3 (2009), s. 97-116.
 7. Hassan, Ümit, “Evrin Teorisi ve Anahelik Tartışmaları”, 39/1-4 (1984), s. 157-166.
 8. Karadoğan, Emirali, “Mesleki Gelişimi Hedefleyen Eşler”, 64/4 (2009), s. 137-152.
 9. Kardam, Filiz, Gülay Toksöz, “Gender Based Discrimination at Work in Turkey: A Cross-Sectoral Overview”, 59/4 (2004), s. 151-172.
 10. Kışlalı, Ahmet Taner, “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkileri (Bir Alan Araştırması)”, 31/1-4 (1976), s. 117-130.
 11. Köse, Elifhan, Kitap İncelemesi: “Ayten ALKAN, Cins Cins Mekan”, 65/1 (2010), s. 237-241.
 12. Makal, Ahmet, “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emegine İlişkin Gelişmeler”, 56/2 (2001), s. 117-156.
 13. Öztan, Ece, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Olumlu Ayrımcılık”, 59/1 (2004), s. 203-235.
 14. Öztürk, Ruken, “Besieged and Liberated Women in ‘Art’ Films: the Problem of Private Sphere”, 58/2 (2003), s. 153-176.
 15. Savcı, İlkay, “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, 54/1 (1999), s. 123-142.
 16. Savcı, İlkay, “Veri Girişi İşinde Kadın Çalışanlar: İş ve İş Dışı Deneyimleri”, 55/4 (2000), s. 143-168.
 17. Suğur, Serap ve Temmuz Gönç-Şavran, “Türkiye’de Açık Öğretim Sisteminin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi”, 61/3 (2006), s. 193-217.
 18. Tokgöz, Oya, “Televizyonun Kadının Siyasallaşmasına Etkisi”, 31/1-4 (1976), s. 131-150.
 19. Toksöz, Gülay, “Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım”, Prof. Dr. Yılmaz Günel’a Armağan, 49/3-4 (1994), s. 439-454.
 20. Toksöz, Gülay ve Fevziye Sayılan, “Sendikaların Eğitim Programları ve Kadın Çalışanlar”, 53/1-4 (1998), s. 297-306.
 21. Yasa, İbrahim, “Traditions of Some Atypical Cases of Marriage in Turkey”, 24/1 (1969), s. 1-20.
 22. Yasa, İbrahim, “Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı”, 28/1-2 (1973), s. 1-10.

Müdürlüğü tarafından hazırlanmış Kadın ve Yoksulluk politika dokümanında ifadesini bulan; ve 2008-2013 Toplumsal Cinsiyet Ulusal Eylem Planında yer alacak konulardan biri olarak Ekim 2007 de “kadın ve yoksulluk” başlıklı çalışma grubu oluşturulması gibi politika alanındaki doğrudan bir kazanım sağlamıştır. Bu kazanım hiç kuşku yoktur ki Türkiye’de ana-akım sosyal politika yazınının cinsiyetlendirilmesi yönünde feminist bilgi üretiminin katkıları ve kadın hareketinin baskısı sonucu gerçekleşmiştir.

Gerek Ankara gerek İstanbul sosyal politika ekolünün lokomotif yayınları olan bu dergilerde sosyal politika konusu olarak kadın ve toplumsal cinsiyet eşitliği meselelerinin uzun yıllar boyunca merkezi bir konumda olmadığını söylemek yanlış olmaz. Bu Türkiye sosyal politika yazınının refah rejiminin cinsiyetçi niteliğine başkaldıran ve alanda cinsiyet kavramını merkezileştiren dinamiklerinden yoksun olduğunun bir göstergesidir. Toplumsal yaşamın her alanında ve her düzeyde deneyimlenen toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu uzun yıllar Türkiye’de sosyal politika bilgi kuramında yer bulamaması mevcut sosyal eşitsizliklerin cinsiyet boyutunu eleştirmeyen bir kuramsal tutumun neticesidir. Bu yönüyle de kendisi gibi cinsiyet körü olan başta kıta Avrupası olmak üzere ana-akım dünya sosyal politika yazını ile uyumludur. Türkiye’de egemen sosyal politika yaklaşımın cinsiyetçi doğasını sosyal politika alanında öncü ve köklü Ankara ve İstanbul ekollerinin prestijli dergilerinin yayın politikaları doğrultusunda seçtikleri ya da seçmedikleri yazılara bakarak dahi bir yargıya ulaşmak mümkündür. Bu her şeyden önce bir ön savdır ve tabii ki belli oranda bir soyutlama içermektedir. Elbette bu dergilerde yer alan tüm yazılar içerik olarak cinsiyet gören bir perspektiften analiz edildiklerinde burada gözden kaçmış olan cinsiyetlendirmeler görülebilecektir. Ancak sosyal politika yazınında hâkim paradigmanın cinsiyet körü olduğu ve bu körlüğün ancak feminist akademianın sağladığı yeni ve eşitlikçi bakış açısı ile hala giderilmeye çalışıldığı apaçık bir gerçektir. Alanda hala toplumsal cinsiyet perspektifinden yazında görülen ciddi boşluk ana-akımın mevcut paradigmasının dönüşmesinin yavaş ve zor ilerleyen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Tezin birinci bölümü kuramsal ve ikinci bölümü sosyal politika yazınına ilişkin iken üçüncü bölüm sözü edilen feminist eleştiriler çerçevesinde bir söylem analizidir. Bu bölümde öncelikle eleştirel söylem analizi ve feminist sosyal politika yaklaşımı ilişkisine değinildikten sonra Türkiye’de aile ideolojisi söyleminin nasıl inşa edildiği

açıklanacaktır. Aile-merkezcilik etrafında Türkiye'nin refah rejimi sınıflandırmasında neden Akdenizli ülkelerle aynı kategoride yer aldığı anlatılacaktır. Yine 2000'li yıllarda yaşanan güncel tartışmalar çerçevesinde muhafazakâr sosyal politikanın aile-millet söyleminin feminist perspektiften değerlendirilmesi de üçüncü bölümde yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÖYLEM BOYUTUNDA TÜRKİYE REFAH REJİMİNİN CİNSİYET ANALİZİ

Gerçek ve iktidar arasındaki ilişki Foucault'un hakikat rejimi tanımında saklıdır. Her toplumun kendine ait bir hakikat rejimi vardır ve söylemler bu hakikat rejimi etrafında şekillenir ve karşılıklı olarak onu şekillendirir. Bu hakikat rejimi toplumsal yaşamda doğruyu yanlıştan ayıran, yanlışa yaptırım uygulayan ve hatta inşa edilmiş ya da edilen 'doğru'yu savunanlara verilen statüleri kapsar. Bu, inşa edilmiş ya da edilen hakikat rejiminin savunulmasının ve desteklenmesinin kişi ya da kurumlara toplumsal güç ilişkileri ve hiyerarşisi içinde belli bir statü kazandırması anlamına gelir. Aynı zamanda kendilerini bu inşa edilmiş hakikat rejiminin karşısında konumlandırılanların statü kaybı yaşamasının ya da en azından iktidar ile mücadeleye girmesinin kaçınılmaz olması anlamına da gelmektedir. Çünkü hakikat tanımı ile iktidar arasındaki ilişkiyi belirleyen olgu 'doğru' tanımının iktidar ilişkilerine göre değişmesidir. İktidar söz konusu hakikat rejimi içinde "doğru"yu söylem yoluyla inşa eder. Bir başka deyişle her iktidar söylemleriyle hakikat rejimini yeniden üretir. Söylem de tıpkı ekonomi ve hukuk gibi sosyal politika rejimlerinin bir diğer bileşenidir.

Birinci ve ikinci bölümde söz edilen aile-merkezci egemen sosyal politika yaklaşımı geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünü güçlendiren ve çoğu kez kadınların bakıma dair rollerini doğallaştırarak görünmez kılan ve nihayetinde bu rollerin hakların konusu olmasını engelleyen bir söyleme dayanır. Türkiye'de refah rejimine dair gerçeklik 'aile-odaklı cinsiyet rejimi' olmasıdır (Sancar, 2012, s. 306). Dolayısıyla kadınların vatandaşlık haklarını ve refah devleti ile ilişkilerini belirleyen egemen söylem de aile-merkezcilik kavramı etrafında şekillenir. Bu söylem aynı zamanda toplumu yönetmeyi sağlayan çok önemli bir iktidar stratejisi olarak, aile-odaklı toplumsal cinsiyet rejimini yeniden üretmenin de bir aracıdır. Üstelik söylem yalnızca sosyal gerçekliğin yansıması değil aynı zamanda gerçekliğin sosyal olarak inşa edilmesi olduğu için; bu egemen söylemi bir iktidar stratejisi olarak yeniden üretmek tüm bu cinsiyet eşitsizlerinin pekiştirilerek sürdürülmesi demektir. Söylem yoluyla eşitsizlikler yeniden üretilirken söylemin bazı boyutları önem kazanır. Öncelikle söylemi oluşturanın iktidar ilişkileri içindeki konumu bir başka deyişle söylem oluşturma

kapasitesini ve gücünü nereden aldığı önemlidir. Bir başka boyutta ise söylemin hangi türden bir ideolojinin ürünü olduğuna bakılmalıdır. Söylemler bireysel metinler olmadığı için onların mevcut iktidar ilişkilerinin sürdürülmesinde ya da yapı bozumuna uğratılmasında kime/neye hizmet ettikleri içerikle birlikte değerlendirilmelidir (Lazar M. M., 2007). Söylemin ne türden bir gerçeklik ürettiğini analiz etmek için kendisini karşısında konumlandığı diğer alternatif gerçekliklere bakmak gerekir. Çünkü bir söylemin hegemonik olma gücünü belirleyen şey onun her zaman baskı biçiminde görünmesinden kaynaklanmaz. Tam aksine söylem gücünü rıza oluşturabilme kapasitesinden alır. İktidar söylemi toplumun çoğunluğuna makul ve kabul edilebilir gelir ve böylelikle aslında ideolojik bir toplumsal örgütlenmenin ürünü olan kavram ve terminoloji, doğal, normal ve akla yatkın olarak meşrulaştırılır. Böylelikle normlar içselleştirilir ve söylemin aracı olduğu ideoloji temelinde mevcut güç hiyerarşisi ve ilişkilerini görünmez kılınır (Lazar M. M., 2007). Tam da yukarıda belirtildiği gibi sosyal politikada egemen ya da hegemonik aile-merkezci söylem toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürdürülebilir kılar (Robeyns, 2010). Söylemin boyutlarıyla değerlendirildiğinde bu, mevcut iktidar ilişkilerinin sürdürülmesini sağlamak üzere, bir cinsiyetçi refah rejimi çerçevesinde muhafazakâr bir ideolojiye hizmet eder. Öte yandan feminist pratik ve tahayyüller iktidar söyleminin görünmez kıldığı ve doğallaştırarak sürdürülebilir hale getirdiği eşitsizliklerle birlikte, sorunsuzmuş gibi önerdiği bazı normatif idealleri sürekli biçimde yapı bozumuna uğratar (Fonow vd. 2005). Özellikle toplumsal cinsiyet lensi kullanarak yapılan refah devleti analizleri daha önce görmezden gelinmiş bilginin yeniden görünmesini sağlar, sosyal ilişkilerde yeni anlamalar yapmayı olanaklı kılar. Bilginin inşa edilmesi sürecinde statükonun nasıl yeniden üretildiğini açığa çıkarır (Abromowitz, 1988). Bu analizlerden biri de feminist eleştirel söylem analizidir.

Michelle Lazar editörlüğünü yaptığı feminist eleştirel söylem analizine dair kitapta, feminist eleştirel söylemi, eşit olmayan sosyal ilişkilerin nasıl dil ve söylem yoluyla sürdürülebilir hale getirildiğini açıklayan bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır (Lazar M. 2005, s. 1). Feminist söylem analizi 1970'lerin ikinci dalga feminizmiyle ortaya çıkmıştır. Birinci dalgadan farklı olarak ikinci dalga feminizm cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele alanlarından biri olarak dili ve anlamı seçmiştir. Özellikle ikinci dalga Fransız feminist kuramcılar erkek merkezli toplumsal yaşamın din ve felsefenin yanı sıra dil yoluyla da sürdürülebilir kılındığını iddia etmişlerdir. Bu kurama göre; dil

ya da simgesel söylem erkeğin dünyayı kendi anlayışına göre somutlaştırmasına yarar. Simgesel söylem tam anlamıyla erkeğin hâkimiyetindedir. Erkek herkes ve her şey adına konuşur buna kadın da dâhildir. Konuşma, yazma, simgeler ve mitler de buna dâhildir. Bu durumla mücadele ancak bu metinleri dilsel düzlemde yapı çözümüne uğratmakla mümkündür (Durudoğan, 2010, s. 68-69) . Bunu yaparken üç konuya dikkat edilmelidir: 1) Kadın ve erkek nitelendirmelerinin nasıl yapıldığı ve kadınlık ve erkekliğin dilsel düzlemde inşa edilmiş biçimleri 2) Kadın ve erkeğe ilişkin kültürel tiplere ve söylemlerin nasıl ikilemler ve karşıtlıklar biçiminde ele alınıp sunulduğu 3) Yerleşik toplumsal cinsiyet klişelerinin nasıl güçlü bir biçimde pekiştirildiği (Frig, 1992, s. 1032).

3.1. Aile İdeolojisi Söyleminin İnşası

Önceki bölümlerde Osmanlı kadın hareketi ve erken dönem Cumhuriyetin kuruluşunda birinci dalga feminizm olarak adlandırılabilir kadın hakları savunusu mücadelesinden söz edilmişti. Ancak Osmanlı-Türkiye birinci dalga feminist hareketin aileyi ve kadının aile içindeki konumunu nasıl ele aldığına bu bölümde yer verilecektir. Ulus devletin inşa sürecinde ailenin ve kadınların nasıl konumlandırıldığı bugün süregelen devlet ve aile ideolojisini ve ilişkilerini anlamamızda çok önemlidir. Cumhuriyet döneminde kadın hakları ile ilgili reformlar modern ulus-devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. Birçok feminist araştırmacı bu çabaları “devlet feminizmi” olarak nitelmiştir. Türkiye’de kadın ve devlet ilişkisinin esas çerçevesini kadınların ikinci sınıf vatandaş sayılmalarına bir son vermek, onları kamusal alanda görünür hale getirerek *biçimsel* bir eşitliği hedeflemek ve temel vatandaşlık haklarını tüm kadınların kullanabilmesinin önünü açmak oluşturmaktadır. Bu devlet eliyle feminizm olarak nitelendirilebilecek bir politikadır (Kandiyoti, 1997, s. 237). Acar-Savran ise “Kemalizmin kadınları uluslaşma projesine tâbi kılarak, kendi adlarına değil de vatan uğruna eşit yurttaşlar haline getirdiği, Cumhuriyet feminizmi” nitelmesini kullanmaktadır (Savran, 2002). Devlet eliyle feminizm politikası kadınların çeşitli meslekler aracılığıyla kamusal alandaki görünürlüklerini ve katılımlarını artıran olumlu bazı sonuçlar yaratmıştır. Ancak retrospektif bir bakış devletin kadın vatandaşlarıyla kurduğu bu ilişkinin tam bir cinsiyet eşitliği sağlamaya yönelik bir hedef gözetmekten ziyade bir ulus devlet inşasının bir parçası olduğunu görmemizi sağlar. Serpil Sancar Türkiye’de erken dönem kadın hareketlerini incelediği kitabında Osmanlı’dan itibaren

döneminin kadın hakları hareketinin amacını şöyle özetlemektedir: “*Osmanlı ailesinin esaslarını düzenlemek ve kadın erkek eşitliğini sağlamak, bunun için görücü usulüne karşı çıkmak, kadının hukuki haklarının genişletilmesi, kadınların çalışma hayatına girerek erkeklerle eşit koşullara sahip olması*” (Sancar, 2012). Görüldüğü gibi kadın hareketi mücadelesinin ortak noktası gerek hukuki eşitlik, gerek çalışma hayatında, gerekse toplumsal cinsiyet eşitliğini aile içinde sağlamaktır. Ancak Türk modernleşmesi sürecinde kadın haklarına yaklaşımları bakımından farklı nirengi noktaları bulunan kadın hareketi öncüleri olmuştur. Bu farklı kadın hareketlerinin dönemin en önemli politik akımlarından biri olan milliyetçilikle güçlü bir ilişkisi vardır. Hatta Sancar bu ilişkiyi vurgulamak için “tarz-ı feminizm” başlığını kullanmaktadır (Sancar, 2012). İslamcılık, Batıcılık ya da Türkçülük hangi düşünsel çerçeveyi benimsemiş olursa olsun kadın meselesini ele alan yazarların büyük çoğunluğu, adeta söz birliği etmişçesine, “ideal” Osmanlı kadını için üç ilke tespit etmiştir: “iyi ana, iyi eş, iyi Müslüman olma”. Bu üç ilkenin gerçekleşmesi içinse kadının iyi bir eğitime ihtiyacı olduğunun altı çizilmiştir. Bu doğrultuda, toplumdaki mevcut geleneksel-ataerkil yapı, erkeğin kadına üstünlüğünü, kadının yerinin öncelikle aile içinde olduğu anlayışı tartışmalarını yapmaktan kaçınmıştır; kadının konumu ancak mevcut yapı içinde yükseltilmek istenmiştir. Nicole Van Os’un “ailesel feminizm” olarak tanımladığı bu anlayış içinde; “erkek ve kadın, farklı olmakla beraber birbirinin tamamlayıcısıdır, eşitliğin yerine eşdeğerlilik ya da farklı bir deyimle farklılıkta eşitlik savunulur.” (Avcı, 2007). Öte yandan her ne kadar politik yelpazenin farklı taraflarında yer almışsalar da kadın hareketinin sürdürdüğü eşitlik mücadelesini yadsımamak gerekir. Çünkü bu Osmanlıdan itibaren cinsiyet ideolojisi inşa edilirken, kadın hareketi liderliğinde bir toplumsal tabanın varlığını ve mücadelesini hatırlatması bakımından önemlidir. Ne var ki bu mücadeleci kadın hareketine rağmen sonuç olarak ortaya çıkan tablo Türkiye’de devlet ve kadın vatandaş ilişkisinin devlet kurma sürecinde *eril ve cinsiyetçi* bir karaktere bürünmesidir. Sancar bunu kadın hareketinin politik bir baskı unsuru olacak bir biçim ve içerikte tam olarak olgunlaşmadan 1930’larda tek parti otoriterliğiyle kesintiye uğramasına bağlar ancak buna yol açan kültürel ve dini nedenler hala araştırmaya muhtaç görünmektedir.

Türkiye’de rejimin tarihsel karakteristiği aile odaklılıktır. Ulus devlet inşa sürecinde toplumsal yaşam düzenlenirken birbiriyle ilişkili ve geçişken ama aynı zamanda cinsiyete tanımlanmış alanlar yaratılmış ve bu durum batıdaki diğer örneklerde

olduğu gibi en çok aile/özel alan ve kamusal alan ikiliğinde kendini göstermiştir. Türk devletinin kuruluş felsefesi sözü edilen kamusal ve özel alan ayrımı dışında bir başka gerilimi de içinde barındırır. Modern ulus devlet inşası sürecinde kadın vatandaşların aile kurarak ‘örnek Cumhuriyet nesilleri’ yetiştirmek rolleri çerçevesinde toplumsal yaşama katılmaları beklenmiştir. Bu beklenti ve toplumsal konumlandırma kadınların özel ve kamusal alan arasında çok geçişken ve adeta bir sarkaç (pendulum) ilişkisi yaşamasına neden olmuştur. Bu durum kadınlar ve devlet arasındaki ilişki bağlamında Türk devletinin kadınlarla olan ilişkisinde kendine özgü gerilimini yansıtır. Bu gerilim özetle Cumhuriyet dönemi Türk kadınlarının apolitik kabul edilen özel alan içinde tanımlanan annelik ve örnek kadın olma rolleri ile politik olan ulus inşasında üstlendikleri kamusal rolleri arasında yaşanan geçişken fakat çatışmaları da içinde barındıran bir süreci deneyimlemelerinden kaynaklanmıştır. Kadınlar bu sarkacın bir ucunda ulus inşa sürecinin aktörleri olmayı deneyimlerken diğer ucunda ise modern cumhuriyet nesilleri yetiştirme ve örnek Türk ailesi içindeki rolleri ile tipik bir yeniden üretim özel alan sınırlarında kalmaya zorlanmaktadır. Bu nedenle devlet ve kadınlar arasındaki ilişki “anne-vatandaş” (Sancar, 2012, s. 309) biçiminde formüle edilebilecek türden bir melez karakter kazanmıştır. İlişkinin melez karakterli olması, kadınların annelik rollerinin özel alanda; vatandaşlık rollerinin ise kamusal alanda tezahür edecek olmasına rağmen her ikisinin sihirli bir formülle birleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Bugünkü refah rejimini anlamak için geçmişteki ilişkilerin nasıl ve hangi varsayımlar üzerine inşa edildiğini bilmek önemlidir. Sözgelimi bugün anne-kadın söylemi veya anneliğin ideolojileştirilmesi çerçevesinde yani kadınların rolünün anne ve eş olarak yüceltildiği maternalist bir anlayışın egemen olduğu politik iklim ile Cumhuriyetin kuruluş yıllarında egemen olan anne-vatandaş melez karakterli kadın devlet ilişkisinin nasıl süreklilik ve geçişkenlik ilişkisine sahip olduğunu analiz etmek gerekir. Bu bağlamda Türk refah rejimi tarihselliğine bakıldığında yapılacak ilk tespit, her şeyden önce “ari” ya da saf bir kadın vatandaş tanımlamasının olmadığı, onun yerine melez karakterli bir ilişkinin olduğudur. Aksu Bora İslam coğrafyasında kadın hareketlerine ilişkin bir makalesinde milliyetçi ideolojilerin anne-bacı ve eş olarak nasıl melez yurttaşlık yarattığına dair şu açıklamayı yapmaktadır:

“..Milliyetçi ideolojilerin, milleti aile ve akrabalık ilişkilerinin devamı gibi düşünen cemaatçi damarı da, kadının toplumdaki konumunu ve işlevini ‘anne’, ‘bacı’ ve ‘eş’ olarak sembolize eder. Milletın bir aidiyet ve sadakat kaynağı olarak

doğallaştırılması, kadının toplumsal varlığının doğallaştırılmasıyla, yani biyolojikleştirilmesiyle iç içe geçer” (Hatem 1998: 73). Dolayısıyla, batı dışı İslam coğrafyasında milliyetçi elitler eliyle gerçekleştirilen modernleşmenin her durumda kadınları özgürleştirdiği düşüncesi, doğru değildir. Tersine, kadınlar için açılan yeni alanlar, aynı zamanda bu özgürlüğün sınırlarını da çizmiştir. Bunu yaparken, farklı kadınlıkların inşasına olanak sağlamış, böylece, yeni bir cinsiyet rejimi inşa ederken bu rejimin iktidar ilişkilerini de yeniden oluşturmuştur. Bu iktidar ilişkileri, oluşturulan yeni merkez/çevre ve içerisi/dışarıyı ayrımlarıyla yürütülür. Bu nedenle, modernleşmenin bir “gelenekselden kopuş ve yeni bir dünyayı kurma” hikâyesinden çok, geleneğin ve “yeni”nin yeniden tanımlanırken yeni iktidar ilişkilerinin kurulup işler hale getirilmesi süreci olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.” (Bora, 2010)

İkinci olarak yeni devletin ortaya çıkması aşamasında kurgulanan yeni kadın ve erkeklerden oluşan modern Türk ailesi tahayyülünün ortaya koyduğu şey aile odaklı ideolojidir. Devletin cinsiyet analizine getirdiği tarihsel açıklamalar çerçevesinde bu durum için “aile odaklı muhafazakâr modernleşme” kavramını kullanılmaktadır (Sancar, 2012, s. 309) . Ulus devletin modernleşme ideali o denli aile odaklı idi ki kadın tahayyülü yalnızca eğitilmiş ve münevver eşlerden değil hatta onlardan bile öteye modern devletin eğitim yoluyla özgürleştirdiği kız çocuklarından oluşmaktaydı (Durakbaşı, 1998) . Kız çocuklarını da içerecek biçimde inşa edilen uluslaşma ve modernleşme sürecinin bu ideal kadın anlatısı kabaca şöyle özetlenebilir. “Yeni kadın” ların bir yandan geleneksel cinsiyet rollerini mevcut ahlak ve iffet anlayışı içinde sürdürmesi; diğer yandan da yeni devletin eğitilmiş vatandaşları olarak kamusal alanda var olmalarını sağlayacak bir kadın, aile ve ulus inşasıdır (Durakbaşı ve İlyasoğlu, 2001). Modern devletin kurucu partisi olan CHP’nin parti programının ruhuna yansıyan eğitim yoluyla kadınların özgürleştirilmesi anlayışının köklerini bu modernite söyleminde aramak gerekir. Bu konuya beşinci bölümde değinilecektir.

3.2. Aile-merkezci Refah Rejimleri ve Türkiye Refah Rejimini Sınıflandırmak

Türkiye refah rejimi tüm farklılıkları ve benzerlikleri yeterince ortaya konulmamış olmasına rağmen ortak deneyimler etrafında güney Avrupa rejimine dâhil edilebilir (Guillen ve Leon, 2011, s. 18) . Zaten güney Avrupa da homojen bir grup değildir ve

tek bir Güney Avrupa'lılık tan söz etmek zordur. Buna rağmen Türkiye birkaç bakımdan Akdenizli refah rejimi karakterine sahiptir (Gough, 2006). İlk olarak üretim alanında Türkiye de tarımdan kopuşun geç gerçekleştiği bir ülkedir. Kentleşme ve sanayileşmenin de gecikmesiyle birlikte proleterleşmenin zayıflığı ve tıpkı gruptaki diğer ülkeler gibi, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerdeki ücretsiz aile işçiliğinin kadınlar ve çocuklarca yüklenilmesi, kadınların istihdama katılımlarının düşüklüğü ve enformel ekonominin yaygınlığı gibi sosyo-ekonomik özelliklere Türkiye' de sahiptir. Geç sanayileşen ülkelerin tipik emek piyasası niteliklerine sahip olan bu grupta; 1980'lerin başlarına dek tarımsal üretimin ekonomideki ağırlığı devam etmiş, kendi hesabına çalışma Avrupa ortalamasının üzerinde seyretmiş, kadınların istihdama katılım oranları düşük kalmış ve yaygın enformel çalışma varlığını sürdürmüştür. Ayrıca parçalı ve çarpık gelir koruma sistemleri, kutuplaşmış bir sosyal koruma yapısı, hiper korunanlar ile koruma dışındakilerin arasındaki uçurumun büyüklüğü, güvence ağlarının eksikliği, kayırmacılık ve geç kentleşme de bu rejim türünün belirgin özellikleri arasındadır (Ferrera, 2006, s. 198) .

Geç kapitalistleşen bu ülkelerde üretim alanına dair bir diğer özellik devletin aile ve küçük işletmeleri koruyucu rolüdür. Devlet küçük ve orta büyüklükteki aile işletmeleri dâhil olmak üzere küçük girişimcileri hem vergi yoluyla hem de iç piyasası koruyucu önlemlerle desteklemiştir. Bu durum geç tarımdan kopuşla birlikte tam gelişmiş bir proletarya oluşmasının önünde bir engel oluşturmuştur. Üstelik küçük ve orta çaplı işletmelerde ücretsiz aile işçilerinin büyük bölümünü kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır (Buğra ve Keyder, 2003, s. 13). Kendi hesabına çalışan aile işletmelerinin ve küçük girişimcilerin ekonomi üzerinde oluşturdukları vergi yükünün ücretli çalışanlardan telafi edilmek zorunluluğu, geç sanayileşen ülkelerde vergiden kaçış ve enformel sektörün büyüklüğünün de nedenleri arasındadır. Enformel sektörde ise yine kadınların oranının fazla olduğu görülmektedir (Karamessini, 2008, s. 46). Üretim alanında yaşananların yeniden üretim alanıyla bağlantılı olması nedeniyle refah devletinin gecikmesi tampon kurumlar ve aile ekseninde sağlanan bir refah düzeyini ortaya çıkarmıştır. Bir başka deyişle yukarıda sayılan emek piyasası karakteristikleri, 20. yüzyılda belli dönemlerde sağ diktatörlüklerce yönetilen Güney Avrupa refahı için kurumsallaşmış bir refah rejiminden söze etmenin mümkün olmadığını göstermektedir (Tavora, 2012) . Ancak bir vaatler devletinden söz edilebilir. Latin çemberine dahil olan refah rejimlerinde refah üreticisi ağırlıklı olarak devlet değil din ve dini kurumlar

ile birlikte aile ve enformel ekonomidir (Gough, 2006, s. 231) Güney Avrupa modelinin en belirgin sosyo-ekonomik özelliği olan bu durum, aile ve dinin güçlü rolü ile birlikte erkeğin evi geçindirdiği aile modeline olan destek biçiminde tipik bir aile-merkezci refah rejimi olarak kendini göstermektedir (Karamessini, 2008). Gerçekten de güneyli refah rejimleri evi geçindiren erkeğin *pater familias* veya Türkiye’deki karşılığı ile *aile reisinin* sosyal ve ekonomik olarak karar verici durumunda olduğu ve kadınların rollerinin ise yeniden üretim ve bakım ile sınırlı olduğu aile içi ilişkileri desteklemektedir. Bu türden bir aile-merkezcilik Latin çemberinde Portekiz dışında İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye’de kadın istihdam oranlarının düşük olması ile de ilişkilendirilmektedir. Bir başka deyişle güneyli refah rejimlerinin görece düşük kadın istihdam oranları, onların aileyi refahın merkezine yerleştiren ve geleneksel cinsiyete dayalı işbölümüne dayalı bir aile modeli ideolojisine sahip olmaları ile bağlantılıdır.

Türkiye’nin refah rejimi diğer güney Avrupa refah rejimleri kategorisinde olduğu gibi erkeğin evi geçindirdiği yani “erkek kazananlı aile modeli” ne dayanmaktadır. Buna paralel olarak refah rejimi ve dayandığı sosyal politikalar ‘kadınların korunması ‘ ve ‘mevcut aile merkezli rejimin sürdürülmesi’ prensipleri etrafında şekillenmiştir. Bir yandan kadınlar korunmaya muhtaç vatandaşlar olarak görülürken diğer yandan da geleneksel olarak mevcut olan toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü güçlendiren sosyal politikalar uygulanmaya devam edilmiştir. Sözgelimi kadınların evlenme nedeniyle işten ayrılmaları ‘doğal’ bir işten ayrılma gerekçesi olarak görüldüğünden kıdem tazminat ödemesi yapılırken bu ayrıcalık aslında cinsiyete dayalı işbölümünün meşrulaştırılması ve pekiştirilmesi anlamına da gelmektedir. Bu türden yasa ve hükümler aslında rejimin ‘aile merkezci’ yapısına da son derece uyumludur. Burada sorulması gereken en temel sorulardan bazıları Türkiye’de sosyal politikanın cinsiyetçi bir temel üzerine inşa edilmiş olan halinden nasıl bir yöne doğru evrildiğidir? Toplumsal cinsiyet bakımından daha eşitlikçi bir hal alıp almadığını ve kuruluşunda dayandığı temel olan erkek kazananlı aile modelinin öngördüğü gibi kadınların emek piyasasına girişlerinden sonra hala bakım rolünü üstlenmelerine dair varsayımların devam edip etmediğidir.

Akdenizli bu refah rejimi niteliği her ne kadar bölgesel farklılıklar gözlenirse de tüm sektörlerde üretimin itici gücü özellikle de parçalı emek piyasası ve taşeronlaşma

düşünüldüğünde Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli işletmelere bakıldığında da görülebilir. Kendi hesabına çalışan küçük esnaf olarak adlandırılan aile işletmeleriyle beraber üretim yapan KOBİ'lerde üretim hane halkı emeğine dayalı olarak ve düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların yoksunluğunda gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla kadın emeği işte bu türden işletmelerde yoğunlaşmakta ve bu kez kadınlar bir yandan bakım emeğinin ücretsiz emekçileri olarak, bir yandan da parçalı üretimin yarattığı yeni üretim biçiminde rekabetin asli unsuru olan düşük ücretli emek gücünü oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye 'deki aile-merkezci refah rejimi ideolojisi diğer yarı çevre güneyli rejimlerde olduğu gibi kadınları enformel, özel ve güvencesiz alana mahkum etmektedir. Akdenizli refah rejimlerinde enformelliğin yüksek olması kadınların ev ve aile yaşamlarını uzlaştırabilmek adına enformel alanda çalışmayı ya da ev eksenli çalışmayı tercih edişleri bir tercihten değil aile-merkezçiliğin dayattığı zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Zaten kadın istihdamının seyri Akdeniz ülkelerine ilişkin olarak Buğra enformelleşmenin yaygınlaştığına dikkat çekerken aynı zamanda enformelleşmenin kadınsılaşması riskine de vurgu yapmaktadır (Buğra ve Özkan, 2014). Akdenizli refah rejimlerinde ailenin refah rejimindeki baskın rolü etrafındaki ortaklaşma kadınların ücretli ve ücretsiz işin içeriğine dair deneyimlerini de etkilemektedir (Tavora, 2012).

Tıpkı Türkiye' de olduğu gibi Güney Avrupa'da da geçmişe oranla kadın istihdamında artış yaşansa da bu artış Avrupa ortalamasının altındadır. Bunun nedenlerinden biri kadınların yüksek oranda küçük işletmelerde ücretsiz aile işçiliği yapmalarıdır. Güneyde kadınların istatistiklerde ekonomik olarak aktif kadınlar sınıflanmasında yer almamaları onların ücretsiz tarım ve aile işçisi olmaları, ev eksenli çalışmaları ve genel olarak enformel sektörde güvencesiz olarak istihdam edilmelerinden kaynaklanmaktadır. Bir yandan Latin çemberi de dâhil olmak üzere Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı artarken diğer yandan part time ve geçici güvencesiz işlerde ve hizmet sektöründe kadınsılaşma yaşanmakta ve bu durum kadın emeğinin değersizleşmesine yol açmaktadır. Üstelik kısa süreli iş sözleşmeleriyle çalışma, geçici işlerde çalışma ve part time çalışma kadın istihdamının evrensel karakteri haline gelmektedir (Gonas ve Karlsson, 2006, s. 3). Burada mutlaka ifade edilmesi gereken bir olgu, Akdeniz refah rejiminin diktatörlüklerin devrilmesini izleyen on yıllar içinde ama özellikle son yirmi yıldır özellikle Avrupa Birliği ile tam bir bütünleşmenin ardından ciddi reform süreci geçirmiş olmasıdır. Örneğin Portekiz başta

olmak üzere kadınların istihdam oranları artmıştır. Ancak üzerinde uzlaşılan bir konu vardır ki o da Güney Avrupa refah rejiminin tüm kurumsal değişimlere rağmen “aile-merkezci” refah anlayışının sürmesidir (Karamessini, 2008).

3.3.Akdenizli ve Konfüçyüsçü Refah Rejimlerinin Aile ideolojisinde Ortaklaşması

Aile merkezci refah rejimleri yalnızca Güney Avrupalı ülkeler değildir. Bu anlamda Konfüçyüsçü Güney Asya refah rejimleri de ailenin refah üretimindeki baskın rolü etrafında ve kadınların yeniden üretim emeklerinin doğallaştırarak refahın konusu olmaktan dışladıkları aile-merkezci rejimlerdir (White, Kwon, ve Goodman). Bu yönleriyle feminist teori hem Konfüçyüsçü aile kavramını hem de Konfüçyüsçü aile-merkezçiliği eleştirir. Konfüçyüsçü inanış aileyi kutsal bir topluluk olarak görür. Aile tüm ahlaki değerlerin verildiği kurumdur. Hatta aile devletin temeli olarak görülür. Bu nedenle aile tüm insanların sosyal örgütlenme biçimlerine model oluşturur. Dolayısıyla aile içinde yani özel alandaki örgütlenme ve işbölümü toplumsal işbölümü için de geçerlidir. Ailede baba ya da oğulun mutlak otoritesi sorgulanmaz ve kadınların bu otoriteye itaati doğallaştırılır. Kadınların kocalarına tabii olmaları biyolojik olarak açıklanır. Bireyciliğin karşısına fedakârlığı yerleştiren bir değerler sistemine sahip olan Konfüçyüsçümü, kadınların aile içi rollerini ve konumlarını hak odaklı değil görev odaklı bir yaklaşımla tanımlar. Bu tanımlama cinsiyete dayalı işbölümünü pekiştirir ve ona meydan okumayı güçleştirir. Konfüçyüsçülüğün en önemli özelliklerinden biri bu sözü edilen bu aile sisteminin rasyonelize edilmesidir. Bu içerikteki aile kavramı aile-merkezçiliğin temelini oluşturur (Kang, 2004). Konfüçyüsçü değerler hem çalışmayı yüceltme hem de aileyi merkezileştirme ve kadınlardan beklenen toplumsal rolleri doğallaştırma yönleri ile (İslami) muhafazakâr refah rejimleri ile benzerlik gösterirler. Bu bağlamda her ne kadar bu tezin sınırlılıkları çerçevesinde tartışmanın odak noktasını oluşturmaya da Güney Asya'nın kalkınmasında Konfüçyüsçü değerlerin rolü ile İslami ve muhafazakâr değerlerin gerek KOBİ'lerin gerekse onların daha büyümesiyle oluşan sermaye gruplarının iş motivasyonlarında nasıl etkili olduğu konusunda yapılacak çalışmalar karşılaştırmalı refah rejimleri çalışmaları bakımından değerli veriler sağlayabilir. Bu tez özelinde ise özellikle aile-merkezçiliğin refah rejimlerindeki merkezi rolünün, Konfüçyüsçü değerler sistemi ile İslami değerler sistemiyle olan bağlantısının, toplumsal cinsiyet hiyerarşisini nasıl etkilediğine kısaca bakılabilmektedir.

Aslında Konfüçyüsçü değerler hem Batılı hem de hem de Asyalı literatürde Batı değerleri karşısında konumlandırılma bağlamında tartışılmaktadır. Batılı yazın farklılıklara vurgu yaparak “diğer”ini kurarken; Asya literatürü de benzer biçimde kendi değerlerini yücelterek “öteki” karşısında kendisini konumlandırır. Bu aslında başta toplumsal cinsiyet hiyerarşisi olmak üzere toplumsal eşitsizliklerin ideolojik ve kültürel kökenlerini sorgulamaya engel olur. Hâlbuki Konfüçyüsçü değerler patriarkayı desteklemektedir bu nedenle bu toplumlar toplumsal cinsiyet eşitliğinin sorunlu olduğu toplumlardır. Özellikle Asyalı politikacıların söylem boyutunda bu farklılıklara vurgu yaparak Batı’nın ‘yıkıcı’ ve ‘bireyci’ söylemine karşın aileye önem veren, fedakâr bir toplum söylemini ön plan çıkarırlar. Bu durum gerçekte toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yüceltilen Asyalı değerler adı altında meşrulaştırmak demektir (Kang, 2004). Bu bağlamda Konfüçyüsçü refah rejimlerinde feminist ideolojinin refah rejimlerinin ideal aile kavramına yönelttiği eleştiriler yabancı orijinli olmakla itham edilir. Feminist hareket ‘Batılılaşmakla’ ve kendi milli değerlerini yitirmek ve göz ardı etmekle suçlanır. Aileyi merkeze alan Konfüçyüsçü refah rejimlerinde olduğu gibi Türkiye refah rejiminin cinsiyetinde de eşitsizlikler benzer bir söylemle yeniden üretilir. Buna dair söylem analizleri ilerleyen bölümlerde yer almaktadır. Türkiye refah rejiminin aileciliğinde olduğu gibi örneğin Japonya da refah rejimi savaş sonrası aile sistemi denilen ve büyük oranda cinsiyet temeli işbölümüne dayanan bir sistem üzerine inşa edilmiştir (Hiroko, 2008). Örneğin Japonya’da feminist hareketin etkisiyle ve demografik değişimlerin zorlamasıyla birlikte bu aile modeline dayalı refah rejimi sorgulanmaya başlamışsa da Türkiye de olduğu gibi bakım ve ücretsiz emek sorunu demokratik vatandaşlık hakları çerçevesinde tartışılacak kadar politik bir gündem oluşturamamaktadır. Hala erkeklerin bakıma katılımları konusunda büyük bir sessizlik hâkimdir. Bunun nedeni yukarıda söz edilen Asyalı biyo-politik değerler sistemidir (Hiroko, 2008). Türkiye ve Japonya ekonomik büyüklükleri arasındaki farka rağmen 2013 yılında Türkiye Japonya ve Meksika cinsiyet eşitsizliği ile mücadele eylem planları olan üç ülkedir. Üstelik Japonya ekonomik olarak en gelişmiş ülkeler arasında yer almasına rağmen küresel toplumsal cinsiyet uçurumunu indeksleyen rapora göre hala 136 ülke arasında 105. sıradadır. Türkiye’nin de bu listedeki yeri ancak 120. sıradır (The Global Gender Gap Report, 2013). Her iki ülkede aile-merkezci bir refah rejimi hüküm sürmektedir ve bu da cinsiyet eşitliğini olumsuz etkilemektedir.

3.4.Aile İdeolojisi Söyleminin Pekiştirilmesi: Alaturka Yeni Sağın Aile Yaklaşımı

Türkiye’ de bugün modern ulus devlet in inşa ettiği refah rejiminin aile-merkezci kurgusu ne oranda dönüşmüştür sorusunun yanıtı bu anlatının ve ideolojinin bugün geçerliliğini sürdürüp sürdürmediğinde gizlidir. Türkiye’de 2002’den bu yana muhafazakâr liberal bir parti iktidardadır. Bu hükümet serbest piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getirme vaadi olan bir hükümettir. Bu gereklerin başında devletin küçülmesi, özelleştirme ve bu bağlamda da başta sosyal güvenlik olmak üzere sosyal politikaların belli oranda özel sektöre devredilmesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı döneminde en dikkat çekici alanlardan biri de sosyal politikalarıdır. Bir yandan sosyal yardımların niceliksel olarak miktarı artarken diğer yandan da sosyal politikaya ilişkin söylem egemen aile odaklı sosyal politika söyleminin bir adım ileri götürülmesi, muhafazakârlaştırılarak pekiştirilmesidir. Bu politika bir aile ideolojileştirilmesi politikasıdır. Bu politika çerçevesinde anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile genişletilir ve üçüncü nesli de içerecek biçimde **“güçlü Türk ailesi”** idealize edilir. Neoliberal muhafazakâr politikanın bu aile-merkezci yaklaşımı 2000’li yıllar Türkiye’sinin muhafazakâr sosyal politika söylemine damgasını vurmuştur. Sibel Özbudun buna **“alaturka yeni sağ”** adını vermektedir (Özbudun, Sarı, ve Demirer, s. 56) . Türkiye’nin 1960’lardan beri kurumsallaşan refah rejiminde kadınlarla erkekler arasındaki ilişkilerde geleneksel aile ideolojisi genellikle gözetilmiş olmakla birlikte; on yıldır hüküm süren Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde bu model toplumdaki reel toplumsal dönüşümlere karşın özellikle ideolojik olarak dayatılmaktadır. Oysa sanayi sonrası dönemde Batı’daki aile yapısı -evlilik oranlarının düşmesi, boşanma oranlarının artması, yalnız yaşayan ve kendi geçimini üstlenen veya tek başına çocuk yetiştiren kadınların sayısındaki artış, ilişki biçimlerindeki çeşitlilik gibi nedenlerle- önemli ölçüde değişim geçirmektedir. Bu nedenle yaşanmakta olan kriz, diğer etkenlerin yanı sıra refah devletlerinin dayandığı cinsiyetçi yapının da krizidir (Fraser, 2009). Fraser’ın Batıya ilişkin yaptığı durum tespitini Kandiyoti de Türkiye için yapar. Tıpkı Fraser gibi Deniz Kandiyoti de bir refah rejimi krizinden söz etmektedir:

“Klasik anlamda erkeğin evi geçindirdiği aile modelinin maddi temelleri ciddi bir sarsıntı geçirmekte. Pek çok sebep arasında yeni piyasa güçleri, kırsal kesimde kapitalistleşme ve yoksullaşma süreçleri sayılabilir. Modelin bu anlamdaki çöküşünün

pek çok nedeni olmakla birlikte sonuçları bakımından refah rejimlerinin dayandığı meşruiyet zemininin de giderek kaybolması anlamına gelmektedir. Refah rejimlerinin maddi koşulların dayatması ile birlikte karşı karşıya kaldığı durum bir bakıma kriz olarak tanımlanabilir. Bir Refah Rejimi krizinden ya da bunalımından söz etmek için rejimin geleneksel olarak varoluşunu borçlu olduğu toplumsal düzen, kurum ve kültürel koşulların dönüşümü karşısında kendisini yeniden yapılandırma sürecinde yaşadığı sarsıntılardan söz ediyoruz demektir. Örneğin “ailenin ideolojileştirilmesi (Kandiyoti, 1997, s. 145) kavramı eski durumun dayandığı maddi temeller sarsılırken yeni bir reform ve yeniden yapılanmaya duyulan ihtiyaç karşısında sarsılan temellerin dayandığı ideolojinin yeniden tesis edilmesinin bir çözüm olarak sunulmasıdır. Bu bir kriz ve bunalım durumudur”.

Cumhuriyetin kuruluşundan yaklaşık yüz yıl sonra ise kadınlar sarkacın bir ucunda bu kez uluslaşma süreci yerine aktörleri olarak değil, AB ve Batı cinsiyet eşitliği standartları düzeyinde sosyal haklarına sahip kadın vatandaşlar olarak diğer uçta ise yeni muhafazakârlığın ahlaki politik toplumsal kurgusunun nesnelere olarak bulunmaktadır. Kadınların bakım rolünü üstlendiği, erkeklerin ise ücretli işe katılarak evin geçimini sağladığı bir aile modeline dayalı cinsiyetçi refah rejimi bazı batılı ülkelerde feminist yaklaşımlar tarafından kısmen, Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerinde (Nordik refah rejimleri) ise büyük oranda dönüştürülmüş olmasına karşın Türkiye’de halen varlığını sürdürmektedir. Bunun temel nedenleri arasında, Nordik ülkelerde olduğu gibi mevcut aile modelinin sorgulanmasını sağlayacak sosyal demokrat hükümetler ve bu hükümetlerce izlenen eşitlikçi politikaların olmayışı, kadınların politik temsiliyet sorunları dolayısıyla karar mekanizmalarına katılımlarının azlığını ve tabandan gelen güçlü kadın hareketinin toplumsal karşılığı ile etkileşimin sonucu ortaya çıkan politik baskının yetersizliği sayılabilir. Bunların yanı sıra muhafazakâr politik iklim ve dini referanslara dayalı söylemler toplumsal cinsiyet eşitliğinin karşısında pozisyon alarak hem kadın hareketinin gücünü ve etkisini zayıflatır hem de geleneksel yapı ve değerlerin pekiştirilerek yeniden üretilmesine neden olur. Aynı zamanda muhafazakâr politika; refah devletinin kadın vatandaşlarla kurduğu ilişkinin inşa edildiği varsayımlardan cinsiyete dayalı işbölümünün egemen olduğu bir toplumsal gerçekten beslenir. Muhafazakâr bir iklimde sosyal politika kaynakları ve politika yapma gücü ve enerjisi bu gerçeğin sürdürülmesinden yana kullanılır.

Neoliberalizmle uyumlu İslami muhafazakârlık için; “AKP'nin neoliberal politikalarının ana gövdesini oluşturan yasal düzenlemelerle birlikte giderek daha belirginleşen kadın düşmanlığı biçimi, bir yanda dini muhafazakârlık, diğer yanda katıksız bir sermaye yandaşlığının bir tür sentezi olan yeni muhafazakârlıktır” tanımı da kullanılmaktadır (Acar-Savran, 2008). Yeni muhafazakârlık eliyle millet, aile ve anne mitlerinden oluşan bir sentez ortaya konulmakta ve yapısal kurumsal bakış açısının ana hatlarını bu sentez belirlemektedir. Bu yeni muhafazakârlık anlayışının ahlaki-politik rasyonalitesine de çok uygun bir karmadır. Bu rasyonalite; devletin iktidar eliyle topluma milliyetçi ve muhafazakâr bir yön gösterme ve kadın ve erkek ilişkilerini de içerecek biçimde toplumsal düzen tahayyülü ve ideali çerçevesinde vatanseverlik, dindarlık kültürel değerler ekseninde bir ahlaki misyona sahip olmasıdır (Acar ve Altunok, 2013). Güç ilişkilerinin yeniden bu dini-ahlaki misyon çerçevesinde tanımlandığı bir durumda toplumsal cinsiyet eşitliğinin politik bir kaygı olarak ortaya çıkması ve eşitlik söyleminin cinsellik, beden ve yeniden üretim alanları dahil olmak üzere aile ve kadın meselelerinde analitik bir kategori olarak gündeme alınmasını beklemek zordur. Tam aksine ailenin güçlendirilmesi sosyal ve ekonomik risklerin azaltılmasında bir reçete olarak topluma sunulmaktadır (Buğra, 2012). Bu reçete kadınların rolünü kutsal annelik ile birlikte milli kültürün korunmasında ahlaki sorumluluklarına vurgu yapacak biçimde bir toplumsal tasarımıdır. Bu refah rejiminin muhafazakâr yeni kurgusuna Saniye Dedeoğlu dini referansla peçeli Avrupalılaştırma adını vermektedir. Sosyal politikada kadın, iktidarın bir yandan batılılaşma serüveninin bir devamı olan AB sürecinin dayattığı cinsiyet eşitliği politikalarını hayata geçirmek ile diğer yandan muhafazakâr söylemi arasındaki gerilimin konusunu oluşturmaktadır (Dedeoğlu, 2013). Bu gerilim özellikle kadınların istihdama katılımının ve kamusal görünürlüklerinin artırılması ile anne ve eş olarak dini ve geleneksel rollerinin sürdürülmesi arasında yaşanmaktadır.

Türkiye’de bu yeni muhafazakârlık aile-merkezci yaklaşımı **“güçlü aile güçlü toplum”** söyleminde ifadesinde bulmaktadır. Yıldız Ecevit yeni muhafazakârlığın aile ideolojisini açıklarken “aile ordusu” kavramı kavramını kullanmaktadır: “2000’lerde kadın istihdamı ve kadın emeğinin kullanımına dair paradigmanın değiştiğini görüyoruz. 2000’li yıllar ile birlikte sosyal devlet vurgusu azalıyor ve sosyal devlet vurgusu azaldıkça başka şeyler ortaya çıkıyor, onların başında aile geliyor. Aile

ideolojisi çok önemli, *aile ordusu* başlıyor.” (Ecevit, 2013, s. 38). Yıldız Ecevit’in aile ordusu kavramının yorumunu ben ordunun çağrışımları ile yapmayı doğru buluyorum. Bu ailenin güçlü rolü dâhilinde koruyucu kollayıcı ve refah sağlayıcı olması anlamına gelebilir. Hatta aile ordusu kavramı bir “*aile vesayeti*” gibi yorumlanabilir. Bu vesayet hiç kuşkusuz kadınlar üzerindeki bir vesayettir. Ancak sosyal devlet dışındaki aile başta olmak üzere her türlü vesayetin ve korumacı yaklaşımın kadınların özgürleşmesi ve özerkleşmesinin önünde bir engel olduğu bilinmektedir. Aile ordusu kavramından yola çıkarak Türkiye özelinde benim kullanacağım kavram “*aile-millet*” olacaktır. Tıpkı asker-millet ya da ordu-millet söyleminde olduğu gibi Türk modernleşmesinin cinsiyetçi ve aile merkezci niteliğini ortaya koymak için “aile-millet” kavramını kullanılabilir. Üstelik Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana terk edilmeyen bu aile odaklı ideoloji İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan refah devleti uygulamalarının da temelini oluşturacaktır. Hatta 1945 sonrası çok partili hayata geçiş ve soğuk savaşın yarattığı iki kutuplu dünya düzeni içinde kendisini konumlandığı haliyle Türkiye’nin milliyetçi ve muhafazakâr iktidarları eliyle refah rejiminin cinsiyetçi niteliği pekiştirilmiştir. Bugün gelinen aşamada Betül Altuntaş yirmi birinci yüzyılın ilk on yıllık diliminde hâkim olan sosyal politika anlayışını, ekonomik açıdan dışa dönük neoliberalizm ve İslami toplumsal dayanışmanın uyumlu bir sentezi olarak tanımlamaktadır. Bu sentez hak temelli refah anlayışından uzaklaşarak, ailenin toplumsal dayanışmanın esas unsuru olarak yerini koruduğu, hayırseverlik biçiminde tezahür eden bir yaklaşımdır (Altuntaş, 2014, s. 7) . Mine Eder’e göre Türkiye refah rejiminin evrimi neoliberalizmin dayatmasıyla geri çekilen refah devletinin bir sosyal yardım devletine dönüşmesi biçiminde gerçekleşmektedir (Eder, 2010, s. 156).

Hayırseverlik yeni sağın sosyal politikadaki temel felsefelerinden birini oluşturur. Ayşe Buğra’ya göre kapitalist toplumlarda muhafazakâr devlet hayırseverlik vurgusuna dayalı yaklaşımı benimser ve bireyin toplumsal hayatını her durumda sürdürebilmesini sağlamaya yönelik haklarını temel alan sosyal politika vurgusunu reddeder. Hayırseverlik yaklaşımı daha çok, yardımlaşmayı ve çalışmayı teşvik eden “veren elin, alan elden üstün olduğu” düşüncesine dayanır. Ancak uygulamada, genellikle bu yaklaşımı tamamlayan “sağ elin verdiği, sol elin duymaması” prensibi ihmal edildiği için, paradoksal biçimde, veren el ile alan el arasında dünyevî nitelikli hiyerarşik bir ilişki kurulur (Buğra, 2008, s. 12-13).Gerçekten de hayırseverlik aynı zamanda aile ideolojisi ile de uyumludur. Bir taraftan kamusal alan daralırken ve refah

kurumlarının yerlerini ‘büyük bir ailenin’ hayırsever gönüllüleri olarak STK’lar alırken, diğer yandan kurumsal yapının rol ve sorumlulukları ‘aile’ ye devredilmektedir (Yazıcı, 2008). Bu rol devri özellikle bakım rejimi konusunda geçerli hale gelmeye başlamıştır. Sözgelimi Türkiye’de yatılı ve gündüzlü bakım hizmeti veren kurumların azaltılarak bakım hizmetinin aileye devredilmesi yeni toplum tahayyülünün yansımasıdır. Örneğin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Aile ve Sosyal Destek Projesi tam da yeni sağın yeniden aileye dönüş ideolojisinin bir ürünüdür (Karatay, 2014, s. 14). Hem hayırseverlik hem de aileideolojisi bağlamında Türkiye refah rejiminin toplumsal cinsiyet ilişkileri bakımından bir asır sonra geldiği nokta seküler ataerkillikten muhafazakâr ataerkilliğe evrildiğidir.

3.5.Aile-millet Söylemi

Eleştirel ya da feminist söylem analizi yoluyla feminist politika, iktidar ve ideolojinin oldukça karmaşık; bazen örtülü ve bazen de açık olarak birlikte cinsiyetçi toplumsal örgütlenmelerin ve hiyerarşinin varlığını sürdürmesine nasıl hizmet ettiklerini deşifre eder (Lazar M. M., 2007). Bu nedenle deşifreyi iktidar kaynaklarından başlatmak gerekir. Aşağıdaki metin refah rejimini belirleyen söylem ve muhafazakâr ideoloji arasındaki bağlantının ortaya konması bakımından önemlidir. *“Aileye yönelik yardım ve destek faaliyetlerimizin odağında ise anneler yer alıyor. Özellikle çocuklara yönelik bütün yardım ve destekleri anneler üzerinden sağlıyoruz. Biliyoruz ki, anneler, ailenin de taşıyıcı omurgasıdır. 'Yuvayı dışı kuş yapar sözü' bu gerçeğin ifadesidir”*(Erdoğan,2008).

Konuşma metni kurduğu gerçeklik ile tipik bir aile ideolojisi söylemini yansıtmaktadır. Aile ve anneliğin aynılaştırılmasıyla başlayan metnin bu bölümünde annelik dışında, ailenin bağımsız bir bireyi olarak kadın tanımlaması yoktur. Metinde yer alan ve iletinin merkez kavramlarını oluşturan “yuva kuran dışı kuş” ve “ailenin kurucusu olarak kadın” ifadeleri, ise birinci bölümde sözü edilen muhafazakârlık ve aile ideolojisi arasındaki karşılıklı ilişkisinin varlığına işaret etmesi bakımından kayda değer kavramsallaştırmalardır. Zaten muhafazakâr refah rejimlerinin ideal aile fotoğrafı “evi geçindiren erkek ve bakım işini üstlenen kadın”dır. Metindeki anneliğin yuva ile özdeşleştirilmesi ise kadının geleneksel aile içi rollerine referans veren; kadınları özel alana hapseden feminiteyi yeniden kuran ve böylelikle toplumsal cinsiyete dayalı

işbölümü çerçevesinde kadın=aile gerçekliğinin kurulmasına hizmet eden anlamlardır. Aynı konuşmanın devamında bu kez aynı aile ideolojisi ya da benim kavramsallaştırmamla aile-millet söylemi güçlü bir biçimde pekiştirilmektedir. *“Ailenin, toplum içindeki rolü, giderek daha önemli hale geliyor, güçlü aile yapıları güçlü toplum için gerekli görülmeye başlıyor. Memnuniyetle ifade etmeliyim ki, Türk toplumu tarih boyunca güçlü aile yapısına sahip olmuştur. Bu özelliğimizle modern dönemde batılı toplumların yaşadığı birçok sorun ülkemizde aynı şiddette yaşanmamıştır.”*

Söylem içeriğinde normalleştirilen, doğallaştırılan ve belli bir ideolojinin ürünü olan toplumsal gerçekliğe dair tasavvurların toplumsal rıza elde etmesi için onların hangi alternatifler karşısında daha üstün, makul ve kabul edilir olduğunun savunulması gerekir. Bunun için de asimetrik iktidar ilişkileri kullanılarak ya alternatifler ya göz ardı edilir ve politik ajandanın dışında bırakılır ya da aşırı, ahlakdışı, kültür karşıtı olarak marjinalleştirilir. Bir yandan alternatif toplumsal tahayyüller ile mücadele edilirken diğer yandan söylemin varsayımlarını ve toplumsal gerçekliğini temsil eden “model” ler aracılığı ile anlamlar inşa edilir. Bu modellerden en önemlisi ikinci bölümde sözü edilen aile-millet ideolojisidir. Bu ideoloji “ideal aile” “Türk kadını” “ya da “Türk ailesi” “kadın= aile” biçiminde farklı ifadelerle ancak ortak bir ideolojik gerçeklik oluşturulmasına hizmet edecek şekilde topluma sunulur. Aslında kadın siyaseti değil **aile siyaseti** söylemidir bu. Gerçekte yapılan sürekli bir biçimde kadınları ilişkisellik özellikle de aile ilişkiselliği içinde tanımlamaktır. Bu şekilde anlaşılır modeller oluşturularak söylem iletileri anlaşılır biçimde formüle edilir. Bu iletiler ile toplumlara örneğin sosyal politika ve kadın konusunda hangi anlamlar çerçevesinde düşünecekleri aktarılır ve hangi değerler ve anlamlar yoluyla hizmet sağlayan –ki bu örnek de kamu hizmeti sağlayıcı olarak devlettir- kurumla iletişim kuracakları belirlenmiş olur.

*“Tabii aile yapımızı zaafa uğratan bazı olumsuzluklar olduğunu bilmek ve bu olumsuzluklara karşı da toplumsal duyarlılığı da hep birlikte yükseltmek zorundayız. Bu süreçte en fazla dikkat etmemiz gereken husus, **güçlü aile yapımızı** ve sosyal değerlerimizi hızla aşındıran bu bazı **tahrikler, anlayış** ve faaliyetlere karşı birlikte çaba göstermemiz olacaktır. **Türk kültürüne, geleneksel değerlerimize, yaşam tarzımıza uygun düşmeyen ve toplumsal dokumuzu zayıflatan tarz ve davranışların***

yaygınlaştırılmasından da özellikle her birlikte sakınmalıyız”(Erdoğan 2008).(vurgular tarafıma aittir.)

İktidarın söylem yoluyla kendisine alternatif ideolojik söylem karşısında, kendisini kültüre atfetme yoluyla diğerini düşmanlaştırma, ötekileştirme ve marjinalleştirme stratejisinden bahsedilmişti. Zaten özellikle gelişmekte olan İslam ülkelerinde dini muhafazakârlık politik ve ideolojik düzlemde hâkimiyetini pekiştirdikçe feminist ideoloji ile gerilimli bir ideolojik çatışma yaşanır (Mínguez, 2012, s. 280). Aşağıdaki metin muhafazakâr ahlak anlayışını kültüre atfetme yoluyla feminizm başta olmak üzere alternatif gerçeklikleri dışlamanın bir örneği olarak değerlendirilebilir. Tıpkı diğer aile-merkezci refah rejimleri olan Konfüçyüsçü Asya refah rejimlerinde olduğu gibi, metinde geleneksel Türk aile yapı ve değerleri yüceltilirken; onları zaafa uğratan tahrik anlayış ve faaliyet derken ne kastedildiği açık olmamakla birlikte, dokuyu aşındıran tarz ve davranışların örneğin feministlerin “aile dışında hayat var” kampanyası olmadığına dair de herhangi bir açıklayıcı ifade yer almamaktadır. Bu türden kapsamı çok geniş tutulan ve homojen bir yaşam tarzı ve Türk aile değerleri kavramsallaştırması karşısında onu aşındıran düşünme biçimlerinin muğlak bırakılması; toplumsal duyarlılık talebiyle birlikte aslında geleneğin ve geleneksel düşünme biçiminin tehdit altında olduğu ve onlara sahip çıkılması gerektiği söylemine hizmet etmektedir. Her ne kadar tehdit kaynağı doğrudan belirtilmemiş olsa da tehdidin aileye yönelik olduğu ve bu durumda çözümün de mevcut değerlerin korunup muhafaza edilmesi olduğu söylemin aile-merkezci özünü oluşturmaktadır.

Ayrıca böyle bir söylemin kurduğu gerçeklikle; “aile-dışlaştırma”yı analitik bir kavram olarak sosyal politikanın merkezine yerleştirmeyi hedef alan feminist bir sosyal politika yaklaşımı arasında iktidar ilişkileri bakımından bir rekabet olacaktır. Çünkü bir tarafta aileyi ve geleneksel değerleri merkezine yerleştiren ve onların bir tehditle karşı karşıya olduğundan hareketle korunması gerektiğini savunan iktidar söylemi varken diğer yanda kadın özgürlüğünü aile dışında arayan birey ve vatandaş olarak kadını özneleştirme çabası içinde olan kadın hareketi bulunmaktadır. Asimetrik güç ilişkileri çerçevesinde iktidarın bu söylemi hem feminist hareketin bu yöndeki çabalarının meşruiyetini tartışmalı hale getirmekte ve hem de alternatif bir gerçeklik tartışmasını da engellemiş olmaktadır. Tam da bu noktada eleştirel feminist

söylem analizi yapmak egemen söylem dışında kalan ya da bilhassa dışarda bırakılan gerçekliklere de odaklanmak demektir. Hegemonik söylemin topluma sunduğu gerçeklik yerine hangi alternatifler üretilebilirdi sorusunu sormak söylem analizinin bir parçasıdır. Yine hangi sesler çok baskın olarak duyuldu ve hangi seslere kulak verilmedi sorusunun cevabı da mevcut hiyerarşileri ve öncelikleri göstermek bakımından söylem analizlerinde oldukça önemlidir (Huckin, 1997). Bu bağlamda feminist eleştirel söylem analizi yazılı ve sözlü metinlerde geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisinin ve terminolojisinin nasıl politik bir tercihle, feminist bilgi birikimi ve kavramları karşısında konumlanacak biçimde kullanıldığını ortaya koymayı amaçlar. Birinci bölümde yeni sağın güçlü aile yanlısı söylemi muhafazakâr ve ahlakçı bir dil kullandığını ve feminist hareketin geleneksel aileyi parçaladığını ve toplumsal değerlere karşı çıktığı savını ileri sürdüğünden bahsedilmişti. Aşağıdaki metinde feminist söylemin dışlanarak muhafazakâr söylemin yaşam hakkı üzerinden meşrulaştırılmasına tanıklık edilmektedir:

"Son zamanlardaki başlık, kürtaj ve sezeryan olayı. Burada iki yaklaşım tarzı var. Diyorlar ki, bu vücut benimdir, tercih hakkımı kullanırım. Bunu daha çok feminist kesim propagandasını yapıyor. ..Niye kadın demiyorsunuz da anne diyorsunuz? Bu kesimin mantığı bu. Evet biz anne diyoruz. Annenin ayaklarının altı öpülür. Gerekli adımı atacağız. Sezeryan olayı bu ülkede nüfusu dondurmaya yönelik bir adımdır. Sezeryanla doğum yaptık, bir-iki çocuk olabiliyor. Böyle bir yaklaşım tarzı." (Erdoğan 2012).

Aile ve kadına yönelik sosyal politikaların karakterini belirleyen en önemli unsurlardan biri de kadınların bakım rollerine ilişkin (annelik) hakkındaki söylem ve ideolojilerdir. Özellikle de ideoloji ve söylemin ücretli iş ve kadınların bakım rolleri arasındaki ayrımı nasıl gerekçelendirdiği önemlidir. Bu aşamada dini ve /veya kültürel muhafazakârlığın ücretli çalışmaya veya anneliğe hangi değerleri yüklediği (örneğin anneliğin kutsal sayılması vs.) hangi koşullarda ve mesleklerde kadınların çalışma yaşamında yer almalarının onaylanıp yüceltildiği önemlidir. Örneğin muhafazakâr hakikat rejimi, öğretmenlik hemşirelik gibi kadınların bakım rollerini devam ettirebildiği ya da görece olarak kadın işi kabul edilen ve erkeklerle rekabete girilmeyen hatta mekânsal olarak ayrılan işlerin kadınlara uygun görebilmektedir. Bu bakımdan refah rejimi tartışmalarında bu türden bir ideolojinin kadınlık ve anneliği hangi alana

konumlandığı ve özel ve kamusal alan ayrımını nasıl güçlendirdiğinin ortaya konulması önemlidir (Orloff A. S., Gender In The welfare State, 1996, s. 58) .

Bu aile-millet biçiminde kavramsallaştırdığım kadın vatandaş- devlet melez ilişkisinin birincil kaynaklardan ifadesini AKP'nin resmi internet sitesinde yer alan 2002-2013 sosyal politika vizyonlarını anlatan dosyanın kapak sayfasında yer alan "Aile var oldukça devlet var olacaktır" ve "Mutlu Toplum için Mutlu Aile " başlığı altında parti lideri ve başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın sözünde görmek mümkündür: "Anneleri ailenin temel unsuru, temel yapı taşı olarak görüyor ve her alanda en güçlü şekilde destekliyoruz". (ArgeVizyon, 2013) .Bu dosyanın diğer sayfasında aileye ilişkin olarak "Eğer bir milletin aile yapısı çökmüşse o millet çökmüştür, çökmeye namzettir. Ama aile yapısı ne kadar güçlüyse o millet o kadar güçlüdür" denmektedir. Benzer söylemleri aynı dönemin gazete ve dergilerinde de görmek mümkündür. 2013 Haziran tarihli Zaman gazetesinde başbakanın Aile ve Sosyal Politikalar bakanlığı tarafından toplumda ailenin yeri ve önemine dikkat çekmek üzere hazırlanan "Aile Olmak" projesinin tanıtımında şöyle dediği yer almaktadır:

" millet olarak yüzyıllardır maruz kalınan tehditlerin; aile bağlarının güçlülüğü, samimiyeti ve devamlılığı sayesinde bertaraf edilmiştir bu sayede tüm dünyanın hayranlıkla takip ettiği medeniyetler inşa ettik, devletler kurmayı başardık." (Erdoğan 2013)

5. Aile Şurasında dönemin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin," *AK Parti muhafazakâr demokrat, **aile odaklı**, aile temelli politikalarını bugün güçlü Türkiye ile beraber yeniden topluluğumuz ile paylaşıyoruz 10 yıldır yürüttüğümüz çalışmalarını yeni ürünler yeni hizmet anlayışıyla Hz. Mevlana'nın söylediği gibi 'dün dün de kaldı bugün yeni şeyler söylemek lazım' diyerek yolumuza devam ediyoruz. On yıllardır yola çıkarken **76 milyonu güçlü bir aile olarak** görerek yolumuza başladık."* (Şahin, 2013)(vurgular tarafıma aittir).

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Ankara 'da 2-3 Ocak 2013 tarihlerinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca düzenlenen "Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi"nde yaptığı konuşmada şunları söylemektedir;

"Dünya değişirken zayıflayan, çürüyen özünü kaybeden bir aile, hem istikbal için, hem insanlık için açık bir tehlikedir. Dünya değişirken dönüşürken güçlenen özünü maneviyatını, muhabbetini koruyabilen bir aile ise insanlık için, istikbal için açık bir teminattır" Eğer güçlü bir millet olacaksak güçlü ailelere sahip olmak zorundayız. En az 3 çocukla beraber güçlü aileler. Ailelerimizi güçlü kılmanın yolu buradan geçiyor" "Buranın altını çiziyorum belli kesimlerle anlaşılmadığımız bir nokta var. Kadını yücelten makamın anne olduğuna itibar ediyoruz muhafazakâr bir iktidar olarak. Onun için diyoruz ki 'Bizim değerlerimizde cennet annenin ayaklarının altındadır.' Babanın ayakları altında değil. Onun için ayaklarının altı öpülesi anneye olan saygı hiçbir şey ile değişilmez. Anneleri ailelerin temel unsuru, temel yapı taşı olarak görüyor ve her alanda en güçlü şekilde destekliyoruz" (Erdoğan, 2013). Başbakan Erdoğan'ın, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından 8 Mart Dünya Kadınlar Günü dolayısıyla Siirt Şehir Stadı'nda kurulan çadırda düzenlenen "Kadının Emeği Türkiye 'nin Yeni Ekonomik Dinamiği" isimli törende yaptığı konuşma metni de bu anlayışın yansımasıdır:

"Tüm dünyanın emekçi, cefakar, çilekeş kadınlarını, mazlum, mağdur kadınlarını selamlıyor, hepsine dostluk kardeşlik ve dayanışma mesajlarımızı iletiyorum. Kadınların ezilmediği, kadınların ayrımcılığa tabii tutulmadığı, kadınların horlanmadığı, istismar edilmediği, özellikle de şiddete hiçbir şekilde maruz kalmadığı bir dünya için kadınlarla birlikte mücadeleye devam edeceğiz. Kadınların hak mücadelesini bir insanlık mücadelesi olarak görüyoruz. Bu insanlık mücadelesinde her zaman onlarla birlikte hareket edeceğiz" dedi. "**Bizim topraklarımızda, bizim medeniyetimizde, kadın, hem toplumun hem de toplumun çekirdeği olan ailenin temelidir. Bir anne olarak, bir eş olarak ya da bir evlat olarak kadın evini, çekip çevirdiği kadar toplumu şekillendiren, toplumu dönüştüren ülkeye ülkeye istikamet çizen bir varlıktır. "Eğer kadın mutluyorsa toplum mutludur. Eğer kadın huzurluyorsa ülke huzurludur. Eğer kadın refah içindeyse eğer kadın umut içindeyse toplum da o kadar refah içinde, gelecekle ilgili olarak o kadar umut içindedir. Kadınlarını ihmal eden, kadınlarını aşağılayan, öteleyen, dışlayan, kadınlarına ikinci sınıf varlık muamelesi yapan hiçbir toplumun hiçbir alanda ilerlemesi asla mümkün değildir."** "Biz öyle bir **peygamberin** takipçileriyiz ki yozlaşmış bir toplumsal yapıyı doğru yola davet için geldiğinde ilk yasakladığı kız çocuklarına yapılan vahşet olmuştur. Kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü, kadınların, eşlerin, **annelerin** hor görüldüğü, hatta insan dahi

sayılmadığı bir toplumda, kadınları baş tacı etmiş, annelerin ayağının altında cennet olduğunu müjdelemişti. Biz, işte böyle bir medeniyetin mensuplarıyız" .“ Yani bizim dinimizde, annelik, bir irtifadır, bir yüksek seviyedir. Onun için anneliği hor görmek aslında bir zaaftır”(Erdoğan, 2013). (vurgular tarafıma aittir).

Bu konuşma Serpil Sancar’ın muhafazakârlığın modernleşmesi tanımında kullandığı “devlet, din aile, cinsel ahlak konularında aşılamaz sınırlar politikası izler” tespiti güzel bir örnektir (Sancar, 2012, s. 309). Aile odaklı muhafazakâr modernleşme cinsiyet rejiminin niteliklerinin; feminist sosyal politika tarafından literatürde eleştirilen hemen tüm kavramlarının tek bir konuşmada toplanması da ayrıca eleştirel söylem analizi için ilginç bir veri seti oluşturmaktadır. Öncelikle konuşma emekçi cefakar ve çilekeş kadın tanımlarını yan yana koyarak başlamaktadır. Böylelikle kadın emeği cefa, çile gibi geleneksel kavramlar etrafında yüceltilmekte konuşmanın devamında horlanma, mağdurluk, ezilme ve mazlumluk ve hatta sömürü gibi kavramlar kullanılmaktadır. Ancak dikkat çeken nokta kadın sömürsünün, ezilmişliğinin ya da mağduriyetinin eyleyeni olarak işaret edilen hiçbir yerin ya da kişinin olmamasıdır. Ezilme, sömürülme gibi eylemler dil kurgusu içinde pasif olarak kullanılmaktadır. Oysa ‘erkek egemen sistem kadın sömürsüne yol açmaktadır’ ya da ‘kadın emeği erkek egemen ekonomik ve politik düzen nedeniyle değersizleşmektedir’, ‘kadınlar ücretsiz aile işçiliği nedeniyle mağdur olmaktadır’ hatta ‘kadınlar ev içi bakım rollerinden kaynaklanan sebeplerle erkek egemen çalışma hayatında ayrımcılığa tabi tutulurlar’ gibi eyleyenin işaret edildiği cümlelerden özenle sakınılmaktadır.

Öte yandan kadın hakları mücadelesini daha geniş anlamda insanlık mücadelesine eklemlenmektedir. Ancak insanlık mücadelesi insan hakları ya da kadının insan hakları mücadelesi ya da kadın hakları hareketi ve hatta feminist hareket olarak kavramsallaştırılmamaktadır. Feminist kavramına kadın hakları hareketi bağlamında verilen desteği meşrulaştırmak için dahi başvurulmamaktadır. Bu durum söylem analizinde ‘sakınılanlar ve söylenmeyenler, söylenenler ve vurgulananlar kadar önemlidir hatta daha önemlidir’ yaklaşımı bakımından önemli bir veri sağlamaktadır. Sancar’ın modernliğin muhafazakârlaşmasının sınırlar politikasına bir başka örnek olan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü gündemli bu konuşmada kadın haklarının belirleyicisi olarak kadın hareketi ve bu hareketin kazanımları değil, peygamberlik makamının izlediği yol çerçevesinde dini uygulamalara referans vardır. Anneliğe dini ve kutsal

değerler atfedilerek kadın annelikle ve dolayısıyla annelikle ilişkili tüm bakım rolleriyle yüceltilmiştir. Anneliğin İslam dininde kutsallığına vurgu yapılmıştır. Böylelikle kadınlık anneliğe indirgenmiş ve kadının doğurma kapasitesi yani biyolojik özelliğinin altı çizilmiştir. Tam da feminist hareketin karşı çıktığı haliyle biyolojik bir nitelik toplumsal rollerin değişmezliği ile örtüştürülmüştür. Her kadın anne olmak durumunda olmadığı gibi; bir refah devletinin sosyal politikasının konusu, kadınların sadece anne olmaktan kaynaklanan bakım ve ev içi rollerindeki erkeğe kıyasla dezavantajlı konumlarının nasıl daha eşit bir hale getirileceği değil; erkeklerin baba olmaktan kaynaklanan bakım ve ev içi rollerinin olduğunu tartışmaya açmak ve bu bağlamda toplumsal cinsiyete dayalı rollerin dönüştürülmesine olanak sağlamaktır. Bu tartışmaların çerçevesini vatandaşlık hakları belirler. Ancak sosyal politika söylemi, dini kişi ve kurumlara referansla inşa edildiğinde aynı zamanda eşitsizlik yaratan politikalara toplumsal meşruiyet yaratır. Konuşmada İslami referanslar kullanılarak, anneliğin dindeki yeri ve konumuna vurgu yapılmıştır. Anneliği hor görmekten ne kastedildiği açık olmamakla birlikte hor görmek değer vermemek ya da daha az önemli saymak anlamlarına gelir. Her ne kadar doğrudan ifade edilmemiş olsa da; İslam inanç dairesi içinde olup da kadınlık ve anneliğin eşitlenmesine karşı çıkan, dahası anneliği ve bu durumda onunla ilişkili tüm bakım rollerini de sorgulayan örneğin feminizm ideolojisine sahip kadın hakları savunucuları “zaaf” yani eksiklik ve yetersiz olmakla eleştirilmektedir. Aslında kadın meselesinde dinin emirlerine uymamakla irade zayıflığı sergiledikleri söylenen bu kim oldukları muğlak grup ya da toplumsal kesimler yukarıda söz edildiği gibi söylem içinde damgalanmakta ve ana-akım ya da gelenekten dışlanarak marjinalleştirilmektedir.

Metinde ilerleyen bölümde aile temelliliğe vurgu yapılmakta ve geleneksel sosyal politika paradigmasının kadınlar ve aileyi eşitleyen yaklaşımını pekiştiren bir söylem kullanılmaktadır. “Evini çekip çevirdiği kadar” ifadesiyle de kadınların ait oldukları alan ev içi ve asli görevleri ise bakım rolleri çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bu durumda ilk ifadelerle çelişkili gibi görünmekle birlikte, kadınların toplumsal yaşama katılımları ve hatta özne olarak toplumu dönüştüren varlıklar olarak tanımlanmaları ancak bakım rollerine paralel bir biçimde mümkün olmaktadır. Aynı bölümde ülke huzurunun kadınların huzuruyla eşdeğer ve hatta onun önkoşulu olarak takdim edildiği görülmektedir. Huzur kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “dirlik, baş dinçliği, gönül rahatlığı, rahatlık, erinç” anlamlarına gelmektedir. Ancak huzur kelimesi

Türkçe’de erillikle birlikte kullanılan ve çağrışımları eril karakteristikler olan bir kelime değildir. Refah kavramı da huzur ile yan yana kullanılmaktadır. Bu durumda refah, kadın ve huzur kelimeleri aynı bağlamda kullanılarak refah rejimi ve kadın ilişkisi vatandaşlık hakları üzerinden tartışmaya açılmamaktadır. Bir başka vurgu da hayırseverlik vurgusudur. Bu ilişki Erdoğan’ın 2008 de 5. Aile Şurası konuşmasına da yansımıştır. Erdoğan refah devletinin yardımlarıyla aileyi bir arada tutmadaki rolüne vurgu yapmaktadır. Eğitim, sağlık, yakacak gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerden oluşan bir aileyi bir arada tutmanın güç olduğunu bildiklerini anlatan Başbakan Erdoğan, bu bağlamda sosyal yardımların altındaki motive edici unsurun aile-merkezli bir toplumun sürdürülebilirliği olduğunu söylemektedir:

“Eğitim, sağlık, yakacak gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerden oluşan bir aileyi bir arada tutmanın çok güç olacağı açıktır. Bizim, 2002 yılı sonundan beri yürüttüğümüz sosyal yardım çalışmalarının gerisinde, işte bu amaç vardır. İnsanlarımızı, yaşlısıyla, özürsüsüyle, çocuğuyla, kadınıyla aile çatısı altında bir arada tutmayı başardığımızda, bir bütün olarak ailelerin geleceğe daha ümitle bakmayı sürdüreceklerini düşünüyoruz.Bu sosyal yardım çalışmalarımızın aile bütünlüğünün korunmasına olan katkısını, istatistiklerde görmek mümkündür.”. Özetle bu konuşmada ifadesini bulan Türkiye ana-akım sosyal politikasının aile odaklı cinsiyet rejimidir. Üstelik bu rejimin muhafazakârlık yönünde evrildiğine dair kuvvetli söylem göstergeleri de mevcuttur.

Parlamente Söylem

Aile-merkezci bir sosyal politika söyleminin izlerini kurumsal bir yasama çatısı altında parlamente söylemde de bulabiliriz. Çünkü parlamente söylem metinleri annelik, bakım, eş rollerine dair söylemi içeren ve cinsiyete dair ideolojiyi göstermek bakımından önemli metinlerdir. Bu metinlerdeki egemen söylemsel yapı kolaylıkla ayırt edilebilir çünkü parlamente söylemde belli bir bağlamda fikirlerin ve düşüncelerin, düşünme ve davranış biçimlerinin sistematüğünü görmenin oldukça kolay ve belirgindir (Atanga, 2009). Bir başka deyişle yukarıdaki metinde analizi yapılan iktidar söyleminin aynı ideolojinin temsilcisi olan diğer milletvekillerinin söylemlerinde de içkin olacağı söylenebilir. Aşağıdaki iki metin, annelik, çocuk yetiştirme, bakım ve ev içi kadınlık rollerinin hakların konusu olamadığı, cinsiyete temelli işbölümünü esas

alan, aile-odaklı egemen sosyal politika cinsiyet rejiminin parlamenter söyleme nasıl yansıdığını gösteren tipik bir örnektir.

Adana milletvekili Fatoş Gürkan'ın, 2012 yılında TBMM de 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne ilişkin gündem dışı konuşması bu bakımdan değerli veriler sağlamaktadır.

*“Sayın başkan, değerli milletvekilleri; dünya kadınlar günü'müz dolayısıyla söz almış bulunuyorum. Kadın veya erkek olarak yaratılan insanoğlu cinsiyetini seçerek doğma hakkına sahip değil. Bu sebeple erkek veya kadın olarak doğmuş olmanın bir diğerine üstünlük hakkı vermeyeceği de açık. Tarih boyunca kültür ve medeniyetler kadına ve erkeğe fiziksel ve duygusal farklılıklarından dolayı **roller ve vazifeler, temel görev ve sorumluluklar** yüklemiştir. **Kadın, temel görevleri haricinde** sosyal hayatta, iş yaşamında, siyaset hayatında -erkekler tarafından- toplumda yer alamamıştır. Kadın-erkek fırsat eşitliği kavramının toplum tarafından kabul görmeye başlamasından sonra kadınlar sosyal hayatta, iş yaşamında ve siyasette her geçen gün daha çok yer almaya çalışmıştır. Amacımız, bu süreci hızlandırmak ve kadınlarımızın hak ettiği seviyede temsilini ve katılımını sağlamaktır. **Kadın merhametin, sevginin, hoşgörünün, özverinin timsalidir.** Kadın, annelik gibi kutsal bir görevi üstlenen ve bunun yanında, yaşamın her zorluğunu omuzlarında taşıyan fevkalade bir varlıktır. Toplumun en önemli yapı taşı aile, **ailenin de en önemli unsuru anne, yani kadındır.** Çocuklarımızın kişiliklerinin oluşmasında ve eğitiminde ailenin, özellikle fertlerin eğitiminde gelişmeye açık, katma değer üretebilen bireylerin olmasında **annenin, kadının** önemi çok fazladır. Bu sebeple, kadınlarımızın gelişiminin önündeki engeller kaldırılmalı, **aillesine, yaşadığı çevreye ve ülkemize faydalı bir birey** olmasının önü açılmalıdır.”**Peygamber Efendimiz**, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü bir asırda, Veda Hutbesi'nde kadın haklarının önemine dikkat çekerek "Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakkı var." demiştir. Tarih boyunca kadınlarımıza diğer toplumlara göre çok daha fazla önem verdiğimiz görülmektedir. Kadınlarımız da dünyanın hiçbir coğrafyasında görülmeyecek **özverilerle** bu toprağın vatan olmasında erkeklerle birlikte mücadele vermiştir. Kucağındaki çocuğu yerine cepheye taşıdığı top mermilerini örten Şerife Bacı gibi **kahraman** bir kişilik acaba dünyanın hangi toplumunda vardır? Kara Fatma, Tayyar Rahmiye, Kılavuz Hatice, Nene Hatun, Halide Onbaşı ve ismini sayamadığım binlerce kahraman kadınıma bu anlamlı günde şükranlarımı sunuyorum.*

*Bu duygu ve düşüncelerle, başta **şehit annelerimiz** olmak üzere tüm kadınlarımızın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü kutluyor, yüce heyetinize saygılar sunuyorum (TBMM, 2012). (vurgular tarafıma aittir).*

Konuşmacı bir yandan biyolojik üstünlükleri reddederken diğer yandan cinsiyete dayalı işbölümünün doğallaştırıldığı ve kadınların toplumsal hayata katılımlarının temel görevleri haricinde yerine getirebildikleri bir durum olduğuna vurgu vardır. Zaten hemen devamla kadınlık özveri, merhamet ve sevgisiyle kutsal annelik rolüne indirgenmiş ve geleneksel yerine yani aile içine hapsedilmiştir. Metinde kadın ve anne eşanlamlı olarak yan yana kullanılmıştır. Tıpkı Erdoğan'ın konuşmasında olduğu gibi Gürkan'ın konuşmasında da dine atıfla tıpatıp aynı örnekle kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesine karşı çıkan peygamberin medeniyet dairesine ait olmanın, Türkiye'de kadının toplumsal durumunda kendiliğinden ve varoluşsal olarak diğer toplumlara göre bir iyilik hali yarattığının altı çizilmiştir. Yine model Türk kadını söylemini görmekteyiz. Yukarıda da söylendiği gibi model demek aslında onun dışında kalanların taklit etmesi gereken demektir ve model gelenekselle ilişkilidir. Geleneksel ve cinsiyetçi söylemler sıklıkla kültürle ilişkilendirilir. Türk kadını Batılı olandan farklı diye resmedilir. Kültüre atfetmek önemlidir çünkü bu durum cinsiyet eşitsizliklerini doğallaştırmak için sıkça başvurulan bir yöntemdir. Kadını kültürün taşıyıcısı ve devamı olarak göstermek de aynı doğallaştırmanın bir yöntemidir. Bütün bunlar muhafazakâr makro söylemin parçalarıdır. Burada ilk bölümde *Beveridge Raporu*'nun kadınlara ait rolleri 1942' de nasıl tanımladığını bir daha hatırlamak söylemdeki benzerliği görmek bakımından oldukça çarpıcıdır. Beveridge kadınların toplumsal yaşam rollerini şöyle tanımlamıştı: "Ev kadınları ırkın devamında önemli roller üstlenirler". Kadınların bakım emekleri ise yalnızca vatanseverlik, kültür ve İngiliz ulusunun yücelerek devam ettirilmesi çerçevesinde övgüye değer bulunmuştur. Beveridge'in söylemine paralel olarak Türk-İslam sentezi çerçevesinde de özverili Türk kadınının savaşlarda vatan için gösterdiği kahramanlıklar hatırlatılmış, böylelikle iktidarın kadın hakları söyleminin çerçevesini muhafazakâr gelenekler belirlemiştir.

İlk bölümde ailenin ideolojileştirilmesi kavramından söz edilmişti. Yine refah rejiminin aile temelli inşa edilmiş olmasının yarattığı sonuçlardan birinin aile içindeki işbölümünün cinsiyetçi karakterini gizlemesi olduğu ve böylelikle kadının payına bakım= ücretsiz iş; erkeğin payına ise emek piyasasında ücretli iş düşmesinin

doğallaştırılmasının ideolojik bir tercih olduğu vurgulanmıştı (Robeyns, 2010). İktidar eril karakterlidir ancak bu yalnızca iktidar konumlarının erkekler tarafından işgal edilmediği durumlarda yani kadınların dahi iktidar oluş tarzının eril olması söz konusudur (Özbudun, Sarı, ve Demirer, s. 92). Sözü edilen bu iktidar tarzının ideolojik cinsiyetçi söylemi bir kadın milletvekilinin metninde de karşımıza çıkmaktadır. Malatya milletvekili Öznur Çalık kadına yönelik şiddetin kadın sağlığı üzerinde yarattığı etkilerin araştırılması ve gerekli önlemlerin alınması için Meclis araştırması açılması konusunda verilen önerge aleyhine grubu adına söz aldığı konuşmasında şunları söylemektedir:

*Öncelikle, kadından bahsederken bir nesneden bahsetmediğimiz altını sıkı sıkı çizmek istiyorum. Kadın dediğimiz varlık, insanlık âleminin yarısını teşkil eden, sadece bedeni değil ruhuyla, duyarlılığıyla, merhametiyle, aklıyla dünyayı dönüştürendir. **Kadın annedir, kadın yârdır, kadın bacıdır, kadın kardeştir.** Dünyaca ünlü bir söz vardır, hepiniz bilirsiniz. "Erkekler, yapmak zorunda olduklarını yaparlar. Kadınlar ise erkeklerin yapamadıklarını." **Örf ve âdetlerimize göre yuvanın esas sahibi kadındır. Ailenin ve toplumun temel direği kadındır.** İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Diyanet İşleri, Türk Silahlı Kuvvetleri, üniversitelerimiz, sivil toplum örgütlerimiz, herkesten görüş alınarak hazırlandı ve özellikle **ailenin kadının yanında olmak gibi çok önemli bir görevimizin** olduğunu hepimize, hepinize hatırlatmak isterim ve bu kanunda yapılan en önemli değişikliklerden bir tanesi şiddete uğrayanlarla birlikte uğrama tehlikesi bulunanlar da korunacak, sadece eşler değil, kadın, çocuk, eş, nişanlı ya da birlikte yakın ilişki içerisinde yaşayanlar, evliliği ya da birlikteliği bitmiş bütün bireyler ve diğer aile bireyleri de korunacaktır (TBMM, 2011). (vurgular tarafıma aittir).*

Başbakan Erdoğan'ın konuşmasında kullandığı ifadeler düşünme sistematığının ürünüdür. Aynı ideolojinin yukarıda yer alan metinde partili milletvekilinin söylemine nasıl yansıdığını görebiliriz. Kadının anneliğine yapılan vurguyu yar ve bacı ve kardeş gibi diğer geleneksel ve ahlakçı kalıplar izlemektedir. Zaten norm içinde kalanlar makbul kadın tanımı içinde verilmektedir. Üstelik dünyaca ünlü diye takdim edilen "Erkekler, yapmak zorunda olduklarını yaparlar. Kadınlar ise erkeklerin yapamadıklarını." sözünün hemen arkasından gelen yuvanın sahibi kadın ve ailenin direği kadın ifadeleri ile erkeklerin yapamadığı şeylerin -yani cinsiyete dayalı işbölümü

çerçevesinde aslında yine ev ve bakım emeğine ilişkin işler - kadınlar tarafından yapıldığı söylenmektedir. Ancak bu bir toplumsal cinsiyet eleştirisi olarak değil tam tersine doğallaştırmanın bir parçası olarak kadınlara bir övgü ve yüceltme biçiminde sunulmaktadır. Zaten örf adet ve medeniyet vurguları ise kültüre atfetme yoluyla bu işbölümünü meşrulaştırma stratejisini göstermesi bakımından önemlidir. Ancak aynı metnin devamında şiddetin kaynağı olarak toplumsal cinsiyet kalıplarının işaret edildiğini görmekteyiz. Bu durumda toplumsal cinsiyet kalıplarından kast edilen şeyin ne olduğu muğlaktır. Yani kadınları bacı ve kardeş yapan, yuva kurduran ve onlara erkeklerin yap(a)madıklarını yaptıran şey toplumsal cinsiyet kalıpları değildir ama kadına yönelik şiddetin kaynağı toplumsal cinsiyettir. Çelişkili gibi görünen bu tanımlama aslında iktidar ilişkilerinin anlamlar dünyası hakkında önemli ipuçları vermektedir. Çünkü toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak kullanılması ya da kullanılmaması iktidar ilişkilerini en belirgin kılan yollardan biridir.

Nesnel referanslar olarak kurulan toplumsal cinsiyet kavramları algıyı ve toplumsal yaşamın somut ve simgesel örgütlenmesini yapılandırır (Scott, 2007, s. 44). Bu bakımdan aslında toplumsal cinsiyet anlam, eşitlik ve eşitsizliklerin nasıl inşa edilip örgütlendiğini anlamak için önemlidir. Çünkü toplumsal cinsiyetin sosyal politika söylemlerinin analizini yaparken kullanılan kategorik bir kavram olması bile hiyerarşik yapıların kadın ve erkek arasındaki sözde doğal ilişkinin bir parçasıymış gibi gösterilmesine bir meydan okumadır. Tam tersi söz konusu olduğunda ise yani toplumsal cinsiyet parlamenter söyleme muğlak bir tanım olarak eklenildiğinde bu onun feminist sosyal politika önerisinin aksine merkezileştirilmesinin önüne geçerek gelişigüzel bir kavram olarak kullanılmasına yol açar. Belli başlı kavramların anlamları ve işlevleri dışında kullanmak onların politik kavramlar olduklarını örter. Toplumsal cinsiyet politik bir kavramdır. Oysa toplumsal cinsiyeti muğlaklaştıran iktidarın parlamenter söylemine bir başka örnek metni aşağıdaki gibidir:

- ..toplumsal cinsiyet, belirli bir zamanda, belirli bir mekânda, belirli koşullar içinde bir toplumun erkeklere ve kadınlara hangi kimliği tanıdığı, hangi rolleri ve işlevleri yüklediğiyle ilgilidir. Bu bağlamda "toplumsal cinsiyet" kavramı uluslararası literatüre yaklaşık otuz yıl önce girmiştir ve hâlâ tam olarak ne anlama geldiği, nasıl karşılık bulunduğu da tartışılmaktadır. Ülkemizde 1980 sonrasında sürdürülen mücadeleler sonucunda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bir kısım aşama

kaydedilmiştir, ne yazık ki yeterli değildir. Bu anlamda ben, bizden önceki on yıla bakmak istiyorum...(TBMM,2013).

Yukarıda konuşmasının ilk bölümünde toplumsal cinsiyetin hala tartışmalı bir kavram olduğunu söyleyen hatip Gökçen Özdoğan Enç, BDP Grubunun, İstanbul milletvekili Sebahat Tuncel ve arkadaşları tarafından, kadın ve erkek istihdamı arasındaki uygulama farklılıklarının araştırılması amacıyla 20/2/2013 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına verilmiş olan meclis araştırması önergesinin genel kurulun 6 Mart 2013 Çarşamba günü birleşiminde sunuşlarda okunmasına ve ön görüşmelerinin aynı tarihli birleşiminde yapılmasına ilişkin konuşmasının devamında, toplumsal cinsiyetin muğlaklığına gönderme yaptıktan sonra konuşmasında bir yandan Avrupa ve batı standartlarının ötesinde yasalar çıkarttıklarını ve düzenlemeler yaptıklarını anlatırken öte yandan batılı değerlere öykünen bir güruhtan bahsetmektedir. Muhafazakâr bir parti mebusu olarak kadın erkek eşitliğine ilişkin farkındalık oluşturmanın öncelikli politika hedefleri olduğunu söyleyen konuşmacı muğlak bir toplumsal cinsiyet tanımı ile bu ‘toplumsal bilinci’ nasıl oluşturacaklarının yanıtını ise eğitim yoluyla diyerek açıklamaktadır. Metnin ilk anlam katmanı burasıdır. Oysa yukarıda söylendiği gibi ve konuşmacının da ifade ettiği haliyle ‘hala tam olarak ne anlama geldiği belli olmayan’ toplumsal cinsiyet kavramı henüz yasalarda bile yer alamazken kadın erkek eşitliğini sağlayacak ne türden bir eğitim içeriğinden söz edildiği asıl muğlak olan kısımdır. Konuşmanın son kısmında, kadın sorununun siyaset üstü olmadığı yaklaşımı kadın meselesi politik bir meseledir anlayışıyla örtüşmektedir. Ancak cümle sonuna eklenen ‘anlayışla çözebiliriz’ ifadesi mevcut sosyal politika cinsiyet rejiminin değişmesinin güç ilişkilerini kökünden sarsılmasını gerektirdiği için yine sorunun mevcut çerçevede içinde kadınların politik temsiliyetinin oldukça sınırlı olduğu erkek egemen yasama çatısı altında bir uzlaşmaya gidilmesi önerisi şeklinde formüle edildiğine dair açık kapı bırakmaktadır.

Türkiye ‘de toplumsal cinsiyeti sosyal politikada analitik bir kavram olarak kullanılması gerektiğini iddia eden feminist sosyal politikanın ve daha geniş anlamda kadın hareketinin gücünü ve etkinliğini sınırlayan en önemli konulardan biri Serpil Sancar’ın tespitine göre feminist söylemin eklemlenebileceği güçlü bir sol hareketin bulunmayışıdır. Bu durum parlamenter söyleme de yansımaktadır. Ancak bunun bir istisnası HDP ya da BDP’ tir. Burada eski BDP bugünkü HDP’li içindeki

milletvekillerinin kadın ve sosyal politika konusunda verdikleri önergelere yakından bakmak ve meclis konuşmalarındaki kavramların feminist sosyal politika söylemiyle ne oranda örtüştüğü ve iktidar ve sağ partilerin milletvekillerinin örneğin aile-merkezcilik konularındaki söylemini karşılaştırmak bir ipucu verebilir. İlk olarak Gökçen Özdoğan Enç'in toplumsal cinsiyet tanımı ve işlevine dair hala belirsizlikler olduğu iddiasına karşılık, HDP milletvekili Sebahat Tuncel'in 24. Dönem 3. Yasama Yılı 74. Birleşim 06/Mart /2013 Çarşamba günkü bileşimde verdiği yanıtına yakından bakmak gerekir:

*Gerçekten, kadınlar olarak bu kürsüyü daha sık kullanmamız gerektiğini bir kez daha ifade etmek istiyorum. Sayın Hatibin burada (Gökçen Özdoğan Enç'i kastederek) ifade ettiği "Toplumsal cinsiyet kavramı henüz tartışmalıdır." şeyi... Bizce tartışma diye bir durum yok ama biz AKP iktidarının bunu tartıştığını biliyoruz. Geçen dönem, kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda **"toplumsal cinsiyet" kavramı, AKP'li kadın vekillerin imzasıyla geri çekildi. Sonra öğrendik ki bunu "eşcinsel" kavramıyla bir tutan yaklaşımlar varmış.** Bence bu konuda AKP'li vekil arkadaşlarımız, özellikle kadınlar, "toplumsal cinsiyet" in ne anlama geldiğini bir defa, kendi içlerinde tartışabilirler. Sonuçta, kadınlar ve erkeklerin toplumda geleneksel kadınlık ve erkeklik rolleri her gün yeniden üretilmekte ve bugün kadınların yaşadığı temel sorun da burada ifade ediliyor. Dolayısıyla, daha kavramları bile anlamadan bu konuda bir tartışma yürütmenin kendisinin problemlili olduğunu düşünüyoruz. İkincisi, kadın meselesinin kendisi politik bir meseledir, tabii ki politik alanda çözülmek durumundadır. Toplumsal cinsiyeteşitliği sağlanmadan gerçek anlamda eşitlik olması mümkün değil. Siz istediğiniz kadar...(Mikrofon otomatik cihaz tarafından kapatıldı) (vurgular tarafıma aittir).*

Tuncel konuşmasında toplumsal cinsiyet kavramının kadına yönelik şiddetin önlenmesi yasa tasarısında yer almasına yönelik önerilerinin reddedilmesinin gerekçesi olarak kavramın eşcinsellik ile bir tutulmasını gösteren yaklaşımdan söz etmektedir. Millet meclisi çatısı altında toplumsal cinsiyet kavramının eşcinsellik ile eşdeğer kabul edilmesi iki açıdan sorunludur. Bu durum eşcinselliğin hala bir tabu olarak görüldüğünün bir ifadesidir. Çünkü yasa koyucu bir yasada eşcinsellik kavramının geçmesinden imtina etmektedir. Üstelik kadına yönelik şiddetin engellenmesi konusunda çıkarılan bir yasanın görüşmeleri sırasında sakınılan eşcinsel ifadesi doğrudan toplumda şiddetin hedefi haline gelen kadınları olduğu kadar nefret

söyleminin ve şiddetin mağduru eşcinselleri de kapsayacak kadar genişletilmesi fırsatını sağlayabilecekken bu tam tersine sakınılan bir kavram haline gelmiştir. İkinci olarak feminist sosyal politika tartışmalarının ana kavramlarından biri olan toplumsal cinsiyet kavramının yine yasa yapma gücünü elinde bulunduran erk tarafından anaakımlaştırılması gerekirken kavrama karşı bir muhalefet yapıldığını ve yasa tasarılarına girmesinin dahi engellendiğini göstermektedir. Bu durumda sosyal politikaya ilişkin iktidarın parlamenter söylem bazında toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin olarak birkaç tespit yapılabilir. Muhafazakar bir iktidarın yasa yapma ve yürürlüğe koymasını sağlayacak sayısal yeter çoğunluğu elinde bulundurduğu parlamentoda iktidar milletvekillerinin söylemlerine hâkim olan söylem aile ideolojisi ve yansımalarıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının yer aldığı meclis tutanaklarından anlaşıldığı kadarıyla aile-dışlaştırma, ailenin farklı biçimlerinin tartışılması, toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün aşındırılması gibi feminist sosyal politika tartışmaları ancak muhalefet milletvekillerinin gündeme getirmeye çalıştıkları konulardır. Öte yandan kadın konusunda özellikle de aile vesayetinin dönüştürülmesi meselesine hiç dokunulmadan bir değişim ve dönüşüm tartışmasının da söyleme egemen olduğunu görmekteyiz. Bir sonraki bölümün konusunu da bu zihniyet değişimi tartışmaları oluşturacaktır. Bölümde özellikle 5510 sayılı sosyal güvenliğin çerçevesini belirleyen yasa ile ilgili olarak cinsiyet perspektifinden analizler yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE’SİNDE SOSYAL POLİTİKA OLUŞUMUNU ÖRNEK OLAY ÜZERİNDEN ANLAMAK: SOSYAL GÜVENLİK “REFORMU”NUN CİNSİYET ANALİZİ

Toplumsal cinsiyet statükosu karşısında ‘değişim’ arzusunun kavram ve epistemolojisinin ne oranda söyleme nüfuz ettiği de feminist eleştirel söylemin araştırma konuları arasındadır. Bu bağlamda Türkiye 2000’li yılların başından itibaren “değişim” arzusunun rejim değişikliğini de kapsayacak biçimde politik arenanın en güçlü kavramlarından biri haline geldiği bir tarihsel döneme tanıklık etmektedir. Yeni, ileri değişim ve dönüşüm kavramları bu dönem söyleminin en sık referans ettiği kavramlardır. Bir yandan muhafazakâr ideoloji diğer yandan zihniyet değişimi söylemi söz konusu refah rejimi dönüşümü olduğunda oldukça çelişkili bir durum yaratmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde muhafazakâr; tutucu demektir. Bu kişi ya da görüşü içerebilir. Yalçın Akdoğan’ın “AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi” isimli kitabına yazdığı önsözde de Erdoğan, Adalet ve Kalkınma Partisi’ni, muhafazakârlık temelinde bir kitle partisi olarak tanımlamıştır. Bu ifadenin açılımındaysa muhafazakârlık “toplumun beklentisini; geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik, köktenci olmayan bir *değişim*” olarak tanımlamaktadır (Akdoğan, 2004, s. 3-4).

Ancak konu refah rejimi olunca muhafazakâr söylemle geleneksel cinsiyet söyleminin örtüştüğü söylenebilir. Her ne kadar geleneksel ve muhafazakâr tam olarak ayrımcı söylemler bakımından eşdeğer olmasa da özellikle açık bir biçimde kadın erkek eşitliğinin olmadığı parlamenter rejimler ve parlamentolar geleneksel cinsiyetçi söylemin izlerini bulmak için oldukça verimli yerlerdir (kurumlardır). Zaten cinsiyetçi işbölümünün kabul gördüğü patriarkal toplumlarda cinsiyete dayalı işbölümü ve ayrıma dayalı söylemler egemendir. Bu söylemler atasözlerinden parlamento konuşmalarına dek geniş bir kullanımdadır ve pek çok metinde ve düzlemde görülebilir. Hatta makul, aklın yolu ve genel geçer kabul gören doğrular haline gelebilirler. Sunderland buna” toplumsal cinsiyeti sabitleyen söylem “ adını verir. Aslında bu

pratikleri evrensel ve makul olarak yansıtmak ideolojik iktidarlar yaratır. Bu toplumda cinsiyetçi pratikleri meşrulaştırır. Böylelikle geleneksel söylem olumlanır ve alternatif söylem negatif olarak gösterilir ve marjinalize edilir. Ancak mevcut iktidar ilişkilerini dönüştürecek bir epistemoloji ve kavramlar setiyle birlikte kullanılan değişim söyleminin sosyal politika ve kadın konusuna gelince iki şekilde kullanıldığı tespitini yapmak mümkündür. Birincisi, değişim söylemi araçsallaştırılarak kullanılmaktadır. İkincisi ise Türkiye sosyal politika cinsiyet rejimi söylemi değişim ve muhafazakârlık arasında sıkışmış çok çelişkili görünen ve gerginlik yaratan bir niteliktedir. Sözelimi sosyal politikaya ilişkin parlamenter söyleme bakıldığında değişim arzusunun doğrudan ‘zihniyet değişimi’ kavramı ile karşılandığını söyleyebilir. Hem genel kurul hem de KEFEK (Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu) meclis tutanakları toplumsal cinsiyet kavramı kullanılarak taratıldığında ve çıkan tüm metinler incelendiğinde; sosyal politika ve kadın konusunda parlamenter söylemin ilk ve en dikkat çekici anlamlandırması “zihniyet değişimi” ne olan ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Örneğin CHP milletvekili Ayşe Eser Danişoğlu 24. dönem 4. yasama yılı 100. birleşim 10/Haziran/2014 Salı ve 7 Mart 2012 Çarşamba 75. Birleşimde birleşimlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği için zihniyetin değişmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

*“Değerli milletvekilleri, **toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını bir devlet politikası olarak her kademedede eğitimde ve her kurumda yerleştirmemiz gerekiyor. Bir zihniyet dönüşümü sağlanamazsa zayıflar her zaman ezilecektir.” Bu kanun tasarısının “kadına karşı şiddetin önlenmesi” adı altında duyurulmuş olmasına rağmen aileyi odak alması da tesadüf değil. Bu, kadını birey olarak kabul etmeyi içine sindiremeyen zihniyetin siyasi politikasının bir uzantısıdır.** CHP milletvekili Ayşe Nedret Akova da aynı talebi toplumsal zihniyet dönüşümüne olan ihtiyaç şeklinde dile getirmektedir. “Benzer şekilde, kanunun adının da "ailenin korunması" olarak başlaması, kadın şiddet görse de öncelikle aile birliğinin korunması, kolun kırılıp yen içinde kalması mesajını **toplumsal zihniyete işlemektedir.** Bu nedenle, biz diyoruz ki kadınların her alanda erkeklerle eşit hakları elde etmesi, her türlü istismardan ve şiddetten korunması, karar alma mekanizmalarında yer alması, siyasette temsil oranının yükselmesi bir demokrasi, hukuk, eğitim ve **toplumsal zihniyet dönüşümü** sorunudur.”*Yine Tekirdağ milletvekili Candan Yüceer *“Kadına “Ne yaşarsan yaşa ama aileni koru.” denilmektedir. İşte, ülkemizdeki sorunun asıl çözümü, kadının adını ve “kadın” kelimesini kullanmaktan*

bile imtina eden bu zihniyetle mücadele ve toplumsal zihniyet dönüşümünü sağlamaktan geçer. Bundan dolayı, kadının adını, varlığını silmek yerine her alanda var olmasını sağlamak için geçerli adımlar atılmalıdır”(TBMM 2012). (vurgular tarafıma aittir).

Sadece parlamenterler değildir zihniyet değişimi ihtiyacını dile getirenler; aynı zamanda sivil toplum kuruluşları temsilcileri de parlamento çatısı altında KEFEK komisyonunda cinsiyet eşitliği sağlamada zihniyet değişiminin önemine vurgu yapmışlardır. Örneğin Başkent Kadın Platformu Derneği Dönem başkanı Berrin Sönmez “*evet toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışının bu topluma yerleştirilmesi için çok çalışma gerekiyor. Bu çalışmalar genel olarak toplumda bir zihniyet dönüşümünü sağlamaya yönelik olmalıdır*” şeklindeki ifadesiyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ve zihniyet değişimine olan ihtiyaca vurgu yapmaktadır. Görüldüğü gibi gerek genel kurul gerekse alt komisyon metinlerinde cinsiyet eşitliği sağlamak üzere uzlaşılan konuların başında zihniyet değişimine olan ihtiyaç gelmektedir. Ancak tam da yukarıda söylendiği gibi çelişkili bir biçimde, parlamenter söylemde ifadesini bulan zihniyet değişiminin -bazı CHP milletvekilleri ve BDP hariç- eski sistemleri (statükoyu) sorgulamak ve toplumun yeni bir meşrulaştırma biçimiyle yeni bir toplumsal cinsiyet örgütlenmesine gitmesini önermek ve tam anlamıyla haklara dayalı bir toplumsal eşitlik vizyonu ortaya koymak olmadığı görülmektedir. Feminizmin önemli kuramcılarından Nancy Fraser’a göre toplumsal yaşamı tanımlamak için kullandığımız sözcükler ve kavramlar aynı zamanda bu yaşamı şekillendiren aktif güçler arasındadır. Bu nedenle siyasetin asli unsurlarından biri sosyal gerçekliğin nasıl tanımlanacağı mücadelesidir. Vatandaşların istek ve ihtiyaçlarının neler olduğuna dair yapılacak yorum ve çıkarımlar da siyasi mücadelenin bir parçasıdır. Bu nedenle siyasi mücadelede ve elbette siyasi söylemde kullanılacak anahtar kavramlar siyasetçinin sosyal gerçekliği nasıl tanımladığını gösterir. Bu nedenle söylem için seçilen anahtar kavramlar bu gerçekliğe dair tüm varsayımları içerir (Fraser ve Gordon, 1994, s. 310).

BDP milletvekili Sebahat Tuncel’in konuşması ise zihniyet değişiminin ve feminist sosyal politika kavramlarının Türkiye de etnik sol bir siyasetin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair sosyal gerçekliği nasıl tanımladığı ve anlamlandırıldığını göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu konuşma metni tezin birinci bölümünde yer alan feminist sosyal politika kavramlarının Türkiye özelinde bağlam odaklı bir biçimde

açıklanarak kullanılmasına örnek teşkil etmesi nedeniyle ayrıca dikkate değer bulunmuştur.

*SEBAHAT TUNCEL (İstanbul) -.Şimdi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde? Biz sadece kadın meselesini konuşurken, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bazında konuşuyoruz, bu bile AKP iktidarının aslında kadına yaklaşımını göstermesi açısından çok önemli. Bakanlığın kuruluş amacına baktığımızda, isminde eskiden "kadın" vardı, "Kadın ve Aileden Sorumlu"; "kadın" kelimesini de çıkarttılar, "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı."Biz, tabii ki biliyoruz her siyasi partinin bir ideolojik yaklaşımı var, bir politik yaklaşımı var, tasavvur ettiği bir toplum yaklaşımı var, burada **kadınlara biçtiği bir rol, erkeklere biçtiği bir rol, rol model olması durumu var. Engelliler var, yaşlılar var, çocuklar var ve kadınlar var ve Aile ve Sosyal Politikalar bütün bunları dezavantajlı gruplar olarak ifade ediyor. Biz, her fırsatta kadınların dezavantajlı grup olmadığını ifade ettik, söylemde şimdi bir düzeltme var, ama biz, şimdi KEFEK'te toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda bir alt komisyon kurduk, Maliye Bakanlığının bürokratlarını dinledik. "Nasıl hazırlıyorsunuz bütçeyi?" Diyor ki "Biz **cinsiyete kör bütçe** hazırlıyoruz."***

*Şimdi, değerli milletvekilleri, bakıyorsunuz bu Bakanlığın yaptığı işlere, bu Bakanlık, kadını aile içerisinde birey olma yaklaşımını ortadan kaldırıp ailenin bir ferdi olarak görü, aslında ikincil olma durumunu, **erkek egemen sistem** içerisinde geleneksel olarak bize öğretilen kadınlık rolünü yeniden üreten bir noktada. Her gün yeniden üreterek, burada aslında kadınların bir birey olmasını engelliyor. Şimdi, bakan kadınların özellikle istihdam alanına ya da yoksullukla mücadele meselesine, yaşlılara bakıma? Kadınlar en çok nerede çalışıyor? **Yaşlı bakımında, çocuk bakımında, engellilerin bakımında. Zaten ev işleri** meselesi de görünmez emek. "**Görünmez emek**" diye bir durum var. Bakın, buradaki kadın milletvekilleri açısından durum çok vahim çünkü bu kadın vekiller, aynı zamanda evde, evinin işlerini yapmak durumunda. Çünkü bu **biyolojik olarak çok doğal ve kadının işiymiş** gibi görülüyor. "Kadınsın, ne iş yapacaksın? Tabii ki yemek yapacaksın, çocuğa bakacaksın, ev temizleyeceksin." gibi yaklaşım? Bu olmadı, bazı kadınlar statü elde ediyor, çalışma yaşamına katılıyor, bu defa, bu işleri yine başka kadınlar aracılığıyla satın alıyor. Yani burada bir piyasa olduğu doğru. Yine diyelim ki, **ev eksenli çalışan** kadınlar var, bunlar da yine **ucuz iş gücü**. Dikkat edin, kadınlara reva görülen şey "sosyal politikalar" diye içerdığımız, aslında kadını yok sayan, yaşam içerisinde erkek egemen zihniyeti meşrulaştıran bir*

noktada. O yüzden, burada gelişim olması mümkün değil. Kadın ve erkeği eşit olarak görmeyen, toplumsal yaşamda dışlayan bir yerde gerçek anlamda demokrasi, özgürlüklerden bahsetmek mümkün değil. Bu, ciddi bir sorun. Bu, çok temel bir eleştiri bizim açımızdan.

*Sayın milletvekilleri, bu yasanın en temel problemi, toplumsal cinsiyet eşitliğini esas almaması, kadın-erkek eşitliğini esas almaması. Kadın örgütlerinin itirazlarıyla bu kelimeler yasaya girdi kısmi olarak ancak bu, bu zihniyetin değiştiğini göstermiyor. Kadın-erkek eşitliğine inanmayan, **kadın-erkek eşitliği perspektifinden bir siyaset yürütmeyen** ve buradan bakmayan hiçbir yasanın toplumsal olarak karşılığı yok. genelgeler çıkartmak, yasalar yapmak, bu konudaki ne yazık ki sorunlarımızı çözmiüyor. biz, bugüne kadar bunu çok gördük. Oysa aileyi korumanın temel şeylerinden birisi aile bireylerinin daha etkin birey olabilmeye koşullarını sağlayabilmektir. şimdi, siz "aileyi koruyalım." derken aslında aile içerisindeki sorunları hep örtüyorsunuz çünkü aile içerisindeki hiçbir şey yansıtmıyor. Bu yaklaşımla yapılacak yasal düzenlemelerde ne yazık ki önce aile korunacak, sonra birey korunacak.*

*yine, bu "aile" kavramı nasıl olacak? Sadece evli olanlarla mı ifade edeceksiniz? bu, aile bireyleri içerisindeki durum nedir? evli olmayan ve birlikte olanlar, diyelim ki imam nikâhlı olanlar -Türkiye'de böyle bir gerçeklik de var- yine diyelim ki bu ülkede **eş cinseller** gerçeği var, bütün bunları nasıl olacak da bu "aile" kavramı içerisinde koyacaksınız, çok merak ediyoruz. dolayısıyla, bu yasa tasarısı, Türkiye'nin ihtiyacını, kadınların ihtiyacını karşılayan bir yasa tasarısı değildir. Bölümlerde de bu konudaki önerilerimizi, değişiklik önerilerimizi ifade edeceğimiz maddelere ilişkin. Bu ciddi bir sorun”(TBMM 2012).(vurgular tarafıma aittir).*

Yukarıdaki metin aynı zamanda iktidar partisi ve sol muhalefet arasında yaşanan siyasi mücadelenin kadın ve sosyal politika alanında hangi kavramlar üzerinden ayrıştığını ortaya koymaktadır. Sebahat Tuncel'in 2013 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi ve 2011 Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısı hakkında yaptığı 41. Birleşim konuşma metni aile-merkezci ve erkek egemen bir rejim eleştirisidir. Üstelik bu eleştiri ifade edildiği gibi feminist sosyal politika literatürünün kavramları ile yapılmaktadır. Metinde koyu vurgulanan kavram ve ifadeler arasında görünmeyen emek, dezavantajlı gruplar, ev eksenli çalışma, toplumsal cinsiyet rolleri ve hatta heteroseksüel aile eleştirisi bile yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında egemen

cinsiyetçi sosyal politika söylemini yapı çözümüne uğratan feminist eleştirel yaklaşımı metnin tüm katmanlarında bulmak mümkündür. Bu kavramları kapsamlı bir şekilde içinde barındıran ve bu metindeki kullanımıyla eşdeğer bir başka parlamenter söylem metnine rastlamak zordur. Oysa Türkiye’de refah rejiminin eril cinsiyetine ve aile-odaklılığına meydan okumak için bu türden feminist eleştirel söylemin parlamenter söyleme hakim olması önemlidir. Kadınların siyasi temsiliyetlerinin niceliksel artışı kadar, temsiliyetin cinsiyetçi yapıyı dönüştürebilmesi için niteliksel olarak da hangi paradigmadan sosyal politikaya yaklaştığı önemlidir. Çünkü kadın dostu devlet ancak tabandan gelen eşitlikçi dönüşüm taleplerinin siyasette karşılığını bulabilmesi ile hayata geçirilebilir. Bunun bir yolu da statükonun muhafaza edilmesi değil sorgulanmasıdır.

Hatırlanacağı gibi savaş sonrası dönemde refah devletinin sosyal güvenlik politikalarının büyük oranda şekillenmesinde rolü olan aile-merkezcilik yaklaşımının sosyal politikalarda sosyal güvenlik ayağına nasıl işlemiş olduğundan söz edilmişti (Pascall, 2012, s. 8). Yine vatandaşlık haklarından biri olan sosyal güvenlik hakkı ve toplumsal cinsiyet ilişkisine değinilmişti. Bu bölümde ise sosyal politikaların dışlayıcı ve cinsiyetçi vatandaşlık kurgusunun tüm zihniyet dönüşümü söylemine rağmen türk sosyal güvenlik sistemine nasıl yansıdığına bakılacaktır. İçerik ve kapsam bakımından Türk sosyal güvenlik sisteminin ücreti tam zamanlı işi esas alan yapısı ve çalışmayı tanımlama biçimi bakımından kadın aleyhine emek piyasasındaki cinsiyet eşitsizlerini yeniden üretir nitelikte olduğu iddiası (KEIG 2009) tartışılacaktır.

4. 1. 5510 Sayılı Sosyal Güvenlik Yasası ve Toplumsal Cinsiyet

Türkiye sosyal güvenlik yasasının cinsiyet analizinden önce kısaca farklı sosyal güvenlik vizyonlarına sahip, farklı refah rejimlerini temsil eden ABD, Fransa ve Norveç sosyal güvenlik yaklaşımlarına bakmak sağlıklı bir karşılaştırma yapmak için gerekli zemini oluşturacaktır. Liberal refah rejimine sahip ABD’de yürürlükte olan sosyal güvenlik sisteminin iki ayağı vardır. Birincisi çalışanları kapsar ve esasen bir sosyal sigorta sistemidir. Bu sistem sakatlık, hastalık, işsizlik, yaşlılık gibi hallerde çalışanları güvence altına alır. Bu güvencenin kaynağını istikrarlı bir işe sahip olan çalışanların ödediği primler oluşturur. Prim ödemeye dayalı sistemin özünü genellikle istikrarlı prim ödemelerini yapabilen erkekler ve onların bakmakla yükümlü oldukları eş ve çocuklarına yönelik olarak tasarlanmış önlemler paketi oluşturur. İlginç olan gerçek bu

ilk ayak sigorta sisteminin sağladığı korumadan yararlanmak için kimse ekonomik ihtiyaç içinde olduğunu kanıtlamak zorunda değildir. Çünkü bu haklar üretken/aktif yurttaşın hakkıdır (Cancion ve Olikier, 2000: 106 akt Acar -Savran 2008). İkinci sosyal güvenlik ayağı sosyal yardımlardır. Bu ikinci tür sosyal koruma programlarının yararlanıcılarının çoğu, “bakıcı/bakım veren” kimlikleri dolayısıyla hak edişe sahip olurlar. Aslında bu bir hak olarak bile tanımlanmaz. Ancak üretken yurttaşların ödediği vergilerle sağlanan yardım kategorisinde değerlendirilir. Yararlanıcıların çoğu ilk ayağın aksine yalnız anneler ve çocuk baktığı için hep kesintili olarak çalışmış ve bu nedenle işsizlik sigortasından yararlanamayanlardır. En çarpıcı gerçek ise bunların ezici çoğunluğunun kadınlar olmasıdır. Özetle ABD sosyal güvenlik sistemi nüfusu, ailesini geçindirenler ve bakıcılar olarak ikiye ayırır. Ailesini geçindiren erkeklere ve onların eş ve çocuklarına cömert bir koruma sağlayan sistem bakım veren kadınlara karşı ise cömert değildir. Muhafazakâr korporatist refah rejimleri sınıflamasındaki Fransa’da sosyal güvenlik sistemi bakım işlerini ödüllendirmeyi esas alan, ama kadınların istihdam piyasasına katılımlarını yeterince özendirmeyen bir anlayışa dayanır. Fransa’dakine benzer sistemler “bakıcı yurttaşlara yönelik destek politikaları olarak nitelendirilir. Bu politikalar kadınları (hiç değilse) bir ölçüde korur: Kamusal hizmetler aracılığıyla ve annelik ödenekleri gibi önlemlerle bakım rolleri ve bakıcılık ödüllendirilir. Sosyal demokrat refah rejimi ülkesi Norveç’te de sosyal güvenlik sistemi yurttaşları hem bakıcılar hem çalışanlar olarak ayırdığı halde, bakım için “babalık izni” türünden, tersinden cinsiyet yüklü, sadece erkeklerin yararlanabileceği destekler sağlayarak erkekleri bakım işine katar. Bu erkeklerin aktif olarak ev işi ve bakım emeğini kadınlarla paylaşmasını sağlar ve cinsiyete dayalı işbölümünü dönüştürür (Acar-Savran, 2008). Bu bilgiler ışığında aşağıdaki satırlardan itibaren Türkiye’nin bu sistemlerden hangisine daha yakın bir sosyal güvenlik koruma sistemine sahip olduğu tartışması yürütülecektir.

5510 sosyal güvenlik yeniden düzenlemeleri Türkiye refah devletinin kadınların işgücüne katılımlarından kaynaklanan çalışma yaşamı ve bakım yükümlülükleri gerilimini etrafında ortaya çıkan yeni sosyal riskleri nasıl bertaraf edeceğini ortaya koyduğu önemli bir yasadır. Ayrıca bu yasanın ön hazırlıkları ve kanunlaşma sürecinde kadın hareketi işveren örgütleri ve devlet olmak üzere farklı toplum kesimlerinin refah devleti ve kadın konusunu hangi çerçevede tartıştıkları da cinsiyet ilişkilerine dair istikametleri hakkında önemli ipuçları ve veriler sağlamıştır. Yukarıda Türkiye’nin

refah sınıflamasındaki Akdenizli karakterinden söz edilmiş ve özellikle aileci özü itibariyle Türkiye refah sınıflamasında Latin çemberine dâhil edildiğine vurgu yapılmıştı. Kılıç'a göre Türkiye sosyal güvenlik sistemi tam da bu aile-merkezci öz temelinde şekillenmiştir (Kılıç, 2010). Benzer biçimde Buğra ve Candaş da savaş sonrası Türkiye'nin Bismarc'çı korporatist sosyal güvenlik sisteminin doğasını patriarkal, dışlayıcı ve eşitsiz olarak tanımlamaktadırlar (Buğra ve Candaş, 2011); (Bozçağa, 2013) . Bu eşitsiz sistem özellikle bu yüzyılın başından itibaren pek çok radikal yeniden düzenleme hayata geçirilerek dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bazı çalışmalara göre bu düzenlemeler reform niteliğinde (Adar 2007) bazılarına göre tartışmalı (Alınacak ve Üstübcü 2012) ve bazılarına göre ise sosyal güvenliğin metalaştırılması süreçleridir (Yelveren 2008; Çoşar ve Yeğenoğlu 2009). Sosyal güvenliğin yeniden düzenlenmesi toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısından değerlendirilmelidir. Çünkü bu refah rejiminin ne yöne evrildiğiyle ilgili veriler sağlaması bakımından çok önemlidir. Rejim aileci özünden uzaklaşarak vatandaşlık temelli, eşitlikçi ve kapsayıcı bir rejime doğru mu evrilmektedir? Sorulması gereken soru budur.

Yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği ve *Beveridge Raporu*'nda da yer aldığı gibi geleneksel refah rejimleri üretim sektöründe çalışan erkeklerin evin ekonomik geçimini sağladığı kadınların ise bakım ve ev işlerinden sorumlu olduğu bir temel ideoloji üzerine inşa edilmişlerdir. Kadınlar emek piyasasının asli unsurları olmadıkları için de sosyal güvenlik sistemine katılımları marjinal kabul edilmektedir (Kılıç 2010). Rejimin ideolojisi hayat boyu tam zamanlı, formel işlerde çalışan erkeği norm kabul ettiği için kadınlar kendi adlarına norm dışı olarak güvenlik sisteminin dışına itilmektedir (Shahra 2011). Ancak sistemin onlar için önerisi/ lütfu kocaları ve/veya babaları üzerinden sosyal güvenliğin koruyucu şemsiyesi altına girebilme hakkıdır (Kılıç 2010). Bu temel mantık üzerine inşa edilmiş olan sosyal güvenlik anlayışı, kadınların işgücüne katılımlarının önündeki engellerden birinin bakım emeği olduğunu görmezden gelmektedir. Kadınların işgücüne katılımları gerçekleşse bile bakım rollerinden kaynaklanan nedenlerle bunun kesintiye uğraması olasılığının yüksek olduğunu, üstelik kadınların bakım rollerini yerine getirme çabalarının bir parçası olarak çalışma saatlerini azaltmak, atipik işleri tercih etmek gibi esnek ancak güvencesiz çalışmaları kabul etme durumunda kalmalarına yol açmaktaydı (Fineman 2006:145). Bu çoğunlukla gönülsüz bir kabullenıştır (Tilly, 2006, s. 18).Aslında kadınlar part time

işleri gönülsüz olarak kabul etmekle kendi kendilerine iş ve aile yaşamının uzlaştırılması stratejisi geliştirmiş olurlar (Razavi, Arza, Braunstein, Cook, ve Goulding, 2012). Ancak bu çabalar onların ikinci kez sistem tarafından mağdur edilmelerine neden olmaktadır. Çünkü sosyal güvenlik sisteminin tam zamanlı formel iş tanımını dışında kalan atipik, esnek ve güvencesiz işler aynı zamanda sistemin kazanım ve faydalarından da yararlanamayan tam korunmalı güvenlik şemsiyesinin ya en dışındaki ya da en kenarındaki işlerdir. Bu durumda en çok mağduriyeti yine kadınlar yaşamaktadır. Bir başka deyişle aile-merkezci bir ideoloji etrafında şekillenen sosyal güvenlik sistemi cinsiyet eşitsizlerini yeniden üretmektedir. (ILO 2001). Bunun tersine çevrilmesi için sosyal güvenlik sisteminin bazı temel prensipler doğrultusunda dizayn edilmesi gerekmektedir:

4.2.Aile ve İş Yaşamının Uzlaştırılması:

İş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları hane ve hanehalkı bakımına ilişkin ev içi iş yükü ve işyerindeki sorumlulukları bağdaştırmaya yönelik yasal kurumsal ve sosyal destek mekanizmalarını içerir (İlkkaracan, 2010, s. 8). Refah rejiminin cinsiyetini aile politikaları üzerinden analiz etmenin en sağlıklı yollarından bir diğeri de aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikalarına daha yakından bakmaktır. Çünkü bu politikalar doğrudan rejimin niteliği ve eğer evriliyorsa yönü ile ilgili açık veriler sağlayabilirler. Üstelik aynı politikalar kadınların ücretli iş yaşamına katılımlarından başlayan, özel ve kamusal alan ayrımı, ücretli iş tanımı ve cinsiyete dayalı işbölümünden doğan vatandaşlık hakkı kullanımındaki dezavantajlı durumlarına dek pek çok konu ile yakından ilgilidirler. Uluslararası hukuk ve AB hukuku birlikte incelendiğinde; kadınların ve erkeklerin ebeveyn izni ve çocuk katkıları gibi politikalarla ücretli işi ve bakım rollerini uzlaştırmalarını sağlamak üzere geliştirilen, iş ve aile yükümlülüklerinin uyumlaştırılmasının şu politikaları içerdiği görülür (Bakırcı, 2014) :

- Çocuk sahibi ebeveynlere tanınan izinler (babalık izni, hem erkeğe hem kadına ebeveyn izni ve ailedeki diğer bağımlı bireylere bakma izni olanaklarının sağlanması)
- Çocuk, yaşlı, engelli ve hasta bakım hizmetlerinin ücretsiz olarak veya çalışanların gelirleriyle uyumlu makul bir ücretle sağlanması ve yaygınlaştırılması

- Aile yükümlülükleri olanlar için esnek çalışma düzenlemelerinin öngörülmesi
- Çoğu kadın olan atipik işçilerin ayrımcılığa karşı korunması,
- Aile yükümlülükleri olanların istihdama katılımda, istihdam edilmeye devam edilmede ayrımcılığa uğramamaları, özellikle feshe karşı korunmaları,
- Aile yükümlülükleri olan çalışanların yasal izin sürelerinin sonunda hak kaybı olmadan eski işlerine dönebilmeleri,
- Aile yükümlülükleri nedeniyle işten ayrılanların yeniden istihdam edilmesi,
- Devlet veya işverenler tarafından ailedeki çocuklara, engellilere ve yaşlılara bakım için parasal yardım yapılması,
- Aile yükümlülükleri olanların sosyal güvenliğe ilişkin gereksinimlerinin dikkate alınması

İş ve aile yaşamının uzlaştırılması politikaları kadınların ücretli işe erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılarak onların metalaşma haklarını artıran nitelikte iken bu politikalar aynı zamanda erkekleri kadınlarla ücretsiz bakım emeğini paylaşmaya teşvik eder. Bu politikaların cinsiyete dayalı işbölümünün dönüştürme potansiyelleri yüksektir. İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması politikalarının Avrupa ve Amerika’da izledikleri gelişim çizgisi farklıdır. Avrupa da 1990’lardan bu yana bu uzlaştırmacı politikalar devletin yükümlülükleri iken Amerika’da uzun süre özel alana ait bir sorun olarak ele alınmıştır. Türkiye’de ise iş ve aile dengesini sağlamaya yönelik politikaların tarihi çok yakın bir geçmiştir. Bu düzenlemelerin kurumsallaşması hem ikinci dalga feminizmin Türkiye’de yükselişi ile hem de kadınların ekonomik görünürlüğüne uluslararası ve ulusal düzeyde önemli bir sorun alanı olarak tanımlanmaya başlamasıyla, gündeme gelmiştir (Ulutaş, 2014) . Bir başka deyişle iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları, ulusal ve uluslararası aktörlerin Türkiye’deki kadın istihdamı göstergelerinin düzeltilmesi yönündeki baskıları sonucu sosyal politika ajandasının bir parçası olmuştur.

4.3.Türkiye ‘de Aile ve İş Yaşamını Uzlaştırma Politikalarına Dair Mevzuat

ILO nun kadın işçilerin çalışma yaşamlarını düzenleyen en önemli sözleşmeleri 100 sayılı Eşit İşe Eşit Ücret, 111 sayılı Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi, 156 sayılı Ailevi Sorumlulukları Olan İşçiler Sözleşmesi, 142 sayılı İstihdam Politikası Sözleşmesi ve İnsan kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi, 103 ve 183 sayılı Analığın

Korunması Sözleşmesi, 175 sayılı Gece Çalışması (Kadınlar) Sözleşmesi, ve 177 sayılı Ev Eksenli Çalışma Sözleşmeleridir. Türkiye BM Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin, BM Pekin Bildirgesi'nin ve Avrupa Konseyi Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASS'nin) tarafıdır. Buna rağmen, iş ve aile yaşamını uzlaştırıcı önlemlerle ilgili olarak ILO'nun 156 sayılı Aile Sorumlulukları Hakkında Sözleşmesi, 175 Sayılı Kısmi Çalışma Hakkında Sözleşme, 177 Sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi ve 183 Sayılı Analığın Korunması Hakkında Sözleşmelerini onaylamamıştır (Bakırcı, 2010). Öte yandan bu sözleşmelerden bazılarının içeriklerinin önemli bir kısmının ulusal mevzuatta zaten düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Örneğin 183 nolu Analığın Korunması Sözleşmesi'nin öngördüğü doğum öncesi ve sonrası izin süreleri ve süt izni 4857 sayılı İş kanununun 66 ve 74. Maddelerinde düzenlenmiştir. Annelik izni GGASS'da (m. 8, b.1) ve 92/85/EEC sayılı Gebe, Yeni Doğum Yapmış veya Emziren Kadınlar Yönergesi'nde (m. 8) doğumdan önce ve doğumdan sonra toplam en az 14 hafta olarak düzenlenmiştir (Aslantepe, 2012, s. 165). 20 Ekim 2010 tarihli Avrupa (AB) Parlamentosu Tavsiye Kararı, annelik izin süresinin 20 haftaya çıkarılmasını ve annelik iznindeki kadına tam ücret ödenmesini önermiştir; ancak bu öneri, yol açacağı yüksek maliyet nedeniyle bazı üye ülkeler karşı çıktığı için, AB Konseyi tarafından kabul edilmiş değildir (Bakırcı, 2014). Türkiye de daha önceki yasa da 12 hafta olan annelik izni 2008 düzenlemesi ile birlikte 16 haftaya çıkarılmıştır ve bu Doğu Avrupa ülkeleri arasında tek olumlu artış yapan örnektir.

5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun (SSGSSK) "Geçici iş göremezlik ödeneği" başlıklı 18/1 (c) maddesi, doğum yapan kadının gelir güvencesini düzenlemektedir. Bu düzenleme uyarınca, doğumdan önceki bir yıl içinde en az 90 gün analık sigortası primi ödemiş olan kadınlara, aynı hastalık veya iş kazası ve meslek hastalığındaki gibi, yatarak tedavilerde günlük kazancın yarısı, ayakta tedavilerde ise günlük kazancın üçte ikisi ödenecektir. Bu düzenleme biçiminin özü itibarıyla doğum olayını tanımlama biçimi sorunludur (Bakırcı, 2014). Çünkü sosyal güvenlikle ilgili bu düzenleme doğum olayını hastalık, iş kazası ve meslek hastalığı ile aynı kategoriye koymaktadır. Bu ilk sorunlu kısımdır. İkinci olarak ise doğum olayını da tıpkı hastalık ya da kaza durumunda yatarak ya da ayakta tedavi ayrımı alınması gibi düşünülerek onunla paralel bir yardım öngörmektedir. Hâlbuki her ne kadar Türkiye tarafından onaylanmamış olsa bile 183 sayılı ILO Sözleşme'sinde öngörüldüğü gibi, hiçbir istisnaya yer vermeksizin doğum halinde kadına yapılacak parasal yardımın

tutarının kadın çalışanın ücretinin veya kazancının üçte ikisinden az olmaması gerekir. Bu nedenlerle bu düzenleme değiştirilerek kadın işçilere doğum nedeniyle iş göremezlik halinde, gelir kaybına uğramamaları için, tedavinin ayakta ya da yatarak olması ayrımı yapılmaksızın, günlük kazancının tamamı veya en azından üçte ikisi ödenmelidir (Bakırcı, 2014).

Geleneksel cinsiyet rollerini dönüştürme kapasitesi en yüksek uzlaştırma politikalarından biri ücretli ve devredilemez ebeveyn iznidir. Çalışanların temel sosyal haklarını belirleyen Avrupa Sosyal Şartı da kadın ve erkeklerin iş ve aile dengesini sağlayabilmeleri için devletlere yükümlülükler getirmektedir (Bakırcı, 2010). 2010 tarihli Gözden Geçirilmiş AB Ebeveyn İzni Çerçeve Sözleşmesi Uygulama Yönergesi kadın ve erkek çalışanlara doğum ve evlat edinme nedeniyle çocuğa bakabilmek için çocuk 8 yaşına gelene dek her ebeveyn için en az 4 aylık devredilemez bir izin kullanma hakkı tanımaktadır. Ancak aile ve iş yaşamı uzlaştırma politikalarının en önemli dönüştürücü unsurlarından biri olan ebeveyn izni mevcut yeniden yapılandırma sürecinde de sosyal güvenliğin kapsamında yer almamıştır. Bu tür aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikalarını en başarılı bir biçimde uygulayan ve cinsiyet eşitliği indeksinde tüm dünyada ilk sıraları paylaşan İskandinav ülkelerinde annelik izni, babalık izni ebeveyn izni ve kamusal çocuk bakımı hizmetleri (kreş hakkı) uygulamaları ile Türkiye'deki durum aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 1: İskandinav Refah Rejimleri Bakım Uygulamaları ve Türkiye Karşılaştırması

Ülke	Analık izni	Babalık izni	Ebeveyn izni	Kamusal bakım Hizmetleri
Danimarka	18 hafta (maaş karşılama oranı %90)	2 hafta	32 hafta	9 ay-6 yaş arası çocuklar için yerel yönetimlerin bakımevi ve kreş sağlama

				yükümlülüğü vardır
Finlandiya	105 gün (maaş karşılama oranı ortalama %66)	18 gün(2003'den itibaren+12 gün)	158 gün	İstihdamdan bağımsız olarak 7 yaş altı tüm çocuklar için yerel yönetimlerin bakımevi ve kreş sağlama yükümlülüğü vardır
Norveç	Doğumdan 3 hafta önce ve doğumdan sonra 6 hafta	2 hafta+6 hafta babalık kotası	20006'dan itibaren ya 44 haftalık maaşın %100 karşılandığı ya da 54 hafta %80 karşılama oranlı bir izin kullanma tercihi	1-5 yaş arası çocuklar için kamusal bakım kapsayıcılığı %80'in üzerinde

İsveç	60 gün	10+60 gün	480 gün (yalnızca 60 günü devredilebilir)	Ebeveynin yaşadığı yere en yakın bakımevi ve kreşte hizmet alabilme hakkı
Türkiye	Doğum öncesi 8 doğumdan sonra 8 hafta	Memur:10 gün İşçi:5 gün	YOK	150'den fazla kadın işçi çalıştıran işyerlerinin kreş açma yükümlülüğü var.

Kaynakça: (Leira A. , 2006, s. 18-23)

Görüldüğü gibi Türkiye AB adaylığı çerçevesinde hedeflediği standartlara ulaşmak üzere, özellikle cinsiyet ana-akımlaştırması ve vatandaşlık hakları sözleşmelerini öncelikli olarak uygulamaya koyması gerekirken 2006 ve 2008 sosyal güvenlik düzenlemeleri sürecinde bir vatandaşlık hakkı olarak ve ebeveyn iznini devredilemezlik prensibi ile kurumsallaştırmaktan sakınmıştır.

4.4.İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları ve Aile Merkezilik

İş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları ile refah rejiminin aile-merkezciliği arasında bir ilişki mevcuttur ve feminist sosyal politika yazını bu ilişkiye dikkat çekerek bu politikaları eleştirmektedir. Günümüzde Türkiye’de iş ve aile yaşamı dengesine dair temel gerilim, kadın istihdamını artırma hedefi ile muhafazakâr aile yapısını uyumlaştırma ve doğurganlığı artırma arasındadır. Bu aşamada, esnek istihdam olanakları kadınların hem istihdam içinde hem evde olabilmelerini sağlayan sihirli bir formül işlevi görmektedir (Ulutaş, 2014, s. 86). Bir başka ifadeyle iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları kadın istihdamının esnekleşme ekseninde ele alınmasını

sağlayarak kadının asli görevlerini yapabilmesine olanak tanımak şeklinde bir çerçeveye doğru kaymaktadır. Yani iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları ve aile yaşamını uzlaştırma denince anlaşılan şey yalnızca kadınların çalışma yükümlülükleri sonucu cinsiyet temelli işbölümünden kaynaklanan rollerini yerine getirememeleri sorunu olarak algılanmaktadır (Lewis J. , 2009). Örneğin erkeklere yönelik iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikası tartışmaları yok denecek kadar azdır. Bu bir eksen kaymasıdır. Bu eksen kayması kadın örgütlerinin kaygılarını artırmaktadır. KEİG kadın istihdamında eğretilişme eğilimleri ve atipik istihdamı gündemine aldığı raporda şu satırlar yer almaktadır:

“Kadın istihdamını desteklemeye yönelik devlet politikası son yıllarda belirli eksenlere dayalı olarak gelişmektedir. Esnek çalışma ve atipik istihdam biçimleri, girişimcilik ve sürekliliği olmayan güvencesiz çalışma biçimlerinin kurumlaştırılması olarak belirlenen bu eksenlerin kadın istihdamını artıracığı varsayılmaktadır. Esnek çalışma ve atipik istihdam biçimlerinin kadın istihdamını artıracak temel çözüm araçları olduğu her fırsatta dile getirilmektedir. Kamuda çalışan kadınların annelik halinde 5 yıla varan sürelerle kısmi süreli çalışmaları ile düzensiz ve/ya da enformel çalışanların geçici istihdam ajansları yoluyla çalışmalarını içeren düzenlemelerin yapılacağı, bu kapsamda gündeme getirilen hususlar arasındadır. Bunun dışında, “kadınların kendilerinin esnek çalışmak istedikleri” yönündeki iddialar da çocuğuna uzun bir dönem, evde, kendi başına bakmak isteyen “iyi anne” kurgusuna dayandırılarak sık sık gündeme getirilmektedir. Kadınların anne olduklarında yaşamın diğer alanlarından çekilmelerini doğallaştıran ve “annelik görevleri”ni eksiksiz yerine getirmelerini bekleyen bu kurgu yerine anneliğin bireysel bir seçim olarak yaşanmasını sağlayacak gerçek alternatiflerin yaratılması gerekmektedir. Bu noktada, “esnek” kavramıyla tabir edilen çalışma biçimleri ile atipik istihdam uygulamalarının zorunlu değil, haklar/sosyal güvenlik/gelir düzeyi açısından arzu edilir alternatifler olarak sunulması ve ulaşılabilir, kaliteli bakım hizmetlerinin yaygın olarak sağlanması önem taşımaktadır (KEİG, 2014).

Kadınların iyi annelik kurgusu etrafında esnek çalışmaya teşvik edildiği bu kayma aynı zamanda hem erkeğin evi geçindirdiği modelden hem de iki kazanlı aile modelinden yani kadın ve erkeğin tam zamanlı çalıştığı bir aile modelinden de farklı bir aile tasarımının ortaya çıkmasını sağlamaya yöneliktir. Bu model tam zamanlı çalışan

erkek ile esnek ya da yarı zamanlı çalışan kadından oluşan aile modelidir. Bu model aynı zamanda 1.5 kazananlı model ya da benim kullanacağım kavramla bir artı yarım aile modelinin mevcut piyasa koşulları uyarınca norm olabilmesine yeşil ışık yakılan bir aile modelidir. Esnek kadın istihdamı, aynı zamanda sermaye tarafından uzunca bir süredir “katı” olduğu öne sürülen işgücü piyasalarını esnekleştirme hedefine de hizmet etmektedir (Ulutaş, 2014). Gülay Toksöz 2000’li yıllarda sosyal politika tartışmalarının merkezine yerleşen kadın istihdamının artırılması politikalarının iki ana çözüm aksı üzerinde geliştiğini belirtir: esnekliğin yaygınlaştırılması ve kadın girişimciliği. Kadımlar için önerilen istihdam biçimlerinin -ki buna güvenceli esneklik de dahildir- kadınların hane içindeki karşılıksız emekleriyle birlikte yürütülebilecek nitelikte olması dikkat çekicidir (Toksöz G., 2012, s. 196). Sosyal güvenlik yasasının kapsayıcılık boyutunda cinsiyet gören bir analizi, esnek kadın istihdamının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve aile merkezci refah rejiminin sürdürülmesindeki rolünü ortaya koyması bakımından önemlidir.

4.5. Sosyal Güvenlik Sisteminde Kapsayıcılık

Sosyal güvenliğin kapsayıcılığı, tüm çalışanları kapsayacak şekilde ama özellikle de kadınların yoğun olarak temsil edildiği çalışma alanlarında tam bir kapsayıcılığa sahip olmasıdır. TUİK 2013 istatistiklerine göre Türkiye OECD ülkeleri arasında kadın istihdamının en düşük olduğu -sadece % 29,7- ülkedir. Bu oran İzlanda’da %79, Norveç’te % 73,5 ABD ‘de % 62,3, Fransa’da % 60,4 Şili’de % 51 ve İspanya’da % 50,4’tür. Tarım, Türkiye’deki kadın çalışanların hayatlarında hala önemli bir ağırlığa sahiptir. Azalmakla birlikte, kadınların % 32,9 gibi önemli bir bölümü halen tarım sektöründe çalışmaktadır (TUİK, 2014). Türkiye’deki tarım sektörüne küçük ölçekli aile işletmeleri hâkim olduğundan, kırsal alanlardaki kadın işgücünün büyük bir çoğunluğu ücretsiz aile işçileri olarak çalışmaktadır. Tarımın kadın istihdamında sahip olduğu önemli payın bir sonucu olarak, çalışan tüm kadınların yaklaşık üçte biri ücretsiz aile işçileridir. (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010, s. 56); (Müftüler-Baç, 2012). Sadece tarımda ve kırsal alanda değil kentte de ücretsiz aile işçiliği sosyal sigorta koruma kapsamı dışındadır. SSGSSK’nun 6/d fıkrasına göre; “*Aynı konutta birlikte yaşayan ve üçüncü derece dahil bu dereceye kadar hısımlar arasında ve aralarına dışardan başka kimse katılmaksızın, yaşadıkları konut içinde yapılan işlerde çalışanlar*” bu Kanunun kapsamı dışında sayılmışlardır. Yine SSGSSK’da “*yaşadıkları konut içinde yapılan işler*”den söz

edilmiştir. Dolayısıyla burada artık sadece İş Kanununda olduğu gibi sadece “el sanatları” işi değil, her türlü iş SSGSS Kanunun’un kapsamı dışında kalacaktır ve bu işlerde çalışanlar “sigortalı” sayılmayacaktır (Çarhoğlu, 2011). Üstelik Türk sosyal güvenlik sistemi son derece seçici olup atipik çalışma şekillerini de örneğin kısmi süreli çalışma, deneme süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, takım çalışması, geçici iş ilişkisi ve evde çalışma ilişkisini düzenleyen bütün iş sözleşmelerini, kapsama konunda son derece katıdır. Çünkü sosyal güvenlik çalışma ilişkisine dayalı primli bir sistemdir ve sosyal sigorta sigortalılık haklarından faydalanabilmek için bir iş ilişkisinin bulunması gerekir. Bu nedenle evde çalışanlar ancak hukuken işçi olarak kabul edildikleri takdirde sosyal güvenlik hakkından faydalanabileceklerdir. Ne var ki evde çalışanların pek çoğu kadındır ve bu kadınlar işçi olarak kabul edilmedikleri için sosyal sigorta sisteminin kapsamı dışında kalmaktadırlar. Bu durumda evde çalışan kadınlar ancak primsiz sistem olarak kabul edilen sosyal yardımlardan veya tüm primleri kendileri ödemek şartı ile isteğe bağlı sigortalılıktan yararlanabilirler. Oysa tüm dünyada geçici ve istikrarsız işler kadın işleridir (Bieback, 1993). Kadınlar bu yüzden sosyal güvenlik sisteminin önkoşul olarak dayattığı minimum çalışma saatleri ve prim gibi koşulları yerine getirmekte zorlanmakta ve dolayısıyla sistemin kapsayıcılığının dışına doğru itilmektedirler. Örneğin 5510 sayılı yasaya göre part time çalışanların sosyal güvenlik katkı payları çalışma saatleri ya da günleri ile uyumluluk göstermektedir. Buna göre tam zamanlı çalışan bir kadın 2011 yılında 89 TL lik yıllık süt izni parasını hak etmek için en az 4 ay çalışmış olmalıyken haftada 20 saat part time çalışan bir kadınının bu haktan yararlanabilmesini önkoşulu 10,9 aya çıkmaktadır (Karadeniz, 2011) .Her ne kadar son düzenlemeler ile kadınlara eksik günlerini tamamlama adı altında prim ödeme imkanı tanınmışsa da Türkiye’de kadınların % 62.5 inin kendi şahsi gelirlerinin olmadığı düşünüldüğünde bu gönüllü ödemelerin kadınlar açısından çok büyük bir anlam ifade etmediği açıktır (Dayıoğlu ve Başlevent, 2012, s. 154).

Mevcut haliyle kapsam bakımından part time işlerin sosyal güvenlik ağına dahil edilmiş olması sosyal güvenlik sisteminin eşitlikçi yönünü yansıtmaktadır. Oysa çalışmak zorunda kalan ancak belli bir mesleği olmayan kadınlar büyük ölçüde enformel sektörde ve geçici işlerde çalışmak durumunda kalmaktadır (Koray M. , 2008, s. 497) Bu kadınlar için tercih değil zorunluluktur. Kadınların part time işlerde çalışarak yine bakım işinden ‘sorumlu’ olmaları ve erkeklerin tam zamanlı çalışarak kadınlara ev işlerinde ‘yardımcı’ olmaları cinsiyete dayalı işbölümünün güncelleştirilmiş halidir. Bir

başka deyişle modernize edilmiş versiyonudur (Robeyns, 2010). Bu kadınlar standart dışı, atipik ve esnek çalıştıkları için özellikle çalışma saatleri ile hak ve kazanımları ilişkilendiren katı koşullar nedeniyle cezalandırılmaktadır. Sistem kadınların niçin bu türden işleri tercih ettiklerini ya da etmek durumunda kaldıklarını sorgulayarak tasarlanmış değildir.

Eksik istihdamla ilgili yapılan bir başka çalışma kadınların eksik istihdam oranlarının büyük oranda aileiçi bakım rollerinden kaynaklandığını göstermektedir. Taşçı ve Darıcı tarafından 2006-2008 HİA veri seti kullanılarak yapılan araştırmada, (2010:291); hanehalkı reisi olan kadının, olmayan kadına göre eksik istihdam olasılığı daha yüksek bulunmuş ve hanehalkı reisi kadının işi yanında, diğer ev işleri ile ilgili sorumluluklarını da yerine getirmesinin eksik istihdam durumlarını açıklayabileceği ifade edilmiştir (Kumaş ve Çağlar, 2011). Aynı çalışmada işsizlik ve aktif olmama başlığı altında yer alan “Referans haftası ile biten son 3 ayda iş aramama nedeniniz nedir?” sorusuna kadınlar tarafından verilen yanıtların dağılımı, %64.4’ü “Ev işleri ile meşgul”; %4.6’sı “Ailedeki çocuklara bakıyor”; %0.4’ü “Ailedeki bakıma muhtaç yetişkinlere bakıyor” ve %0.3’ü “Ailedeki çocuk ve bakıma muhtaç yetişkinlere bakıyor”; %1.3 dır (Kumaş ve Çağlar, 2011).Kadın geliri hala ikincil bir gelir kaynağı yani ek gelir olarak görülmektedir.

Tarihsel olarak Türk sosyal güvenlik sistemi kazanımları istihdam statüsü ile eşleştirmiştir (Yazıcı, 2012). Kırsal kesimi ve kentte enformel işlerde çalışanları dışarıda bırakmıştır. Türkiye’de enformel sektörde çalışan kadın oranı 2011 de % 53 tür. (TUIK 2011). Bu grup zaten sosyal güvenlikden tamamen yoksundur. Diğer bir grup olan ücretsiz aile işçileri de ki onların oranı da % 57,9 dur sosyal güvenlik kazanımlarına erişimleri yoktur. Onlar için de hala sosyal güvenliğe erişimin tek yolu koca ya da babalarına bağımlılıktır (ASPB, 2012).

Ücretsiz aile işçilerinin %82.5’i ise kadın işgücünden oluşmaktadır. Yarı zamanlı zamana dayalı eksik istihdam edilen ücretsiz aile işçilerinin %51.8’i kadın işgücüdür. Kadınların işgücü piyasasında yarı zamanlı çalışması, özellikle ücretsiz aile işçisi konumunda olması durumunda eksik istihdam riskini artırmaktadır (Kumaş ve Çağlar, 2011). Ücretsiz aile işçisi kadınlar sosyal güvenlik açısından yok sayılmasına rağmen resmi istatistiklerde işgücüne dâhil edilmektedir. Ücretsiz aile işçisi oldukları halde

istatistiklerde işgücüne dâhil çalışan nüfus olarak kabul edilmekle beraber, çalışma şekilleri ücret, sosyal güvenlik, çalışma isteğinin ifade edilip çalışma şartlarının düzenlendiği iş sözleşmesi gibi istihdamın zorunlu unsurlarını taşımamaktadır (Önder, 2013). Bu bir çelişki oluşturmaktadır. Çünkü resmi istatistiklerde işgücü tanımı içinde değer kazanan kadın çalışması, sosyal güvenlik sistemi tarafından sosyal korunmaya değer görülmemektedir. Bu bağlamda aslında ev kadınları ile ücretsiz aile işçileri nitelik olarak farklı değildirler ancak birinci grup işgücüne dâhil edilirken ikinci grup edilmemektedir. Ortaklık her iki grubun da sosyal güvenlik koruma kapsamı dışında kalmalarıdır. Refah devleti istatistiklerini yaparken, tarımda ve kırsal kesimde ya da küçük aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların değer ürettiğini görmektedir. Ancak bu işi arzusu dışında yapıp yapmadığına bakılmaksızın, herhangi bir gelir hakkına sahip olmadan ve ücret almaksızın çalışmaları ücretsiz aile işçisi olan kadınların sosyal koruma hakları söz konusu olduğunda refah devleti onları görmemektedir. Aynı şekilde yeniden üretim alanında bakım emekçisi ev kadınları da sosyal güvenlik hakkından yoksun bırakılmaktadırlar. Refah rejiminin cinsiyet körü niteliği her iki grubu da sosyal güvenlik hakkından mahrum bırakmaktadır. Refah devleti cinsiyetçi sosyal koruma rejimi ile kadınların erkeklere bağımlılıklarını pekiştirmektedir. Üstelik eş ya da baba herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında değilse örneğin sigortasız çalışıyorsa bu erkeklerin kızları ya da eşleri, eş ya da babaları sigortalı olup onlara bağımlı olan kadınların bağımlı konumu ile sahip oldukları bazı haklara dahi erişememekte ve tamamen sosyal güvenlikten yoksun kalmaktadırlar (Yalçınkaya, 2013, s. 126).

Sosyal güvenliğin yaşam boyu süren bir olgu olması yaşlılıkta da kadınları etkilemektedir. Dolayısıyla kadınların refah programlarına büyük ölçüde bağımlı statüleri üzerinden erişimleri, sadece bugünkü değil gelecekteki güvencelerinin de, bir erkek üzerinden belirlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu kapsamda ilerleyen yaşlarda kadınların önemli bir bölümü ya eşlerinin gelirini paylaşmak zorunda kalmakta ya da eşin ölümü durumunda eşinden kalan aylık, kadınlar için vatandaşlık geliri kaynağı olmaktadır (Gökbayrak, 2011). Ne var ki pek çok kez kadınlar işgücü piyasalarının yarattığı etkilere, refah devletinin dönüşüm sürecindeki piyasalaşmanın yarattığı etkilerin eklenmesi, nedeniyle emeklilik güvencesine erişimine sahip olamamaktadırlar. Bir başka ifadeyle kadınların büyük bir bölümü için emeklilik güvencesinden bütünüyle yoksun kalmaktadır. Bu bağlamda işgücü piyasaları ve refah rejiminin sosyal güvenlik

politikalarının cinsiyetçi yapısı ile iki sistemin güvencesizleşme ortak paydasında dönüşümü, kadınlar için emeklilik güvencesine erişimde bir kısır döngünün ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Gökbayrak, 2011). İşgücü piyasaları ile sosyal güvenlik sistemlerindeki dönüşümün yarattığı eşitsizlik ve güvencesizliğin taşıyıcı aktörü konumundaki kadınlar için yaşlılık döneminde gelir güvencesinin temel kaynağı eşleri olmaktadır. Ancak sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan dönüşüm, nitelik düzeyi düşük, sürekli istihdam şansı olmayan dar gelirli hane halklarına mensup olan kadınlar için eşleri üzerinden güvence sağlamayı da olanaksız kılmaktadır. Bu durumda yaşlılık döneminde artan sayıda kadın sosyal yardım bağımlısı haline gelmekte ve refah devletinde kadının bağımlı statüsü kendini yeniden üretmektedir (Gökbayrak, 2011).

4.6. Bakım Emeginin Tanınması

Türkiye’de kadınların bakım emeğine dair istatistik veriler ise cinsiyetçi bir rejimin varlığına işaret edecek kadar çarpıcıdır. Türkiye’de hanedeki işlerden ev işleri kadın ve kız çocuğunun yapma oranı %89- 95 aralığındadır ve ev işlerini anneden sonra % 11-18 oranında kız çocukları üstlenmektedir. Yine ailede bakıma muhtaç küçük çocukların bakım işini anne üstlenmektedir. Geri kalan bakım işe ailedeki diğer kadınlar tarafından %4 anneanne ve %3 babaanne %3 kreş ve %1 bakıcı olmak üzere yerine getirilmektedir. Bakıma muhtaç yetişkin engelli bireylerin bakımları da büyük ölçüde aile içinde kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Türkiye genelinde bakıma muhtaç engelli bireylerin bakımı %28 ile eşi, %27 ile annesi, %14 ile oğlu, %11 ile kızı tarafından yapılmaktadır. Hanehalkı tipine göre değerlendirildiğinde, geniş ailelerde bakıma muhtaç engelli bireye en çok yine kadınlar yani eş (%24) veya gelin tarafından (%25) bakıldığı görünmektedir. Bakıma muhtaç hasta birey bulunan evlerde eş %36, gelin %16 ve %15 anne bakımı veren oranı vardır (ASPB, 2011).

Türkiye’de yaşlılara yönelik sosyal politika, yaşlı bakımını da kurumsal yapı içinde çözmek yerine geleneksel aile rollerine devretmektedir (Taşçı, 2005). Bakımın aile içinde verilmesi söyleme de yansımaktadır. 2011- 2014 yıllarının Aile ve Sosyal Politikalar bakanı Fatma Şahin’in 5 Ekim 2013 te Uluslararası İstanbul Yaşlılık Girişimi Kongresi' ndeki şu konuşmasında görebiliriz:

“Aile yanında destek projesiyle 140 bini yaşlı ve bakıma muhtaç 400 bin kişiye asgari ücretle mali destekte bulduklarını hatırlatan Şahin, “İstiyoruz ki, herkesin evi kendi huzur evi olsun” (Şahin, 2013).

Oysa Ayşe Buğra bakımın kadına, ücretli işin erkeğe tanımlı olduğu cinsiyete dayalı işbölümünün dönüşümünü kadınların toplumsal yaşamlarındaki dönüşümün bir önkoşulu olarak gördüğünü söylemektedir. Gerçekten de cinsiyete dayalı işbölümü ve bakım rejiminin cinsiyetçi karakteri değişmedikçe mevcut dezavantajlı ya da ikincil konumun değişmesi çok mümkün görünmemektedir. Öte yandan Buğra bakım rejimi cinsiyete dayalı işbölümü ve kadınların güçlenerek toplumsal konumlarının iyileştirilmesi arasında doğrudan bir sebep sonuç ilişkisi değil karşılıklı bir belirleyicilik olduğu konusunun da altını çizerek yapısalcı bir bakış yerine çok boyutlu ve çok dinamikli bir ilişkiler dizini söz konusu olduğunu fark etmemizi sağlamaktadır (Buğra, 2010).

Birinci bölümde de belirtildiği üzere geçmişten bu tarafa geleneksel refah rejimi aileyi çıkarlarının tek tek bireylerin çıkarlarının üstünde konumlandırıldığı bir kurum olarak kabul edilmektedir. Bu geleneksel yaklaşımla cinsiyete dayalı işbölümü ‘aile çıkarlarının üstünlüğü’ prensibi ile açıklanagelmiştir. Aynı yaklaşımın kadınların emek piyasasına katılımlarının sonucu olarak ortaya çıkan ‘bakım’ sorunu ile ilgili tutumu ise yine ailenin çıkarlarının üstünlüğü ilkesi uyarınca göz ardı edilmektedir. Özetle aile çıkarlarının üstünlüğü yaklaşımı kadın aleyhine eşitsizlik yaratmaktadır (Pascall, 2012, s. 17) .Ne var ki geleneksel refah rejimleri bu tutumlarını değiştirmeye zorlandıkları bir döneme girmişlerdir. Çünkü tüm dünyada bir süredir kadınların emek piyasasına artan biçimde katılımlarının bir sonucu olarak Esping-Andersen’in “*yeni toplumsal cinsiyet anlaşması*” olarak adlandırdığı (EspingAndersen, 2002) ya da Taylor-Gooby nin “*yeni riskler*” dediği toplumsal durum deneyimlenmektedir (Taylor-Gooby, 2004) . Artık erkeğin evi geçindirdiği aile modelini esas alan refah rejimlerinin eskisi gibi sürdürülmesi mümkün görünmemektedir. Savaş sonrası refah rejimlerin kuruluş aşamasında dayandıkları *Beveridge Raporu*’ndaki haliyle olduğu gibi cinsiyetçi varsayımlar ve üzerine inşa edildikleri temeller hem sarsılmış hem de geçerliliğini büyük oranda yitirmiştir. Yine de sosyal politikanın cinsiyet perspektifinden değerlendiren çalışmalar için asıl önemli olan tüm toplumsal değişim göstergelerine rağmen rejimin temellerini oluşturan varsayımların ve ideolojinin değişip

değişmediğinin sorgulanmasıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları ideolojik bağlamlara göre farklı biçimlerde tasarlanabilir ve uygulanabilir (Mínguez, 2012, s. 280).Sözelimi toplumsal hayatta yaşanan tüm değişimlere rağmen, refah üretimi bağlamında devlet, piyasa ve aile arasındaki ilişkinin sürekli olarak refah rejiminin tarihsel varsayımlarına uygun olacak şekilde yeniden üretilmesinin nedenleri ideolojik olabilir. Buna bağlı olarak çalışma yaşamına ilişkin düzenlemeler kadın ve erkek rol ve sorumluluklarının dönüştürülmesi yerine mevcut statükonun sürdürülmesi yönünde yeniden düzenlenebilir. Hatta bu süreçte bu yeni düzenlemeler eşitlikçi politikalar olarak bile sunulabilir. Bu nedenle cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesine yönelik tüm önlemlerin ve politikaların tasarlanması sürecinde aile politikalarının araçsal işlevlerini analiz etmek refah rejiminin evrildiği noktayı anlamak bakımından çok önemlidir. Bu politikaların kapsamı ve oluşumlarıyla ilgili olarak özellikle bakım meselesi ön plana çıkmaktadır. Bir yandan kadınların istihdama katılımlarının artırılması için önlem ve destek paketleri yasalarla düzenlenirken diğer yandan da kadınların bakıma ilişkin rollerinin nasıl dönüşeceği, hatta dönüşüp dönüşmeyeceği tartışmaları rejimin cinsiyetinin nasıl evrileceğine dair daha derin ve kapsamlı tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Ayrıca iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikaları dâhilinde yalnızca kadınların değil erkeklerin bakım rollerinin nasıl dönüştürüleceği meselesi de hatta bu dönüşümün arzulanıp arzulanmadığı (beklenip beklenmediği) soruları da refah rejimi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kesişim noktalarından birini oluşturmaktadır.

Aile politikalarının nasıl dizayn edildiği kadınlar için pek çok bakımından çok önemlidir. Örneğin sosyal demokrat refah rejimlerine sahip ülkelerde erkek kazananlı aile rejimi sosyal politikalarla değiştirilmiş ve dönüştürülmüştür. Bu ülkelerde refah devleti sosyal ve ekonomik kaynaklarını cinsiyet eşitsizliklerini azaltmak üzere kullanmaktadır. Özellikle de Kuzey refah devletlerinin cinsiyete dayalı işbölümünün dönüştürülmesi yönündeki sosyal politika uygulamalarıyla bu toplumsal dönüşüm gerçekleştirilmektedir. Zaten geleneksel cinsiyete dayalı işbölümünün değiştirilmesi ve dönüştürülmesini hedef olarak konumlandırmayan aile politikalarının kadınların yaşamlarında kalıcı değişiklikler yapma kapasiteleri sınırlıdır. Çünkü toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki eşitsizliklerin giderilmesi ancak bu eşitsizliği yaratan ve yeniden üreten işbölümünün aşındırılması ve dönüştürülmesiyle mümkün olabilir.

Bakım emeğinin tanınması, ücretsiz bakım emeğinin meşru ve tanınır bir emek biçimi olarak sosyal güvenlik sisteminde yer alması ve bakım emeğinin sistemde kredi olarak kabul edilmesidir. Türk sosyal güvenlik yeniden yapılandırması sürecinde ilk kazanım toplumsal cinsiyet algısı temelinde kadınların çalışma yaşamı açısından sosyal bir sorun olarak öne çıkan bakım yükünü tartışmaya açmak olmuştur (Acar F. , 2013) . Kadınların aktif sigortalılar olarak sosyal güvenlik sisteminde daha fazla varlık gösterebilmesi için izlenmesi gereken politika ve stratejilere dair ortak bir akıl geliştirmek için düzenlenen cinsiyet ve sosyal güvenlik panelinde bizzat Çalışma Bakanı tarafından ‘aktif sigortalılık kavramı’ndan söz edilmiş ve bakım emeğinin istihdam sayılmadığı eleştirisi getirilmiştir.

“Aktif olarak istihdama katılmayan kadınların ağırlıklı olarak eş, baba ve oğul gibi aile fertlerine olan ekonomik bağımlılıkları, sosyal güvenlik bağımlılığını da beraberinde getirmektedir. Kadınların pasif sigortalı ve/veya bakmakla yükümlü olunan kişi olarak ulaştıkları sosyal güvenlik hizmetlerine, istihdama katılımı çerçevesinde doğrudan sahip olabilmesi temel bir vatandaşlık hakkıdır. Bu hakkın kullanımı çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamakla birlikte hane düzeyinde sosyal refahın genişlemesine paralel olarak yoksulluk riskini azaltıcı ve ülke kalkınmasını arttırıcı bir işleve de sahip bulunmaktadır” (Çelik F. , 2013).

Ancak burada da aktif sigortalılık vurgusu ile bakım tanınırlığı arasındaki çelişki gözden kaçırılmamalıdır. Cinsiyet eşitliği bağlamında kadınların işgücüne katılımları ile sosyal güvenlik hakları arasında doğrudan bir ilişki kurmak yani kadınların istihdama aktif olarak katılmalarına bağlı bir sosyal güvenlik perspektifi sunmak güvenlik rejiminin eşitlikçi bir niteliğe evrilmesi anlamına gelmez. Çünkü aktif istihdamdan kasıt kadınların prim ödeme sistemine dayalı sosyal güvenlik mekanizmalarına dâhil olması zorunluluğudur. Böylesi bir ayırım yani aktif sigortalılık ayırımı dahi başlı başına bakım emeğinin çalışma tanımı dışında bırakılarak dışlanmasıdır. Üstelik bu zorunluluk ve dışlanma bazen kadınların tercihleri değildir. “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler” başlıklı Dünya Bankası ve DPT ortaklaşa raporunda, Türkiye’de kadınların çoğunun çalışmak istediği ancak çalışmalarını engelleyen zorluklar ile karşı karşıya oldukları tespit edilmiştir. Buna göre, özellikle kentsel alanlardakiler olmak üzere, üniversite eğitimi almamış kadınlar, genellikle düşük ücretli, uzun ve zorlu çalışma saatlerine sahip ve sosyal güvenlik sağlamayan

işlerde çalışmaktadır. Dahası, çocuk bakımı ve ev işlerinde yardımcı olacak başka birini tutmanın yüksek maliyeti, iş arayan kadınların önünde engel teşkil etmektedir. Düşük ücretli işlerde çalışan kadınlar için söz konusu masraflar nedeniyle çalışmanın fırsat maliyeti artmakta ve kadınlar çalışmamayı “tercih etmek” zorunda kalmaktadırlar (Dayıoğlu ve Kırdar, 2010). Cinsiyet eşitliği ve sosyal güvenlik bakımından bakım emeği yalnızca istihdam edilebilir yaştaki kadınlar için değil aynı zamanda emeklilik hakları söz konusu olduğunda da tanınmalıdır.

Bakım kredileri özellikle enformel sektörde kadın emeğinin yoğun olarak kullanıldığı, aileci karakterinden dolayı iş ve aile yaşamını uzlaştırma politikalarının kurumsallaşmadığı ülkelerde erken emeklilik formatında özellikle önem kazanmaktadır (Vlachantoni, 2008). Aksi durumda bu kadınlar için ya maddi güvencesizlik ya da bağımlılık anlamına gelecektir (Kodar, 2012). Bir sosyal güvenlik yasasında toplumsal cinsiyet engellerinin mevcudiyetini ortaya koymak için emeklilik programları önemli veriler sağlar. (Razavi, 2011). Öncelikle emeklilik yaşı toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilebilir. 5510 sayılı son sosyal güvenlik yasasına göre emeklilik yaşı kademeli olarak hem erkek hem de kadınlar için artırılmaktadır. Bu durumda pek çok Avrupa ülkesi gibi Türkiye de emeklilik konusunda eşitliği kadınları erkeklerle aynılaştırmak prensibi üzerinden uygulamayı tercih etmektedir. (Vlachantoni, 2008). Bu tercih iki gerekçeye dayandırılmaktadır: birincisi demografik trendler ikincisi ise kadınların ücretli işe katılımlarının artması. Yaygın olarak öne sürülen ikinci gerekçeye göre ücretsiz bakım emeği sorunu ve emeklilik sorunu kadınların işgücüne katılımları arttıkça kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Ancak aynılaştırma eğer kadın ücretsiz bakım emeğini çalışmasına rağmen sürdürüyorsa zaten sadece kâğıt üzerinde kalmaktadır. Kadın fiilen iki işte çalışmaktadır. Çifte mesai yapmaktadır ve sosyal güvenlik sisteminde bakım kredisi gibi bir uygulama yer almıyorsa bu kadın emeğinin sömürülmesi demektir. Bakım kredisi kavramı analık izni ya da ebeveyn izni sırasında geçen sürelerinin emeklilik yaşına katılmasına karşılık kullanılır. Bazı ülkeler bu kredileri erken emeklilik olarak kadınlara kullandırtır Bu kadınların ücretli emeğinin tanınması anlamına gelir. Ve bu türden adımlar erkeğin evi geçindirdiği rejimin dönüştürülmesinde çok önemli bir rol oynar. Avrupa’da bakım kredisi olmayan tek ülke Türkiye’dir (Lodovici ve Naaf, 2011, s. 5). Bir başka tartışmalı bakım kredisi özürülü bakımına ilişkin tanınırlık bağlamında sağlanan haklara ilişkindir. 5510 sayılı Sosyal

Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun “Yaşlılık sigortasından sağlanan haklar ve yararlanma şartları” başlıklı 28. maddesi ile;

“Emeklilik veya yaşlılık aylığı bağlanması talebinde bulunan kadın sigortalılardan başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl çocuğu bulunanların, bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenir ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilir” hükmü getirilmiştir. 1 Ekim 2008 gününden sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, a-Hem prim ödeme gün sayıları toplamına eklenecek b-Eklenen bu süreler ayrıca emeklilik yaş hadlerinden de indirilecektir.

Malul çocuğu bulunan kadın sigortalıya yönelik sosyal güvenlik alanında tanınan korumacı uygulamanın erkek sigortalıya tanınmamış olması, toplumda kadın ve erkeğe biçilen toplumsal roller ile yakından ilgilidir. Çocuk bakımı ile ilgili sorumlulukların kadına ait olması, böyle bir korumacı uygulamanın yalnız kadın sigortalıya sunulmasına zemin hazırlamıştır. Oysaki ailevi sorumluluklardan kaynaklanan dezavantajlı durumu telafi etmeye yönelik uygulamaların kadın ve erkeğe eşit bir şekilde tanınması, toplumsal cinsiyet eşitliğine daha uygun bir yöntemdir (İmamoğlu, 2013, s. 150). Cinsiyet eşitliğinin en can alıcı sorunlarında ayrımcılığın kasıtlı olması gerekmez. Statükonun olduğu gibi yansıtılması yeterlidir (MacKinnon, 2003, s. 268). Türkiye bakım ideolojisi cinsiyete dayalı işbölümünün statükosunu bakıma muhtaçlık yardımını belirleyen yasalara da yansıtmıştır. Evde bakım ödeneği toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden değerlendirmeye muhtaçtır. 30.07.2006 tarih ve 26244 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, "Bakıma Muhtaç Engellilere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği" ile bakmakla yükümlü olunan birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelir tutarı, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3'ünden daha az olduğu tespit edilen bakıma muhtaç engellilerin isterler ise ikametgâhlarında, isterler ise resmî veya özel bakım merkezlerinde bakımlarının sağlanması güvence altına alınmıştır. Yönetmelik bakıma muhtaç engellilere verilecek bakım hizmetlerini, hizmetlerin ücretlendirilmesi ve ücretlerin ödenmesini düzenlemektedir. Bakım ücretleri 13. maddede düzenlenmiştir:

- a) Yatılı bakım merkezlerinden, günde yirmi dört saat süreyle bakım hizmeti alan bakıma muhtaç özürllüer için iki aylık net asgari ücret tutarında,
- b) Gündüzlü bakım merkezlerinden, günde sekiz saat süreyle tam gün hizmet alan bakıma muhtaç özürllüer için bir aylık net asgari ücret tutarında,
- c) Gündüzlü bakım merkezlerinden, günde dört saat süreyle yarım gün bakım hizmeti alan bakıma muhtaç özürllüer için bir aylık net asgari ücretin yarısı tutarında,
- ç) (Değişik:RG-23/10/2007-26679) Gündüzlü veya yatılı bakım merkezlerinde istihdam edilen bakıcı personel tarafından bakıma muhtaç özürllünün ikametgâhında günde üç saat süreyle hizmet alan bakıma muhtaç özürllüer için bakım merkezine bir aylık net asgari ücret tutarında,,
- d) Akrabaları tarafından günde yirmi dört saat süreyle bakılan bakıma muhtaç özürllüer için bir aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılır.

Evde bakım aylığı üç kritere bağılı olarak sağılanan bir refah düzenlemesidir: sağılık koşulları, bakıma muhtaçlık ve gelir. Bu, bakıma muhtaç olduğı yetkili bir sağılık kuruluşundan alınacak raporla belgelendirilen ve belirlenen gelir düzeyinin altında geliri olan engelli vatandaşlara aylık gelir bağılanması uygulamasıdır. Sürekli bakıma muhtaç özürllü çocuğı olan kadına, hem evde bakım hizmeti olarak 2015 yılında evde bakım ücretleri için uygulanacak net asgari ücret tutarı, 01 Ocak 2015 - 30 Haziran 2015 tarihleri arasında 572,64 TL; 01 Temmuz 2015 - 31 Aralık 2015 tarihleri arasında 606,96TL'dir.Ayrıca 2828 sayılı kanunun Ek 7'inci maddesi ile Maliye Bakanlığının 31.12.2014 tarihli ve 11868 sayılı genelgesi doğrultusunda 01.01.2015 - 30.06.2015 tarihleri için hesaplanan evde bakım yardımının aylık tutarı 793,08 TL olarak belirlenmiştir (ASPB, 2015).

Evde bakım ödeneğı cinsiyet perspektifinden değılendirilmesi bakım rejimi ideolojisi hakkında önemli veriler sağılayabilir. Öncelikle yukarıda verilen yönetmelik maddelerine göre evde bakım ödemesi ile kurumsal bakım ödemesi arasında ciddi bir fark vardır. Bunun evde bakımın kurumsal bakımdan daha az maliyetli olacağı varsayımına göre belirlenmiş bir fark olması muhtemeldir. Ancak bakım verenlerin ezici çoğunlukla kadın olmasının ve zaten bakımın kadınların cinsiyet temelli işbölümü

dâhilinde rolleri arasında bulunduğu anlayışının yani bir doğallaştırma sonucu evde bakımın kurumsal bakımdan daha az bir hak edişle sınırlandırılmasının yasaya yansımada payı olduğu da muhtemeldir. Kılıç'a göre ödemenin bakım "evde bakım ücreti" altında veriliyor olması rejimin cinsiyete dayalı işbölümünü ve kadınların evde bakım rollerini pekiştiren aile-merkezci niteliğine işaret etmesi bakımından da tartışılmalıdır (Kılıç, 2010). Çünkü devlet belirli alanlardaki bakım sorumluluğunu aileye ama esas olarak da kadına devretmektedir (İlkaracan, 2012, s. 215). Evde bakım ödeneğinin bir başka özelliği sadece engellilikle sınırlandırılmış olmasıdır. Bu aslında neoliberal politikaların bağımlılık tanımlamasıyla ilgilidir. Sadece yoksul, çalışamaz durumda ve engelli olanları bakım verilmesi gereken bağımlı grup içinde tanımlamak bir neoliberal bağımlılık tanımlamasıdır ve özü itibariyle sorunludur. Refah rejiminin gördükleri gruplardır bunlar. Bu tanım aynı zamanda bakımın cinsiyet ideolojisi ile de ilgilidir. Çünkü refah rejiminin bu tanımlama norm kabul ederek sosyal politika yasal düzenlemelerine yansıtması cinsiyetçi sonuçlar doğurmaktadır. Öncelikle bakımın tanımını değiştirerek yeni ve sınırları çok keskin çizilmiş bir bakım emeği tanınması gerçekleştirilmiş olmaktadır. Yalnızca bu tanım içinde kalan bakım emeği metalaştırılır (Green ve Lawson, 2011, s. 651).

Bir yandan bakımın tanınırlığı anlamında bir kazanım olarak görülürken öte yandan bu yaklaşım bakım emeğini engellilikle ya da yoksulluk sınırının altında geliri olan engellilikle kısıtlayarak kendi bakım tanımını dayatmış olmaktadır (Green M. a., 2011, s. 646). Buna göre kadının ücretsiz bakım emeği karşılığı sosyal haklardan faydalanabilmesi ancak özürli bakımı konusunda geçerli ve meşru bir gerekçedir. Aynı kadın özürli olmayan çocuğu için aynı koşullardan faydalanma hakkına sahip değildir. Sosyal politikaların faydalanma kriterleri arasında neoliberal bakım tanımı dayatması dünyanın pek çok yerinde karşımıza çıkmaktadır. Amerika'da bu tanımlama bekâr annelerin çocuklu olmaları durumunda bakım ödeneğine hak edebilecekleri şeklinde tezahür etmektedir (Green ve Lawson, 2011, s. 651). Bakımın bu yeni tanımlama yoluyla engellilik ya da Amerika da olduğu gibi bekâr annelikle meşrulaştırılması bakım ödeneğinin meşru alıcısını da kadınlar yapmaktadır. ABD'de bekâr annelere verilen bakım ödeneği aynı zamanda istihdam edilebilirliği sağlamaya yönelik çalıştırıcı programlarla iç içe girmektedir. Anneler çocuklarının -yaşlarına bakılmaksızın- ödemeyi aldıktan iki ay sonra zorunlu bir toplum hizmeti yapmakla yükümlü kılınmıştır. İki yıl içinde ise geçinebilecekleri bir iş bulmaları gerekmektedir

(LeBaron ve Roberts, 2012 , s. 29). Türkiye de ise evde bakım ödeneği ile ilgili kriter istihdam edilmeye doğrudan ilgili olmayıp daha ziyade kadınların sürdürülebilir bakım verenler olmalarına yol açar niteliktedir. Çünkü bakım veren kadının istihdam edilmesi durumunda engellinin ailesinin geliri belirtilen yoksulluk sınırın üzerine çıkacağı için bu ödenekten mahrum kalma ihtimali vardır. Bu da kadınları çalışma ile bakım verme arasında bir 'tercih' yapma durumunda bırakmaktadır. Oysa aslında bu bir tercih değildir çoğu kez zorunluluktur. Neoliberal bakım emeği tanımı yeni bağımlılıklar yaratma ve /veya mevcut bağımlılıkları güçlendirme potansiyeli taşır.

Özetle evde bakım ödemesi hem feminist sosyal politika yazınının sosyal yeniden üretim alanının bir bileşeni olan bakım emeği tanımının dışlanarak bakımın neoliberal bir tanımının normlaştırılmasına neden olur. Bu durum rejimin bakımın meşruiyet koşullarını belirlemesi anlamına gelir. Bu durum hem bakım ödemesinin hem de bakım karşılığı yukarıda sözü edilen erken emeklilik haklarından faydalandırılması kadınların bakım rollerinin sistem tarafından hangi koşullarda meşru olarak tanınacağına belirlenmesi açısından önemlidir. Bu tanım çerçevesi toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız bir bakım verme varmış gibi soyutlama yaptığı için örtük bir cinsiyetçilik yaratır.

Sonuç olarak Türk sosyal güvenlik sistemi yeniden düzenlemelerinin özcu niteliğini, muhafazakârlık ile neoliberalizmin işbirliğinin sosyal güvenlik yasasına yansımaları oluşturmaktadır (Kılıç, 2010). Refah rejiminin aile ve bakım ideolojisi çerçevesinde kadınların geleneksel rollerin devamından yana olan muhafazakâr bakışı ile kadınların istihdama katılımının artmasına yönelik aldığı önlemlerin buna uygunluğu söz konusudur. Kadınların bakım emekleri tanınırlık kazanma çerçevesi son derece sınırlı ve sorunludur. Annelik izninin artırılması dışında dönüşümsüz yani devredilemez ebeveyn izni, koşulsuz evrensel kreş hakkı gibi toplumsal cinsiyet ilişkilerini dönüştürebilecek eşitlikçi adımlar atılmamıştır. Bu çerçevede kadının ikincil konumunu gidermek adına önemle vurgulanan kadın istihdamına yönelik sosyal politikalara bakıldığında ise, bu politikaların soyut eşitlik üzerinden kurgulanarak kadınların sadece ücretli emeğine odaklandığı görülebilir. (Ulusoy, 2014). Bu türden bir muhafazakâr rejimde kadınların işgücüne katılımları artsa dahi aile içindeki cinsiyete dayalı işbölümü kökten ve radikal bir biçimde hatta açıkça meydan okunarak değiştirilmesi ve dönüştürülmesi gereken bir rol paylaşımı olarak ele alınmadığı sürece

sosyal güvenlik meselesinin ücretli iş ile olan Gordion düğümü çözülemeyecektir. Yukarıda sözü edilen sosyal güvenlik hakkının ücretli iş üzerinden ulaşılabilir olması kadınların hak temelli vatandaşlık bağlamında erkeklerden daha dezavantajlı bir konumda yer almalarına neden olmaktadır.

4.7.Kalkınmacı Söylem

Türkiye’de refah devleti ve kadınların vatandaşlık hakları sorununun çerçevesini büyük oranda belirleyen temel söylem, kadınların istihdama katılımlarının artırılması ve buna yönelik önlemlerdir. Kadın örgütlerinin savunuculuk ve lobicilik çalışmalarının, AB uyum sürecinin ve Türkiye’nin bu süreçteki olumsuz itibarını düzeltme çabalarının önemli etkileri vardır. Ancak asıl önemli motive edici unsur kalkınma politikalarında “geri planda kalmış nüfus” denilen grupların ülke ekonomilerine getireceği kabul edilen avantajın yeniden keşfedilmesidir. Diğer bir ifadeyle ekonomik büyüme hedeflerini yükselten Türkiye ekonomisi için kadın istihdamı değerlendirilmemiş bir emek kaynağı olarak görülmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın “Kadın Emeği, Türkiye Ekonomisinin Yeni Dinamiği” sloganı bu görüşü açık bir biçimde gözler önüne sermektedir (KEİG, 2013). Konuyla ilgili olarak 2010 yılında çıkarılan “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” konulu Başbakanlık Genelgesi de (2010/14) bulunmaktadır. Bu genelge kadın hareketinin taleplerinin kamu tarafından görülmesi anlamına gelir. Bora’ya göre bu genelge Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devletin kadın sorununun tarafı olmasını göstermesi bakımından tarihi önemdedir (Bora, 2011, s. 71). Genelge uyarınca sekretaryası ÇSGB tarafından yürütülen Kadın istihdamı Ulusal İzleme ve Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Ancak genelgenin ardından fikri takip yapan kadın örgütleri genelge çıktılarını ve Kurul’un çalışmalarını mercek altına almışlardır. Bu kadın inisiyatiflerinden biri olan KEİG’in hazırladığı “Genelgenin Ardından İstihdamda kadının Durumu Araştırması”na göre; kurulun kurumsallaşmasında yaşanan sorunlarla birlikte kişisel inisiyatife bağlı izlenceleri nedeniyle amaç, hedef ve uygulama çıktılarına dair şeffaf verilere ulaşamadığı tespit edilmiş ve raporunda eleştiri konusu edilmiştir (KEİG, 2012). Bu eleştirilerin haklılığı yürütme tarafından da fark edilmiş ve Kurulun çalışmalarının işlerlik kazanması ve yapısının revize edilmesi yönünde çalışmalar yapılması planlanmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ILO ve İŞKUR ile işbirliğine giderek “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakış Açısıyla Kadın İstihdamı

Ulusal Eylem Planı”nın oluşturulmasını hedeflediğini TBMM’nin Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) tutanaklarından öğrenmekteyiz (TBMM, KEFEK Tutanakları, 2012).

Kalkınmacı söylemin çerçevesini çizen belgelerden ilki KSGM (Kadınların Statüsü Genel Müdürlüğü) tarafından hazırlanan 2008-2013 kapsayan “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı”dır. Eylem Planı, Türkiye’de 2008-2013 döneminde kadın ve erkeklerin yaşamlarının çeşitli alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi amacıyla hedef ve uygulama stratejilerinin yanı sıra, temel politika yapıcılarını tanımlayan entegre politika dokümanıdır. Nihai hedefi kadına karşı ayrımcılığı önlemek ve kadınların sosyal ve ekonomik konumlarını iyileştirmektir (KSGM 2013). T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne 2008 yılında hazırlanan plan için *“Önceki taahhütlerin bir devamı olarak görülebilecek 2008-2013 yıllarını kapsayan yeni eylem planı ile kadın ve erkeklerin değişen sosyal durumları ve kaydedilen gelişme doğrultusunda öncelikler ve uygulama politikaları yeniden tanımlanmıştır”* denmektedir.

Buradaki değişen sosyal durum ve gelişme ile birlikte en fazla dikkat çeken “yeniden tanımlama” tanımıdır. Böylesi kapsamlı bir politika belgesinde yeniden tanımlama kavramının kullanılması önemlidir. Bu tanım bize Türkiye’de sosyal politika alanında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak için **“bir yeniden tanımlama ihtiyacı”** nın resmi olarak kabul edildiğini göstermektedir. Üstelik belge diğer üst politika belgeleri ile bağlantılıdır ve bu nedenle bağlayıcılığı ve belirleyiciliği bulunmaktadır. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı, bağımsız bir politika olarak değil, 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, AB Müktesebatı ve Milenyum Kalkınma Hedefleri gibi üst politika belgelerindeki toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine dair düzenlemeler bağlamında hazırlanmıştır. Burada dikkat çeken husus ulusal olan bağlayıcı belgenin Dokuzuncu Kalkınma Planı olmasıdır. Bu belgenin ruhunu yansıtan en önemli konudur.

“Türkiye’de kadınların istihdama diğer bir ifadeyle kalkınmaya katılımında erkeklerin gerisinde olduğu ve yıllar itibariyle işgücüne katılım oranlarında düşüş olduğu görülmektedir. Oysa kadınlarımızın sosyal ve ekonomik gelişmelerden

yararlanabilmeleri işgücü piyasalarına katılımları ile yakından ilgilidir; dünya kadın konferanslarının başlangıcında kadınların karşı karşıya kaldıkları sorunlar “istihdam, sağlık ve eğitim” gibi alanlarla sınırlı değerlendirilirken günümüzde “kalkınma sorunu” olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu anlayış değişikliği toplumsal cinsiyet bakış açısını plan, politika, program ve kaynak dağılımı gibi geniş bir çerçevenin merkezine yerleştirmeyi öngörmektedir.”

“Türkiye’deki istihdam oranının artırılması, tam istihdam, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma amaçlarına ulaşılması için bir önkoşuldur. Bu amaçlar, ancak bütün bölgelerde daha dengeli bir kalkınma sağlanması ve kadınların istihdamının artırılması ile gerçekleştirilebilir.”

Kalkınma planları devletin kadın işgücü ve istihdamına ilişkin tutumunu yansıtan belgelerdir. Kadınların bu üst politika belgelerinde ilk kez yer almaları 1990-1994 yıllarına dair 6. Kalkınma planıyla olmuştur. 6. Kalkınma Planında yer alan Aile-Kadın ve Çocuk başlıklı bölümde kadınların tarım dışı istihdamını yaygınlaştırmak için gerekli ortamın oluşturulması gibi soyut ve genel bir hedef belirlenmiştir (Toksöz G. , Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı sf. 196 , 2012). 2007-2009 yıllarını kapsayan ve Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan 9. Kalkınma Planı ise ilk kez kadınların istihdamının artırılması için somut bir hedef belirleyen kalkınma planıdır. Bu hedef 2013 yılı için % 29.6 dır (Aslantepe, 2012). Bu hedefe ulaşılmıştır. Ne var ki plandan alıntılanan yukarıdaki bölümde görüldüğü gibi kadın sorunu ya da cinsiyet eşitliği sorunu entegre bir politika dokümanı olan çerçeve belgesinde dahi bir kalkınma sorunu olarak tanımlanmaktadır. Bu bir yönüyle indirgemeci bir yaklaşımdır. Cinsiyet eşitsizliği sorununu kadının istihdama katılımına bağlayarak, ekonomik kalkınma söylemi çerçevesinde tanımlamak sorunu yaratan yapısal nedenleri perdelemeye hizmet eder. 10. Kalkınma Planı ise kalkınma söyleminin yanı sıra refah rejiminin aile ideolojisinin yansıdığı bir politika dokümanı olma özelliği taşımaktadır. 10. Kalkınma Planında kendisinden önceki kalkınma planlarının hiçbirinde yer almayan bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm Ailenin ve Nüfusun Dinamik Yapısının Korunması Programı başlığında yer alan bölümdür. Bu bölüm tezin önceki bölümlerinde sözü edilen “yeniden aileye dönüş” ideolojisinin ifadesini bulduğu bölümdür. Planda belirtilen başlık altında göç, kentleşme, bireycilik, aile eğitimlerindeki eksiklikler ve yeni iletişim teknolojileri dolayısıyla zayıflayan ailenin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu

geleneksel cinsiyetçi rollere dayanan bir aile modelinin yaygınlaştırılmasının hedeflendiğinin en açık göstergelerindendir (KEİG, 2014, s. 25). Mecliste grubu bulunan en büyük ikinci parti olarak CHP'nin de konuya yaklaşımının kalkınmacı eksende olduğunun ipuçlarını parti programlarında görmek mümkündür: *“En stratejik varlığımız olan işgücümüzün ve özellikle kadınların büyüme sürecine en üst düzeyde katkısını sağlamak amacıyla istihdam seferberliği başlatılacaktır.”* (CHP parti programı). Doğrudan kalkınma kavramı kullanılarak olmasa bile MHP parti programı da kadın istihdamını destekleme çerçevesinde şu ifadelerle yer vermektedir: *“Çalışmayan ev hanımlarına mesleki beceri kazandırılarak aile bütçesine ve ülke ekonomisine katkıda bulunmaları sağlanacaktır.”* (MHP,2009).

Kadınların istihdama katılımlarının artırılmasının temel bir sosyal politika söylemi olarak yazılı en önemli çerçeve belgesine yansımaları ve bu sorunun bir kalkınma sorunu olarak tanımlanıyor olması yukarıda sözü edilen yeniden tanımlanma ihtiyacının giderilmesinde söz konusu olacak çözüm önerilerini doğrudan etkileyecektir. Böylelikle çözüm önerilerinin de tıpkı Türkiye’de pek çok sorunun çözümünde söz konusu olan olası çözüm paketlerinde olduğu gibi ekonominin gerekleri ve mevcut sınırlılıkları çerçevesinde kalacağını peşinen kabul ettirilmiş olur. Oysa sosyal sorunların çözümünde sadece ekonomik çıktıların elde edilmesine yönelik politikalar üretmek yetersizdir (Mínguez, 2012, s. 280). Bu nedenle sosyal politika ve kadın sorununun toplumsal cinsiyet eşitliğini artırmayı hedefleyerek çizilen bir çerçevede çok daha geniş bir ekonomi politiğın konusu yapmak lazım gelir. Üstelik kalkınmacı bir bağlam otoriter bir kalkınmacılıkla birleştiğinde daha karmaşık ve eşitsizliklerini artıran bir biçimde işlevselleşme potansiyelini de içinde barındırır. Sürekli biçimde yapılan üreticilik, verimlilik ve kalkınma vurguları, yeniden üretim ilişkilerini ve bir bütün olarak toplumsal ilişkileri dönüştürmenin ekonominin gerekleri doğrultusunda planlanması bu bağlamın eşitsizlikleri artırma yönünde taşıdığı önemli risklerdendir (Oğuz, 2013). Elbette ki kadınların istihdama katılımlarının artması artan pazarlık güçleri ve karar verme mekanizmalarına katılımları dahil olmak üzere pek çok olumlu gelişmeye yol açmaktadır. Ancak özellikle de söz konusu olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için gereken dönüşüm ise, kadın istihdamının araçsallaştırılarak, kalkınmacı söyleme eklemlenmesi biçimindeki formülün tam bir eşitlik getirme potansiyeli oldukça sınırlıdır. Çünkü eğer Karl Polanyi'nin gibi büyük bir dönüşümden bahsediyorsak toplumsal örgütlenmede var olan ve başta cinsiyete dayalı işbölümü

olmak üzere cinsiyet eşitsizliğine yol açan ayrımların yapısal nedenlerini sorgulayarak işe başlanmalıdır (Andersen, 2011, s. 13).

4.7.1 Aktif Vatandaşlık

Kadınların istihdama katılımlarını sağlamak için çözüm önerileri konusunda ise söylemi belirleyen sihirli kelime “aktif” tir. Aktif emek piyasası politikalarının amacı; öncelikle işsizlikle özellikle de uzun süreli işsizlikle mücadele etmek, işsizlerin istihdam edilebilirliğini arttırmak ve son olarak kadınlar, gençler, yaşlılar, göçmenler, özürllüer gibi risk gruplarında yer alanların işsiz kalmasını engellemektir (Uşen, 2007). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi “aktif” işgücü programları, vatandaşların ana-akım sosyal politikanın cinsiyetçi kategorizasyonunun bir örneği olarak diğer dezavantajlı gruplarla birlikte kadınların da istihdam edilebilirliğini hedefleyen politikaların araçlarıdır. Her şeyden önce sosyal politikanın işgücü piyasasına dair kavramları ayrımcı bir dilin varlığını ve geleneksel sınıflamaları yansıtan kavramlardır. Aslında işgücü piyasasına ilişkin politika ve programların aktif ve pasif nitelendirilmesi politik bir tercihin sonucudur ve bir önyargıya dayanmaktadır. Çünkü aktif kavramı pasif kavramının karşıtıdır ve aktif olumlama yaparken pasif negatif bir anlam yüklemesine sahiptir (Sapancalı, 2007). Bu önyargı önceki bölümlerde sözü edilen ve refahtan faydalanma koşullarını kontrol altına alma ve bu koşulları sıkı bir denetime tabi tutma anlayışının bir yansımasıdır. Kathi Weeks’e göre “insanları çalışmaya zorlama refah sonrası neoliberal devletin özel bir tasarısıdır” (Weeks, 2014). Aktif istihdam politikaları özellikle de çalıştırmacı (workfare) programlar yeni politikalar olmamakla birlikte sosyal devletin çalışma yaşamı dışında kalan vatandaşla olan ilişkisinin değişmesinin ya da yeni türden bir ilişkinin kurulmasının araçlarıdır. Bu aktif çalıştırmacı politikalar yoluyla sosyal haklar ile çalışma arasında doğrudan bir belirleyicilik ilişkisi kurulurken; çalışmanın kendisini refah devletinin sağladığı olanaklardan faydalanmanın önkoşulu haline gelir (Kapar, 2005). Aktif çalıştırmacı bağlamın bu ayrımcı kavramlarını kullanarak politika oluşturmasıyla aynı zamanda cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesindeki toplumsal örgütlenmede kadınların ev içi bakım emeği bir kez daha hiyerarşik olarak ikincilleştirilir ve görünmez kılınır. Sonuç olarak bu durum çalışma yaşamı dışında kalan kadınların refah devletiyle kurulan vatandaşlık ilişkisinden muaf tutulmasına neden olur.

Aktif çalıştırma programlarının kadınlar bakımından yarattığı bir diğer eşitsizlik bakım emeğinin ücretli iş karşısındaki geleneksel konumlanışını yeniden üretmesidir. İstihdam piyasası dışındaki kadın vatandaşların emeği üretken olmayan emek kapsamında kategorize edilir. Bu durum toplumsal cinsiyete göre farklılaştırılmış bir üretken ve üretken olmayan emek ikiliğini pekiştirir. Hatta bu üretken olmayan emek ekonomi dışı emek kategorisi yaratarak cinsiyet eşitsizliğine dair yapısal sorunları yeniden üretme potansiyeli taşır. Kadınların aktif çalıştırma programlarıyla istihdam edilebilirliklerinin artırılmasına yönelik söylemin ve politikaların taşıdığı bir başka risk paradigma ya da eksen kaymasıdır. Her şeyden önce aktif çalıştırma yaklaşımının öncelikli politika önerisi olması, ev içi bakım emeğini sosyal politika gündeminden uzaklaştırma riski taşır. Aktif kavramı aslında yeni kurulan cinsiyet rejiminin de temelinde yer almaktadır. Öyle ki neoliberal yurttaşlık biçiminin bir bileşeni olan bu kavram bireysel varlığımızın ve en temel ihtiyaçlarla olan ilişkimizin piyasa mantığı ve rekabet, etkinlik, rasyonelite gibi piyasa kuralları uyarınca düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Buradan bakınca tamamen piyasada gösterilen performansa bağlı olarak başının çaresine bakabilme becerisine sahip “aktif vatandaşlık” formülüne dayalı yeni tür bir neoliberal yurttaşlıktan söz edilebilir (Çıdanlı, 2013). Kadınlar da bu aktif yurttaşlık anlayışı doğrultusunda kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlamak üzere yeni beceriler edinen, homoeconomicuslar olarak rasyonel davranan ve piyasada risk üstlenen girişimci-vatandaşlara dönüşmek durumunda kalırlar.

4.7.2. Girişimci Vatandaşlık

Neoliberal vatandaşlık anlayışının kullanışlı kavramlarından biri olarak kadın ve istihdam sorununa getirilen çözüm önerisi girişimciliktir. Kadınların istihdama katılımları ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması arasında doğrudan bir ilişki olduğu varsayımından yola çıkarak, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, KOSGEB, İŞKUR ve Kalkınma Bakanlığı gibi kurumların işbirliğinde aktif istihdam politikaları ekseninde kadın girişimci yaratma üzerine politikalar oluşturulmaktadır. 2008-2013 yıllarını kapsayan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planında yer alan bölüm aktif çalıştırma programlarına yapılan vurguyu göstermesi bakımından önemlidir (KSGM B. K., 2008).

“..Kadınların işgücüne katılımını arttırmak Türkiye'nin önemli hedeflerinden biri olagelmıştır. 1995 yılından bu yana, kadınların istihdam edilebilirliğini güçlendirmeye yönelik birçok program ve proje gerçekleştirilmiştir.28 Bu program ve projelere örnek olarak Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'in, kadın girişimcileri ve kadınların kendi işlerini kurmalarını teşvik eden destek programları,29 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (İŞKUR)'un bünyesinde düzenlenen aktif işgücü programları, İş Geliştirme Merkezlerinde yerel sanayi ve ticaret odalarıyla işbirliği içerisinde Gaziantep, Kocaeli ve İzmir'de gerçekleştirdiği mesleki eğitim etkinlikleri, illerde uygulamaya başlatılan mikro-kredi programları ve sendikaların tekstil sektöründe istihdam edilen kadınların çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedeflediği ve kadınların çalışma hayatına girişteki en önemli sorunlarından biri olan çocuk bakım konusunda bir model olarak Çocuk Bakım Merkezi'nin kurulması gibi etkinlikleri sayılabilir (KSGM B. K., 2008).

Aktif istihdam politikaları ekseninde girişimciliği siyasi iktidar da desteklemektedir. Bu destek muhalefet partisinin cinsiyet ayrımcılığı, kadının toplumun her kesiminde ve her alanda eşit olmasını sağlayacak mesleki ve sosyal ayrımcılığı önlemeye yönelik meclis araştırması isteği üzerine aleyhte söz alan iktidar partisi parlamenterinin girişimcilik vurgusunda kendisini açığa çıkarmaktadır. Ayrıca söz konusu metin iktidarın toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik projelerinin bir savunusu olduğu için içerdiği çözüm önerileri bakımından da önemlidir. Üstelik metnin sahibi parlamenter KEFEK komisyonu üyesi olduğundan sözleri ayrıca iktidarı temsil kabiliyeti bağlamında iktidarın eşitliğe bakış açısını yansıttığı varsayımıyla da analize değer bulunmuştur.

- Kadınların iş gücüne katılımını, sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olduğunu kabul eden bir hükümetin üyesi olarak, hükümetimizin, iktidar olduğundan beri, özellikle kadın istihdamının ve toplumdaki kadının yerinin artırılması konusundaki çalışmalarını kısa birkaç cümleyle sizlerle paylaşmak istiyorum. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulup, aile ve sosyal politikalar bakanlığının çalışması içerisinde öncelikli olarak yine kadının, toplumsal statüsünün yükseltilmesi, iş gücünde ve istihdamda yüksek oranda yer alması ve ailenin bir parçası olarak evlatlarına anne-babalık pozisyonunda görev alması en büyük çalışma alanlarından birisidir(Aydın, 2012).

Metnin ilk bölümünde vurgu yapılan unsur kadının istihdamının artırılmasının kalkınma çerçevesinde ele alındığını kabul edilmesidir. Bu önceki bölümlerde sözü edilen kalkınmacı söylemle uyumludur. Ancak burada asıl dikkat çeken Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın görev tanımıdır. ASPB'nin çalışma alanı kadınların istihdama katılmalarını sağlama ve ailenin bir parçası olarak evlatlarına anne-babalık yapmalarını sağlama olarak tanımlanmaktadır. Oysa bu muhafazakâr ahlakçı söylem feminist literatürde yer aldığı haliyle sözü edilen kadınları aileye ilişkilendirerek tanımlama sorunu, aile-merkezcilik ve cinsiyete dayalı işbölümü gibi pek çok toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sürdürülmesine hizmet etmektedir. Üstelik KEFEK komisyonu üyesi Kemalettin Aydın'a göre ASPB bunu kurumsallaştırma görevini yerine getirmektedir. Metinde kadınların çalıştırma programlarına katılmasının önemi vurgulanırken toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmasının çerçevesini aktif vatandaşlık anlayışının belirlediği anlaşılmaktadır.

*“Yine, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığımız, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile yapmış olduğu 10 Şubat 2012 tarihinde kadına yönelik **girişimcilik faaliyetlerinin artırılması protokolü çalışmaları doğrultusunda, KOSGEB'den de önemli oranda kadınlara artı sağlayacak, pozitif ayrımcılık sağlayacak destekler verilmektedir. Özellikle Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığımızın iş merkezleri yoluyla **kadın girişimciliğinin desteklenmesi projesi** kapsamında İstanbul Pendik'te, Nevşehir Hacıbektaş'ta, alanları hem de Kütahya ve Çorum illerinde kadın iş geliştirme merkezleri başlatılmış ve kadınlar burada hem çalışma tüm harcamaları açısından devlet tarafından hibe ile desteklenmektedir. Benzer İŞGEM projesi milletvekili olduğum Gümüşhane ilinde de yaklaşık 6,5 milyon Euro, Bilim ve Sanayi Bakanlığı tarafından, ilimize hibe olarak gönderilmiş; bu hibe olarak gönderilen çalışmalarda kadına pozitif ayrımcılığın gösterilmesi de ayrıca istenmektedir. KOSGEB'in çalışmalarında da -sizler de takip ediyorsunuz ki- birçok proje desteklemelerinde ve kredi desteklemelerinde kadınlar erkeklere göre, erkek işletmecilere göre bir adım daha öndedir ve yüzde olarak da daha fazladır. Kalkınma Ajansları kurulmuştur ve Kalkınma Ajanslarının desteklediği projelerde de kadın içerikli ve kadının sosyal gelişmesi ve istihdamını artıracak projeler ayrıca bir protokolle, özenle desteklenmektedir. Yine, MEB Halk Eğitim Merkezlerinde, kadının iş gücüne ve sosyal hayata katılmalarını artırmak amacıyla mesleki kurslar oldukça yüksek sayıda devam etmektedir İSKUR***

tarafından da iş gücü yetiştirme kursları kapsamında ve iş garantili kapsamlarda da kadının istihdamda yer almasına öncelik sağlanmış olup tüm bu çalışmalar ile hükümetimizin 2023 hedefleri içerisinde planlanan ve "yüzde 35, kadının istihdamda yer alması" hedefi... inşallah, 2015 yılında bu hedef gerçekleşecektir ve Avrupa standartlarına hızla ilerleyen bir ülke konumuna gelecektir. Dünyada krizlerden kadın ve çocukların mağdur olduğu bir yerde 2008-2009 global krizinde Türk kadınlarının burada bir mağduriyet yaşamadığını ve istihdamının da önemli bir oranda Hükümetimizin politikaları doğrultusunda artırıldığını sizlerle paylaşıyorum. (Aydın,2012)

Metinde yer alan girişimcilik ve aktif çalıştırmacılık ile kadının iktisadi durumunun nasıl iyileştirildiğine dair radikal vurgu çok dikkat çekicidir. KEFEK komisyonu üyesi milletvekiline göre mesleki kurslar, girişimcilik eğitimi, KOSGEB kalkınma Ajansları ve mikrokrediler sayesinde Türk kadını global krizde bir mağduriyet yaşamamıştır. Aslında yukarıdaki metne bakıldığında yapılacak ilk tespit kadınların toplumdaki dezavantajlı konumlarını gidermek için üzerinde durulan politikaların soyut eşitlik üzerinden kurgulandığıdır. Bu soyut eşitlik kadınların sadece ücretli emeğine odaklanmaktadır. Oysa sosyal politikanızı hangi değerler ve prensipler üzerine inşa ettiğiniz, eşitliğine yaptığımız yatırımın gerçekliğini ortaya çıkarır. Dolayısıyla neoliberal ekonominin gerekleri ve yaptırımları uyarınca geliştirilen ve kavramsallaştırılan aktif çalıştırmacılık tarzı politikaların kadınlar için tam ve gerçek eşit vatandaşlık haklarını elde etme bakımından sağlayacağı faydalar oldukça tartışmalıdır. Bu tartışmayı başlatabilmek için neoliberal söylemin kadınlara tanımladığı bireysel kurtuluş reçeteleri bağlamında artan kadın girişimciliğinin sorgulanması gerekir.

İktidarın neoliberal yurttaşlık formülü uyarınca kadın girişimciliğini sosyal politikalar aracılığıyla nasıl desteklediğine dair örnekler yukarıda yer alan metinlerde açıkça görülmektedir. Bu bağlamda girişimciliği neoliberal söylemle ilişkilendirerek eleştirmek yerinde olacaktır. Öncelikle şu tespiti yapmak yerinde olur: Neoliberal ideoloji kadınları keşfetmiştir; toplumsal cinsiyeti değil. Zaten neoliberalizm toplumsal cinsiyet dahil olmak üzere mevcut iktidar ilişkilerinde yapısal bir reform önerisi değildir ve söylem boyutunda inşa edilen neoliberal gerçeklik; kadın sorununa çözüm önerisi üretirken toplumsal cinsiyeti analitik bir kategori olarak içermez. Dolayısıyla neoliberal

söylem yoluyla toplumsal meşruiyet zemini hazırlanan politikaların toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama potansiyelleri tartışmalıdır. Hatta neoliberal söylem, cinsiyetçi toplumsal örgütlenmelerin ve hiyerarşinin yeniden üretilerek sürdürülmesine hizmet eder (Cornwall vd,2008)

Neoliberal söylem vatandaşlık çerçevesini girişimcilik olarak belirlerken kamusal/özel, kolektif/bireysel olmak üzere bir dizi karşıtlıkları yeniden üretir. Ayrıca bu karşıtlıklar arasında hiyerarşi ilişkisini pekiştirir. Özel olan kamusal olandan ve bireysellik de kolektif olandan üstün tutulur. Neoliberalizmin kendisinde vücut bulduğu İngiltere başbakanı Margaret Thatcher (1987)'in kolektivizme karşı topyekûn savaşın sembolü haline gelmiş meşhur cümlesi ‘toplum diye birşey yoktur bireysel (tek tek) kadın ve erkekler vardır’ ifadesiyle söylemin bireyselliği ruhunu ortaya koymaktadır. Neoliberalizm söylem yoluyla bireyselliği kutsarken, kolektif eylemlilik ve kolektif direnişin yerine bireysel kurtuluş reçeteleri sunar. Bu bireysel kurtuluş reçeteleri özellikle sistemin yapısal ürünü olan yoksulluk ve eşitsizlik gibi devasa sosyal sorunlara getirilen çözüm önerilerinde radikal bir paradigma değişikliğine yol açmıştır. Bu değişiklik kamusal müdahaleden birey odaklı proje ve projecilik ve programlara dönüşür. Yukarıda verilen ve egemen parlamenter söylemi metinde sıklıkla proje sözcüğünün kullanılması bu nedenle rastlantısal değildir.

Yine girişimcilik paradigmasının altında yatan varsayımlara eleştirel bir gözle bakıldığında bir diğer gerçekle karşılaşılır. Öncelikle girişimciliği kapitalist ekonominin en önemli itici gücü olarak formüle eden Shumpeter'den beri literatür artmışsa da girişimcilik tanımı üzerinde kesin olarak uzlaşılmış bir kavram değildir. Buna rağmen girişimcinin piyasa şartlarında kar elde etmek üzere risk alarak iş sahibi olan kimse olduğunu biliyoruz. Hatta piyasa koşullarında mevcut ve olası riskleri göze alarak emeğini ve sermayesini riske atan kişi olarak tanımlandığında, girişimci tanımının en önemli bileşenleri ‘bireysellik’ ve ‘risk alma’ olur. Bu tanım neoliberal anlayışla örtüşmektedir. Çünkü neoliberal teze göre, girişimcilik herkese açık, erişilebilir ve bireysel çabanın statü ve parayla ödüllendirildiği bir alandır (Marlow, 2012). Fırsatçı bireyselliğin, devletin ve kurumların herhangi bir kural ve kısıtlaması hatta düzenlemesine tabi olmayan piyasada, yaratıcılık ve inovasyon potansiyellerini kullanarak kazanç elde etmelerine dayalı bu anlayışın temelleri neoklasik ekonomiye dayanmaktadır. Girişimci bu tanımla neoklasik ekonominin *homoeconomicus*'udur.

Bilindiği gibi homo-economicus da tıpkı girişimci gibi piyasa koşullarında ve ona uyumlu bir biçimde çıkarlarını korumak üzere rasyonel tercihler yapan birey ve öznedir. Foucault bu öznenin artık girişimci olduğunu iddia eder (Dilts, 2011) Piyasanın gerekleri doğrultusunda rasyonel tercihleri ile kendisine bakabilen, kendi gelirini üretebilen, kendi sermayesini yaratabilen ve kendisini yeniden üretebilen girişimcidir homo-economicus. Bu bir sosyal gerçeklik inşasıdır. Neoliberal söylem rasyonel bireyin risk ve sorumluluk alması üzerine kurulu bir sosyal gerçeklik inşa eder (Read, 2009). Neoliberalizm yeni türden bir sosyal gerçekliği inşa etmek üzere iddiasını mevcut gerçekliğin de öyle olduğunu üzerine kurar. Örneğin rekabetçiliğin egemen olduğu bir sosyal gerçeklik inşa etmek için, zaten rekabetin insan ilişkilerinin temelinde mevcut olduğu söylemini besleyerek kendi gerçekliğini meşru kılar. Dolayısıyla tüm sosyal ilişkilerin merkezine yerleştirilen ekonomik davranışla birlikte rekabetçi bir piyasanın egemen olduğu sosyal gerçeklik bize ‘doğru’ olarak kabul ettirilir.

Bu söylemin hegemonik olmasıyla birlikte yönetilebilir bir neoliberal öznellik ve özneler ortaya çıkarır. Kadın girişimciler de tüm bu çerçevede içinde kalkınma ve yoksullukla mücadelenin özneleri olarak resmedilirler. Neoliberal söylem ontolojik olarak tarih dışı olan bireyciliği kadınları özneleştirerek yeni ve kabul edilebilir bir bağlama oturtur. Oysa kadınların özne olmaları feminist teorinin kullandığı ve mücadelesini verdiği bir kavramsallaştırma değildir. Neoliberal söylem özne olma durumunu toplumsal cinsiyet ve iktidarın maddi temelleriyle olan bağlamından kopartarak kullanmaya başlar. Aslında neoliberalizm çok akıllıca bir iş yaparak girişimciliği asıl bağlamı olan piyasanın serbestleştirilmesi bağlamından da kopartır. Sosyal, kültürel kalkınma ve yoksulluk gibi yeni ve daha geniş bir bağlama doğru çeker. Bu durumda piyasayı tartışmak yerine kültürel bağlamı tartışır hale geliriz (Gibb, 2002). Tam bu noktada varsayım ‘toplumsal varlığımızın doğal ve kaçınılmaz bir zemini olarak piyasa’dır. Bu varsayım altında, örneğin feminizmin ekonomik olarak bağımsız kadın miti artık piyasa ideolojisine tamamen bağımlı olmayı temsil etmektedir (Özügür, 2012). Girişimci kadınların rasyonel homo-economicuslar olarak sahip olmaları beklenen nitelikleri arasında risk alma, yaratıcılık, finans ve para yönetimi, insan kaynakları yönetimi, iletişim becerileri, organizasyon ve planlama becerisine sahip olmalarıdır. Bu özellikler aslında fiktif yani kurgusal rasyonel ekonomik insanın özellikleridir. Bu fiktif insan ise erkektir. Yani girişimcilik ile maskülenite arasında bir ilişki vardır (Jones, 2014). Kadınlar sözü edilen erkek normuna yaklaşmaya özendirilir. Bu durum

toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında sorunludur. Tam da en başta söylendiği gibi neoliberal söylemin toplumsal cinsiyet ile keşisi yoktur. Onun kavramlarından biri olarak girişimcilik de epistemolojik olarak cinsiyetçidir (Marlow, 2012).

Özetle girişimcilik söyleminin bu cinsiyetçi doğası birkaç şekilde tezahür eder. İlki yukarıda da söz edilen erkeğin ve maskülen normların dayatılmasıdır. Bu normlar dışında kalan kadınların eksik ve yoksun olarak etiketlenmelerini beraberinde getirir. Zaten kadın girişimciliği literatürü de kadınların erkeklerden neden daha başarısız girişimciler olduklarını ispata uğraşan çalışmalarla doludur. İkinci olarak neoliberal girişimcilik söylemi kadınların kendi aralarındaki farkları ve kişisel tercihlerini dikkate almaksızın; yoksulluğa çözüm önerisi olarak tüm yoksul kadınları homojen bir grup olarak ele alır ve potansiyel girişimci olabilecekleri varsayımından yola çıkar. Onların kendi hayatlarından ve dolayısıyla yoksulluklarından sorumlu oldukları ve kendi çabaları ile risk ve sorumluluk alarak kendi hayatlarını yönetebilecekleri ve yoksulluktan kurtulabilecekleri anlayışını genel geçer bir doğru olarak sunar. Bu farklılıkları örten homojenleştirme anlayışı aynı zamanda kadınların yoksulluklarının nedeni olan farklı yapısal sorunların da görünmez kılınmasına hizmet eder. Çünkü kadınların girişimci olarak hayatta kalma stratejilerine dayalı bir yoksullukla mücadele anlayışı, sistemin kendisinden kaynaklanan sorunlar yerine kurbanın kendisini sorumlu olarak işaret eder. Üçüncü olarak neoliberal girişimcilik söylemi kadınları böler. Önce yaşamın kendisinin bir hayatta kalma mücadelesi olduğunu savunan, sonra da onu rekabetçi bir biçimde kurgulayan söylem, bu savaşta kazananların oyunun kurallarını uygulayanlar olduğunu iddia eder. Planlama, yönetme, risk alma, yaratıcılık, özgüven gibi becerilere sahip olan ya da eğitim yoluyla bu yetilerle kendilerini donatabilen kadınlar ile girişimci potansiyelinden yoksun! ya da girişimciliğin desteklediği kaynaklara ve projelere erişimi olmayan kadınlar arasında bir ayrıma gider. Bir başka deyişle kadınları içerdikiler ve dışardakiler yaratarak kadınları böler. Dışardakiler ya da ötekiler erkek normuna uygun davran(a)mayanlardır. Üstelik neoliberalizmin kadın girişimciliğini yükselttiği ve desteklediği ekonomik ve politik iklime bakıldığında piyasanın kuralsızlaşarak düzensizleştiği, taşeronlaşma ve enformelleşmenin norm haline geldiği, güvencesizliğin arttığı, sendikasızlaşma ve özelleştirmenin yaygınlaştığını görülür. Bu bağlamda girişimcilik aslında sorumluluğun kadınsılaşması gibi bir sonuca da yol açar. Birincil görevi ailenin bakımını sağlamak olan kadın, kocanın işten çıkarılması, iş kazası geçirmesi, borçluluk gibi hallerde, ev ekonomisine

katkıda bulunmak için daha fazla tasarruf ve birikimden sorumlu ve, “aile bütçesine katkıda bulunmak” için “gelir getirici faaliyetlerde” de bulunmak durumundadır. Bu bağlamda kadının, ev işlerinin birer uzantısı niteliğindeki mutfak, dikiş, örgü gibi işlerdeki becerilerinin piyasada değerlendirilmesi öngörüsü, kadının var olan toplumsal cinsiyet rollerinin güçlenerek devam etmesi anlamına gelmektedir (Ulusoy, 2013) . Bir başka deyişle, kadınların kadınların yoksulluğun giderilmesine olan bu türden katkıları onların ücretsiz emeklerinin erkeklerle paylaşılmasındaki pazarlık güçlerini artırmaz. Ayrıca kadın girişimciliği özellikle de Türkiye de tipik evcimen ya da geleneksel girişimci kadın modeli ile cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan ücretsiz ev işçisi olma durumu değişmemektedir. Hatta Türkiye’de girişimcilik bu geleneksel rollerin devam ettirilebilmesine olanak sağlayan bir iş alanı olarak sunulmaktadır. Türkiye’de kadın girişimciliğine eleştirel bir perspektiften yaklaşan Yıldız Ecevit’in raporunda da bu durum açıkça şöyle ifade edilmiştir (Ecevit, 2007).

“.....kredi alan kadınların sektörlerine göre dağılımı şöyledir: üretim (%40), hizmetler (%4) ve ticaret (%56). İşin yapıldığı yer itibariyle bakıldığında ise kadınların % 72sinin işlerini evlerinde sürdürmektedir”

Dolayısıyla kadın girişimciliğinin söyleme bu denli hâkim olmasını hem neoliberal ekonomi politikalarının piyasalaştırma eğilimleri bağlamında hem de aile-merkezci geleneksel işbölümünün sürdürülmesinden yana ideolojik yaklaşımlarla ilişkili olarak ele almalıyız. Özellikle geleneksel girişimci kadın modelinin desteklenmesinin, kadınların yoksullukla mücadele bağlamında, erkeğin gelir getirdiği aile modeline destek olmak üzere çeşitli yardımlardan faydalandığı bir politika önerisi olduğunun altını çizmek gerekir. Bunun da kadınları özgürleştirici olmaktan çok uzak olduğu da eklenmelidir.

Yukarıdaki parlamenter söylem metninde yer alan ve girişimcilikle bağlantılı olarak sunulan bir başka neoliberal kavram mikrokredidir. Devletin müdahalesinin en azlaştırılmasını hedefleyen neoliberal dönüşümle birlikte refah devletinin küçülmeye zorlandığı ve boşalttığı yeri gönüllü kuruluşlar başta olmak üzere piyasanın doldurduğu bir döneme tanıklık edilmektedir. Refah devleti fonksiyonlarını piyasaya ve STK'lara devretmektedir. Bu ortamda gönüllü kuruluşlar yoksullukla mücadele programlarının baş aktörleri haline gelir. İşte mikrokredi kadın yoksulluğuna çözüm olarak sunulan bir

öneridir. Yoksulluk ve kadın arasındaki ilişkinin kurulmasıyla birlikte gündeme gelen mikrokredinin feminist eleştirisi ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir. Yoksulluğun kadınsılaşması kavramı ilk olarak 1970' lerde gündeme gelmiştir. Ancak literatürdeki kullanım sıklığının arttığı yıllar 1990' lardır. İlk olarak 1995'te Birleşmiş Milletler Kadın Konferansı'nda dünyadaki yoksulların %70'inin kadınlar olduğu tespit edilmiştir. Gerçekten de toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasında yapısal bir ilişki olduğu ve dolayısıyla yoksulluğun politik bir sorun olduğu tespitini yapan feminist teoridir. Ancak neoliberal söylem bu noktada güçlü bir manevrayla, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk arasındaki yapısal nedenlerden kaynaklanan ilişkileri indirgemeci bir yaklaşıma dönüştürmeyi başarmıştır. Yoksulluğun kadınsılaşması kavramını bir süre sonra kadınların gelir eksikliği ya da kadınların finansal kaynaklara erişimlerinden kaynaklanan bir sorun biçiminde formüle edilmeye başlanmıştır (Ledgerwood, 1999); (Yunus, 1999). Kadınları da içeren bu yeni yoksulluk tanımı çerçevesinde, başta Muhammed Yunus ve Grameen Bank programı olmak üzere, gözler üçüncü dünya ülkelerinin kadınlarının yoksullukla mücadelesinde kredi ve finans kaynaklarına erişimlerine çevrilmiştir. Üstelik Bangladesh Grameen Bank örneğinin tescilli başarısıyla birlikte, yoksulluğun nedenleri ile piyasalara erişim arasında doğrudan bir ilişki kurulmaya başlanmıştır (Bateman, 2008). Artık kadın ve yoksulluk literatürüne piyasa, finans, kredi ve sosyal sermaye, içerme ve erişim sıklıkla yer almaya başlamıştır. Bunlar popüler kavramlar haline gelirken eşitsizlik, sömürü, adaletsizlik, bölüşüm, baskı, emek, direniş, ve en önemlisi de toplumsal cinsiyet analizlerdeki merkezi önemini giderek yitirmeye başlanmış ve bu bağlamda yoksulluk depolitize edilmiştir. Yeni yoksulluk tanımı yoksullukla mücadele programlarının da çerçevesini değiştirmiştir (Bateman M. , 2003). Özellikle 1990'lardan itibaren Grameen Bank ve mikrokredi hikâyesinin ticari bir evrim geçirmesi ve ikinci dalga mikrokrediye geçilmesiyle beraber yoksullukla mücadelede tüm dikkatler kadınlara yönelmiştir. İkinci dalga mikrokredi programları çeşitli fon, kuruluş ve finans kurumlarının yoksul ülkelerdeki kadınlara kredi sağlamak üzere neredeyse sıraya girdiği bir yeni dönemi ifade etmektedir (Bateman M. , 2010). Piyasa kadınları keşfetmiştir. Bu keşifle birlikte hem yoksullukla mücadele edilecek hem de kadınlar yoluyla kalkınma ve ekonomik büyüme sağlanacaktır. Neoliberal söylem bu yeni çerçevenin kadınlar için kazan kazan anlamına geldiğini iddia etmektedir. Hatta kadınların piyasaya eklenmesi ile cinsiyet eşitliği sağlanmış olacaktır. Hâlbuki kadınların krediye erişimleri ile toplumsal cinsiyet eşitliği arasında doğrudan bir belirleyicilik ilişkisi yoktur (Chant, 2008). Özetle

mikrokredi ve girişimcilik cinsiyet eşitliğini piyasaya katılım üzerinden tanımlayan ve bu nedenle feminist sosyal politikanın mesafeli durması gereken önerilerdir. Aslında ekonominin gereklerini yerine getirirken aktif çalıştırmacı politikaların ve tam istihdam söyleminin bu söylemi kullananlar tarafından hayali olduğunun kabul edilmesi oldukça ilginçtir. Söylemin tüm ideolojik gücü ve belirleyiciliğine ters düşerek zaman zaman söylemlerde gedik açan bu türden itiraflar ya da kabuller yapılabilmektedir.

“Belki herkese iş bulamayabiliriz. Bulamıyorsak (Bu ülke demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti) diyorsak o zaman o sosyal denilen bölüm var ya onun içini iyi dolduruyoruz. Örneğin ailelere destekler vereceğiz.” (Erdoğan,2008)

Bu konuşma aynı zamanda ücretli işin refahın tek koşulu olamayacağının kabul edildiği bir konuşma olması nedeniyle de sosyal politika analizleri bakımından çok önemlidir. Tıpkı bir yeniden tanımlama ihtiyacı gibi tam istihdamın gerçekleşmemesi durumunda devreye girmesi gerekenin sosyal politikalar olduğunu söyleyen Erdoğan 5. Aile Şurasındaki bu konuşmasında sosyal devlet olgusunun önemini vurgulamaktadır. Ancak yine istihdam edilemeyeceklerin çoğunlukla kadınlar olduğu doğrudan ifade edilmemiş ve bu kez de aile sosyal politikanın merkezine yerleştirilerek yardımların aileye yapılacağı söylenmiştir. Kadın yine politikanın nesnesi konumunda olmayacaktır. Üstelik iktidar tam istihdam konusunda kendi ile çelişen bir tutum izlemektedir. Çünkü Erdoğan’ın bu söylemiyle çelişkili ÇSGB’nin 2014 stratejik belgesi bulunmaktadır. Bu belgede *“Tam istihdamın ve herkes için sosyal güvenliğin sağlandığı, çalışma şartlarının iyileştirildiği ve çalışma barışının hâkim olduğu dünya ölçeğinde model bir Türkiye”*den söz edilmektedir.

Öte yandan gerçekten de Türkiye’de kadınların istihdama katılımı muadili ekonomik büyüklüğe sahip ülkelerle kıyaslandığında dahi çok düşük olmasına rağmen son yıllarda bu rakamın yükselme ivmesinde olduğuna dair de veriler gelmeye başlamıştır. Bu noktada sorulacak esas soru kadınların istihdama katılımları yükseldiğinde toplumsal cinsiyet eşitliği sorunu kendiliğinden giderilmiş olacak mıdır? Yani gerçekten de toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilk ve temel önkoşulu kadınların istihdama katılımları ya da daha geniş bir bağlamda istihdamın kendisiyle mi ilgilidir? Bu soruya verilecek yanıt konusu istihdam olan sosyal politika ise evet olacaktır. Oysa ana-akım eril sosyal politikanın normlarına karşı alternatif normatif bir prensip

belirlemek ve tartışmanın kendisini özel kamusal alan ücretli ve ücretsiz iş ikilemini de içerecek biçimde genişleterek sosyal politikanın konusunu yalnızca istihdam olmaktan çıkarmak gerekir. Özetle toplumsal cinsiyet eşitsizliği sosyal politikanın ya da refah devletinin çalışmayı merkezileştirmesiyle doğrudan ilgilidir. Bunu çözmek gerekir. Bunun için çalışmayı sorgulayacak ve çalışma dışındaki alanları örneğin bakım emeğinin değerlendirilmesine katkıda bulunacak önerilere ihtiyaç vardır. Bu önerilerden biri de vatandaşlık geliridir. Türkiye’de hak temelli vatandaşlık gelirineline ilişkin tartışmalar görece sınırlı bir çevre tarafından yürütülmektedir. Ahmet İnsel, Ayşe Buğra- Çağlar Keyder, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu başta olmak üzere bazı akademisyen ve kurumsal kimlik vatandaşlık gelir önerisi üzerine analizler yapmaktadır. Ancak vatandaşlık geliri tartışmalarına toplumsal cinsiyet boyutunu dâhil eden çalışmalarda ciddi bir eksiklik bulunmaktadır. Hâlbuki sosyal politika geliştirme süreçlerine katkı bakımından tüm önerilerin cinsiyet eşitliği sağlama potansiyelleri sosyal politikacılar tarafından tartışılmaya muhtaçtır. Tezin son bölümünde söz konusu eksikliği gidermek üzere vatandaşlık geliri ve toplumsal cinsiyet konusuna odaklanılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AİLE VE ÜCRETİLİ İŞ MERKEZCİLİK KARŞISINDA CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN VATANDAŞLIK GELİRİ TARTIŞMALARI

İçinde yaşadığımız çalışma toplumunun kadınlar bakımından hem cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretildiği haliyle sürdürülemez olduğuna dair görüşler giderek daha fazla kişi tarafından ve daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Esping-Andersen feminist literatürün ortaya koyduğu yeni bir sosyal politikaya olan ihtiyacı dile getirdiği kitabında kadın devriminin tamamlanması için alternatif normatif prensiplere dayalı yeni bir toplumsal örgütlenmenin önemli olduğunun altını çizer (Andersen, 2011, s. 13). Yeni arayışlar bağlamında Fraser da Esping-Andersen gibi var olan çatışmaları uzlaştıracak yeni toplumsal düzenlemeler tahayyül edebilir miyiz sorusunun yanıtının aranması gerektiğini ifade eder. O'na göre feministlerin normatif hükümlerde bulunması ve kurtuluşçu alternatifler sunması gereklidir. Bunun için bir yandan mevcut varsayımları sorgulayarak yıkarken, diğer yandan yeniden yapılandırmak için gerekli düşünme biçimlerini ve analizlerini üretirler. Ama bunu yaparken ütopyacı bir umuda sarılırlar. (Fraser, 2008, s. 84). Esping-Andersen ve Fraser gibi “yaşadığımız sefaletten çıkış” yollarını gösterirken Andre Gorz'a atıf yapar:

“Her şeyden önce düşünceyi ve imgelemi egemen toplumsal söylemin sıkı sıkıya bağlı olduğu beylik ideolojik düşüncelerden kurtarmak gerekir; ve dolayısıyla üretici işbirliği, değişim ve yaşam tarzlarına dair farklı biçimleri keşfetmeye çalışan örnek niteliğindeki deneyimleri mantıksal sınırlarına kadar götürerek düşünmek gerekir.”

Parçalanmakta olan mevcut toplumun ortaya çıkmakta olan değişimlerin ufkunda, bu değişimlerin nihai amacı olarak beliren kökten farklı toplumun ve ekonominin bakış açısından algılanması gerekir. Bu bir yönüyle bu değişimlerin anlamının ve doğmayı talep eden şeyin sınırlarının daha iyi kavranmasını zorunlu kılacaktır. Diğer bir yönüyle bu eski koşulların yeniden oluşturulmasıyla çözümlenebilecek bir kriz değil, kapitalizmin kendi varlığının temellerini kendisinin yıktığı ve kendisinin aşılma koşullarını kendisinin yarattığı bir dönüşüm yaşadığımızı anlamaya zorlayacaktır” (Gorz, 2006).

Fatmagül Berktaş'a göre de "sembol sistemlerini basitçe reddetmek herhangi bir şeyi değiştirmez onların yerine başkalarını koymak gerekir. Böylesi bir yerine koyma olmadığı zaman yenilgi ve kriz dönemlerinde eski bildik yapılara dönülmesi kaçınılmazdır. Yapılması gereken eski paradigmalarda içinde kalmak değil, çağdaş feminist düşüncenin yaptığı gibi çerçeveyi değiştirmektir (Berktaş, 2010, s. 33).

Ücretli işi hayatın merkezine yerleştiren toplumsal sistemlerin bir krize sürüklendiği açıkken radikal sosyal politika önerilerinin tartişılması her zamankinden daha gereklidir. Bu radikal öneriler kadınların dezavantajlı konumlarına yol açan çalışma ve gelir arasındaki karşılıklı ve bağımlı ilişkinin çözülmesini sağlamaya hizmet etmelidir. Bir başka deyişle çalışma paradigmasının değiştirilmesi ancak çalışmanın yeniden tanımlanmasıyla başlayabilir. Çalışmanın mevcut tanımının yol açtığı cinsiyet temelli işbölümünün kadınlar bakımından yol açtığı ikincilleştirmeyle mücadele etmek için bu tanımın tek mutlak gerçek olmadığını vurgulayacak yeni ve devrimci tartişmalara ihtiyaç vardır. Kadınlar için devrim talebi devrimci önerilerden geçer. Statükonun yerine "alternatif" toplum modelleri hayal etmekle başlanabilir işe. Bu alternatif modellerden, bir başka deyişle "ütopya"lardan biri de "vatandaşlık geliri"dir. Vatandaşlık geliri evrensel bir vatandaşlık hakkı olarak her bireye verilecek –vergi mükellefi olanlardan geri alınmak koşuluyla–düzenli bir nakit transferidir (basicincome.org, tarih yok). Vatandaşlık gelirinin ortak özelliklerine vurgu yapan bir başka tanıma göre de hane halkından ziyade bireyi hedefleyen, kişinin refah düzeyi koşuluna bakılmaksızın, herhangi bir iş performansı ya da teklif edilen işi kabul etme isteği beklenmeksizin ödenen düzenli ve koşulsuz evrensel nakit transferidir (Philippe, 1992). Ancak vatandaşlık geliriyle ilgili olarak yapılan tartişmaların farklı ülkelerde farklı terminolojiler etrafında yürütüldüğüne bakıldığında kavramın Negatif Gelir Vergisi(NGV) ya da Katılım Geliri (KG)gibi koşullu türlerinin de bulunduğu görülür (Fitzpatrick, 2000, s. 38). Farklı ülkelerde yasal düzenlemelerde farklı isimler altında yer alan vatandaşlık geliri/ güvenceli asgari gelirin Fransız hukukunda somutlaşmış şekli, tutunma geliridir. Bu çalışmada vatandaşlık geliri bireysel, koşulsuz ve evrensel nakit gelir tanımı çerçevesinde ele alınacaktır. Vatandaşlık gelirinin bazı özellikleri şunlardır:

- Vatandaşlık geliri öncelikle bir nakit transferidir. Yani vatandaşlık geliri gıda, kömür yardımı ya da devlete ait bir arazinin ekilip biçilmesi izni şeklinde organize edilemez.
- Vatandaşlık geliri kişinin ihtiyaç duyduğu anda başvurusu sonucu kendisine ödenen bir miktar paradan farklı olarak aylık, haftalık ya da yıllık düzenli aralıklarla verilen bir ödeme niteliğine sahiptir.
- Vatandaşlık geliri politik toplum tarafından ödenir. Bu politik toplum çoğu kez ulus devlet gibi algılansa da prensipte ulus devlet örgütlenmesinin bir parçası olan eyalet, topluluk gibi politik birimler tarafından da ödenebilir. Alaska eyaleti bu türden uygulamaya örnek bir politik birimdir. Alaska eyaletinde altı aydan fazla ikamet eden kimselere 1982 den beri yasal olarak vatandaşlık geliri ödemesi yapılmaktadır. 2007 yılı itibariyle yerleşik ikamet eden ve ödeme yapılan kişi sayısı yaklaşık 700.000 olup, 2000 yılı rakamları ile kişi başına ödeme miktarı 2000 doları bulmaktadır.
- Vatandaşlık geliri ödemesinin bir diğer niteliği yalnızca ulus devletler tarafından değil ulus üstü politik yapılar olan AB ve hatta BM tarafından da fonlanarak da ödeme yapılabilmesinin olanaklı olmasıdır.
- Vatandaşlık gelirinin fonlanmasında genellikle vergilendirme esas olarak alınsa da yine Alaska örneğinde olduğu gibi sahip olunan doğal kaynakların (petrol) gelirlerinden oluşan bir fonlama yapmak da mümkündür.
- Vatandaşlık geliri haklar ve yükümlülükler etrafında şekillenen bir vatandaşlık paketinin içinde yer aldığı için ancak vatandaşlık statüsünde olanlara verilir.

Yukarıdaki nitelikleriyle sosyal politikanın kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesi için ne pahasına olursa olsun (part time, esnek, kısmi zamanlı çalışma artı bakım emeği dâhil olmak üzere) ücretli iş ve çalışma toplumunun devamından yana olan mantığına karşı, daha eşit, daha özgür ve daha adil bir toplum ideali için sunduğu “vatandaşlık geliri” önerisi, insanlığın geleceğini ütopya çerçevesinden üretmenin bir yolu olarak ele alınmalıdır. Kadınların çalışma yaşamına katılıyor olmalarının onlar ve toplumun geneli bakımından devrim anlamına gelmediğini vurgulamaktadır (Andersen, 2011, s. 121). Kadın devrimi denilen olgu sadece kadınların işgücüne katılımlarıyla açıklanamaz. Bu kadınların özneler olarak çoklu tercih ve isteklerinin demokratik taleplerin konusu haline gelmesiyle de çok yakından ilişkilidir. Bu bakımdan yeni toplumsal tahayyüller ve yeni toplumsal ilişkilerin örgütlenmesi yoluyla cinsiyet

eşitliğini sağlama çabası mutlaka kadınların farklı tercihlerini ve koşullarını dikkate almak durumundadır. Bu nedenle sosyal politika tartışmalarının sadece kadınların istihdama katılımı sorunuyla sınırlı kalması dahi çalışma merkezli sosyal politika anlayışının ve felsefesinin sürdürülmesine yarayacaktır. Bu neoliberalizmin de talebidir. Neoliberal ideoloji, devletin ana işlevini insanları ve tabii kadınları çalışmaya zorlama olarak belirlemektedir (Weeks, 2014, s. 19). Oysa feminist sosyal politika, çalışma toplumunun mutlaklaştırılmasının kadınlar bakımından bakım emeğinin ücretli iş karşısındaki geleneksel konumlanışını yeniden üreterek eşitsizlik yarattığına işaret ettiği önceki bölümlerde söz edilmişti.

Her şeyden önce çalışma toplumunun mutlaklaştırılması bir haklar sorunudur. Çünkü bu mutlaklaştırma hem aktif vatandaş söylemi dışında kalan ve istihdam piyasasına katıl(a)mayan, hem de hali hazırda çalışmakta olan kadınların ev içi bakım emeklerini görünmez kılar. Tam da bu nedenle bu toplumlar adil/eşit toplumlar değildirler. Çünkü adil bir toplum; sosyal güvenliğin herkesi kapsadığı, toplumun en dezavantajlı grubu ile diğerleri arasında sosyal güvenlik bakımından farkın en aza indirildiği bir toplumdur (Standing, 1999). Buğra'ya göre de herkesin içinde yaşadığı topluma, o toplumun eşit bir ferdi olarak katılmasını sağlayan şey, istihdam olanaklarının ötesinde sivil, siyasi ve sosyal haklar bütünüdür (Buğra, 2011) . Asgari gelir hakkı, pozitif özgürlüklerin genişletip, aynı zamanda toplumun sunduğu fırsatları herkesin yakalayabilmesi veya herkesin kendi yaşam projesini sürdürebilmesi olanağının asgari koşullarını yaratır (İnsel, 2000). Özetle ücretli işi merkez alan refah devleti yaklaşımının kadınlar bakımından bir haklar sorunu olduğu sosyal politikanın merkezine kadınların ücretsiz emeklerinin “haklar” kavramı çerçevesinde yerleştirilmesinde vatandaşlık geliri önemli bir açılım sağlayabilir.

Tezin Türkiye’de 5510 sayılı sosyal güvenlik yasasının toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirildiği bölümde sosyal sigortalar ve sosyal güvenlik politikalarının maskülen politikalar olduğuna değinilmişti. Erkekleri hedef alan ve özellikle emek piyasasının yetersizliği/başarısızlığı durumunda uygulanan bu politikalar nedeniyle çalışmayan kadınların refah devleti ile olan ilişkilerini büyük oranda eş ve babaları üzerinden yani erkeğe bağımlı statüleri ile kurmak zorunda kaldıkları yazılmıştı. Bu bağlamda ücretli işi merkeze alan ve maskülen bir sosyal güvenlik politikasına sahip refah rejimlerinde, bir kadın devrimi yaşanması öncelikle bu

bağımlılık ilişkisini çözecek bir hak temelli öneriyle mümkün olabilecektir. Sosyal güvenlik hakkı bağlamında vatandaşlık geliri tartışması esasen primsiz ödemeler tartışmaları içinde yapılmalıdır. Vatandaşlık geliri bir sosyal yardım değil primsiz bir sosyal güvenlik ödemesidir. Vatandaşlık gelirini sadece nakit bir sosyal yardım olarak tanımlamak onu diğer pek çok sosyal yardımdan farklı kılan koşulsuzluk ve vatandaşlık hakkı ile olan illiyet bağıını perdeler. Oysa vatandaşlık geliri sadece “balık tutmayı öğretmez nehirdeki balıklarda tüm insanlığın hakkı olduğu” varsayımından yola çıkar. Sosyal güvenlik sistemlerinin katı bir prim ödeme esasına dayanıyor olması ve ücretli iş ile sosyal güvenlik hakkı arasındaki ilişkinin belirleyicisinin prim ödeme kapasitesi olması; kadınların yeniden üretim alanındaki emeklerinin bu hakka erişimlerinde engel teşkil ettiği durumlarda dezavantajlı konumda olmalarına yol açmaktadır. Bu nedenle sosyal güvenlik sistemlerinde primsiz ödeme imkanının yaygınlaştırılması ve nihayetinde tüm toplumu kapsayıcı bir primsiz ödeme hakkı sağlanması sosyal politikanın hak temelli bir paradigma değişikliği anlamına gelecektir. Ayrıca böyle bir çevreye sahip bir ödeme sosyal güvence hakkı kapsamında kadınların bakım emeklerini tanınması için önemli bir zemin yaratma kapasitesine sahiptir. Sistemin en önemli ayaklarından biri olan sosyal güvenliğin katı prim ödeme odaklı bir sisteminde primsiz ödemelere yer açılması üstelik bunun vatandaşlık hakları bağlamında gerçekleşmesiyle birlikte, refah devletinin sosyal yardım devletine dönüşmesinin önüne geçilebilir. Çünkü daha önce de belirtildiği üzere bugün Türkiye sosyal politikası için söz konusu olan durumun sosyal harcamaların niceliksel olarak artışına karşın refah devleti anlayışından, sosyal yardım devletine doğru bir dönüşün yaşandığıdır (Eder, 2010, s. 156). Bu bağlamda sosyal yardımlar ile vatandaşlık geliri arasındaki farklara değinmek yerinde olacaktır.

5.1. Vatandaşlık gelirinin Mevcut Sosyal Yardım Sistemine Üstünlüğü

Vatandaşlık gelirinin uygulanmasına ilişkin önerilerin vatandaşlık gelirinin gerek finansmanının sağlanması gerekse ödeme seviyesi konularında farklılık göstermesine rağmen, tüm vatandaşlık geliri tanımlarının üzerinde uzlaştıkları üç prensibin bireysellik, koşulsuzluk ve evrensellik olduğu kesindir. Bu üç temel prensip üzerinden vatandaşlık gelirinin mevcut sosyal yardım sistemlerinden ayrıldığı noktalar aşağıdaki şekilde özetlenebilir. Vatandaşlık geliri bireyseldir. Bireysellik bir politikanın uygulandığı standart birime referans eder. Refah politikaları hizmetleri bireyleri ya

doğrudan ya da hane halkı üzerinden dolaylı biçimde yararlandırır. Ancak sosyal yardımlar konusunda hane halkının birim olarak hedef alınması hane halkı ile ilgili tanımlamaların ve içsel kompozisyonun oldukça tartışmalı olması nedeniyle yardımların kime ya da kimlere verildiğini en baştan sorunlu hale getirmektedir. Muhafazakâr çevrelerin hane halkını hedefleyen geleneksel sosyal yardımların çekirdek aileyi güçlendirdiği iddiasına karşılık vatandaşlık geliri taraftarları ailelere değil bireye yapılan ödemenin bireyin aileye olan bağımlılığını azaltan bir işlev görme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Bu yönüyle vatandaşlık geliri otonomiye sağlayarak bireysel özerkliği artırıcı bir sosyal politika uygulamasıdır. Bu bireysel özerkliğe en çok ihtiyaç duyanlar hiç kuşkusuz kadınlardır. Vatandaşlık geliri koşulsuzluk ve evrensellik prensibi doğrultusunda ödenir. Refah politikalarının büyük çoğunluğu alıcıların politikanın nimetlerinden faydalanmak için yerine getirmek zorunda oldukları çeşitli koşullar sunarlar. Bir diğer deyişle sosyal yardımların en önemli özelliği koşulluluktur. Koşulluluk; yardımların alınabilmesi için gereken bir dizi (yardım öncesi-yardım sonrası) davranış biçimine sahip olma anlamına gelir. Bu koşulların en başında yoksulluk ve çalışma gelmektedir. Sosyal yardımları hak edebilmek için gelire dayalı yoksulluk testleri ile çalışma testlerinden ‘sınıf’ta kalmak’ gerekmektedir. Yani refah devletinin yardımları kapsamına girebilmek için yoksulluk ile birlikte ‘iş’ göremez olmanın da kanıtlanması gerekmektedir.

Bireylerin koşullara uygunlukları, çoğu kez bürokratik süreçlerin yerine getirilmesi (form doldurma, yazılı başvuru, evrak tamamlama vb) ya da means-testler uygulanmasıyla belirlenir. Sözü edilen bürokratik engellerin aşılması yardımların alınması için yalana başvurulması veya bilgiye haiz olmamak gibi alıcıdan kaynaklanabilecek zorlukların yanı sıra uygulama hataları, profesyonel standartların dışına çıkmaları gibi uygulayıcılardan kaynaklanan pek çok sorun da yaşanmaktadır. Öte yandan geleneksel sosyal yardımların alıcılar bakımından yarattığı en büyük problemlerin başında hiç kuşkusuz damgalanma gelmektedir. Yoksullar ve işsizler gibi sosyal yardımlardan faydalanan kişiler topluma bir yük olarak görünür hale getirilirler. Biz ve Onlar karşıtlığı üzerinden modern toplum çalışmadan yaşamak istemeyi veya az çalışarak yaşamak arzusunu ahlaksız ve tehlikeli görür. Bu ahlaksızlık ve tehlikenin en aza indirilmesi için gelir ve çalışma testleri (means- testler) giderek daha sıkı hale getirilir ve sadece en diptekilerin yani yardımı gerçekten hak ettiği düşünülenlerin hedeflenmesine çalışılır.

Yoksulluk testleri insanların yoksulluklarının orijinlerinin onların kendilerinden kaynaklanan sebeplerden (sözgelimi çalışmak istememek gibi)mi yoksa kötü talihten mi kaynaklandığını ortaya koymayı amaçlar. Eğer yoksulluğun nedeni kişinin herhangi bir işte çalışmamasına dayanıyorsa o halde ilk adım olarak gerekli meslek edindirme kursları vb. aracılığıyla beşeri sermayesi artırılarak işe uygun hale getirilmesine çalışılır. Bu noktada kişinin işi kendisine uygun görüp görmemesi gibi bir seçme özgürlüğünden söz edilemez önemli olan nasıl bir işi olduğu değil herhangi bir işi olmasıdır. Oysa muhtemelen kişinin beşeri sermayesinin artırılması yoluyla çalışacağı işler düşük ücretli olanlardır ve bilindiği gibi düşük ücretli işler yoluyla istihdam yaratılması iddiaların aksine yoksulluğu azaltan bir işlev görmemektedir. Dolayısıyla yoksulluk testleri aslında çalışma testleridir ve bu testler özünde çalışma toplumunun devamını sağlamaya dönük olup yoksulluk ve işsizlik tuzakları oluşturmaktadır. Bu nedenle yoksulluk testlerinin ortadan kaldırılması aslında çalışma testlerinin de (work test) ortadan kaldırılmasını gerektirir.

Hem yoksulluk hem de çalışma testlerinin ortadan kaldırıldığı bir model olan vatandaşlık geliri önerileri ise evrensel boyutu ile koşulluluk ilkesinin tam karşısında yer alır. Çünkü vatandaşlık geliri kişinin pazarlık gücünü artırarak onu kendisine uygun olmadığını düşündüğü işlerde çalışma zorunluluğuna son verir. Çalışanların üretimden gelen güçlerini kullanmalarının önündeki en büyük engel olan işsizler ordusunun karın tokluğuna çalışması mecburiyeti halini de ortadan kaldırır. Özetle vatandaşlık geliri koşulsuzluk niteliği ile mevcut sosyal yardımların yapamadığı yapar; çalışanlara istihdam ilişkilerinden anlamlı bir çıkış seçeneği sağlar.

Eric Olin Wright kişinin emek piyasalarındaki konumunu güçlendiren vatandaşlık geliri önerisini emeğin metalaştırılması sürecini tersine çevirebilmenin önemli bir aracı olarak görür (Wright, 2007). Vatandaşlık geliri çalışacak olan kişiye işi kabul edip etmeme özgürlüğü tanınmasıyla çalışma toplumunu dönüştürebilme potansiyeline sahiptir. Tez boyunca tartışılmaya çalışıldığı gibi refah devleti geleneksel yaklaşımı iki esas temele dayanır: ücretli iş merkezlilik ve aile merkezlilik. Dolayısıyla alternatif modeller her iki merkezin de dışına çıkaracak merkezkaç kuvveti yüksek öneriler geliştirmek durumundalar. Çalışma merkezlilik bir yandan da aile merkezlilikle bağlantılıdır. Çünkü İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra norm haline gelen 8 saatlik

çalışma aslında erkek işçinin ev dışındaki mesaisinin karşılığı ve zaten kadın tarafından tüm ihtiyaçlarının karşılandığı erkeğin evi geçindirdiği ideal aile varsayımına göre düzenlenmişti. Tersine olmuş olsaydı yani erkeğin bakım işlerinden sorumlu olduğu hatta bunların bir kısmını paylaştığı bir aile modeli varsayımına göre norm çalışma saatleri düzenlenmiş olsaydı bu hiç kuşkusuz 8 saat olmayabilirdi. Bir başka deyişle cinsiyet temelli işbölümü olmaksızın 8 saatlik günlük çalışma düzeni ve çalışma merkezli bir sistemin var olması mümkün olmazdı (Weeks, 2009, s. 114). Tam da bu nedenle part time işlerin kadın işi olduğu ya da kadınların part time işlere uygun olduğu açıklaması buradan beslenir. Dolayısıyla aslında çalışma merkezliliğe meydan okumak aynı zamanda cinsiyet temelli işbölümüne ve erkeğin evin geçimini sağladığı ve kadının bakım işlerinden sorumlu olduğu geleneksel aile modeline de karşı çıkmak demektir. Gerçekten de vatandaşlık geliri önerisi aile-dışlaştırma potansiyeli taşır. Almaz Zelleke'ye göre vatandaşlık gelirinin uygulanması bakım veren partnerin istihdam edilene bağımlılığını azalttığı için her iki partnerin de bakım veren ve çalışan rollerini dönüşümlü olarak ya da eşzamanlı olarak yapmalarını sağlayabilir (Zelleke, 2008). Bu da erkeğin evi geçindirdiği aile modelinden “universal caretaker” denilen her iki partnerin de bakım rollerini paylaştığı aile modelinin norm olduğu bir toplum modeli tasavvurudur. Bu aile modeli kadınların cinsiyete dayalı işbölümlerini azaltabilir ve vatandaşlık hakkı olarak ödenen bir gelire sahip olan kadının aileye olan bağımlılıkları çözülebilir.

Vatandaşlık geliri alternatif toplum yolunda ilk adım olabilecek midir sorusunun bir başka yanıtı vatandaşlık gelirin alternatif toplum için gereken zihin dönüşümlerine olan ihtiyacı karşılama potansiyelinde gizlidir. Çalışma toplumunu dönüştürecek bilişsel durumlara ihtiyaç vardır. Vatandaşlık gelirinin sosyal güvenliği sağlamanın en etkili yolu olduğunu ileri sürenlerin en önemli savlarından biri vatandaşlık gelirinin insanların bilişsel dünyalarını etkileme kapasitesidir. Vatandaşlık geliri insanların düşüncelerinde, fikirlerinde ve hayallerinde “iş”in merkezi yerini kaybetmesini sağlamak da önemli bir işlev göreceği ve böylelikle bilişsel olarak toplumdaki yapısal dönüşüm dinamiklerini başlatacağıdır (McKay, 2001). Tıpkı diğer ütopyalar gibi vatandaşlık geliri alternatifinin kışkırtıcılığı, toplumsal düzenin köklü bir yeniden yapılandırma gerektirdiğini çok berrak biçimde ortaya koyar. Bu dünyanın değişmez ve dönüştürülemez olduğu şeklinde zihinlere kazınan dogmaların silinmesini sağlayacak bir enstrümandır. Vatandaşlık gelirinin sağlayacağı ikinci bir bilişsel dönüşüm de neoliberalerin ileri sürdüğü ‘sosyal

politikalar ve ekonomik politikalar birbirinden ayrı ele alınması gereken konulardır' anlayışını sarsacak bir araç olmasıdır (Groot ve Van der Veen, 2000, s. 16). Diğer bir deyişle sosyal hakların sınırlarının ekonomi tarafından belirlenmesi zorunluluğunu ortadan kaldırarak sosyal adaleti sağlayıcı mekanizmaları harekete geçirme potansiyeline sahiptir. Sosyal adalet kurumların herkesin gerçek özgürlüğünü güvence altına alacak biçimde tasarlanmasıyla mümkün olabilir anlayışı ile sadece özgürlük değil özgürlüğün değerinden ve özgürlüğü kullanmak için gereken kaynakların sağlanmasının "workfare"de yalnızca sözde kaldığından söz etmiştik. Vatandaşlık geliri tam da burada fırsatların dağıtım noktasında bu fırsatlara en az sahip olanların gerçek özgürlüklerini sağlamada devreye girmektedir (Groot ve Van der Veen, 2000) .

Aslında vatandaşlık geliri iki düzeyde işlevseldir:

1.Talep boyutu

2. Perspektif ya da paradigma değişikliği boyutu

Paradigma değişikliğine ilişkin olarak Kathi Weeks bu bir çalışma ya da ücretli iş ötesi topluma dair bir tahayyüldür (Weeks, 2009) iddiasındadır. Ancak feminist sosyal politika yazınının bir bölümü bakım karşılığı nakit gelir ödemesine kuşkuyla yaklaşır (Razavi, 2007). Vatandaşlık geliri önerisine yöneltilen önemli eleştirilerden biri geleneksel aile içi işbölümünü güçlendirebilecek bir öneri olmasıdır. Bu dikkate değer bir kaygıdır. Bu kaygının önemli bir dayanağı bulunmaktadır. Öncelikle vatandaşlık gelirinin kadınların ev içi bakım emeklerinin karşılığı olarak ödenmiş bir miktar para olarak algılanmasıdır. Buna bağlı olarak kadınların bir süre sonra ücretli iş piyasasından çekilecekleri ve ev içi bakım rollerine dönebilecekleri endişesidir. Bu endişeye ilişkin olarak vatandaşlık geliri önerisinin yalnızca kadınlara ödenmediğini ve evrensel koşulsuz bir gelir olarak tüm vatandaşları kapsadığı hatırlatmasından sonra şu soru üzerinde düşünmek gerekir. Böylesi bir ödeme ilk etapta kadınların ücretsiz emeklerini görünür kılacak bir tartışma başlatacak mıdır? Bu sorunun yanıtı hiç kuşkusuz evettir. Çünkü gerçekten altta yatan politik motif kadınların eve döndürülmesi olsa bile, çalışmadan bağımsız olarak kadın vatandaşlara (ve erkeklere) sağlanacak gelir, kadınlar bakımından görünmeyen emek tartışmalarının yeniden ve güçlü bir şekilde gündeme gelmesini sağlayacaktır. Cinsiyet temelli işbölümü geleneksel aile kurumu gibi feminist sosyal politikanın eleştirdiği tüm kavramlar da bu tartışmalarda yer bulacaktır. Tam da bu noktada yeniden görünmeyen emek tartışmalarını başlatmak kadınların mevcut öneri

ve pratiklere mahkûm edildikleri gerçeğini sorgulamaları sürecine ivme kazandıracaktır. Bu ivmeyi kazandıracak olan kadınların feminizmin özgürleştirici kavramlarını kullanmalarıdır. Üstelik bu tartışma ortamı ikinci dalga feminizmden sonra yaşanan deneyim ve bilgi birikiminin etkisiyle, kadınların refah devletiyle kurdukları ilişkiyi daha güçlü bir biçimde sorguladıkları yeni sosyal hareketler ve politik süreçler de yaratabilir.

2000'ler Türkiye'sinin meşhur sözüyle ifade edildiğinde “velev ki” kadınların bakım emekleri karşılığı verilmiş olsun, vatandaşlık geliri kesinlikle kadın hareketinin hatta marjinalize edilen feminist ideolojinin gündemin tarafı olarak tartışmanın çerçevesini belirleyen kavramlar setiyle düşünülmesini sağlama potansiyeline sahiptir. Örneğin vatandaşlık gelirinin koşulsuzluğu mevcut üçüncü bölümde sözü edilen ve hem parlamenter söyleme hem de iktidar söylemine de sirayet eden “*zihniyet değişimi*” ne neden olabilir. Üstelik bu kez zihniyet değişimi “bazı kesimler”in mesela feministlerin arzu ettiği gibi bir dönüşüme neden olabilir. Çünkü vatandaşlık gelirinin koşulsuzluk ve evrensellik niteliği, kişilerin yaptığı işten ve mevcut gelirinden bağımsız olması anlamına geldiği için bu refah devletinin vatandaşlarıyla kurduğu karşılıklılık ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi anlamına gelir.

5.2.Siyasi Parti Programlarında Kadının Ev-içi Bakım Emeği Yaklaşımı ve Vatandaşlık Geliri Önerisi

Vatandaşlık geliri önerisine özellikle 2000'lerin sonlarında bazı siyasi partiler ilgi göstermeye başlamışlar ve faal siyasi parti programlarının bazılarında ekonomik ve sosyal bir öneri olarak vatandaşlık geliri yer almıştır. Bu bölümde vatandaşlık geliri ile birlikte kadınların ücretsiz emekleri hakkında siyasi parti programlarının yaklaşımları incelenmiştir.

5.2.1.AKP Parti Programında Kadının Ev-içi Bakım Emeği Yaklaşımı ve Vatandaşlık Geliri Önerisi

AKP parti programında Sosyal Politikalar başlığı altında yer alan Kadın bölümünde hedefler arasında:

“Kadınların kamusal yaşama katılımının özendirilmesi için gerekli tüm önlemler alınacaktır. Ev kadınlarının sosyal güvence kazanmasını sağlayacak çalışmalar gerçekleştirilecektir. Ev içi emeğin saygınlığı korunarak kadınlar için yeni istihdam alanları oluşturulacaktır. Kadınların çalışma hayatı, çocuk ve aile sorumlulukları dikkate alınarak sosyal güvenlik ve çalışma koşullarında iyileştirmeler yapılacaktır.” ifadeleri yer almaktadır (AKP 2014). Bunlardan özellikle ev kadınlarının sosyal güvence hakkına sahip olmalarına yönelik çalışmalar yapılmasının hedefler arasında olması önemlidir. Ancak bunun primsiz bir sosyal güvence hakkı olup olmayacağı yönünde bir açıklama yer almamaktadır. 5510 sayılı sosyal güvenlik yasasının cinsiyet perspektifinden analizi bize ev içi bakım emeğinin karşılığı olarak primsiz herhangi bir ödemenin olmadığını göstermektedir. Bu durumda ev kadınlarının sosyal güvence haklarının isteğe ve dolayısıyla prime bağlı bir koruma şemsiyesi altında gerçekleşebileceğini düşünmek gerekir. Bu durumda bireysel herhangi bir geliri olmayan bir ev kadınının prim ödemesi yine eşine ekonomik bağımlılık ilişkisi içinde mümkün olabilecektir.

Aynı hedef içinde kapsamında görülen çok önemli bir ifade de “ev içi emek” ifadesidir. Bunun bir parti programında sosyal politikada gerçekleştirilecek hedefler arasında kavramsal olarak kullanılıyor olması önemlidir. Bu her şeyden önce parti programı içinde ve sosyal politikada bir sorun alanı olarak ev içi emeğin yer alması tanındığı anlamına gelir. Bakımın tıpkı ücretli emek gibi bir emek türü olarak kategorize edildiğine işarettir. Kavramın kullanılması ev içi bakım emeğin tanınırlığı bağlamında dikkate değerdir. Bu hedefte sözü edilen ev içi emeğin sadece ev kadınlarının ev içi emeği olup olmadığı muğlaktır. Çünkü ilk cümlenin öznesi ev kadınları iken ikinci cümledeki ev içi emeğin eyleyeni olarak emek sahiplerinin örneğin çalışan kadınlar da dâhil olmak üzere tüm kadınlar olduğunu varsaymak zor görünmektedir. Yine de kadınların ev içi emeğinden söz edildiği varsayılabilir. Aksi halde çalışan kadınların

ikinci mesai olan ev içi bakım emeklerinin görünmezliğini yeniden tartışmaya açmak gerekir. Ne var ki bu ifade de yer alan “ev içi emeğin saygınlığının korunması” hedefini gösteren ifade de ilk bakışta sorunlu görülmektedir. Bu ev içi emeğin saygınlığının olduğu varsayımına dayanan bir koruma hedefidir. Aksi halde ifade ‘ev içi emeğe toplumsal alanda hak ettiği saygınlık kazandırılacaktır’ şeklinde yazılabilirdi. Birinci bölümde feminist yaklaşımın eleştirilerinin başında ev içi emeğin görünmezliği ve ücretli iş karşısındaki değersizliğinin geldiği belirtilmişti. Bunun temel nedenin de üretim yeniden üretim alanlarının ayrılması ve cinsiyete dayalı işbölümü olduğu feminist sosyal politika yazınında vurgulanmıştı. Bu durumda ev içi emeğin saygınlığının korunarak yeni istihdam alanları yaratılması biçiminde formüle edilen bir sosyal politika hedefinin tam olarak ne olduğu belirsizdir. En azından cinsiyete dayalı işbölümünü dönüştürmek hedefinden uzak görünmektedir. Saygınlığın korunması ifadesi daha çok anneliğin ideolojileştirilmesi çerçevesinde kutsallık atfedilen bir alan olarak ev içi emek çağrışımı yapmaktadır. Zaten sorun kadınların yeniden üretim emeklerinin eril ideoloji tarafından mistifikasyonudur (Scott, 2007, s. 15). Yeniden üretim emeğinin doğasının doğru analiz edilmesi ile bu emeğin toplumsal gerçekliğinin çarpıtılması arasındaki fark buradaki mistikleştirme ile perdelenmektedir.

Öte yandan ev kadınlarına bakım emeklerinin yanı sıra yeni istihdam alanları yaratılması hedefi de “aktif” vatandaş söylemine uygun bir sosyal politika hedefidir. Zaten istihdam edilebilirlik yaklaşımının hakim paradigma olduğu hatırlandığında, ev kadınlarının bir yandan bakım rollerine devam ederek bir yandan da bu rollerini sürdürmelerine engel olmayacak mesela küçük girişimci olarak piyasaya eklenmelerinin arzu edildiği bir tablo karşımıza çıkabilir. Programın sosyal politikalara ilişkin bir diğer bölümün Aile ve Sosyal Hizmetler alt başlığını taşımaktadır. Bu bölümde ailenin toplumsal huzur barış ve sevgi için ne kadar önemli olduğu anlatıldıktan sonra; AKP’nin aile merkezli politikalara öncelik verecek olduğu hatırlatılmıştır. Dikkate değer hedefler arasında yer alan hedefler arasında şu ifade özellikle önemlidir. “*Çalışma hayatının yoğunluğu nedeniyle aile huzurunun ve çocukların ruh sağlığının bozulmaması için aile fertlerini destekleyici düzenlemeler geliştirecektir.*”. Burada çocukları etkileyen ve aileye dönük bir tehdit olarak çalışma hayatını yoğunluğu gösterilmiştir. Bu çalışma odaklılığın eleştirisi değildir. Açıkça belirtilmemiş olsa da ailedeki huzuru bozan buradaki çalışma yoğunluğunun, evi geçindiren erkek ve bakım işinden sorumlu kadın aile modelindeki erkeğin yoğunluğu

olduğunu düşünmek zordur. Çünkü bu yoğunluğun çocuklarda ruh sağlığını bozduğunun altı çizilmektedir. Kadınların “sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları” anlayışındaki bir programda nesillerin sağlığının bozulmasına neden olan yoğun çalışma hayatı kadınlarinki olmalıdır. Bu durumda kadınların çalışma hayatlarının yoğunluğunun azaltılması için bir başka deyişle iş ve aile yaşamının uzlaştırılması için alınacak önlemlerden söz edilmektedir. Bu önlemler arasında part time çalışma, ev eksenli çalışma gibi kadınların bakım rollerini de yerine getirebilecekleri böylelikle ‘aile huzurunu’ bozmayacak önlemler mi bulunmaktadır yoksa devredilemez ücretli, babalık izni gibi cinsiyete dayalı işbölümünü dönüştürecek önlemler mi yer almaktadır? Bu konuda uygulamalar eğilimin ilkinden yana olduğunu göstermektedir. Ancak 62. Hükümet programında yer alan “*Kadınların sosyo-ekonomik durumlarının güçlendirilmesi, çalışma hayatına katılımı, işyerinde ayrımcılığın önlenmesi ve fırsat eşitliğinin sağlanması sosyal alanda en çok önem verdiğimiz konular arasındadır. Bu amaçla önümüzdeki dönemde de aile ve iş yaşamının dengesini artıracak düzenlemeler yapacak, kadınların çalışma hayatına katılımını artırmak amacıyla, çocuk bakımevleri ve kreş hizmetleri için teşvik uygulamalarını güçlendireceğiz.*”(Başbakanlık,2014)

ifadeleri iş ve aile yaşamının uzlaştırılması önlemleri arasında sayılan kamusal bakım yükümlülüklerinin sayılması gelecek bakımından tedbirli bir umut varlık için bir neden sayılabilir. 2002’den itibaren iktidar eden Adalet ve Kalkınma Partisi hükümet programlarında herhangi bir vatandaşlık geliri önerisi talebine rastlanmamıştır.

5.2.2 CHP Parti Programında Kadının Ev-içi Bakım Emeği Yaklaşımı ve Vatandaşlık Geliri Önerisi

Bir siyasal partinin kadın sorunu tanımlaması ideolojiktir ve çözüm önerilerinin içeriğini belirler. CHP parti programında yer alan bir ifade kadın sorununa bakış açısının bir oranda hala yirminci yüzyıl modernite anlayışının tipik bir yansıması olduğunu göstermektedir. “*Özgür birey anlayışımız sadece yasalarda yapılacak değişikliklerle sınırlı olmayıp gerçek hayatta bireylerin her türlü ekonomik ve sosyal baskılardan, ekonomik bağımlılıktan, tarikat baskısından, toprak mülkiyetindeki çarpıklıklardan ve feodal baskılardan kurtarılmasını da kapsamaktadır. Eğitim ve*

kültür yoluyla kadını özgürleştirmektir.(CHP,2013) .Parti programında kadın sorununu büyük oranda bir eğitim sorunu olarak tanımlamaktadır. Oysa cinsiyete dayalı işbölümü yatay ve dikey olarak sosyal sınıfları keser. Aynı program “kadın sorunu bir demokrasi, insan hakları ve eğitim sorunudur” diyerek farklı tanımlamalar da yapıldıktan sonra eğitim ve kültürlenme vurgusu tekrarlanmaktadır. “Kadınlarımıza her alanda fırsat eşitliği, çağdaş laik demokratik cumhuriyetimizin var olma koşuludur. Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin öncülüğünü Mustafa Kemal Atatürk ve O’nun kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi yapmıştır. Atatürk devrimleri ile Türk kadını toplumda çağdaş, eğitilmiş, meslek sahibi, özgür bireyler olma niteliğine kavuşturma yolunda çok büyük kazanımlar sağlanmıştır. CHP kadını özgürleştirmek, çevre baskısından ve feodal yapı etkisinden kurtarmak, sosyolojik kökenden kaynaklanan sıkıntıları gidermek için eğitim, kültür yolunda sonuç alıcı çabalar gösterecektir”

Yine “kadını ve erkeği eşit bir Türkiye yaratabilmenin ilk çıkış noktası eğitimidir” diyerek büyük harflerle kadın sorunu ile eğitim ilişkisinin altı çizilmektedir. “Eğitim, kadınla ilgili tüm sorunların çözümünde temel yapı taşıdır. Eğitim, kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi doğrultusunda, kadınların özgüvenini ve toplumsal bilinçlerini artıran, kadınlara ilişkin sorunların çözümünde en önemli faktördür. Bu anlayışla; Kadınların üzerindeki her çeşit toplumsal baskının kaldırılması için eğitim, kültür ve basın yoluyla çaba gösterilecektir. Cinsiyet eşitliğidir: Kadının, yönetimde, siyasette, çalışma yaşamında, eğitimde, hukukta, evrensel hak ve özgürlüklerde ve diğer tüm alanlarda erkeklerle eşit haklara ve olanaklara, sahip olduğu, her türlü toplumsal ve fiziki baskıdan uzak, özgürce yaşadığı toplumdur. Bunu sağlamak için gerektiğinde kadının lehine pozitif ayrımcılık yapan yapısal düzenlemelerdir”. Laiklik başlığı altında da “Kadını ve erkeği eşit bir Türkiye’nin temel koşuludur” denilerek soyut bir eşitlik tanımı yapılmaktadır. Programın pek çok yerinde bu vurguyu görmek mümkündür. Örneğin yine yurttaşlık hakları ile ilgili olarak “Kadınların yurttaşlık haklarından eksiksiz yararlanmaları sağlanacaktır.” denmesine rağmen bunun nasıl gerçekleşeceğine dair somut bir öneri yoktur. CHP Parti programında sosyal refah devleti bölümü altında önemli hedefler mevcuttur. Ancak CHP’nin kadın ve sosyal politikalara ilişkin olarak radikal, devrimci alternatif bir toplum tahayyülünden ziyade mevcut durumun iyileştirilmesini savunduğu söylenebilir. Örneğin mevcut haliyle 150’ den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde kreş zorunluluğu varken bu sayıyı 100’e düşürmeyi hedefleri arasına almıştır.” *İşyerlerinde kreş*

olanaklarının yaygınlaştırılması gerçekleştirilecek. İş Kanunu yeniden düzenlenerek, en az 100 işçi çalıştıran yerlerde devletin de desteğiyle kreş kurma zorunluluğu getirilecektir”

CHP'nin refah devleti önerisi İkinci Dünya Savaşı sonrası dahi ulaşılamayan herkese iş sağlanması prensibine dayalıdır. Birinci ve öncelikli hedefi “tam istihdamdır”. Oysa bunun en gelişmiş ülkelerde dahi uygulanabilir olmadığı açıktır. CHP'nin siyasi perspektifinin tam istihdam olması üretim ilişkilerinin reel gerçekleriyle ve sosyal politika tartışmalarının felsefesinin geldiği noktayla uyumlu gözükmemektedir. Çünkü Andre Gorz başta olmak üzere bugün alanda yaşanan tartışmanın odağını emek ve ücret arasındaki ilişkinin kendisi ve çalışma/ma hakkı oluşturmaktadır. Bunun en temel nedeni de teknoloji ve üretici güçlerin gelmiş olduğu düzeyin tüm bireylerin tam zamanlı çalışmasını ne zorunlu ne de mümkün kılmamasıdır (Özbek, 2007). Bu açıdan bakıldığında tam istihdamın somut bir siyasi hedef olarak sosyal demokrat bir partinin 21. Yüzyıl sosyal politikasının merkezinde yer alması ve biraz da arkaiktir. CHP parti programında sayfa 275' de yer alan refah devleti önerisi de çalıştırmacılığı esas alır. *“Yoksullukla mücadele çalışmaktan kaçınma alışkanlığı yaratmamalıdır: Açlık veya yoksullukla mücadele için uygulamaya konacak programların kişilerde çalışmaktan ve sorumluluk üstlenmekten kaçınma alışkanlığı yaratmaması göz önünde tutulacaktır.”*

Hatta hak temelli yaklaşım olarak sunulan aile sigortası alan ailelerin çocuklarının istihdam edilebilirliği sağlanacaktır. Her durumda çalışma esastır. *“Türkiye İş Kurumu ve illerdeki Organize Sanayi Bölgeleri ile işbirliği yapılarak, özel sektörün de katkısı sağlanarak Meslek Edindirme Kurslarına öncelikle Aile Sigortası kapsamındaki ailelerin çocukları alınacak”*. CHP' nin radikal sosyal politika önerisi olarak sunduğu aile sigortası ve vatandaşlık hakkı ödemesi gerçekten radikal bir öneri midir?

“Kırsal kesimde yoksul ve işsiz ailelere yönelik “vatandaşlık hakkı ödemesi yapılacak: Vatandaşlık Hakkı Ödemesi'nin temel amacı, uygulaması büyük kentlerde başlatılacak olan Aile Sigortası'nın tüm Türkiye'de yaygınlaştırılmasına kadar, kırsal kesimdeki gerçek yoksulların koruma altına alınarak kimsenin yatağa aç girmemesini sağlamak, ülke genelinde Sıfır Açlık koşullarına ulaşmaktır. Bu ailelere durumlarında iyileşme sağlanıncaya kadar her ay asgari ücret düzeyinde ödeme yapılacaktır.

Vatandaşlık Hakkı Ödemesi öncelikle doğrudan ailenin, öncelikle annesinin banka hesabına yatırılarak yapılacak, uygulama objektif kriterlerle Sosyal Refah Devletinin temel bir sorumluluğu olarak sürdürülecektir. Proje, muhtarların, sosyal hizmetler kurumunun ve bağlı sosyal hizmetler uzmanlarının yakın gözetiminde uygulanacaktır. Bu uygulama ile aynı zamanda kadının, evde daha güçlü konuma getirilmesine destek olunacaktır. Böylece gerçek anlamda sosyal devlet, varlığını yurttaş nezdinde hissettirecek, insan ve ailenin onuru güvence altına alınacaktır.”

CHP'nin vatandaşlık hakkı ödemesi önerisi aile temelli bir uygulamadır. Her ne kadar öncelikle annenin hesabına yatırılıyor olsa da yardımın öznesi kadın değildir. Sosyal yardımdır. Koşulludur. Evrensel değildir kent ve kırsal ayrımı yaptığı için yereldir ve bölgeseldir. Kırsal yoksulluğun önlenmesinden ziyade kırsal yoksulluğa acil bir müdahale yardımı niteliğindedir. CHP parti programı kadın istihdamında çözüm önerilerinden biri de girişimciliktir. Sözü edilen kredi ve destekler mikrokredi çağrışımı yapmaktadır. *“Kadınlara iş kurma desteği: Ev ekonomisi ve el sanatları uygulamalarıyla kişisel becerilerini girişimciliğe dönüştürmek isteyen kadınlara, İş Kurma Kredisi ve Pazarlama Desteği sağlanacaktır.”*

5.2.4 Diğer Siyasi Partiler

MHP parti programında ev içi kadın emeğinin değersizleştirilmesi eleştirisi yoktur. Programda aile kadın ve çocuk başlığı bulunmaktadır ki bu kadının ailenin bir üyesi olarak ve aileyle ilişkili olarak tanımlandığı yaklaşıma çok uygundur. Vatandaşlık geliri önerisine rastlanmamıştır.

Türkiye siyasi hayatı muhafazakâr liberal iktidar ve sosyal demokrat ana muhalefet partisinin ve Türk milliyetçisi liberal sosyal politika ve kadın alanındaki yazılı hedeflerinden radikal bir biçimde farklılaşan bir siyasal parti olarak Anayasa mahkemesi kararıyla 11.12.2009 da kapatılan Demokratik Toplum Partisi deneyimi yaşamıştır. DTP nin 2005 yılında TBMM arşivinde 2007-7129 numarasıyla yer alan program ve tüzüğünde 21. sayfasında başlayan “demokratikleşmenin temel dinamiği kadındır “ bölümü altında aşağıdaki ifadeler kadın sorunu tanımlama bakımından Türkiye siyaset tarihi bakımından tarihsel bir öneme sahiptir. 21. Yüzyıl Türkiye'sinde

kadın emeğinin görünmezliği ile toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişkiyi bir politik sistem sorunu olarak tanımlayan bir parti programından alınmıştır:

“Partimiz cins çelişkisini çağımızın en temel çelişkilerinden birisi olarak ele alır. Bütün sömürü, tahakküm ve egemenlik ilişkilerinin kökeninde kadın cinsinin egemenlik altına alınmasını görür. Bu nedenle cinsiyet ayrımcılığını bir sistem sorunu olarak değerlendirir ve buna bağlı tutumunu stratejik bir yaklaşımla belirler. ”Toplumsal Cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmayı, yaşamın tüm eril alanlarının (sosyal, siyasal, kültürel vb) eril karakterden arındırılması ve yeniden düzenlenmesi mücadelesi olarak benimser. “Partimiz sosyal alanda özgürlük açısından kadın için en önemli sorunun kutsanmış aile kurumunda toplumsal cinsiyetçiliğe dayalı rollerin devam ettirilmesi ve bu rollerin yeniden üretilmesi olarak görür. Toplumda var olan bireylere toplum tarafından öğretilen erkeklik ve kadınlık rollerinin aile içinde başladığını, yaşamın tüm alanlarında belirleyici olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle aile kurumunda toplumsal cinsiyetçiliğe dayalı rollerin aşılmasını ve geleneksel aile yapısının demokratikleştirilmesini ertelenemez bir sorun olarak ele alır.”

“Tek taraflı erkek iradesini ifade eden toplumsal cinsiyetin aşılması, kadın üzerindeki baskıcı ve eşitsiz uygulamaların kaldırılması ve eril zihniyetin aşılmasının araçları yaratılacaktır. Cinsler arası eşitlik ve bu konuda toplumda zihniyet devrimi olarak adlandırdığımız değişim, dönüşüm sağlanana kadar hayatın her alanında kadına yönelik pozitif ayrımcılık uygulanacaktır. Bu kapsamda kadına yönelik acil sorunların tespit ve çözümü için idari yapılanmalar gözden geçirilecek, Kadın Bakanlığı ihtiyaca göre düzenlenecek ve tüm Türkiye de yerel birimlerin kurulması ve pratikte uygulanması sağlanacaktır.”

Kadın sorununu feminist sosyal politika literatürü kavramlarıyla tanımlayan DTP'nin parti programında sosyal politika önerilerinden bazıları da şöyle yer almıştır :
“Kadınların ekonomik yaşamdaki yoksulluğu, istihdam ve girişimci düzeylerinin düşüklüğü dikkate alınarak özellikle yoksul ve işsiz çok sayıda kadının üretime katılmalarını artırmak amaçlı meslek edinmelerini sağlayan ve sınırsız kari hedeflemeyen, modern işletmelerin geliştirilmesi teşvik edilecektir. Yine bireysel ya da küçük gruplar halinde faaliyet göstermek isteyen kadın girişimciler desteklenecektir. Kadının ucuz emek gücü olarak görülmesine son verilecektir”.

“Çalışma yaşamında işe giriş ve eşit işe eşit ücret uygulamalarında kadına yönelik eşitsizlikler ortadan kaldırılarak, çalışan kadınların doğum öncesi ve doğum sonrası toplam 1 yıl ücretli izinli olmaları ve işe dönüşlerinde yaşanabilecek uyumsuzlukları ortadan kaldıracak tüm tedbirler alınacaktır. Ücretli doğum izni hakkını erkeklerin de kullanabilmesi sağlanacaktır. Çalışan annelerin kreş sorunları çözülecektir.”

Yukarıdaki önerilerin cinsiyete dayalı işbölümünü aşındırmaya yönelik Türkiye egemen parlamenter söyleminde radikal söylemler olduğu kesindir. Aynı siyasi parti (DTP) 13.02. 2009 tarihinde “yoksulluk içindeki Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vatandaşlık geliri öngören vatandaşlık geliri kanun teklifini” TBMM başkanlığına sunmuştur. Kanun teklifinin gerekçesine bakıldığında vatandaşlık gelirinin yoksulluk sorununu çözmek üzere önerildiği görülmektedir. Şu an uygulanan sosyal yardımların benzeri olarak nakit ödemeyi esas alan ve gelir kriteri uygulayacak bir öneridir. Ancak CHP gibi DTP’nin de vatandaşlık geliri önerileri vatandaşlık gelirinin hak temelli bir sosyal yardım olduğuna vurgu yapılmaktadır. Oysa vatandaşlık geliri ödemesi sadece bir sosyal yardım değildir. Hatta sosyal ‘yardım’ değildir. Yoksulluğa çözüm olması vatandaşlık gelirinin bir boyutudur. Her iki partinin de önerilerinin aksine koşulsuzdur ve gelir testlerinden muaftır. DPT’nin kanun teklifi de CHP’nin vatandaşlık hakkı önerisi gibi ailede kadına ödenecektir. Önerinin bu haliyle formüle edilmesi yoksulluğun kadınsılaşması ve kadınların yoksulluktan en çok etkilenen grup olmalarıyla ilgili görünmektedir. Her iki öneri de vatandaşlık gelirinin çerçevesini aslında çalışmanın merkezi rolünü sorgulayacak bir öneri olarak çizmemiştir.

2011 yılında Türkiye siyasal hayatında yer alan bazı partilerin vatandaşlık gelirin e yaklaşım ları parti program ları incelendiğinde aşağıdaki tablodaki gibi özetlenebilir:³

PARTİ	TEMEL GELİR(ASGARİ GELİR DESTEĞİ ,VATANDAŞLIK	İKAME ÖNERİSİ	İKAME ÖNERİSİNİN VURGUSU
--------------	--	--------------------------	---

³ Bu tablo Ocak 2011 itibariyle sözü edilen siyasi partilerin online parti program ları taranarak oluşturulmuş olup parti mensubu milletvekillerinin vatandaşlık gelirin e ilişkin bireysel görüş ve önerilerini içermemektedir. 2015 itibariyle BDP, Has Parti ve İşçi Partisi siyasal hayatlarına farklı isim ve kimliklerle devam etmektedir.

	GELİRİ YA DA TUTUNMA GELİRİ KAVRAMI KULLANIMI		
BDP	YOK	Şartlı nakit transferinin artırılması.	Koşula bağlı sosyal güvence mevcut uygulamanın iyileştirilmesi
CHP	VAR	Aile sigortası ve her aileye asgari gelir sigortası ve sosyal yardımların vatandaşlık hakkı olarak görülmesi	Sosyal yardımların çalışma hayatındaki statüden bağımsız olarak vatandaşlık hakkı olarak görülmesi
AKP:	YOK	Asgari ücret seviyesi geçim standartlarına göre yeniden gözden geçirilecek ve asgari ücretten alınan vergiler kademeli olarak azaltılacaktır.	Asgari gelir değil ücret vurgusu
HAS PARTİ	VAR	"Vatandaşlık maaşı", temel bir yurttaşlık	Koşulsuz bir hak olarak vatandaşlık

		hakkı olarak hayata geçirilecektir.	geliri önerisi
EMEP	YOK	Bütün ücretli işçiler için dört kişilik bir ailenin ihtiyaçları üzerinden hesaplanan genel asgari ücret tespit edilecektir	Asgari gelir değil ücret vurgusu
MHP	YOK	Sosyal adalet ve gelir dağılımı sağlamak için her kesimin üretimden doğan değere katkısı ölçüsünde adil pay almasını sağlayan sosyal refah düzeni önerisi.	Gelir adaleti sağlanması önerisi
ÖDP	VAR	Her bireye, geçmişte ve şu anda üretim sürecine yaptığı katkıya bakılmaksızın kayıtsız şartsız ‘yurttaşlık	Koşulsuz bir hak olarak vatandaşlık geliri önerisi

		hakkı‘ ödenmesini savunur	
İŞÇİ PARTİSİ	YOK	En başta gelen hak, yaşama ve geçinme hakkıdır. Millî Hükümet, her yurttaşın yeteneğine göre bir işte çalışmasını garanti eder	Çalışma ve tam istihdam vurgusu

Yukarıdaki tablo bazı siyasi partilerin partilerin -programlarında yer aldığı haliyle- vatandaşlık geliri önerisi yaklaşımlarını göstermektedir Sekiz siyasal partiden yalnızca Has Parti, ve ÖDP parti programlarında koşulsuz asgari gelir güvencesi sağlamak üzere vatandaşlık geliri önerisi yer almaktadır. Diğer siyasal partilerin programlarında koşulsuz evrensel bir vatandaşlık geliri önerisine rastlanmamıştır. Siyasi partiler dışında Gökkuşuğu kadın derneğinin yeni anayasa önerisi içinde öncelikle kadınlar için olmak üzere herkes için; “*Vatandaşlık geliri, devletin başta kadınlar olmak üzere bütün vatandaşlarına karşı yükümlülüğü olmalıdır*” şeklinde formüle ettiği vatandaşlık geliri önerisi bulunmaktadır. <http://gokkusagikadin.wordpress.com/anayasa-onerisi/>.

TARTIŞMA VE DEĞERLENDİRME

Sosyal politika ve toplumsal cinsiyet analizi yapmak öncelikle ilişkisel ve bağlamsal düşünmeyi gerektirir. Bu nedenle sosyal politikaların kurumsal/kuramsal tarihsel gelişimi toplumsal cinsiyet hiyerarşisi ve üretim ilişkileri bağlamından bağımsız olarak ele alınamaz. Bu açıdan bakıldığında, öncelikli sorun alanının kadın emeğinin değersizleştirilmesi olduğunu ve bunun da kapitalist üretim süreçlerinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Bir yanda kadın emeği değersizleştirilirken, diğer yanda sosyal politikaların kurumsallaşması zorunluluğunu yaratan toplumsal şartlar ve onlara karşı yürütülen çetin mücadelenin var olduğu uzun bir tarihsel süreç yaşanmıştır. Söz konusu mücadele ile erkeklerin siyasal ve sosyal haklara erişimleri kadınlardan çok daha önce gerçekleşmiştir. Aynı mücadele içinde yer alan kadınlar ve kadın emeği, işçi erkeklerin sermayedar erkeklerle örtük bir uzlaşmaya gitmeleriyle sosyal politikaların asli özneleri olmaktan dışlanmışlardır. Kadınların toplumsal yeniden üretim emekleri ise sonradan refah devletini ortaya çıkaracak olan çatışma ve uzlaşma dinamiklerinin bir bileşeni olarak dikkate alınmamıştır. Dolayısıyla refah devletine doğru evrilen bu süreçte emek sermaye çatışması siyasal ve sosyal araçlarla kurumsallaşırken, hakim emek tanımı erkeğin üretim merkezli emeği olarak inşa edilmiştir.

Sonuç olarak kadınların toplumsal yeniden üretim alanındaki emeği, kapitalist olmayan ilişkiler bağlamında tanımlanarak, emek sermaye çatışmasında uzlaşma arayışlarının ekonominin genel çerçevesi içinde aranması ilkesi uyarınca, sosyal refahın öznesi olmaktan uzaklaştırılmıştır. Böylece, kadın emeğinin ekonomi dışında bırakılması ve marjinalleştirilmesi, kadınların toplumsal hiyerarşideki ikincil konumlarını ve iktidar ilişkilerindeki güç kaybetmelerini açıklamaktadır. Bunun sonucunda, kadınlar yeniden bölüşüm ve refah dağıtımında güç tekelinin erkeklerin elinde bulunduğu patriarkal toplumsal inşa ile karşı karşıya kalmıştır. Erkeğin aile reisi ve evi geçindiren olarak tek karar verici rolünü üstlendiği ve kadınların da temelde ev işleri ve bakım rolleriyle sınırlandırıldıkları, cinsiyete dayalı işbölümü de sözü edilen patriarkal toplumsal inşanın bir uzantısıdır ve aile odaklı ideolojinin de dayanak noktasıdır.

Söz konusu bağlamı dikkate alan bu tez, öncelikle aile, devlet ve piyasa üçgeninde üretilen refahın paylaşılması anlamına gelen refah rejiminin erken

dönemde inşasından itibaren erkeğin üretim merkezli emeğini dikkate alan varsayımlara dayandığını ortaya koyan eleştirel bir bakış açısıyla, refah rejimlerindeki örtük cinsiyetçiliği görünür kılmayı amaçlamıştır. Bu eleştiriyi yapabilmek ve tartışmayı yürütmek ancak feminist sosyal politikanın kuramsal yaklaşımlarını benimseyerek mümkün olabilir. Çünkü feminist düşünce tarih sahnesinde yerini aldığı andan itibaren eril iktidara, tüm görünümüne ve onu sürdürülebilir kılan siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılara karşı mücadele başlatmıştır. Sosyal politika alanında kadınların haklarını elde etmek için başlattıkları savaşın temel savı, kadınların doğal haklarını kullanmalarının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Doğal haklar savunusu, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda devrim ruhunun ve insan hakları, eşitlik mücadelesinin feminist düşünceye yansımalarıdır. Kadınların siyasal ve sosyal haklarına kavuşmalarını sağlamaya yönelik olarak, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve oy hakkı gibi talepleri dile getiren öncü kadın hakları savunucuları, eş zamanlı olarak cinsiyete dayalı işbölümünü ve aile odaklı toplumsal yapıyı da eleştirmişlerdir.

Özetle birinci dalga feminist mücadele hem erkeklerle eşit siyasal ve sosyal haklar için savaş vermiş hem de mevcut erkek egemen aile ideolojisine karşı eleştiriler geliştirmiştir. Ancak kadınların erkekler tarafından ikincilleştirilmesinin ve refahtan yararlanma koşullarının erkek ve aile üzerinden belirlenmesinin nedenlerini derinlemesine sorgulayan ve politik analizini yapan ikinci dalga feminist hareket olmuştur. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, ikinci dalga feminizm, yeniden üretim hakları ve ev içi karşılıksız emeğin görünür kılınması tartışmalarını yürütmüş ve sosyal refahın aile ve hanehalkı üyeleri arasında eşit bölüşülmediği tespitini yapmıştır. Aile içindeki eşitsiz güç ilişkilerinin kadınlar aleyhine işleyen niteliğine yapılan vurguyla birlikte aile ideolojisi eleştirileri yoğunlaşmıştır. Bu eleştirilerden refah devleti de muaf değildir; hatta ikinci dalga feminizmin eleştirilerinin odağında refah devleti vardır. Daha çok maddeci bir sorgulayışa yönelen ikinci dalga feminizm çerçevesindeki eleştiriler, öncelikle refah devletinin erkek egemen varsayımlarının somutlaştığı kavramsal çerçeve belgelerini ve ana-akım refah yazını gözden geçirmeye yönelmiştir.. Bu tezde de ana-akım feminist yazını izleyerek ve ikinci dalga feminizmin kavramsal çerçevesini kullanarak, sosyal politikanın sosyal güvenlik (Beveridge Raporu), metasızlaştırma (Esping-Andersen) ve yurttaşlık (Marshall) ile ilgili temel kuramlarının dayandığı varsayımlar sorgulanmıştır. Bu sorgulama, ana-akım Türkiye sosyal politika literatürüne yeni bir analiz çerçevesi kazandırma umudunu taşıyarak

yapılmıştır. Öyle ki söz konusu belge ve metinler tespit edilebildiği kadarıyla ilk kez bu çalışmayla bütünlüklü bir toplumsal cinsiyet tahliline konu olmuştur. Özellikle refah devletinin kuruluş manifestosu olarak görülen 1942 tarihli Beveridge Raporu detaylı bir cinsiyet analizine tabi tutulmuş ve tam zamanlı, ücretli çalışan ve (örgütlü) erkek işçinin merkez alındığı bu raporun cinsiyetçi varsayımları deşifre edilmiştir. Tüm vatandaşlar için beşikten mezara evrensel bir sosyal güvenlik hakkı sağlama ve bu hakkı teminat altına almayı refah devletinin görevleri arasına yerleştirmesi bakımından özel bir öneme sahip olan Beveridge Raporu, toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirildiğinde, sosyal güvenlik hakkı üzerinden gerçekleşmesi varsayılan refah bölümünün cinsiyetçi niteliklerinden arınmış değildir. Bu raporun aile ideolojisinin sürdürülmesine olan etkileri, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü meşrulaştıran niteliği ve kadınların yurttaşlık haklarını bağımlı statüleri üzerinden kullanmalarına neden olan cinsiyetçi karakteri tezde cinsiyet gören bir analizle ele alınmıştır. Böylece Türkiye sosyal politika yazınında yeterince görünmeyen sosyal politikanın kurucu metinlerine dair feminist eleştirinin gelişimine katkı yapılmıştır.

Aslında kurucu metinlerde olduğu gibi Türkiye refah rejiminin erken dönem kurumsallaşmasında da kadın sorununun merkezi bir önem taşımadığı görülmektedir. Ancak bize özgü kimi nedenler bu durumu daha da pekiştirmiştir. Burada Osmanlı İmparatorluğunun ataerkil toplum yapısı ve kapalı toplum olma özelliği, tarımdan sanayi toplumuna geçişin gecikmesi nedeniyle örgütlü toplumun ortaya çıkmasında yaşanan gecikmeye bağlı olarak kadın hareketinin zayıflığı ile kadınların kamusal alanda görünürlüklerinin önündeki kısıtlar bize özgü nedenler arasında sayılabilir.

Her ne kadar Osmanlı'da proleterleşme her iki cins için de geç ve sınırlı gerçekleştiyse de kadınların ekonomik koşulların dayatmasıyla ücretli emek arzının arttığı dönemler yaşanmıştır. Ancak buna rağmen ondokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde askeri işçi deneyimi sayılan Birinci Kadın Amele Taburu deneyimi dışında sosyal hakların ve politikaların konusunu kadınlar oluşturmamıştır. Tıpkı Batı'da olduğu gibi Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de sosyal politikalar ücretli iş merkezli olarak kurumsallaşmıştır. Çalışma yaşamı ile ilgili olarak erkek maden işçilerinin çalışma koşullarını düzeltmeye yönelik önlemler öncelikli olarak düzenlenmiştir. Bu önlemler ile işçilere gelişmiş bir sosyal koruma sağlanmaktan ziyade asgari düzeyde insani çalışma şartlarından yoksun madencilerin

çalışmaya bağlı iş kazalarından yaşamlarını yitirmelerini engellemek için çalışma saatlerinde ve yaş sınırlamasında görece bir iyileştirme yapılmıştır. Sözü edilen dönemde erkekler için maden dışında diğer çalışma sahalarında sosyal korumanın artırılmasına dair herhangi bir düzenleme yoktur. Kadınlar içinse çalışma yaşamıyla ilgili ilk yasal mevzuat Hıfzıssıhha Kanunu'dur. Tezde geç dönem Osmanlı refah rejimi ile Cumhuriyet'in kuruluşu aşamasında aile ideolojisi bakımından geçişlilik/süreklilik ve kopuşlar olduğu tespit edilmiştir. Aile-merkezcilik yeniden üretilir ve pekiştirilirken kadınların kamusal alandaki görünürlükleri ve istihdama katılımları modern yurttaş yaratma sürecinin bir parçası olarak Osmanlı ve Cumhuriyet arasındaki kopuşa işaret etmektedir. Paternalist ve korumacı refah devleti paradigmasının cinsiyete dayalı işbölümüne dayalı bir biçimde aile-merkezli olarak inşa edilmiş olması bugün kadınların eşit yurttaşlar olarak rejimin öznelere olamamalarının temel sebeplerinden biridir.

Egemen sosyal politika yazınında cinsiyete dayalı eşitsizliklerin fark edilmesi, ancak feminist sosyal politika kavramlarının analitik bir kategori olarak kabul edilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Bu nedenle tezin önemli tespitlerinden biri Türkiye sosyal politika yazının tarihsel olarak cinsiyet körü olduğunun deşifre edilmiş olmasıdır. Cinsiyet körü olmak aslında cinsiyetçi olmak demektir. Özellikle sosyal politika ekolünün kurucu isimlerinin sosyal politikayı endüstri ilişkilerinden ibaret ve sermaye-emek çatışmasını uzlaştırmaya yönelik teknik tartışmaların yapıldığı bir alan olarak inşa etmiş olmalarının Türkiye'de refah rejimi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebep ve sonuçlarının tartışılmasının gecikmesine yol açtığı tespit edilmiştir. Refah rejiminin üretim merkezli ve dolayısıyla erkek (sorunları) egemen doğası, Türkiye sosyal politika yazınına yansımıştır.1950'lerden 60'ların sonuna kadar olan dönemde Sosyal Siyaset Konferansları ve Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınları bir dışlama yaparak kadın sorunlarını marjinalleştirmiştir. Yayınların odak noktasını sendika ve sendikacılık oluşturmuş; sosyal politika alanının gelişim çizgisi endüstri ilişkilerindeki sorunlar ve çözüm önerileri üzerinden ilerlemiştir. Ancak tez için yaptığımız taramalarda, Türkiye sosyal politika yazınında cinsiyetlendirme çabalarının en erken örneklerine ulaşılmıştır. Özellikle iki makale Türkiye'de bugün feminist sosyal politika literatüründen söz ediyorsak bunun oluşmasına çok önemli katkıları ortaya çıkardığı için dikkate değer bulunmuştur.

Klasik sosyal politika yazınındaki endüstri ilişkileri hakim çizgisi Ankara ekolünde SBF dergisinde Nermin Abadan Unat tarafından aşılmaya çalışılmıştır. Nermin Abadan-Unat'ın 1972 yılında yayınlanan «Kadının Statüsü ve Aile Planlaması» başlıklı seminer/makalesinde, “Hükümetler kadınların statülerini araştırmak üzere ulusal kadın komisyonları kurmalıdırlar” önerisi yer almaktadır. Bu önerinin henüz 1972 yılında Türkiye sosyal politika yazınında yer alması çok önemlidir. Avrupa’da birçok ülkede kadın erkek eşitliği konusunda kurumsallaşma süreci de aynı dönemdedir. Bu ihtiyacın tespiti dikkate değerdir. Ancak bu önerinin hayata geçmesi önce 1987’de DPT bünyesinde bir kurul oluşturulmasıyla sonra da 1990’da KSGM ile oldukça gecikmeli bir biçimde gerçekleşmiştir. İstanbul ekolünde ise kadın konulu en erken çalışma Mediha Arol’un «Çalışan Kadınların Durumu» başlıklı makalesidir. Bu makale Türkiye sosyal politika yazınında yer alan kadın erkek eşitsizliğini toplumsal cinsiyeti biyolojik temelli savlar ve doğallaştırma ile açıklayan iddiaları çürüten en erken örnektir.

Ayrıca bu makale, eşitsizliğin nedenlerinin iktisadi olduğunu savunmakta ve eşitsizlik ile üretim ilişkileri arasında bağlantıya dikkat çekmektedir. Bu aslında açıkça ifade edilmemiş olsa da patriarkal kapitalizm kavramsallaştırmasıdır. Türkiye sosyal politika yazınında 1950 yılında yazının bu içerikte yayınlanmış olması bile çok değerlidir. Bu makalelerin varlığına rağmen, sosyal politika yazınına ilişkin olarak tarihsel bir bakışla şunu söyleyebilirim ki; Türkiye egemen sosyal politika yazınının kadın sorunlarına yönelik kurumsallaşma taleplerini özellikle 1950’lerden sonra çok güçlü bir biçimde dile getirememiştir. Oysa alanın önemli isimleri endüstri ilişkilerinin gelişiminde ciddi katkılarda bulunmuşlar ve zaman zaman sorun çözücü ve yol gösterici bir başvuru merci olarak işlev görebilmişlerdir. Ancak kadın sorunları konusunda akademik yazında politik bir baskı unsuru rolü üstlenmemeleri alanın cinsiyetçi niteliğinin uzun yıllar sürmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye’de ikinci dalga feminizmin başlangıcı sayılan 1980’lerle birlikte değişmeye başlamıştır. Bu anlamda Türkiye’de ikinci dalga feminizm, Batı ile benzer bir politik gündem izlemiş ve çalışan kadınların sorunları, ev içi emeğinin boyutları gibi tartışmalar yapılmıştır. 1990’lardan itibaren akademik feminizm alanında ciddi kazanımlar elde edilmiş; feminist kuram, akademik yazının bir parçası haline gelerek üniversitelerde kürsüler, araştırma merkezleri ve kadın çalışmaları programları kurulmuştur. 1990’ların feminist teorisi, sosyal politika alanında politik ve akademik diline, cinsiyetçilik, erkek egemenliği, aile-içi şiddet, ev emeği, patriyarka, kadınlık ve kadın bakış açısı gibi kavramları

yerleştirmiştir. Ancak bugün dahi ana-akım sosyal politika alanında toplumsal cinsiyetin analitik bir kategori olarak kullanılmasına olan dirençten söz etmek yanlış olmaz. Bu nedenle Türkiye ikinci dalga feminizminin ana-akımı “cinsiyetlendirme”, toplumsal cinsiyet farkındalığı yaratma mücadelesinin bir parçası olma gayretiyle bu tez, söz konusu direncin kırılması ve toplumsal cinsiyetin kıyıya itilmiş konular arasından çıkararak merkeze yerleşmesi çabası olarak algılanmalıdır.

Yukarıda sözü edilen feminist mücadele kadınların yeniden üretim haklarının tartışmaya açılması ve bu hakların talebini sosyal politika alanında ciddi bir paradigma değişikliğine yol açacak niteliktedir. Dolayısıyla bu tezin özgünlüğünü oluşturan bir başka konu, sosyal politikada yeniden üretim alanının politikleştirilmesi tartışmalarının gündeme gelmesini sağlamasıdır. Henüz 1970’lerde başlayan ve kamusal/özel alan ayrımlarının üretim ilişkileri ekseninde keskinleşmesine karşı yürütülen feminist muhalefetle, “yeni den üretim” sosyal politikaların gündemine getirilmeye çalışılmıştır. Oysa bugün Türkiye’de sosyal politikada kadın sorunu büyük oranda kadınların istihdama katılımlarına indirgenerek tartışılmaktadır. Bu nedenle ana-akım dışından yenilikçi, sorgulayan ve dönüştürücü tartışmaların yapılmasına olan ihtiyaç her zamankinden fazladır. Bu açıdan feminist sosyal politikanın bakım ideolojisi ve kadınların görünmeyen emeği, ve hatta özel ve kamusal alan ile ilgili kuramları ve analitik kavramları yeniden gündeme almak cinsiyete dayalı işbölümünü aşındırma çabalarında önemli bir kaldıraç olabilir. Bu tartışma, tıpkı ikinci dalga feminizmin “ev işleri için ücret” talebi tartışması gibi sosyal politikanın istihdam ve üretim ilişkileri odaklı paradigmasını dönüştürmeye yarayacak yeni ve radikal bir gündem oluşturma kapasitesine sahiptir.

Türkiye aile odaklı refah rejimi ile -diğer Akdenizli ve Konfüçysc refah rejimlerinde olduğu gibi- kadınlarından aile içi bakım emeklerini üretken emek kapsamında değerlendirmemekte ve bu nedenle piyasaya eklememeyen milyonlarca kadın ev kadınlığı statüsündedir. Bu kadınların en temel hakkı olan sosyal güvenlik hakları erkeklere bağımlılık üzerinden gerçekleşebilmektedir. Sosyal güvenlik düzenlemeleri aile ideolojisinin dönüştürülmesi ve cinsiyet eşitliğinin sağlanması bakımından çok önemlidir. Türkiye 2000’li yıllarda sosyal güvenlik alanında yaptığı radikal değişikler sırasında kadınlar lehine bu dönüşüm fırsatını değerlendirmemiştir. Bunun ayrıntılı biçimde gözlenebileceği bir örnek vaka olarak önemli bir reform olarak

sunulan sosyal güvenlik yasası tartışılmıştır. Bu bağlamda 2010 yılında yasalaşan sosyal güvenlik yasası, yeniden düzenlemeleri toplumsal cinsiyet bakış açısından analiz edildiğinde ortaya çıkan tablo kapsayıcılık, iş ve aile yaşamının uzlaştırılması ve bakım emeğinin tanınması konularında 5510 sayılı yasanın mevcut haliyle refah rejiminin tarihsel ana karakteristiklerine yani ücretli iş merkezlilik ve aile-odaklılık ruhunu koruduğudur. Sivil toplumu oluşturan kadın örgütlerinin tüm çağrılarına ve muhalefetine rağmen eril iktidar ilişkileri yaşamada hâkim güç olduğundan reform adı altında yapılan düzenlemeler kadınlar bakımından eşitlik yönünden dönüştürücü kazanımlara dönüşmemiştir. Bunun nedenlerinden biri de parlamenter söylemi belirleyecek güç ve nitelikte kadının siyasal alanda temsil eksikliğidir. Refah rejimleri sınıflamasında sosyal demokrat refah rejimleri olarak kategorize edilen Norveç, İsveç, Finlandiya gibi ülkelerin cinsiyet eşitliği endeksinde en üst sıralarda yer almaları arasındaki pozitif ilişki aynı zamanda bu ülkelerde siyasetteki kadın hakları söyleminin gücüyle de bağlantılıdır.

Tezin izlediği yöntem, sosyal politikanın interdisipliner yöntemlere açık bir çalışma alanı olmasının özgürleştiriciliğinden faydalanılarak feminist eleştirel söylem analizi olarak belirlenmiştir. Erişilebilen literatür taramalarından anlaşıldığı kadarıyla ana-akım sosyal politika çalışmalarında eleştirel söylem analizi kullanılmadığı gibi, oldukça yeni bir yöntem olarak eleştirel analizin bir parçası durumundaki feminist eleştirel söylem analizinin de kullanıldığı sosyal politika çalışması çok sınırlıdır. Bu nedenle feminist eleştirel söylem analizinin yöntem olarak benimsenerek, dil ve söylemin güç ilişkileri ve ideolojinin sürdürülebilir kılınmasında nasıl kullanıldığının, alandaki bazı temel metinler üzerinde tahlil edilmiş olması da tezin yöntem bakımından özgün olmasını sağlamıştır. Feminist eleştirel söylem analizi, olduğu gibi kabul edilen toplumsal cinsiyet varsayımlarının ideolojik olduğunu, eşitsiz güç ilişkilerini doğallaştırma, yüceltme ve kutsallaştırma ile görünmez kılmaya hizmet ettiklerini iddia eder. Dolayısıyla doğası gereği eleştirel ve politik bir duruşu içerir. Bu politik duruş, toplumsal cinsiyet bakımından daha adil bir sosyal refah rejimi arayışında, güç ilişkilerinde erkeklere sistematik imtiyazlar tanıyarak kadınları dışlayan ataerkil düzeni yıkmayı da içerir. Sosyal politikada söylem söz konusu olduğunda bu yıkım, egemen söylemin cinsiyetçi boyutlarının yapıçözümüne uğratılması anlamına gelir. Refah rejiminin cinsiyetine ilişkin tartışmaları mevzuatta ve kalkınma raporları gibi üst politika belgeleri üzerinde söylem analizi yaparak genişletmek, özellikle bugün refah

rejimi krizi ya da refah rejiminde değişimden ve dönüşümden bahsedilirken, değişme dinamiklerini anlamak bakımından önemlidir. Küreselleşen ve ucuz emek ihtiyacı artan kapitalizmin esnek ve parçalı üretim sistemine evrilmesiyle birlikte kadın emeği ve kadınların işgücüne katılımı tartışmaları feminist teorinin en çok referans verilen konuları arasına girmiştir. Neo-liberal görüşün ateşli savunucuları dahi kadınların emek piyasasına katılımını desteklemişlerdir. Oysa aynı yeni sağ siyaset, kadınların ücretsiz yeniden üretim emeğinin üretken emek kapsamında değerlendirilmesi savı konusunda sessizliğini sürdürmektedir. Kadınların erkeğin evi geçindirdiği aile modeline yarı zamanlı çalışanlar olarak destek vermeleri, mevcut modelin “tam zamanlı çalışan erkek/yarı zamanlı çalışan kadın modeli” aileye doğru evrilmesi anlamına gelmektedir. Oysa kadınların cinsiyete dayalı işbölümünde paylarına düşen ev-içi bakım emeğini sürdürerek aynı zamanda emek piyasasına ucuz işgücü arzı olarak katılmaları formülüne dayalı, yeni aile modeli yüzyıllardır inşa edilen ve pekiştirilen aile ideolojisinin muhafaza edilmesine hizmet eder. Yeni sağın kadının anneliği söylemini öne çıkarması, doğallaştırma ve biyolojiyle ilişkilendirme üzerinden cinsiyet temelli işbölümünü perdelediği gibi; kadınlar üzerinde aile vesayetinin baskısını artırmasına da neden olmaktadır.

Bugün Türkiye’de iktidarın neo-liberal politikalarla uyumlu bir sosyal politika çizgisi vardır. Bu çizgi muhafazakârlığın aileyi yeniden kadınlar için korunaklı bir alan olarak tarif ederek, kadınların aile vesayetine girmelerine yol açacak ideolojik bir söyleme sahiptir. Ne var ki dikkat edilmesi gereken husus iktidar söyleminin -cinsiyete dayalı işbölümünün devamı koşuluyla- kadınların çalışma yaşamından uzaklaştırılmasını istemesi değildir. Aksine tam da neo-liberalizmin arzu ettiği haliyle, emek piyasasının katılıklarının giderilmesiyle sağlanan esnek istihdam koşullarında, kullanılmayan kadın işgücünün ucuz ve uysal emek arzı olarak piyasaya girmesine yönelik girişimcilik, mikro-kredi gibi önlemler gündeme alınmaktadır. Aktif yurttaşlık söylemi giderek güç kazanmaktadır. Bu nedenle her ne pahasına olursa olsun kadınlara iş ve çalışma yaşamı tartışmalarına feminist sosyal politikanın mesafeli yaklaşması gerekir. Bunun yerine yeni toplumsal tahayyüller ve yeni toplumsal ilişkilerin örgütlenmesi yoluyla cinsiyet eşitliğini sağlama çabası mutlaka kadınların farklı tercihlerini ve koşullarını dikkate almak durumundadır Vatandaşlık geliri gibi mevcut statükoyu parçalayacak sosyal politika önerilerinin bu kaygıyı duymadan tartışılması gerekir. Zaten ücretli işi merkez alan refah devleti yaklaşımını kadınlar açısından bir

“haklar sorunu” olarak ele almak gerekir. Sosyal politikanın merkezine kadınların ücretsiz emeklerinin “haklar” kavramı çerçevesinde yerleştirilmesinde vatandaşlık geliri önemli bir açılım sağlayabilir. Bu bağlamda tezde sadece kuram, yazın ve söylem eleştirisi ile yetinilmemiş ve hak temelli bir öneri olan vatandaşlık geliri toplumsal cinsiyet boyutuyla ele alınmıştır. Tezde ortaya konduğu gibi vatandaşlık geliri bu yönüyle yeterince tartışılmamış bir öneridir. Bu bakımdan diğer tüm sosyal politika önerilerinde olduğu gibi vatandaşlık gelirin de kadınlar bakımından sağlayabileceği fayda ve kazanımların yalnızca yoksulluk bağlamında değil, cinsiyet tartışmaları ekseninde de yürütülmesine ihtiyaç vardır. Bu tartışmalar özellikle feminist kavram setleri kullanılarak, cinsiyete dayalı işbölümünün dönüştürülmesinden çalışma toplumunun sorgulanmasına kadar olan geniş bir yelpazede yürütüldüğünde, hem anaakım literatürü hem de Türkiye feminist sosyal politika yazını zenginleştirecektir.

Yukarıda ifadesini bulan refah krizi ve kadın devrimi konularında üstelik süreç devam ederken kadınların gündelik yaşam pratiklerini dikkate alan ve hayatlarını dönüştürecek öneriler getirmek oldukça güçtür. Üstelik bu güçlük bir yandan ataerkil kapitalizm eleştirisi yaparak ilerlemeyi; diğer yandan da, refah devletinin kadınlar için sağladığı soyut ve biçimsel eşitliklerden taviz vermeksizin yeni ve alternatif tartışmalar yürütmeyi içerir. Muhafazakârlık eleştirisini de buna eklersek, eril iktidarın tüm alanlarıyla savaşmak feminist ideolojiden güç almadan mümkün görünmemektedir. Zaten cinsiyetçi refah rejiminin dönüştürülmesi için, aile-dışlaştırma yanlısı ve kadınların görünmeyen yeniden üretim emeklerini politikleştirebilecek güçlü bir feminist sosyal politikaya her zamankinden çok ihtiyaç vardır -. Bu ihtiyacın farkında olarak, tezin temel kaygısı öncelikle sosyal politikanın erkek merkezli kuram, yazın ve söylemini yapıçözümüne uğratmaktır. Ama bundan öte üretim ve erkek merkezli sosyal politikayı aşmaya yarayacak bir öneri de tartışmaya açılmıştır. Türkiye’de feminist sosyal politika tartışmalarının egemen sosyal politika yazını içinde görece zayıf konumunun güçlenmesine eser miktarda da katkısı olmuşsa bir kadın yazar olarak benim açımdan bir kazanımdır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin (1968). "Türk Kadın Nüfusunun Toplumdaki Yeri". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 23/4, 145-158.

Abromowitz, Mimi (1988). *Regulating The Lives of Women Social Welfare Policy From Colonial times To The Present*. Boston: South End Press.

Acar, Fatih (2013). *İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri*. Önsöz. 8-10. Ankara: TC.Sosyal Güvenlik Kurumu.

Acar, Feride ve Altunok, Gülbanu (2013). "The Politics of Intimate at the Intersection of Neoliberalism and Neoconservatism in Contemporary Turkey". *Women Studies International Forum*. 41. 14-23.

Acar-Savran, Gülnur (2002). "Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel:İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru". *Praksis*. 255-306.

Acar-Savran, Gülnur (2003). "Kadınların Emegini Görünür Kılmak: Marx'dan Delphy'ye Bir Ufuk Taraması". *Praksis*. 159-210.

Acar-Savran, Gülnur (2008). "Kadın Düşmanlığının Yeni Yüzü"Radikal2.erişim:2015

Scott, Joan W. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı bir Tarihsel Analiz Kategorisi*. İstanbul: Agora.

Acar-Savran, Gülnur (2008). "Sosyal Guvenlik Reformu Karsısında Feminist Politika". www.bianet.org. erişim:03.05.2014

Acar-Savran, Gülnur ve Demiryontan, Nesrin Tura (2008). Kadının Görünmeyen Emeği. İstanbul: Yordam

Akdoğan, Yalçın (2004). AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi. İstanbul: Alfa Yayınları.

Akkerman, Tjitske ve Stuurman Siep (1997). Perspectives on Feminist Thought in European History. London: Routledge.

Altınbaş, Zehra (1989). "Anayasalarımızda Kadın Hakları". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 5/14. 455-466.

Altuntaş, Betül (2014). Sosyal Refah Politikaları Dönüşürken Dezavantajlı Grupları Yazmak B. Altuntaş içinde, Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika. Ankara: Nobel .

ArgeVizyon, Adalet ve Kalkınma Partisi (2013). AKParti Arge-vizyon 2013 2002-2013. Sosyal Politika Kazanımları 2013 .

Arol, Mediha (1950). "Çalışan Kadınların Durumu". Kitap 3. Sosyal Siyaset Konferansları.

Arts, Wil ve Gelissen, John (2006). Three Worlds of Welfare Capitalism or More. F. G. Christopher Pierson içinde, The Welfare State Reader. 175-200. UK: Polity.

Aslan, Onur Ender (2006). "Cumhuriyet ve Kadın Memurlar". Amne İdaresi Dergisi. 117-149.

Aslantepe, Gülay (2012). "Kadın istihdamının Artırılması ve ILO Sözleşmeleri" ed.Ahmet Makal ve Gülay Toksöz içinde, Geçmişten Günümüze Türkiye' de Kadın Emeği. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

ASPB (2011). Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA.

Atanga, Lilian L. (2009). *Gender, Discourse and Power in the Cameroonian Parliament*. CMR:Langaa RPCIG .

Ataöv, Türkkaya (1988). "Asian Women". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.Cilt XLIII.1-13

Avcı, Yasemin (2007). "Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde "Otoriter Modernleşme" ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi".Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi. 1-18.

Bakırcı, Kadriye (2010). "Türk Hukukunda İş ve Aile Sorumluluklarının Uzlaştırılması: Uluslar arası Hukuk ve AB Hukuku Çerçevesinde Bir Değerlendirme". İpek İlkaracan içinde, Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları. İstanbul: İTÜBMTKAUM.

Bakırcı, Kadriye (2014). "Hangi Çalışma Hukuku: Aile Dostu mu Kadın Dostu mu?" Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?Konferans Bildirileri içinde. 9-10 Kasım İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. 60-80.

Bambra, Clara (2004). *The Worlds of Welfare: Illusory and Gender-blind? Social Policy and Society*.3(3).201-212.

Bambra, Clara (2007). "Defamilisation and Welfare State Regimes: A Cluster Analysis". *International Journal of Social Welfare*.16/4. 326-338.

Barker, Drucilla K. ve Feiner, Susan F. (2004). *Liberating Economics : Feminist Perspectives on Families, Work, and Globalization*. MI:USA: University of Michigan Press.

Başbakanlık T:C (2008). TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü V. Aile Şurası "Aile Destek Hizmetleri".5-7 Kasım 2008 Ankara.

Beaud, Michel (2003). Kapitalizmin Tarihi. Ankara: Dost Kitapevi.

Becker, Gary. S. (1981). A Treatise on the Family. Harvard University Press.

Berktaş, Fatmagül (2010). "Felsefenin Kadına Bakışı". F. G. Hülya Durudoğan içinde, Türkiye' de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları.İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bettio, Francesca ve Plantenga, Janneke. (2004). Comparing Care Regimes In Europe.Feminist Economics. 85-113.

Beveridge, William (1942).Beveridge Report

Bieback, Karl. J. (1993). "Protection of Atypical Work and Family Benefits: Comparison of the Australian, German and British Social Security Systems". Review of Policy Research. 182–196.

Bircan, İsmail (1992). "Kadınların İşsizliği ve İstihdamı". İş ve İşçi Bulma Kurumu İstihdam Seminerleri.Ankara.

Blackwell Encyclopedia of Sociology. Welfare Regimes.erişim:04.05.2014

Blakemore, K., ve Griggs, E. (2007). Social Policy : An Introduction, Buckingham, GBR: Open University Press.

Bonoli, Giuliano. (1997). "Classifying Welfare States: A Two-Dimension Approach". Journal of Social Policy. 26(3). 351-372.

Bora, Aksu (2010). "Hatırlananlar ve Unutulanlar: İslam Coğrafyasında Modernleşme ve Kadın Hareketleri". Bilig. 53 (Bahar).

Bora, Aksu (2011). Feminizm Kendi Arasında.Ankara: Ayizi.

Bozçağa, Tuğba (2013). "Women and State Regime of Turkey". Turkish Policy Quarterly. 11(4).

Brenner Johanna B (2012). "Politik Sağın Meydan Okumasıyla Yüzleşmek". Toplumsal Cinsiyet ve Devlet. J. B. Barbara içinde. Sınıf Siyaseti ve Kadın. Kalkedon:İstanbul.

Brenner Johanna B (2012). "Toplumsal Cinsiyet ve Devlet".J. B. Barbara içinde, Sınıf Siyaseti ve Kadın. Kalkedon:İstanbul.

Buğra, Ayşe (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika. İstanbul: İletişim.

Buğra, Ayşe (2010). Toplumsal Cinsiyet, İşgücü Piyasaları ve Refah Rejimleri: Türkiye'de Kadın İstihdamı. TUBİTAK (108K524).

Buğra, Ayşe (2011). "Vatandaşlık Geliri ve Toplumsal Dayanışma". Radikal2. erişim:09.04.2014.

Buğra, Ayşe (2012). "Türkiyenin Değişen Refah Rejimi : Neoliberalizm , Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma". Saniye Dedeoğlu ve Adem Y. Elveren içinde, Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın. İstanbul: İletişim.

Buğra, Ayşe ve Candaş, Ayşen (2011). "Change and Continuity Under an Eclectic Social Security Regime: The Case of Turkey". Middle Eastern Studies. 47(3). 515-528.

Buğra, Ayşe ve Keyder, Çağlar (2003). "New Poverty and Changing Welfare Regime of Turkey". UNDP Project Report .

Buğra, Ayşe ve Özkan, Yalçın (2014). Akdenizde Kadın İstihdamının Seyri. İstanbul: İletişim.

Chant, Sylvia (2008). 'The 'Feminisation of Poverty' and the 'Feminisation' of Anti-Poverty Programmes: Room for Revision?'. *Journal of Development Studies*. 165-197.

Coffey, Amanda J. (2004). *Reconceptualizing Social Policy*. Berkshire: McGraw-Hill Professional Publishing.

Çağlar, İrem (2011). "Türk Hukuk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik". Serpil Sancar içinde, *Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*. C. 2. 915-942. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çakır, Serpil (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.

Çarhoğlu, Emine (2011). "Bir Esnek Çalışma Biçimi Olarak Evde Çalışma ve Evde Çalışan İşçilerin Korunması Sorunu". Ankara: ÇSGB.

Çelik, Aziz (2014). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye*. İstanbul: Kitapyaymevi.

Çelik, Faruk (2013). "İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri" Sunuş. Ankara: TC Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı.

Çıdanlı, Çiğdem (2013). "Kadın Hareketini Yenilemenin ve Feminizmi Emek Hareketi İçinde Anaakımlaştırmanın Günümüzdeki Dinamikleri". A. Özüğurlu içinde. *21. Yüzyıl Feminizmine Doğru*, 215-231. Ankara: Notabene.

Çitçi, Oya (1982). *Kadın Sorunu ve Kamu Kesiminde Kadın*. TODAİE Yayınları.

Cornwall Andrea Gideon Jasmin, Wilson Kalpana (2008). *IDS Bulletin V.39/ Institute of Development Studies*.

Dahl, Hanna. M. (2010). "An Old Map of State Feminism and Insufficient Recognition of Care". *NORA Nordic Journal Of feminist and Gender Research*. 18(3). 152-166.

Daver, Bülent (1968). "Political Rights of Women". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.

Davidoff, Leonore. (2012). Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet. İstanbul: İletişim.

Davin, Anna (1978). "Imperialism and Motherhood".History Workshop. 9-65.

Dayıoğlu, Meltem ve Başlevent, Cem. (2012). "Female Employment, Earnings Inequality and Household Well-being: The Case of Urban Turkey". Saniye Dedeoğlu ve Adem Y. Elveren içinde, Gender and Society in Turkey: The Impacts of Neoliberal Policies, Political Islam and EU Accession.UK: Taurus.

Dayıoğlu, Meltem ve Kırdar, Murat (2010). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler, Ankara: DPT ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı.

Declaration of Sentiments (1848).

Dedeoğlu, Saniye (2013). "Veiled Europeanization of Welfare State in Turkey: Gender and Social Policy in the 2000s". Women Studies International Forum. 41, 7-13.

Delphy, Christine (2008). "Baş Düşman". Gülnur Acar Savran ve Nesrin Tura Demiryontan içinde. Kadının Görünmeyen Emeği. Yordam Kitap.

Demir, Zekiye (2014). Modern ve Postmodern Feminizm. Bursa: Sentez Yayınları.

Devecioğlu, Ayşegül (2010). "Türkiye’de Feminist Hareketin Son Otuz Yılı, Avrupa Feminist Buluşması". /bianet.org. İstanbul.

Dilik, Sait (1985). "Atatürk Döneminde Sosyal Politika". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.40/1.93-102.

Dilts, Andrew (2011). "From 'Entrepreneur of the Self' to 'Care of the Self': Neo-liberal Governmentality and Foucault's Ethics". Foucault Studies. 130-146.

Direk, Zeynep (2010). "Simone De Beauvoir: Abjeksiyon ve Eros Etiği" F. G. Hülya Durudoğan içinde, Türkiye' de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları.İstanbul:Koç Üniversitesi Yayınları.

Donovan, Josephine (2014). Feminist Teori. İstanbul: İletişim.

Dubiel, Helmut (2013). Yeni Muhafazakarlık Nedir?. İstanbul: İletişim.

Durakbaşı, Ayşe (1998). "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler".A. B. Hacimirzaoglu içinde, 75 Yılda Kadın ve Erkekler.29-51. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Durakbaşı, Ayşe ve İlyasoğlu, Aynur (2001). "Formation of Gender Identities in Republican Turkey and Women's Narratives as Transmitters of 'Herstory' of Modernization". Journal of History. 35(1). 195-203.

Durudoğan, Hülya (2010). "İkinci Dalga Fransız Feminizmine Kısa Bir Bakış". F. G. Hülya Durudoğan, ve B. E. Yükseler içinde, Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eşitsizlikler Mücadeleler Kazanımlar. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Ecevit, Yıldız (2007). Türkiye'de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım. Ankara: İLO.

Ecevit, Yıldız (2012)." Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak".Gülay Toksöz ve Akmet Makal

içinde, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Ecevit, Yıldız (2012). "Türkiyede Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi". Saniye Dedeoğlu ve A. Elveren içinde, Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın.İstanbul: İletişim.

Ecevit, Yıldız (2013). "İstihdamda Cinsiyet Eşitliğinin Genel Çerçevesi". İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri. 37-47. TC Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı. <http://www.sgk.gov.tr/>.erişim:06.09.2014

Eder, Mine S. (2010). "Retreating State? Political Economy of Welfare Regime Change in Turkey 2". Middle East Law and Governance. 152–184.

Ekin, Nusret (1984). "Gelişme ve Artan Kıtılık. Kadınların Durumu Ne Olmalıdır?". Sosyal Siyaset Konferansları.

Elveren, Adem Y. (2008). "Social Security Reform in Turkey: A Critical Perspective". Rewiev of Radical Political Economies. 212-232.

Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton: Princeton University Press.

EspingAndersen, G. (2002). Why We Need a New Welfare State, Oxford.

Esping- Andersen, Gosta. (2010). "Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri". ed.Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder içinde, Sosyal Politika Yazıları. İstanbul: İletişim.

Esping-Andersen, Gosta (2011). Tamamlanmamış Devrim Kadınların Yeni Rollerine Uymak. İstanbul: İletişim.

Ferrera, Maurizio (2006). "Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Refah Modeli" Ayşe Buğra ve Ç. Keyder içinde Sosyal Politika Yazıları İstanbul: İletişim.

Fink, Janet (2010). *Changing Relations of Welfare : Family, Gender and Migration in Britain and Scandinavia*. GBR: Ashgate Publishing Group.

Fitzpatrick, Tony (2000). *Freedom and Security*. NY USA: Palgrave Macmillan.

Fonow, Mary M., Cook Judith A. (2005). "Feminist Methodology: New Applications in the Academy and Public Policy". *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 30(4). 2211-2236.

Foucault, Michel (1977). *The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.

Fraser, Nancy (2006). *İhtiyaçlar Mücadelesi*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Fraser, Nancy (2008). "Sahte Karşısavlar: Seyla Benhabib ve Judith Butler'a Yanıt". J. B. Seyla Benhabib içinde, *Çatışan Feminizmler, Felsefi Fikir Alışverişi*. İstanbul: Metis.

Fraser, Nancy (2008b). "Pragmatizm, Feminizm ve Dilsel Dönemeç". J. B. Seyla Benhabib içinde, *Çatışan Feminizmler, Felsefi Fikir Alışverişi*. İstanbul: Metis.

Fraser, Nancy (2009) "Feminism, Capitalism and the Cunning of History". *New Left Review*. (56). 97-117.

Fraser, Nancy (2013). "Feminizm Kapitalizm ve Tarihin Cilvesi". Aynur Özügürlü içinde, 21. *Yüzyıl Feminizmine Doğru Neoliberalizmin Ötesinde Bir Kadın Hareketi İçin Tartışmalar*. Ankara: Notabene Yayınları.

Fraser, Nancy ve Bedford, Kate (2008). "Social Rights and Gender Justice in the Neoliberal Movement". *Feminist Theory*. 9.

Fraser, Nancy ve Gordon, Linda (1994). "Geneology of Dependency: Tracing of a Keyword of U.S Welfare State". *Signs*. 19(2). 309-336.

Frug, Mary J. (1992). "Rescuing Impossibility Doctrine:A Postmodern Feminist Anaylsis Of Contract Law". *University of Pensnnsylvania Law Review*. 1029-1046.

Gibb, Allan (2002). "In Pursuit of A New 'Enterprise' and 'Entrepreneurship' Paradigm For Learning: Creative Destruction, New Values, New Ways of Doing Things and New Combinations of Knowledge". *International Journal of Management Reviews*. 233-269.

Gonas, Lena ve Karlsson, Jan Ch. (2006). "Divisions of Gender and Work" . L. Gonas, ve J. C. Karlsson içinde, *Gender Segregation Divisions of Work in Post Industrial Welfare States* UK: Ashgate.

Gordon, Linda (1990). "The New Feminist Scholarship On the Welfare State". Linda Gordon içinde, *Women, The State and Welfare*, University of Wisconsin Press.

Gorz, Andre. (2006). *Yaşadığımız Sefalet*. İstanbul: Ayrıntı.

Gough, Ian (2004). 'Welfare Regimes in Development Contexts: A Global and Regional Analysis". I. G. Wood içinde, *Insecurity and Welfare Regimes in Asia, Africa and Latin America: Social Policy in Development*. London: Cambridge University Press.

Gough, Ian (2006). "Güney Avrupa'da Sosyal Yardım ". Ayşe Buğra, ve Çağlar Keyder içinde, *Sosyal Politika Yazıları*. İstanbul: İletişim.

Gökbayrak, Şenay (2011). "İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi". *Çalışma ve Toplum*. 29(2). 165-190.

Green, Maia ve Lawson Victoria (2011). "Recentring Care: Interrogating the Commodification of Care". *Social ve Cultural Geography*. 12(6). 639-654.

Groot, Loek ve Van der Veen, R. (2000). *Basic Income on the Agenda : Policy Objectives and Political Chances*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Guillen, Ana M., ve Leon, Margarita (2011). *Spanish Welfare State in Eurapean Context* .Ashgate Publishing.

Guo, Jing ve Gilbert, Neil (2007). "Welfare State Regimes and Family Policy: A Longitudinal Analysis". *International Journal Of Social Welfare*. 16. 307-313.

Güzel, Şehmuz (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın/ Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 3-4. İstanbul: İletişim.

Hankivsky, Olena (2004). *Social Policy and Ethics of Care*. Vancouver Canada:British Columbia Press .

Herd., Pamela (2005). "Reforming a Breadwinner Welfare State: Gender, Race, Class and Social Security Reform". *Social Forces*. 83(4). 1365-1393.

Hernes, Helga. M. (1984). *Women and the Welfare State : The Transition from Private to Public Dependence*, H. Holter içinde, *Patriarcy In a Welfare State Society*. Oslo: Universitetsforlag.

Hewitt, Martin (2000). *Welfare ve Human Nature : The Human Subject in Twentieth-Century Social Politics*. New York. NY USA: Palgrave Macmillan.

Hiroko, T. (2008). "The Political Economy of Familial Relations: The Japanese State and Families in a Changing Political Economy". *Asian Journal of Political Science*. 16(2). 196-214.

Huckin, Takeda (1997). "Critical Discourse Analysis". T. Miller içinde, *Functional Approaches to Written Text*. Washington: US Department of State.

İlkaracan, İpek (2012). "Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye'de Kadın İstihdam Sorununa Farklı Bir Yaklaşım". Ahmet Makal ve Gülay Toksöz içinde, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

İlkaracan, İpek (2010). *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: İTÜBMTKAUM.

İmamoğlu, Gülen Seda (2013). *Kadına Yönelik Korumacı Sosyal Güvenlik Mevzuatı*. 139-153, Ankara: TC Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı.

İnsel, Ahmet (2000). "Özgürlük Etiği Karşısında İktisat Kuramı: Amartya Sen'in Etik İktisat Önerisi". *Toplum ve Bilim* (86).

Jones, Sally (2014). "Gendered Discourses of Entrepreneurship in UK Higher Education: The Fictive Entrepreneur and The Fictive Student". *International Small Business Journal*. 237-258.

Judith, Treas ve Drobnic, Sonja (2010). *Dividing the Domestic: Men, Women, and Household Work in Cross-national Perspective*. Stanford Univ. Press.

Kandiyoti, Deniz (1997). *Cariyeler, Bacılar Yurттаşlar*. İstanbul: Ayrıntı.

Kang, Nam-Soon (2004). "Confucian Familism and Its Social/Religious Embodiment in Christianity: Reconsidering the Family Discourse from a Feminist Perspective".Asia Journal Of Theology. 18(1). 168-189.

Kapar, Recep (2005)." Aktif İşgücü Politikaları." İktisat Fakültesi Mecmuası. 55(1).

Karadeniz, Oğuz (2011). "Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik".Çalışma ve Toplum Dergisi. 84-127.

Karamessini, Maria (2008). "Continuity and Change in the Southern European Social Model. International labour Review. 147. 43-70.

Karatay, Abdullah (2014). "Kamuda Dönüşüm ve Çocuk Koruma Politikasında Değişim Eğilimleri". Betül Altuntaş içinde, Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika. Ankara: Nobel.

KEİG (2012). Genelgenin Ardından İstihdamda Kadının Durumu Araştırması* 12 ilde “Kadın İstihdamını Artırma ve Fırsat Eşitliğini Sağlama” Politika Sonuçlarının Değerlendirilmesi. İstanbul:KEİG.

KEİG (2013). Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı Sorun Alanları ve Politika Önerileri Raporu. İstanbul: KEİG.

KEİG (2014). Esnekleşme ve Enformalleşme Kısacasında Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamı:Politika Metinleri Çerçevesinde Bir Analiz.İstanbul:KEİG.

KEİG (2014). Kadın İstihdamında Eğretileşme Eğilimleri ve Atipik İstihdam Gündemi. İstanbul:KEİG.

Kılıç, Azer (2010). "Sosyal Politika Reformu Çerçevesinde Kadınlar ve Vatandaşlık" . F. G. Hülya Durudoğan içinde, Türkiye de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, Azer (2010b). "Gender, Family and Children at the Crossroads of Social Policy Reform in Turkey: Alternating Between Familialism and Individualism". J. G. Ajzenstadt içinde, Children, Gender and Families in Mediterranean Welfare States.165-179. London: Springer.

Knijn, Trudie ve Kremer, Monique (1997). "Gender and the Caring Dimension of Welfare States: Toward Inclusive Citizenship".Social Politics. 328-361.

Koç, Handan (2013). "Feminizmin Yeni Yüzyılı İçin Geriye Bir Bakış".Aynur Özüğurlu içinde, 21. Yüzyıl Feminizmine Doğru Neoliberalizmin Ötesinde Bir Kadın Hareketi İçin Tartışmalar. Ankara: Notabene Yayınları.

Kodar, Freya (2012). "Pensions and Unpaid Work: A Reflection on Four Decades of Feminist Debate". Canadian Journal of Women and the Law. 180-206.

Koray, Meryem (2007). "Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak". Çalışma ve Toplum. 4, 19-56.

Koray, Meryem (2008). Sosyal Politika . İstanbul: İmge .

KSGM (2007). Stratejik Plan 2008-2012.

KSGM (2008). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı.Ankara: KSGSM.

Kumaş, Handan ve Çağlar Atalay (2011). "Türkiye’de Kadın Eksik İstihdamını Belirleyen Faktörler: Tük 2009, Hanehalkı İşgücü Anketi Ham Verileri İle Cinsiyete Dayalı Bir Karşılaştırma". Çalışma ve Toplum. 29(2). 249-289.

Land, Hlary (2008). "Özgeçilik, Karşılıklılık ve Yükümlülük". Pete Alcock, Margaret May ve Karen Rowlingson içinde, Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar. 75-84, Ankara: Siyasal Kitapevi.

Lazar, Michelle (2005). Feminist Critical Discourse Analysis: Gender, Power and Ideology in Discourse. Houndmills. U.K: Palgrave Macmillan.

Lazar, Michelle (2007). 'Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis'. Critical Discourse Studies. 141-164.

LeBaron, Genevieve ve Roberts, Adrienne (2012). "Confining Social Insecurity: Neoliberalism and The Rise of the 21st Century Debtors Prison". Politics and Gender. 25-49 .

Ledgerwood, Johanna (1999). Sustainable Banking with the Poor (Project) Microfinance Handbook: An Institutional and Financial Perspective. World Bank Publications.

Leira, Arnlaug (2006). "Politicizing Parenthood Legacies and Challenges". A. L. Ellingsæter içinde, Politicizing Parenthood in Scandinavia: Gender Relations in Welfare States. Bristol: The Policy Press.

Leira, Arnlaug ve Saraceno, Chiara (2006). "Care:Actors, Relationships and Contexts". Sosologi I Dag Årgang. 7-34.

Lewis, Gail, Gewirtz, Sharon ve Clarke, John (2000). Rethinking Social Policy. London: SAGE Publications .

Lewis, Jane (1997). "Gender and Welfare Regimes: Further Thoughts." Social Politics. 160-177.

Lewis, Jane (2009). Work-Family Balance, Gender and Policy. Cheltenham: Edward Elgar.

Lister, Ruth, Barbara Hobson ve Siim Birte (2001). Keyword: Citizenship. B. H. Jane Lewis içinde, *Contested Concepts: Gender ve Politics*, Edward Elgar Pub.

Lister, Ruth (1997). *Citizenship: Feminist Perspectives*. London: Macmillan .

Lister, Ruth (1997). "Citizenship: Towards a Feminist Synthesis". *Feminist Rewiev*. 57. 28-48.

Luxton, Meg, Kate Bezanson (2006). *Social Reproduction Feminist Political Economy Challenges. Neoliberalism*. Canada.

Lykke, Nina (2010). *Rethinking Epistemologies Feminist Studies A Guide To Intersectional Theory Methodology ve Writing*. New York: Routledge.

MacKinnon, Catharine A. (2003). *Feminist bir Devlet Kuramına Doğru*. Metis.

Makal, Ahmet (2010). "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeği". *Çalışma ve Toplum* .(2). 13-39.

Makal, Ahmet (2012). "Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960". Ahmet Makal ve Gülay Toksöz içinde, *Geçmişten Günümüze Kadın Emeği*. 38-116. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınvevi.

Makal, Ahmet (2014). "Türkiye'de Akademide Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme". *Çalışma ve Toplum*.(41). 17-30.

Manuela Samek Lodovici, C. C., ve Naaf, S. (2011). *The Socio-economic Impact of Pension Systems on The Respective Situations of Women and Men and the Effects of Recent Trends in Pension Reforms*”, Milan and Rome: Expert Group on Gender Equality and Social Inclusion, Health and Long-Term Care Issues (EGGSI).

Maril, Robin S. (2013). "Regulating the Family: The Impact of Pro-Family Policy Making Assessments on Women and Non-Traditional Families". Texas Journal of Women and the Law. 10-14.

Marlow, Ahl H. (2012). "Exploring the Dynamics of Gender, Feminism and Entrepreneurship:Advancing Debate to Escape a Dead End?". Organization. 19(5). 543-562.

Marshall, Thomas H. (1950). Citizenship and Social Class and Other Essays. GB: Cambridge University Press.

McKay, Ailsa (2001). "Rethinking Work and Income Maintenance Policy: Promoting Gender Equality Through A Citizen's Basic Income". Feminist Economics. 7(1). 97-118.

Mckay, Ailsa (2005). The Future of Social Security Policy: Women, Work and a Citizens Basic Income. London: Routledge.

Meer, Shamim, ve Sever, Charlie (2004). Gender and Citizenship. UK: Bridge Publications.

MeeSok Park, Jeong-Won Han ve In-Ja Song (2002). "Gender and the Welfare State:The British Feminist Critiques". Journal of Korean Home Economics Association. English Edition.

Sonya Michel ve Seth Koven (1993). "Mothers of the New World:Maternalist Politics and the Origins of the Welfare State". New York: Routledge.

Mies, Maria (2008). "Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Toplumsal Kökenleri". Maria Mies, Veronica Bennholdt ve Thomsen Claudia Von Werlhof içinde, Son Sömürge Kadınlar.İstanbul: İletişim .

Mingione, Enzo (2006). "Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele Sosyal Avrupada Güney Avrupa Refah Modeli". Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder içinde, Sosyal Politika Yazıları.266-271.İstanbul: İletişim.

Mínguez, Almudena M. (2012). "Gender, Family and Care Provision in Developing Countries: Towards Gender Equality".Progress in Development Studies. 12(4). 275–300.

Monk, Janice ve Maria Dolors Garcia Ramon (1996). Women of the European Union: The Politics of Work and Daily Life. London: Routledge.

Moreno, Luis (1997). The Spanish Development of Southern Welfare. (CSIC) Working Paper, Instituto de Estudios Sociales Avanzados.

Müftüler-Baç Meltem (2012) "Gender Equality in Turkey". European Parliament, Directorate General for Internal Policies. January. 428-462.

O'Connor, Julia, S. ve Shaver, Shelia (1999). States, Markets,Families, Gender, Liberalism and Social Policy in Australia,Canada, Great Britain and the United States. Cambridge: Cambridge University Press.

Oğuz, Şebnem (2013). "Kurumsalcı Bir Kurgu Olarak Kalkınmacı Devlet: Tarihsel ve Kuramsal bir Eleştiri. Amme İdaresi Dergisi. 46(4). 107-128.

Orloff, Ann S. (2009). "Gendering the Comparative Analysis of Welfare States: An Unfinished Agenda.Sociological Theory. 27. 317-343.

Orloff, Ann S. (1993, June). "Gender and the Social Rights of Citizenship: The Comparative Analysis of Gender Relations and Welfare States".American Sociological Review. Vol. 58/3. 303-328.

Orloff, Ann S. (1996). "Gender In The Welfare State". Annual Review Of Sociology. 51-78.

Orloff, Ann (2008). "Should Feminists Aim for Gender Symmetry?Feminism and Gender Equality Projects for a Post-maternalist Era". Stocholm: International Sociological Association Research Committee on Poverty, Social Welfare and Social Policy .

Orloff, Ann S., ve Palier, Bruno (2009). "The Power of Gender Perspectives: Feminist Influence on Policy Paradigms, Social Science, and Social Politics". Social Politics: International Studies in Gender, State and Society. 405-412.

Osborne, Susan (2001). Feminism.GBR Harpenter: Pocket Essentials.

Osmanağaoğlu, Hülya (2015). Feminizm Kitabı Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler. Ankara: Dipnot.

Önder, Nurcan (2013). "Türkiye 'de Kadın İşgücünün Görünümü".ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi. 1(1). 35-61.

Özar, Şemsa (2012). "Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları ,Kadın Hareketi, Sendikalar,Devlet ve İşveren Kuruluşları". Ahmet Makal, ve Gülay Toksöz içinde, Geçmişten Günümüze Türkiye' de Kadın Emeği. 266-304. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Özbek, Nadir (2007). "Refah Devletinin Krizi, Yeni Sosyal Politika Önerileri ve Vatandaşlık Geliri Üzerine Düşünceler".Mesele Kitap Dergisi. 43-46.

Özbudun, Sibel, Sarı Cahide,Demirer Temel (2011). Liberalizm/Muhafazakarlık Kıskaçında Kadın. İstanbul:Kaldıraç.

Özdemir, Süleyman (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul: İTO.

Özkazanç, Alev (2009). "Toplumsal Vatandaşlık ve Neoliberalizm Sorunu". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi.64/1. 247-274.

Öztürk, Melda Y. (2011). Karşılıksız Bakım Emeği ve Kadın İstihdamına Etkisi. Kadın Emeği Konferansı.TEPAV.

Özügurlu, Aynur (2012). "Neoliberalizm ve Feminist Politikada Sınıfsal Tutum Arayışları". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 125-146.

Pascall, Gillian (1997). Social Policy: A New Feminist Analysis. London : Routledge .

Pascall, Gillian (2012). Gender Equality İn Welfare State. Britain: Policy Press.

Paskalia, Vicki (2007). Social Security and Gender in the EU.Bloomsbury Publishing.

Pateman, Carol (2000). "The Patriarchal Welfare State". K. Nash içinde, Readings in Contemporary Political Sociology.238–263.Malden. MA: Blackwell Publishers .

Pelizzon, Sheila M. (2009). Kadının Konumu Nasıl Değişti?Feodalizmden Kapitalizme. Ankara: İmge.

Petö, Andrea (2014). "İdeal Aile:Algı ve Feminist Tartışmalar". Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?Konferans Bildirileri içinde, İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.26-33.

Philippe, Van Paris (1992). Arguing For Basic Income Ethical Foundations For A Radical Reform. London:Verso.

Picchio Antonella (2012). "Social Reproduction of Human Beings: A Feminist Perspective" feminists@law2(1),(<http://journals.kent.ac.uk/index.php/feministsatlaw/article/view/47>)

Plomien, Ania (2009). "Welfare State, Gender, and Reconciliation of Work and Family in Poland: Policy Developments and Practice in a New EU Member". *Social Policy ve Administration*. 43(2). 136-151.

Rathbone, Eleanor (1924). *The Disinherited Family: A Plea For the Endowment of the Family*. London: E. Arnold ve Co.

Razavi, Shahra (2007). "The Political and Social Economy of Care in a Development Context: Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options", *Gender and Development Programme Paper*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development,.

Razavi, Shahra (2011). *Engendering Social Security and Protection Challenges for Making Social Security and Protection Gender Equitable*, *Frederich Eber Stiftung International Policy Analysis*.

Razavi, Shahra, Arza, C., Braunstein, E., Cook, S., ve Goulding, K. (2012). *Gendered Impacts of Globalization :Employment and Social Protection*, *United Nations Research Institute For Social Development*.

Read, Jason (2009). "A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity". *Foucault Studies*. 25-36.

Robeyns, Ingrid (2010). "Social Justice and the Division of labour:Possibilities and Limits of the Capability Approach". T. A.-P. Arrizabalaga içinde, *Gender Inequalities Households and the Production of Well Being in Modern Europe*.Ashgate Publishing.

Rodger, John (2000). *From a Welfare State to a Welfare Society: The Changing Context of Social Policy In a Post Modern Era*. New York.USA: Palgrave Macmillan.

Rosanvallon, Pierre (2004). *Refah Devletinini Krizi*. Ankara: Dost Kitapevi.

Sainsbury, Diane (1996). *Gender, Equality and Welfare States*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sancar, Serpil (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim.

Sapancalı, Faruk (2007). *Türkiye'de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar*. TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi. 21/2-3. 8-30.

Sarısamam, Sadık (1997). "Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 695-725.

Shalev Michael ve Mandel Hadas (2009). "How Welfare States Shape the Gender Pay Gap: A Theoretical and Comparative Analysis". *Social Forces*. 87(4). 1873-1912.

Sirman,Nükhet (1989). *Turkish Feminism: A Short History* .
(<http://www.wluml.org/node/260>.)

Standing, Guy. (1999). *Global Labour Flexibility : Seeking Distributive Justice*. Gordonville. VA, USA: St. Martin's Press.

Stephens, John (1997). "The Scandinavian Welfare State: Achievements, Crisis and Prospects". *Gosta Esping-Andersen içinde, Welfare states in Transition:National Adaptations in Global Economies*. London: Sage.

Sümer, Sevil (2009). *European Gender Regimes and Policies*, Abingdon. Oxon, GBR: Ashgate Publishing Group.

Talas, Cahit (1953). "Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları". Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Talas, Cahit (1972). Sosyal Ekonomi. Ankara: Sevinç Matbaası.

Talas, Cahit (1995). Toplumsal Politika. Ankara: İmge Kitapevi.

Taşçı, Faruk (2005). Refah Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler". İnsan ve Toplum. 3. 5-35.

Tavora, Isabel (2012). "The Southern European Social Model: Familialism and the High Rates of Female Employment in Portugal". Journal of European Social Policy. 22. 63-76.

Taylor-Gooby, Peter (2004). New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State. Oxford: Oxford University Press .

TBMM (2013). Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması Ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu. Ankara: TBMM.

Tekeli, Şirin (1998). "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme". 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul. Tarih Vakfı Yayınları.

The Global Gender Gap Report World Economic Forum (2013).

Tilly, Chris (2006). "Labour Market Inequality, Past and Future: A Perspective from the United States", L. Gonas, ve J. C. Karlsson içinde, Gender Segregation Divisions of Work in Post Industrial Welfare States. UK: Ashgate.

Toksöz, Gülay ve Makal Ahmet (2012). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Toksöz, Gülay (1994). "Kadın Çalışanlar ve Sendikal Katılım". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 49(3). 441-442.

Toksöz, Gülay (2012). "Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye' de Kadın İstihdamı". Ahmet Makal, ve Gülay Toksöz içinde, Geçmişten Günümüze Türkiye' de Kadın Emegi.,Ankara.Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Topak, Oğuz (2012). Refah Devleti ve Kapitalizm., 2000'li yıllarda Türkiye de Refah Devleti. İletişim.

TUIK (2014). Tolumsal Cinsiyet İstatistikleri. www.tuik.gov.tr.erişim 07.03. 2015.

Tuna, Orhan (1969). "Sosyal Siyaset Konferanslarının Yirminci Yılı". Sosyal Siyaset Konferansları. 1-8.

Ulusoy, Deniz (2013). "Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılacı: AKP'nin Aile Politikaları ve Yeni Muhafazakarlık". 'Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü? Konferans Bildirileri içinde, 9-10 Kasım İstanbul Heinrich Böll Stiftung Derneği Temsilciliği.112-120.

Usta, Sevgi (2011). "Evli Kadının Hukuki Durumu". Serpil Sancar içinde, Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar.943-985, İstanbul. Koç Üniversitesi Yayınları.

Uşen, Şelale (2007). "Avrupa Birliği Ülkeleri veTürkiye'de Aktif Emek Piyasası Politikaları". Çalışma ve Toplum".65-94.

Ünlütürk-Ulutaş, Çağla (2014). "Türkiye'de İş ve Aile Yaşamının Uyumlaştırılması mı? Esnek Kadın İstihdamı mı?". Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü? Konferans Bildirileri içinde, 9-10 Kasım İstanbul Heinrich Böll Stiftung Derneği Temsilciliği.80-91.

Varlık, Bülent (1985). Osmanlı Devleti'nde Madenlerde Çalışma Koşulları. Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.

Vlachantoni, Athina (2008). Care Credits in European Pension Systems. UK: Centre for Research on Ageing, School of Social Science University of Southampton. UK.

Wallerstein, Immanuel (2009). Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim. İstanbul.Metis.

Weeks, Kathi (2009). "Hours for What We Will": Work, Family, and the Movement for Shorter Hours". Feminist Studies. 35(1). 101-127.

Weeks, Kathi (2014). Çalışma Sorunu Feminizm Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller. İstanbul. Ayrıntı.

Weir, Lorna (2008). "The Concept of Truth Regime".,Canadian Journal of Sociology/Cahiers Canadiens de Sociologie .

Werlhof, Claudia Von (2008). "Kadın Emeği: Ekonomi Politğin Eleştirisindeki Kör Nokta" Maria Mies, Veronica Bennholdt ve Thomsen Claudia Von Werlhof Son Sömürge Kadınlar, İstanbul. İletişim.

White, Gordon, Goodman, Roger ve Huck J. Kwon. East Asian Welfare Systems: A Comparative Study A Summary of Main Research Findings Oxford University, Oxford: Institute of Development Studies --Institute of Japanese Studies Oxford University. <http://homepage.usask.ca/~llr130/segal/papwelf.htm> erişim:09.08.2014

Widdowson, Henry (1995). "Discourse Analysis: A Critical View".Language and Literature. 157-172.

Wollstonecraft, Mary (2007). Kadın Haklarının Gerekçlendirilmesi. İstanbul. İş Bankası Yayınları.

Wright, Eric Olin (2007). "Temel Gelir, Paydaş Geliri Transferleri ve Sınıf Analizi". içinde Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru. İstanbul: İletişim.

Yakut -Çakar, Burcu (2007). "Turkey", B. Deacon, ve P. Stubbs içinde, Social Policy and International Interventions in South East Europe. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Yalçinkaya, Öznur (2013). "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Gözlenen Kayıt Dışı İstihdam Sorunu". İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri içinde 107-139. Ankara: TC Sosyal Güvenlik Kurumu.

Yasa, İbrahim (1973). "Evlilik ve Geniş Aile Kurumlarının Yazgısı". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 1-10.

Yazıcı, Berna (2008). "Social Work and Social Exclusion in Turkey: An Overview, New Perspectives on Turkey". 38. 107 -134.

Yazıcı, Berna (2012). "The Return to the Family: Welfare, State, and Politics of the Family in Turkey". Anthropological Quarterly. 85(1).40-103.

Yazıcı, Berna (2014). "Sosyal Politikanın Cinsiyeti". B. Altuntaş içinde, Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Politika. Ankara: Nobel .

Yunus, Muhammed (1999). Banker to The Poor: Micro-Lending and the Battle Against World Poverty.New York: Public Affairs.

Zaim, Sabahattin (1956). "Türkiye Mensucat Sanayinde Ücretler".Sosyal Siyaset Konferansları. Sayı: 8.

Zelleke, Almaz (2008). "Institutionalizing the Universal Caretaker Through a Basic Income ?
. Basic Income Studies. 1-9.

Zihniöglu, Yaprak (2003). Kadınsız İnkılap:Nezihe Muhiddin,Kadınlr Halk Fırkası. Kadın Birliği. İstanbul. Metis.

Zırhlı, F. Ő. (2000). Sosyal Güvenlik ve Kadın. İstanbul: Minerva.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3330.pdf>. erişim tarihi:04.03.2015

https://www.tbmm.gov.tr/komisy on/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/ulke_raporlari/CEDAW%20Komitesi'ne%20verilen%20T%C3%9CRK%C4%B0YE%20RAPOR_U%202%20ve%203.%20d%C3%B6nem.pdf (TBMM 1993) erişim tarihi:06.07.2014.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı 24. Dönem 2. Yasama Yılı 23. Birleşim
24/Kasım/2011 Perşembe tutanağı

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?PAGE1=1vePAGE2=1vep4=21045vep5=H TBMM (2011) erişim tarihi: 04.06.2014.

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g.birlesim_baslangic?P4=21143veP5=Hvepage1=16vepage2=16 / 8 Mart 2012 TBMM Meclis Tutanağı.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisy on_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=5513
Mart 2012 Salı KEFEK Tutanakları.erişim tarihi:06.04.2014.

www.ilo.org. International Labour Organization.

http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/19_07_05_beveridge.pdf 03.08.2014

<http://cw.routledge.com/ref/socialpolicy/male.html> (International Encyclopedia Of Social Policy Entry: Male Breadwinner Model. 21.9.2014

<http://www.politics.ankara.edu.tr/dosyalar/SBF-Dergisi-Dizini-28-Mayis-2012.pdf>
07.06.2014

http://www.politics.ankara.edu.tr/index.php?bil=bil_sbfergisivogosterim 07.06.2014

http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/28/1/1_Ibrahim_Yasa.pdf.

journals.istanbul.edu.tr/iusskd/article/download/.../1023012411 24.05.2014

http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/yoksulluk.pdf
f)

<http://www.ailetoplum.gov.tr/upload/Node/18524/files/taya2011.pdf>

<http://bianet.org/kadin/siyaset/10520-bugunun-gozuyle-ilerici-kadinlar-dernegi>)

<http://www.aile.gov.tr/tr/25330/Bakan-Sahin-Herkesin-evi-kendi-huzur-evi-olsun>.

<http://www.kadinininsanhaklari.org/kategori/medeni-kanun>.

<http://www.sgkrehberi.com/haber/30878/>.

<http://www.ailetoplum.gov.tr/upload/athgm.gov.tr/mce/eskisite/files/aile5.pdf>.

<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-erdogan-5-aile-surasi8217na-katildi8230/4922#1> .

<http://t24.com.tr/haber/sadece-ve-sadece-din-kardesiniz-olarak-konusuyorum,205395>.

http://www.kadininstatusu.gov.tr/upload/kadininstatusu.gov.tr/mce/eski_site/Pdf/TCEUlusaleylemplani.pdf.

<http://www.basbakanlik.gov.tr/docs/KurumsalHaberler/HProgram.pdf>.

<http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/chpprogram.pdf>.

http://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_parti_programi_2009_opt.pdf.

<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/ak-parti-genel-baskani-ve-basbakan-erdogan-5-aile-surasi8217na-katildi8230/4922#1>.

www.basicincome.org.

<http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-programi#bolum>.

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.10545vesourceXmlSearch=veMevzuatIliski=0>.

<http://www.politics.ankara.edu.tr/dosyalar/SBF-Dergisi-Dizini-28-Mayis-2012.pdf>.

[pazartesidergisi.com](http://www.pazartesidergisi.com). <http://www.pazartesidergisi.com/pdf/Kaktus2.pdf>. erişim:06.04.2015